

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yaşar TOKAY

BENGÜ TAŞLARIN SÖZ VARLIĞI İLE ANADOLU AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yaşar TOKAY

BENGÜ TAŞLARIN SÖZ VARLIĞI İLE ANADOLU AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ali CİN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yaşar TOKAY'ın bu çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Ali CİN

Üye : Yrd. Doç.Dr. Suat ÜNLÜ

Tez Konusu: **Bengü Taşların Söz Varlığı ile Anadolu Ağzlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması**

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 02/12/2011

Mezuniyet Tarihi : 02/12/2011

Prof.Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM, AMAÇ, KAPSAM

1.1. Konu Seçimi	4
1.2. Kapsam	4
1.3. Yöntem	5
1.4. Amaç	7
1.5. Kullanılan Temel Kaynaklar	7

İKİNCİ BÖLÜM

BENGÜ TAŞLARIN SÖZ VARLIĞI İLE ANADOLU AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞININ KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Sözcük Listesi	9
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	271
GRAFİKLER	278
KAYNAKÇA	282
ÖZGEÇMİŞ	290

KISALTMALAR

Aç.: Açura Yazıtları	Çkr.: Çankırı
Ada.: Adana	Çr.: Çorum
Adı.: Adıyaman	D: Doğu Yüzü
Af.: Afyonkarahisar	DS: Derleme Sözlüğü
Ağ.: Ağrı	DTS: Drevnetyurskiy Slovar'
Alt. K.: Altın Köl Yazıtları	Dz.: Denizli
Ama.: Amasya	Dy.: Diyarbakır
Ank.: Ankara	Ed.: Edirne
Ant.: Antalya	El.: Elazığ
Ar.: Artvin	Elg.: Elegest Yazıtı
AY: Ak-yüs Yazıtı	Ezc.: Erzincan
Ay.: Aydın	Ezm.: Erzurum
B: Batı Yüzü	Es.: Eskişehir
Ba.: Balıkesir	Gaz.: Gaziantep
Bar.: Barlık Yazıtları	GB: Güneybatı yüzü
Be.: Begre Yazıtı	GD: Güneydoğu Yüzü
Bil.: Bilecik	Gm.: Gümüşhane
BK: Bilge Kağan Yazıtı	Gr.: Giresun
bkz.: Bakınız	Gür: Gürbelcin Uul Yazıtı
Bn.: Bingöl	Hak.: Hakkari
Bo.: Bolu	Hat.: Hatay
Brd.: Burdur	Her. Ba.: Herbis-Baarı
Brs.: Bursa	HT: Hoytu Tamir Yazıtları
Bt.: Bitlis	IHN: İhe Hanın Nor Yazıtı
Ç: Çoyr Yazıtı	Isp.: Isparta
ÇA :Çakul Yazıtı	İç.: İçel
Çkl.: Çanakkale	İh. A.: İhe Aşete Yazıtı
	İst.: İstanbul
	İz.: İzmir

Kc.: Kocaeli	Sk.: Sakarya
KC: Kemçik Cırgak Yazıtı	Sm.: Samsun
KÇ: K�l İ or Yazıtı	Sn.: Sinop
Kız. .: Kızıl ıraa Yazıtı	Sr.: Siirt
Kız. rz.: Kızıl-ıraz Yazıtı	Su.: Suci Yazıtı
KK: Kemçik Kayabaşı Yazıtı	Sv.: Sivas
Kn.: Konya	Şan.: Şani Yazıtı
K�j. Ho.: K�jeelig-Hovu Yazıtı	ŞU: Şine Usu Yazıtı
Kr.: Kars	T: Tonyukuk Yazıtı
Krk.: Kırklareli	Ta.: Talas Yazıtları
krş.: Karşılaştı	Tar.: Taryat Yazıtı
Krş.: Kırşehir	Taş.: Taşeba Yazıtı
Ks.: Kastamonu	Tes: Tes Yazıtı
K�.: Kütahya	Tk.: Tekirdağ
Ky.: Kayseri	Tn.: Tunceli
KY: Kara-Y�s Yazıtı	To.: Tokat
Md.: Mardin	Tr.: Trabzon
Mğ.: Muğla	Tu.: Tuba Yazıtı
ML.: Malatya	U. Ka.: Ulu Kem Karasu Yazıtı
Mn.: Manisa	UK: Ulu Kem Yazıtı
Mr.: Maraş	UKK: Ulu Kulu Kem Yazıtı
Mş.: Muş	Ur.: Urfa
Nş.: Nevşehir	Uş.: Uşak
Nğ.: Niğde	Uy.: Uybat Yazıtı
O: Ongin Yazıtı	Uy. Ar.: Uyug Arhan Yazıtı
Or.: Ordu	Uy. Tu.: Uyug Turan Yazıtı
Oy.: Oya Yazıtı	Vn.: Van
Oz.: Oznaennaya Yazıtı	Yz.: Yozgat
Rz.: Rize	Zn.: Zonguldak
s.: Sayfa	

ÖZET

Türklük biliminin dünyada ilgi görüp yayılması esas olarak Moğolistan'da bulunan üç büyük Göktürk yazıtının (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk) keşfi ile başlamıştır. Türk kültürü hakkındaki ilk sağlam bilgiler bu metinlerin çözülmesiyle elde edilmiştir. Bu metinler özellikle Türk dilinin yapısını ve geçirdiği evreleri göstermesi bakımından da çok kıymetlidir. Bu nedenle yazıtların bulunuşundan sonraki 120 yılda bu konu ile ilgili yüzlerce makale ve onlarca kitap yazılmıştır. Yazılan makale ve kitaplar; dil, etnografya, coğrafya, etnoloji, tarih vs. gibi birçok sosyal bilim dalına temas etmiş ve Türk kültürü bu yönleriyle ele alınmıştır. Ancak yazılan yüzlerce makale ve onlarca kitaba rağmen bizim tezimizin konusu olan bengü taşların söz varlığı ile Anadolu Ağızlarındaki kelimelerin benzerlikleri, birkaç makale ve etimolojik yazı dışında tam olarak ele alınmamıştır. Bu araştırma konusunu seçmemizin en önemli sebebi bahsettiğimiz bu eksikliklerdir.

Tezimiz temel olarak Göktürk yazıtları, Uygur yazıtları ve Yenisey yazıtları olmak üzere üç ana bengü taş dönemine ait olan kitabeleri ele almaktadır. Yazıtların söz varlığı ele alınırken, bu konu hakkında yapılan çalışmalar karşılaştırılacak ve böylece daha yerinde tespitler ve anlamlandırmalarda bulunulabilecektir. Çalışmamızın Anadolu Ağızları kısmında ise Derleme Sözlüğü ve Anadolu ağızları hakkındaki müstakil araştırmalar esas alınacak ve sözcük listesi bu kaynaklar ışığında oluşturulacaktır. Daha sonra ise bengü taşların söz varlığı ile Anadolu ağızlarının söz varlığı mukayese edilerek ortak unsurlar listeler halinde tespit edilecektir.

Çalışmamızda amaç, bugün canlılığını koruyan Anadolu ağızları ile yaklaşık 1300 yıllık tarihi olan yazıtlardaki söz varlığının ortak unsurlarını ortaya koymak olacaktır. Böylece Türk dilinin ilk yazılı örnekleri ile Anadolu Türkçesinin yaşayan en canlı sözcükleri artzamanlı ve eşzamanlı olarak karşılaştırılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bengü Taşlar, Eski Türk Yazıtları, Anadolu Ağızları, Söz Varlığı.

SUMMARY

Spread around the world are mainly interested in Turkology, in Mongolia saw three large Gokturk inscriptions (Kol Tegin, Bilge Khan, Tonyukuk) began with the discovery. The first solid information about the Turkish culture were obtained from the dissolution of these inscriptions. These texts, especially the structure of the Turkish language and is also very valuable in showing the phases. Therefore, discovery of inscriptions the next 120 years, hundreds of articles and dozens of books written on this subject. Written articles and books are about language, ethnography, geography, ethnology, history and more...Many social scientist have come into contact, such as brunch and discussed these aspects of Turkish culture. Although, hundreds of articles and dozens of books which was written, our thesis's subject didn't studied. We chose the subject of this research mentioned the most significant reason for this deficiency.

Our thesis is based on the Gokturk, Uygur and Yenissei inscriptions which is called three main monuments of the period are discussed. When considering the presence of these inscriptions, the studies on this topic will be compared and so that determinations can be made more appropriate. On the section of Anatolian dialects is depend on *Derleme Sözlüğü* and other studies which studied by different searchers. Then vocabulary of bengü taş and Anatolian dialects will be determined by comparing the common elements in lists.

Aim of our study is showing the common elements between bengü taş vocabulary and Anatolian dialects vocabulary. Thus, the first written examples of the Turkish language with the most vivid words can be compare living in Anatolian Turkish.

Key Words: Bengü Taş, Old Turkic İnscriptions, Anatolian Dialects, Vocabulary.

ÖNSÖZ

Türklük biliminin temel kaynağı olan bengü taşlar, bünyesinde barındırdığı yüzlerce kelime ile hem eski Türklerin dillerine ışık tutmakta hem de günümüzdeki dil kullanımının kökleri hakkında çok önemli bilgiler saklamaktadır. Her ne kadar bu taşların bazıları bugün bile tam olarak okunamamış, anlaşılamamış veya yanlış anlaşılmış olsalar da, günümüze kadar yapılan çalışmalardan elde edilen veriler, bengü taşların söz varlığı ile Anadolu ağızlarının söz varlığını karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

Eski Türk yazıtları hakkında yüzlerce makale ve kitap yazılmış olmasına rağmen bu kaynakların söz varlığı hakkında yeterli derecede çalışma yapılmamıştır. Özellikle, Anadolu ağızları ile bu taşların söz varlıkları üzerinde çok az çalışılmış olmasının çok büyük bir eksiklik olduğu söylenebilir. Nitekim birkaç muhtelif yazı ve çeşitli etimolojik açıklamalardan başka eski Türk yazıtları ve Anadolu ağızları arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. İlk hedefimiz, bu az çalışılmış alana bir katkıda bulunabilmek olacaktır.

İlk olarak bu konu üzerinde çalışmam için beni yüreklendiren ve desteğini her zaman hissettiren hocam Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN'a, Akdeniz Üniversitesine geldiğimde danışmanlığımı üstlenen, bulamadığım kaynaklar konusunda bana kütüphanesini açan ve hiçbir konuda yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ali CİN'e ve karşılaştığım zorlukları aşmam için ellerinden geleni yapan mesai arkadaşlarım Arş. Gör. Didem AKYILDIZ'a ve Arş. Gör. Esra KAVASOĞLU'na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yaşar TOKAY
ANTALYA 2011

GİRİŞ

Tezimizin giriş bölümüne başlarken öncelikle tezimize adını veren bengü taş kavramına açıklama getirmeyi gerekli buluyoruz. Bengü taş, sonradan ortaya atılan bir adlandırma olmayıp Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nda bilinçli olarak kullanılan ve sonsuza dek kalacağına inanılan, üzerinde öğütler, tarihten notlar ve pişmanlıkların anlatıldığı satırlar bulunan; dolayısıyla Köl Tigin ve Bilge Kağan'ın da altını çizdiği gibi ebediyete uzanan taşlardır. Ancak, çalışmamızda da belirttiğimiz gibi bengü taşlar, sadece II. Göktürk Kağanlığı döneminde dikilen taşlardan ibaret değildir. Göktürkleri yıkarak hâkimiyet kuran Uygurlar ve Uygurları mağlup ederek Ötüken merkezli topraklara hâkim olan Kırgızlar da anıt taş dikme geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu nedenle bengü taş adlandırmasını Göktürk, Uygur ve Kırgızların hâkimiyet kurdukları üç ana dönemde dikilmiş anıt taşların ortak adı olarak düşünebiliriz.

Orta Asya'da taşlar üzerinde tuhaf yazıların bulunduğunu ve bu yazılı taşların Orhun nehri, Ordu Balık ve Mavu Balık şehirleri yakınlarında yer aldığını belirten ilk kaynak, 13. asırda İlhanlı tarihçisi Alâeddin Ata Melik Cüveynî tarafından yazılan Tarih-i Cihangüşa'dır (Orkun, 1994; s.18; Ercilasun, 2005, s.150). Yine 15. asrın ünlü tarihçilerinde İbni Arabşah da "Acaibü'l-Makdur fi Nevaib-i Teymur" adlı eserinde 41 harfli Türk yazısından bahsetmektedir (Ercilasun, 2005, s.150). Bu kaynakların verdiği bilgiler çok önemli olsa da bu taşların bilim çevrelerinde tanınmasını sağlayan kişi 1709'daki Poltava Savaşı'nda Ruslara esir düşen İsveçli subay Johann von Strahlanberg'dir. Bu esir askerin özellikle Tomsk şehrini gezerken rastladığı tuhaf yazılı taşlar ilgisini çekmiş ve bu taşların numunelerini toplayarak bu konudaki ilk derlemeyi yapmıştır. Strahlanberg'in esirliğinin sona ermesiyle ülkesine dönmesi ise bengü taşların etraflı bir şekilde ilk kez tanınmasını sağlayacaktır. 1730 yılında Stockholm'de yayımladığı *Das Nord und Östliche Teil von Europa und Asia* adlı eserinin içinde iki Yenisey taşının kopyası da bulunmaktadır. Bu eser, ilgiyi üzerinde gizemli yazılar bulunan bu taşlara yöneltir. Daha sonraki yıllarda bulunan yeni taşlarda da aynı yazının kullanılmış olması birçok araştırmacıyı bu konuda çalışmaya iter ve dönemin en meşhur şarkiyatçıları, filologları ve antropologları bu gizemli yazıyı çözmek için çalışmalara başlarlar. Bunu takip eden yıllarda Köl Tigin ve Bilge Kağan bengü taşlarının bulunması ise araştırmacılar için yeni fikirler üretme olanağı sağlar. Bu taşların bir kısımlarının Çince yazılması ve bu yazının çevrilmesi sonucunda bu gizemli yazıların Göktürlere ait olduğu belirlenir. Bu noktadan sonra Wilhelm Radloff ve Vilhelm Thomsen, dönemin en meşhur araştırmacıları olarak bu metinleri okumak için yarışa girer. Büyük uğraşlar sonunda Thomsen yazıtlardaki kelimeleri birer birer çözmeye başlar. En çok kullanılan sembollerden

yola çıkarak *teñri* sözcüğünü okumayı başarır. Bu sözcüğün okunması beraberinde *türk* ve *Köl Tigin* kelimelerinin de şifrelerini çözülmesini getirir. Bu sözcüklerin çözümü Thomsen'in bütün sembolleri harflerle eşleştirmesini sağlar ve bu gizemli yazı 1893 yılında tamamen çözülmüş olur. İşte bu yıllardan sonra Türklük Biliminin başka bir yola girdiğini söylememiz pek de yanlış olmaz. 1893'ten günümüze kadar bu taşlar üzerine yazılan yüzlerce makale, bildiri ve onlarca kitap bu gizemin ve ilginin hâlâ bengü taşlar üzerinde olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızın ele alınması gereken ikinci esas kısmı Anadolu ağızlarıdır. Anadolu ağızları ile ilgili bütün çalışmaları burada zikredemeyecek olsak da Anadolu ağızları araştırmalarının başlangıcı ve gelişmesi üzerine bazı bilgiler vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber dil çalışmalarına da hız verilmesi gerektiğine inanan Atatürk, 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyetin düzenlediği ilk kurultayda alınan kararlardan biri de halk ağzında yaşayan sözcüklerin derlenmesi ve bunların yayımlanması olmuştur. Bu hedef, hem Türkçeleştirme çalışmalarına hem de yabancı sözcüklere yeni Türkçe karşılıklar verme amacına hizmet edeceğinden en acil bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin her bölgesinde yapılması planlanan bu derlemelere Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin tek başına gücü yetemeyeceğinden bu amaca hizmet edecek gönüllü insanlar bir araya getirilerek 1932 yılındaki kurultaydan sonra ilk büyük derleme faaliyeti başlatılmıştır. Birinci derleme 1932-1934 yılları arasında yapılmış ve *Söz Derleme Dergisi* adı altında altı cilt halinde yayımlanmıştır. İkinci büyük derleme ise 1952-1959 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. İşte bu iki derleme çalışmalarından elde edilen fiş sayısı 600.000'i aşmıştır (DS, 2009 I, s. V-VII). *Söz Derleme Dergisi* ve *Ana Dilden Derlemeler* adları altında toplanan bu çalışmalar ilk kez 1963 yılında Türk Dil Kurumu tarafından *Derleme Sözlüğü* adıyla yayımlanmıştır. Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olan bu derleme faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan Derleme Sözlüğü, bugün Türklük biliminin herhangi bir dalında çalışan bütün araştırmacıların başucu kitabı niteliğini taşımaktadır. Bununla beraber etimolojik araştırmalar için bulunmaz bir nimet gibidir. Derleme Sözlüğü'nün yayımlanması Türkiye'deki derleme faaliyetlerinin hızını azaltmamış, aksine Anadolu ağızları üzerine yeni çalışmalar birbiri ardına gelmiştir. Bu yılları izleyen zaman diliminde Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Selahattin Olcay, Efrasiyap Gemalmaz ve Ahmet Bican Ercilasun'un öncülük ettiği yeni derleme çalışmaları müstakil olarak yayımlanmışlardır. Bu çalışmalara bugün dahi eklemeler

yapılmaktadır ve yapılacaktır. Çünkü dil, tıpkı insan gibi zaman içinde değişen ve kendi içerisinde farklılaşan unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM, AMAÇ, KAPSAM

1.1. Konu Seçimi

Türklük biliminin dünyada ilgi görüp yayılması esas olarak Moğolistan'da bulunan üç büyük Göktürk yazıtının (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk) keşfi ile başlamıştır. Türk kültürü hakkındaki ilk sağlam bilgiler, bu metinlerin çözülmesiyle elde edilmiştir. Bu metinler özellikle Türk dilinin yapısını ve geçirdiği evreleri göstermesi bakımından da çok kıymetlidir. Bu nedenle yazıtların bulunuşundan sonraki 120 yılda bu konu ile ilgili yüzlerce makale ve onlarca kitap yazılmıştır. Yazılan makale ve kitaplar; dil, etnografya, coğrafya, etnoloji, tarih vs. gibi birçok sosyal bilim dalına temas etmiş ve Türk kültürü bu yönleriyle ele alınmıştır. Ancak yazılan bu makale ve kitaplara rağmen, tezimizin konusu olan bengü taşların söz varlığı ile Anadolu Ağızlarındaki kelimelerin ortaklıkları, birkaç makale ve etimolojik yazı dışında tam olarak ele alınmamıştır. Bu araştırma konusunu seçmemizin en önemli sebebi bahsettiğimiz bu eksikliklerdir.

1.2. Kapsam

Giriş bölümünde bengü taş tabirinin ne anlama geldiği konusunda kısaca bilgi vermiştik. Bu taşların Göktürk, Uygur ve Yenisey Yazıtları adı altında kabul görmesi sebebiyle biz de çalışmamızın ilk kısmının bu dönemlerde yazılmış taşlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Çalışmamızda ele aldığımız bengü taşlar ise şunlardır: Göktürk yazıtlarından Çoyr, Hoytu Tamir, Ongin, Köl İç Çor, İhe-Aşete, Tonyukuk, Köl Tigin, Bilge Kağan; Uygur yazıtlarından Taryat, Tes, Şine-Usu, Suci, Gürbelcin; Yenisey yazıtlarından Açura yazıtları, Altın Köl yazıtları, Ak Yüs, Barlık yazıtları, Begre, Çakul yazıtları, Elegest yazıtları, Herbis-Baarı, İhe Hanın Nor, Kemçik Cırgak, Kızıl Çıraa, Kızıl Çıraz, Kemçik Kayabaşı, Köjeelig Hovu, Kara Yüs, Oya, Oznaçennaya, Şançi, Talas yazıtları, Taşeba, Tuba, Ulu Kem yazıtları, Uybat yazıtları, Uyug Arhan, Uyug Turan yazıtları ele alınmıştır. Bu yazıtlar ele alınırken kullanılan kaynaklar **1.5. Kullanılan Temel Kaynaklar** bölümünde etraflıca ele alınacaktır.

Tezimizin ikinci kısmını oluşturan Anadolu ağzları bölümündeki en önemli kaynağımız Derleme Sözlüğü olmuştur. 1932-1960 yılları arasındaki derleme faaliyetleri sonucunda oluşan bu sözlük, çalışmamızın dayandığı temel eserlerin başında gelmektedir. Derleme Sözlüğü'ndeki binlerce sözcüğe rağmen, bu çalışma doğal olarak Anadolu ağzlarının bütün söz varlığını içermemektedir. Bu nedenle, bu ana kaynağın yardımcıları olarak Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Selahattin Olcay, Efrasiyap

Gemalmaz ve Ahmet Bican Ercilasun gibi derlemecilerin TDK tarafından basılan müstakil yayımları kullanılmıştır. Ayrıca Ömer Asım Aksoy'un "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler" adlı çalışmasına da başvurulmuştur. Bunların yanında son yıllarda da devam eden derleme çalışmalarını raporlar halinde sunan makaleler ve yine "Derleme Sözlüğüne Katkılar" adıyla yayımlanan yazılar da geniş bir şekilde yardımcı kaynak olarak kullanılmışlardır.

Kısaca özetleyecek olursak çalışmamız VII-X. asırlar arasında yazılmış bengü taşların söz varlığı ile XX. asırda Anadolu ağızlarında yaşayan söz varlığını karşılaştırmak amacıyla ortaya konmuştur.

1.3. Yöntem

Karşılaştırmalı çalışmaların zor yanı iki ayrı ucu birleştirme çabasından kaynaklanmaktadır. Bizim çalışmamızın da yaklaşık 1300 yıllık iki ayrı dönemi ele aldığı düşünülürse bazı zorluklar kendiliğinden belirecektir. Ancak, 1300 yıl önce kullanılan bir sözcüğün izlerine bugün Anadolu'da konuştuğumuz Türkçenin içerisinde rastlamak bütün zorlukları bertaraf eden bir mutluluk vesilesi de olmaktadır.

Çalışmamız kelimeler üzerine olduğu için karşılaştırma yaparken bazı yöntemler kullanmak zarurî olmuştur. Biz de bu düşünceyle her sözcüğü üç aşamalı olarak ele aldık. Öncelikle sözcüğün yazıtlardaki kullanımı ve kullanıldığı yazıt belirtildikten sonra Anadolu ağızlarında tespit edilen aynı sözcüğün kullanılışı ve kullanıldığı yöreler yazılmıştır. Her madde başının sonunda yer alan *Açıklamalar* bölümünde sözcüğün (varsa) uğradığı ses ve anlam değişimleri açıklanmıştır. Böylece kelimelerin geçirdikleri evreler iki dönem altında tespit edilebilecektir. Bunun yanında hem yazıtlarda hem de ağızlarda ortak olarak kullanılan sözcüklerin -özellikle ağızlarda- anlam genişlemeleri ve kavram alanlarının değişimleri de açıkça görülecektir. Örnek:

adak: *Ayak. (KT K 7; BK D 30; KT GB; Elg. 1).*

ayah (I): *Ayak. (*Ardanuç köyleri-Ar.; Koyundere *Ahıska-Kr; -Bt.; Caferoğlu, 1995(c), s.220b; Günşen, 2000, s.462; Erten, 1994, s.149a; Özçelik-Boz, 2001, s.238a; Buran-İlhan, 2008, s.10a; Olcay, 1995, s.114a),*

ayak: *1.Umumiyetle ayak, 2.Çıkırığın istinat ettiği küçük iki ağaç parçasının beheri. (Caferoğlu, 1994(a), s.151a),*

ayak: *Oyunda bir ayak basımı kadar olan mesafe. (Caferoğlu, 1994(b), s.143b),*

ayak: *Güreşte en alt sıklet. (Akar, 2004, s.293a),*

ayak: Su kanalı. (Kalay, 1998, s.259),

ayah: Defa. (Ercilasun, 2002, s.372a),

ayah: 1.Kafiye 2.Mayalardan önce makama uygun olarak çalınan ya da söylenen beste. (Buran-İlhan, 2008, s.10a-b),

ayak: Değirmeni çalıştırma ve durdurma aleti. (Demir, 2001, 335a),

ayah tahımı [ayak dahımı]: Ayak takımı. (Ardanuç ve köyleri-Ar.; -Gaz.),

ayahdaşı: 1.Seksek, kaydırak oyunu. (Kızılçakçak *Arpaçay-Kr.), 2.Hamamda ayak kiri temizliğinde kullanılan taş. (Taşburun, *İğdır-Kr.) (DS, s.398a),

ayah taşı: Üzerine basılarak yıkanılan taş. (Kırca *Acıpayam-Dz.),

ayah teri: Yol parası, ayak ücreti. (*Arapkir-Ml.),

ayah tutmak: İleride söylenecek bir söze zemin hazırlamak. (-El.) (DS, s.399b),

ayag yapmak: Kandırmak için kurulan düzen, yapılan konuşma. (Özturan, 2009, s.27b),

ayağ yolu: Helâ, tuvalet. (-Brd; -Md.; Hayati *Erbaa-To.; *Boyabat-Sn.; -To. *Ardanuç ve köyleri, Ersis *Yusufeli-Ar.; *İğdır-Kr. ve köyleri; -Ezm.; Ağın *Keban-El.; -Ur. *Sorgun köyleri-Yz.) (DS, s.398b-399a; Özturan, 2009, s.27b),

ayah üsdü: Azıcık, bir dakika, biraz (Buran-İlhan, 2008, s.10b),

ayah vurmah: Engellemek, evlenmek üzere olan bir kızı kötüleyerek evlenmesine mani olmak. (Buran-İlhan, 2008, 10b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h görülmektedir. ayak kelimesi Anadolu ağızlarında birçok soyut ve somut kavramı ya da söylemi karşılayan bir anlam genişliğiyle yaşamaktadır. Daha yazıtlar dönemi Türkçesinde, adak kamşat- (Tekin, 2006, s.119; User, 2008, s.220), adak kamaşt- (Drevnetyurskiy Slovar, 1969, s.8) “savaşta yenilmek üzere olmak, bozguna uğramaya ramak kalmak” biçimiyle soyutlaşarak anlam genişlemesine uğraması da dikkat çekicidir.

Ses ve anlam değişmesine uğramayan bir sözcük için oluşturulan yöntem de şöyledir:

asra: Altta, aşağıda. (KT D 1; KT D 22; BK K 10; BK D 2; BK D 18; Tar. B 3; Tar. D 4).

*asra: Aşağıda. (Çiğil *İlgün-Kn.) (DS, s.347a).*

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişikliği olmamıştır; ancak görüldüğü gibi ağızlarda çok sık kullanıma sahip olan bir sözcük değildir.

1.4. Amaç

Türkçenin bilinen en eski kaynakları ile bugün Anadolu’da yaşayan Türkçenin karşılaştırılması her şeyden önce artzamanlı ve eşzamanlı incelemeleri de mecburî kılmaktadır. Bu durumda tezimizin temel amacı da eski Türk yazıtlarının söz varlığını Anadolu ağızlarıyla karşılaştırarak ses, anlam ve biçim ortaklıkları ile farklılıklarını tespit edebilmek olacaktır. Nitekim çalışmamız ilerledikçe bu karşılaştırmanın sanıldığından daha yararlı olduğu da görülecektir. Çünkü, bugün İstanbul Türkçesinde yaşamayan ancak kendisini ağızlarda saklamayı başaran birçok sözcüğün tarihini, yazıtlar dönemi Türkçesine kadar götürebilmekteyiz. Bu yönüyle çalışmamızın amacı, 1300 yıllık zaman diliminde iki farklı coğrafyada konuşulmuş ve şu an konuşulmakta olan Türkçe arasındaki -sözcükler bazında- benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymak olacaktır.

1.5. Kullanılan Temel Kaynaklar

Çalışmamız esas olarak iki farklı dönemden oluştuğundan kullanılan kaynakları da iki ayrı dönem bölüm çerçevesinde ele almak daha açıklayıcı olacaktır.

Bengü taşlar bahsinde yararlandığımız temel kaynaklar şunlardır. Göktürk bengü taşları ele alınırken Thomsen’in “Orhon Yazıtları Araştırmaları”, Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları”, Malov’un “Pamyatniki Drevnetyurksoy Pis’mennosti” adlı eseri, Drevnetyuskiy Slovar’, Muharrem Ergin’in “Orhun Abideleri”, Talat Tekin’in “Orhon Yazıtları, Tunyukuk Yazıtı ve Orhon Türkçesi Grameri”, Osman Fikri Sertkaya’nın “Göktürk Tarihinin Meseleleri”, Rybatzki’nin “Die Tonyukuk-Inscrit”i, Karcavbay’ın “Orhon Muraları”, Sema Barutçu-Özönder’in “Çöyr Yazıtı” adlı makalesi, Arpad Berta’nın “Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını”, Hatice Şirin User’in “Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları-Söz Varlığı İncelemesi”, Marcel Erdal’ın “Ongin Yazıtı” adlı bildirisi ve bu taşlar hakkında yazılan düzeltme ile öneri yazıları da kullanılmıştır.

Uygur bengü taşları incelenirken Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları”, Drevnetyuskiy Slovar’, Arpad Berta’nın “Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını”, Hatice Şirin User’in “Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları-Söz Varlığı İncelemesi”, Erhan Aydın’ın “Şine-Usu Yazıtı” ve “Uygur Kağanlığı Yazıtları”, Talat Tekin’in “Orhon Türkçesi Grameri” ve Osman Fikri Sertkaya-Karcavbay’ın “Hoyto Tamir

Yazıtı”, Osman Mert’in “Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Taryat, Şine Us” adlı çalışmaları esas alınmıştır.

Yenisey bengu taşları bahsinde ise Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları”, Malov’un “Yeniseyskaya Pis’mennost’ Tyurkov, tekstı i pervodi” si, Drevnetuyrskiy slovar’, Kormuşin’in “Tyurkskie Yeniseyskie Epitafii: Teksti i issledovaniya” adlı eseri, Talat Tekin’in “Orhon Türkçesi Grameri”, Osman Fikri Sertkaya’nın “Göktürk Tarihinin Meseleleri” ve Yenisey bengu taşları hakkında yazılmış müstakil makalelerden faydalanılmıştır. Yukarıda saydığımız kaynaklar dışında Sir Gerard Clauson’un “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish” adlı etimolojik sözlüğü, Tuncer Gülensoy’un “Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası” ve Erhan Aydın’ın “Türk Runik Kaynakçası” adlı eserlerinden de kimi noktalar da yarar sağlanmıştır.

Anadolu ağızları kısmında ise ana kaynağımız “Derleme Sözlüğü” olmuştur. Bunun yanında Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Sadettin Özçelik, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Ahmet Günşen, Erdoğan Boz, Gürer Gülsevin vs. gibi araştırmacıların ayrı kitaplar halinde yayınladıkları çeşitli il ağızları çalışmalarından da geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca Ömer Asım Aksoy’un “Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler” adlı çalışmasına da başvurulmuştur. Bu kaynakların dışında çeşitli dergilerde “Derleme Sözlüğüne Katkılar” başlığıyla yayımlanan yazılar da göz önünde bulundurulmuştur.

Tezimizin her iki kısmı için kullanılan bütün kaynaklar, çalışmamızın son bölümünde künyeleri ile birlikte sıralanmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

BENGÜ TAŞLARIN SÖZ VARLIĞI İLE ANADOLU AĞIZLARININ SÖZ VARLIĞININ KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Sözcük Listesi

Bu bölümde bengü taşların söz varlığı ile Anadolu ağızlarının söz varlığında ortak olduğu tespit edilen 541 kelime, ses ve anlam bakımından karşılaştırılacak ve bu karşılaştırma neticesinde tespit edilen ses ve anlam değişimleri *Açıklamalar* başlığı altında belirtilecektir. Karşılaştırmada alfabetik sıralama esas alınmıştır:

ab: Av.(KÇ 9).

av: Av. (Gülsevin, 2002, s.371),

av belleği: Av yeri, av için öğrenilen, seçilen yer. (*Zara-Sv.) (DS, s.378b),

av kulu: Av peşinde çok koşan. (Körküler *Yalvaş-Isp.) (DS, s.387a),

av kuş: Av hayvanı. (*Erciş-Van) (DS, s.387b),

avlağ: Avcıların gizlendiği yer. (*Arapkir -Ml.) (DS, s.388b; Özturan, 2009, s.27b),

avlak (II): Av yeri, avı çok olan yer. (Bornova *İzm.; Mn.; Ba. ve çevresi; Ama. Ve köyleri; *Artova ve köyleri, To.; Ulubey-Or.; -El.; Çoğulhan *Afşin, *Göksun ve köyleri-Mr.; -Hat.; *Bor- Nğ.; *Ermenek-Kn.; -Nğ.; Arhova; Iğdır ve köyleri) (DS, s.389a),

avlan: Avcı. (Çeltekin *Yeşilova-Brd.) (DS, s.389b),

avlaz: Av meraklısı. (Zara-Dy.) (DS s.389b),

āvlik: Avlanılacak olan av. (Caferoğlu, 1994(a), s.150),

avsak (III): Ava istekli, av istekli. (*Göksun ve köyleri-Mr.) (DS, s.391b),

avsal (III): Avı çok olan yer. (*Afşin *Elbistan- Mr.) (DS, s.392a),

avsun: Tavşan, kuş gibi hayvanları vurmak için kurulan pusu. (Celikanyurt *Gürün-Sv.) (DS, s.393a),

avunda: Av köpeklerinde avlanma çağı. (-Es.; Sinecan-Sn.) (DS, s.395b),

aw guş etmek: Avlanmak. (Olçay, 1995(b), s.113).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimi: -b > -v görülmektedir. Sözcükte herhangi bir anlam değişimi yoktur. Ayrıca, kelimenin birçok türevi de farklı anlamlarla ağızlarda yaygınlaşmıştır.

abçı: Avcı. (Uy. III d 1).

avçı: Avcı. (*İğdir-Kr.) (DS, s.379b),

avci: Avcı. (Erten, 1994, s.148),

avcı: Avcı. (Yıldız, 2002, s.166; Caferoğlu, 1994b, s.219; Caferoğlu, 1995, s.263),

avcu: Avcı. (Caferoğlu, 1994(b), s.219), Caferoğlu, 1995, s.263; Günşen, 2000, s.462),

avcı: Avcı. (Gülsevin, 2002, s.371).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimi: -b > -v, kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c-, kelime sonunda ünlü incilmesi: -ı > -i ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u ses hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişimi olmamıştır.

aç: Tok olmayan, aç. (BK D 38; Uy. Ar. II 4; Elg. 5).

aç: Aç. (Aydın, 2002, s.115; Erten, 1994, s.279),

ac: Aç. (Özçelik-Boz, 2009, s.279; Erten, 1994, s.147; Özçelik-Boz, 2001, s.237; Öztürk, 2009, s.433a),

ac galmah: Aç kalmak. (Aydın, 2002, s.115; Olçay, 1995(b), s.49),

achg: Açlık. (Özçelik, 1997, s.255),

aç: Yoksul. (Ağın-El.; *Divriği-Sv.; *Tarsus-İç.),

açgözlü: Aç gözlü. (*Ağın-El.; *Divriği-Sv.;*Tarsus-İç. (DS, s.55b),

aç alavan (acalavan): Aç açına, açken. (Çepnidere *Turgutlu-Mn.; Hacıahmet-Dz; Çalış *Haymana, Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ank.; Avşar aşireti, Fakiekinciliği *Pınarbaşı-Ky.; *Nizip-Gaz.; -Kl.) (DS, s.57a),

acaca < aç aça: Aç durumda olan. (Yayla *Tefenni-Brd.) (DS, s.57a),

aç ezber: Aç acına, açken. (*Divriği-Sv.) (DS, s.57b),

aç tağsır: Aç acına, açken. (Güney *Yeşilova-Brd.) (DS, s.57b),

aç boğaz (I): Aç gözlü, gözü doymaz. (İlyas *Keçiborlu-Isp.) (DS, s.57b),

açgöz: Aç gözlü. (İncesu *Dinar-Af.; İsabey *Çal-Dz.; Aslanköy *Mersin-İç.) (DS, s.58a),

aç kabadayı: Kabadayılık yapan yoksul kimse; yoksul olduğu halde şuna buna yardım eden. (Çiftepınar *Mersin-İç.) (DS, s.60a),

aj: Aç. (Caferoğlu, 1994(b), s.217b),

acırak (II): Biraz aç, iyice doymamış. (*Mut köyleri *Silifke-İç.) (DS, s.52b),
acaruh: (aç+arık) Aç gözlü. (Aydın, 2002, s.115).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -ç > -c ve kimi yörelerde de kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -j meydana gelmiştir. Yazıtlarda kelime, çoğu araştırmacıya göre uzun ünlü ile yazılmıştır; Anadolu ağızlarının çoğunda ise bu uzunluk kısalmıştır. Sözcük herhangi bir anlam değişmesine uğramadan ağızlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

aç- (I): Acıkmak; acıkacak olma. (BK K 6; KT G 8).

acıh-/acık-: Açlık duymak, acıkmak. (Uluşiran *Şiran-Gm.; Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.) (DS, s.47b; Edip, 1991, s.91; Özçelik, 1997, s.255; Özçelik-Boz, 2009, s.279; Günşen, 2000, s.460; Erten, 1994, s.147),

acıklamak(I): Acıkmak (hayvanlar için). (Yukarıseyit, Moraca, Medele *Çal-Dz.) (DS, s.49a),

acıh olmak: Acıkmak. (Gülensoy-Buran, 1992, s.167).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- görülmektedir. Anadolu ağızlarında *aç-* “acıkmak” fiili, kök haliyle bulunmaz; ancak kelimenin -(ı)k-fiilden fiil yapan ekle gövde halini almış şekilleri yaygındır. Sözcük, anlam yönünden herhangi bir farklılık göstermemektedir.

aç- (II): Açmak. (T 28; Ç 4).

aç-: Açmak. (Olçay, 1995b, s.49; Erten, 1994, s.147),

aş-: Açmak. (Günşen, 2000, s.463; Yıldız, 2002, s.166; Caferoğlu, 1994(d), s.203b),

açacak, accak, açacah, açan, açar, aççak, açecek, açgı, açgıç; açkaç, açkı, açkıç, açkır, açkış, açku: Anahtar. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Yakaköy *Gelendost-Isp.; Akçaköy *Yeşilova, Yayla *Tefenni-Brd.; Alaetin *Acıpayam-Dz.; Dallica *Nazilli-Ay.; Çıplak, Halıköy *Ödemiş-İz.; Emre *Kula-Mn.; *İznik-Brs.; -Ba.; Fili *Biga *Bayramiç-Çkl.; Domaniç *Tavşanlı-Kü.; Sarıkavak, Şücaattin *Seyitgazi-Es.; *Kandıra-Kc.; Küçükahmet *Düzce-Bo.; Cumayanı-Zn.; Kargı-Ks.; *İskilip-Çr.; Zile ve çevresi, *Erbaa, *Niksar, Çilehane *Reşadiye, Altuntaş-To.; *Ünye, Uzunmusa-Or.; Güneyce-Rz.; *Ardanuç ve köyleri, Yoncalı, Tepeköy, Çayağzı *Şavşat, -Ar.; Ölçek *Ardahan-Kr.; Ergen-Ezc.; Sr.; Dy.; Bizmişen-El.; Karaözü *Gemerek, Ağrakos *Suşehri-Sv.; Bektaşlı *Boğazlıyan, *Çayıralan, Cihanpaşa-Yz.; Solakuşağı *Şerefli Koçhisar, *Bâlâ ve köyleri, *Keskin ve köyleri, Çalış *Haymana-Ank.; Sadıkalı *Avanos, *Çiçekdağı çevresi-Krş. Köyleri; -Ng.; Atlandı, Kolukısa *Kadınhanı, Yenice *Akşehir, Osmaniye *İlgın, Zıvarık, Camilimescitli-Kn.; Çömelek *Mut-İç.; Genek *Yatağan-Mğ. Kayapa-Ed.; Çavuşköy *Babaeski, *Lüleburgaz ve çevresi-Krk.) (DS, s.55b-56a),

açacak(II): Bilmece. (Çayağzı *Şavşat-Ar.) (DS, s.56a),

açık/ açah: Açık, kapalı olmayan. (Bt.) (DS, s.57a).

Açıklamalar: Bazı yörelerde -ç sesinin -ş sesine dönüştüğü gözlenmektedir: -ç > -ş. *aç-* fiili yazıtlarda *ırk aç-* “fal açmak” ve *u aç-* “uyku açmak, uyandırmak” biçiminde görülmektedir. Bu kullanımlara paralel olarak bugün “fal açmak” ve “uyku açmak” tabirleri Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır; ancak *ırk* “fal” sözcüğü kullanımdan düşmüştür.

aça: Akrabalık ifade eden bir kelime. (ÇA V 2; KC 7).

aca: Amca. (Sarıdiris, Banus, Direskene *Eğridir-Isp.; Denizler* Çal.-Dz.; Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Apolyont-Brs.; Fener *Silivri-İst.; *Zile-To.; İğdeli *Gemerek, Ağrakos *Suşehri-Sv.; *Kozan-Ada.; Beyazköy, Kadıköy, Tatarlı *Saray-Tk.) (DS, s.35b),

ece: Erkek kardeş, baba. (Caferoğlu, 1995(a), s.275),

ece (I): Baba. (Eğridir-Isp.; *Gölpazarı-Bil.; Arpaköy-Or.; Saçıkaraklı Aşireti, Dere-Kn.; Ant.), 3.Amca. (Gelendost, Direskene *Eğridir-Isp.; Bolu *Gördes-Mn.; Kaya *Fethiye-Mğ.), 4.Erkek kardeş. (-Dz.; Erzincan *Dört Yol-Hat.), 7.Babanne. (Zindancılar *Ereğli, Karamusa *Çaycuma-Zn.; Tk.), 8.Kadın. (Karaçakal *Yenipazar-Ay.), 9.Arkadaş, samimi arkadaş (Bağlılı *Eğridir-Isp.; Yukarıkale *Koyulhisar-Sv.), 10.Ağa. (Hayta Aşireti, Bozan-İç.; Eskişehir-Ant.), 11.Aksakallı ihtiyar. (Urla-İz.; Uzunmusa-Or.; *İlgın-Kn.), 12.Hala çocuğu. (-Kn.) (DS, s.1659a-b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- görülmektedir. Drevnetyurskiy Slovar (s.4) ve Orkun (s.755)'da kelimenin genel bir akrabalık ifadesi olduğu belirtilmiş ve anlam netleştirilmemiştir. Aynı durum DS'de de mevcuttur. Bu kelime DS'de *amca*, *baba*, *erkek kardeş*, *babanne* gibi akrabalık ifade eden anlamları karşılarken bir yandan da anlam değişmesine uğrayarak *arkadaş*, *ağa*, *ihtiyar kimse* gibi manaları ihtiva etmiştir.

açıg: Acı; tuzlu. (ŞU B 6).

āci: Acı. (Özçelik-Boz, 2009, s.279),

acı: Acı, keder, üzüntü. (Erten, 1994, s.147),

acımtırak: Acımsı, acımtırak. (Gülsevin, 2002, s.370),

acı ağaç: 1.Zakkum ağacı. (Tavaklı *Ezine-Çkl.), 2.Dağ kavağı. (Zara-Ama.), 3.Bir çeşit kayın ağacı. (Hedi, Hal, Hacısor *Keban-El.) (DS, s.44b),

acı ayıt: Kırılarda ve tarlalarda kendiliğinden biten ve hoş kokulu pembe çiçekleri olan küçük ağaç, hayıt. (Kemaliye *Alaşehir-Mn.),

acıca (I): Maden suyu kaynağı. (*Ayaş-Ank.),

acı çiğdem: Colchicum Lilaceac. (Bağlı-Brs.) (DS, s.45a),

acı dülek: Ecbalium elaterium, cucurbitaceac. (*Bergama-İz.),

acı ekşi: 1.Turunç. (Bozyazı *Anamur-İç.; -Ant.), 2.Limon. (*Anamur-İç.; Mahmutseydi *Alanya-Ant.),

acı geyrek: Mide ekşimesi, hazımsızlık ve bundan ileri gelen geyirti. (*Dinar köyleri-Af.; *Keçiborlu ve köyleri-Isp.; Çerçin, Brd.; Yeşilyuva *Acıpayam, Muğlasın *Tavas, Kösten, Honaz-Dz.; *Ayvacık-Çkl.; *Kandıra-Ke.; Ziyere-Ama.; *Ermenek-Kn.; Kışla *Elmalı-Ant.; *Yatağan ve köyleri-Mğ.) (DS, s.45b),

acıgici [acılı gicili]: Acılı, ekşili. (İleydağı *Uluborlu-Isp.; Yerkesik çevresi-Mğ.) (DS, s.46b),

acı hamur [achamur, acı hamır/ hamura/ hemire]: Hamur mayası. (Ekse *Çal, Çöplü *Çivil-Dz.; Çepnidere *Turgutlu-Mn.; -Vn.; -Bt.; Beyobası *Kırıkkale-Ank.; Genek *Yatağan-Mğ.) (DS, s.47a),

acı kara (I): Sık, yuvarlak ve küçük taneli bir çeşit ekşi üzüm. (Kozluca *Keçiborlu, Akçaşar *Eğridir, Atabey-Isp.; Bunak, Karamanlı *Tefenni, Akçaköy *Yeşilova, Çerçin-Brd.; Moraca *Çal, Çöplü *Çivril, Babadağ, Yeniköy, Ahallı *Sarayköy, Kösten-Dz.; Çomaklı *Korkuteli, Kışla *Elmalı-Ant.; Genek *Yatağan-Mğ.),

acı kara (II): Ekşi. (Emirler *Ulukışla-Nğ.) (DS, s.48b),

acı kokan: Kekik otu. (Burhaniye *Dinar-Af.),

acı koruk: Üzüm. (Mençek *Ermenek-Kn.) (DS, s.49b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- hadiseleri meydana gelmiştir. Anadolu ağızlarında *acı* biçimiyle yaşayan bu sözcük, Drevnetyurskiy Slovar'da (s.5) “tuzlu” anlamıyla karşılanmıştır. Yazıtlardaki bu kullanıma bakılırsa ortada bir anlam değişmesi vardır; ancak yine de *tuzlu* ve *acı* kavramlarının yakın anlamlılığı göz ardı edilmemelidir. Kelime, Şine Usu Yazıtı'nda *Altır/Altar Açıg Köl* biçiminde bir coğrafi ad olarak geçmektedir. Bu adlandırmaya Anadolu'da da rastlamaktayız. Bazı göller acı, tatlı, tuzlu vs. gibi sıfatlarla anılmaktadır. Erhan Aydın, bu kelimenin *Çıgıltır* olarak da okunabileceğini belirtir ve bu gölün Kars yakınlarındaki *Çıldır Gölü* ile aynı ismi taşıdığını iddia eder (Aydın, 2007, s.80), aynı görüşü Orkun'da da bulmaktayız (Orkun 1994, s.907).

adak: Ayak. (KT K 7; BK D 30; KT GB; Elg. 1).

ayah (I): Ayak. (*Ardanuç köyleri-Ar.; Koyundere *Ahıska-Kr; -Bt.; Caferoğlu, 1995(c), s.220b; Günşen, 2000, s.462; Erten, 1994, s.149a; Özçelik-Boz, 2001, s.238a; Buran-İlhan, 2008, s.10a; Olcay, 1995, s.114a),

ayak: 1.Umumiyetle ayak, 2.Çıkrığın istinat ettiği küçük iki ağaç parçasının beheri. (Caferoğlu, 1994(a), s.151a),

ayak: Oyunda bir ayak basımı kadar olan mesafe. (Caferoğlu, 1994(b), s.143b),

ayak: Güreşte en alt sıklet. (Akar, 2004, s.293a),

ayak: Su kanalı. (Kalay, 1998, s.259),

ayah: Defa. (Ercilasun, 2002, s.372a),

ayah: 1.Kafiye 2.Mayalardan önce makama uygun olarak çalınan ya da söylenen beste. (Buran-İlhan, 2008, s.10a-b),

ayak: Değirmeni çalıştırma ve durdurma aleti. (Demir, 2001, 335a),

ayah tahımı [ayak dahımı]: Ayak takımı. (Ardanuç ve köyleri-Ar.; -Gaz.),

ayahdaşı: 1.Seksek, kaydırak oyunu. (Kızılçakçak *Arpaçay-Kr.), 2.Hamamda ayak kiri temizliğinde kullanılan taş. (Taşburun, *İğdır-Kr.) (DS, s.398a),

ayah taşı: Üzerine basılarak yıkanılan taş. (Kırca *Acıpayam-Dz.),

ayah teri: Yol parası, ayak ücreti. (*Arapkir-Ml.),

ayah tutmak: İleride söylenecek bir söze zemin hazırlamak. (-El.) (DS, s.399b),

ayag yapmak: Kandırmak için kurulan düzen, yapılan konuşma. (Özturan, 2009, s.27b),

ayağ yolu: Helâ, tuvalet. (-Brd; -Md.; Hayati *Erbaa-To.; *Boyabat-Sn.; -To. *Ardanuç ve köyleri, Ersis *Yusufeli-Ar.; *İğdır-Kr. ve köyleri; -Ezm.; Ağın *Keban-El.; -Ur. *Sorgun köyleri-Yz.) (DS, s.398b-399a; Özturan, 2009, s.27b),

ayah üsdü: Azıcık, bir dakika, biraz (Buran-İlhan, 2008, s.10b),

ayah vurmah: Engellemek, evlenmek üzere olan bir kızı kötüleyerek evlenmesine mani olmak. (Buran-İlhan, 2008, 10b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h görülmektedir. *ayak* kelimesi Anadolu ağızlarında birçok soyut ve somut kavramı ya da söylemi karşılayan bir anlam genişliğiyle yaşamaktadır. Daha yazıtlar dönemi Türkçesinde, *adək kamşat-* (Tekin, 2006, s.119; User, 2008, s.220), *adək kamaşt-* (Drevnetyurskiy Slovar, 1969, s.8) “savaşta yenilmek üzere olmak, bozguna uğramaya ramak kalmak” biçimiyle soyutlaşarak anlam genişlemesine uğraması da dikkat çekicidir.

adaklıg: Ayaklı (hayvanlar için kullanılmıştır). (Be. b; Elg. 2).

ayaklı: Yüksek boylu, iri, bakımlı hayvan. (Moraca *Çal-Dz.; Keçiören-Kü.; Büyükyenice *Osmaneli-Bil.; Genek-Çkr.; Şıhlar, Ulubey-Or.; Düzköy *Keşap-Gr.; Kalafka-Tr.; *Bor-Nğ.; Uğurlu *Ermenek-Kn.; Yuva *Elmalı-Ant.), 2.Çabuk yürüyen hayvan (*Sarayköy-Dz.; *Tire-İz.; Kemaliye *Alaşehir-Mn.; *Taşköprü-Ks.; Şıhlar, Ulubey-Or.; Kalafka-Tr.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Milas-Mğ.),

ayaklı: 1.Uzun boylu. (Dereçine *Sultandağı-Af.), 2.Ayakları uzun kimse. (Dereçine *Sultandağı-Af.) 3.Tez yürüyen kimse. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4434a),

ayaklı: Sahan, bir çeşit ağaç karyola. (*Silifke-İç.),

ayaklı: 1.Kadınların başlarına taktıkları 5-6 parçalı altın süs. (Göksun ve köyleri-Mr.; *Pınarbaşı köyleri-Ky.; Topraktepe-Ada.), 2.Gelinin odasına asılan süs. (-Ky.) (DS, s.403b-404a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- görülmektedir ve kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Yazıtlarda *adaklıg* kelimesi genel olarak dört ayaklı hayvanları anlatmak için kullanılan bir yapıda gelişirken (Orkun, 1994, s.482) Anadolu ağızlarında sağlıklı hayvanları anlatan bir sıfat olarak kullanılmıştır. Ağızlardaki diğer verilerde ise *ayaklı* sözcüğünün çeşitli eşya adlarını ifade etmesi dikkat çekicidir.

adaş: Arkadaş, dost. (Aç. c 3).

adaş: 1.Dost, arkadaş. (İncesu *Dinar-Af.; Senir *Keçiborlu, İlegüp *Uluborlu, Körküler *Yalvaç, Banus *Eğridir *Gelendost, Sağrak *Sütçüler, Yassıvıran *Senirkent *Şarki Karaağaç-Isp.; Gökçeyaka, Kayadibi *Yeşilova-Brd.; İğdir *Çivril, Kızılca *Tavas, Kösten-Dz.; Evreşe *Gelibolu, Fili *Biga- Çkl.; İsmetiye-Brs.; *Sivrihisar-Es.; *Düzce-Bo.;

Cumayanı-Zn.; Hacavera *Maçka-Tr.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; *Ardahan-Kr.; -Ezc. köyleri; *Divriği köyleri-Sv.; *Bor-Nğ.; *Karaman-Kn.; Tece *Mersin-İç.; Yakabağ *Fethiye-Mğ.; -Ed. [adeş-1]: (*Dinar-Af.; Hacılar, Akkaya-Brd.; Ortaköy *Çal-Dz.; *Elmalı-Ant.) 2.Kardeş, kardeş edinilmiş olan (Geresin *Keçiözü-Brd.; Kayadibi *Yeşilova-Brd.; Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Cumayanı-Zn.; *Zile-To.; Hacavera *Maçka-Tr.; -Ezm.; *Ereğli-Kn.),

adeş: Dost, arkadaş. (Yenice *Emet-Kü.) (DS, s.64b; Özkan, 2007, s.213),

adaş: Arkadaş, eş. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4407b).

Açıklamalar: Kelime çoklukla eski ses özelliklerini korurken kimi bölgelerde kelime içinde ünlü değişmesi: -a- > -e- görülmektedir. Sözcüğün anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadığını söyleyebiliriz.

adgır: Aygır. (KT D 35; KT D 36; BK K 11).

aygur: Aygır, erkek at. (Keşanuz-Ank; -Gm.; *Ardahan-Kr. ve köyleri; -Bt.) (DS, s.415a; DS, s.4436a),

aygır: Araba falakasının takıldığı çividir ki, diğer adı “okun erkeyi”dir. (Caferoğlu, 1994(a), s.151a),

aygır [aygır demiri]: 1.Pekmez kaynatılan ocağın arkasında, ham şıra dolu kazan konulan büyük delik. (Uluğbey *Senirkent-Isp.), 2.İnişlerde arabaları kızaklatmak için tekerin altına konan oyuk ağaç ya da demir araç (bir çeşit fren). (Konurlar *İnegöl-Brs.; Tepe *Seben, İğneciler *Mudurnu, Tatava-Bo.; Aliköy *Çaycuma-Zn.), 3.Falakanın takıldığı eğri demir. (Çiftlik *Kalecik-Ank.), 4.Arabanın ok demiri. (Sivri, Zaferiye *İlgın-Kn.),

aygır: Azgın, arsız edepsiz. (Bahçeli *Bor-Nğ.; -Hat.) (DS, s.413b),

aygır incir: Erkek incir. (*Mudanya-Brs.) (DS, s.414a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- hadiseleri meydana gelmiştir. *aygır* sözcüğü temel anlamını korumakla beraber Anadolu ağızlarında anlam genişlemesine uğrayarak başka manalar da kazanmıştır. Kelimenin daha çok abartı ve güçle ilgili olan anlamları karşılması, *aygır* hayvanının fizikî özelliklerinin benzetme yoluyla kullanıldığını göstermektedir.

adın: Başka, farklı, değişik. (Tes D 2).

ayın bayın olmak: Acayip şekil almak, şeklini değiştirmek: *Yüzü ayın bayın olmuş.* (-Gaz.),

ayın beyin olmak: Şaşırmak, şaşkına dönmek, tuhaflaşmak. (-Eşme köyleri-Uş.; *Tefenni-Brd.; İkipınar *Mihalıççık-Es.; *Kargı-Ks.; -Sn.; -Gm. ve köyleri; Ersis *Yusufeli-Ar.; *Aşkale, *Hasankale, -Ezm.; El.; Arapkir-Ml.; *Ayaş, Yaraşlı *Haymana-Ank.; -Ada.; Namrun *Tarsus *Silifke, *Mut köyleri-İç.) (DS, s.418a-b),

ayın oyun: 1.Hile, entrika, desise, oyun. (*Dinar-Af.; Karahisar *Tavas-Dz.; Hamzabali, Yenipazar *Bozdoğan-Ay.; Bölcek, -Kü.; -Sn.; Çalış *Haymana-Ank.; *Ermenek-Kn.; -Ed.;Kerkük) 2.Bozuk düzen, karışık, karmakarışık, olur olmaz, acayip, baştan savma, gelişigüzel. (Aydoğmuş, İlyas *Keçiborlu, Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Çebiş, Çeltikçi-Brd.; *Sarayköy ve köyleri, Ekse, *Çal, İğdir *Çivril, Muğlasın *Tavas, Yeşilyuva *Acıpayam, -Dz. ve köyleri; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Büyükyenice *Osmaneli-Bil.; Bozan, Tokat-Es.; Kunduzağılı *Artova-To.; -Tr.; Uluşiran *Şiran-Gm. köyleri; *Ardanuç ve köyleri, Ersis *Yusufeli, Yavuzköy *Şavşat-Ar.; Hükam *Oltu-Ezm.; -Bt.; -Mr.; *Koyulhisar-Sv.; *Pınarbaşı-Ky.; -Ng.; Görmel, Uğurlu *Ermenek-Kn.; *Elmalı-Ant.; *Milas-Mğ.; Çavuşköy *Babaeski-Krk.; Köşker-Krş.),

ayın oyuncu: Hileci, dalavereci. (-Ezm. ve ilçeleri),

ayın oyun itmek: 1.Oyuncak etmek, acayip bir kılığa sokmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.420a; DS, s.4436b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- meydana gelmiştir. DS’de *ayın bayın olmak* ve *ayan beyan olmak* tabirlerinin aynı anlama gelen yapılar olduğu düşünülmektedir birbirlerine eş olarak algılanmışlardır. Ancak *ayan beyan olmak* tabirine “ortaya çıkmak” anlamı verildiğinden DS’deki bu eşleştirme uygun değildir. Çünkü sözlükte *ayan beyan olmak*, “şaşırmak, şaşkına dönmek, tuhaflaşmak” anlamıyla karşılanmıştır. Dolayısıyla bizce bu deyimın anlamı yanlış yerde aranmıştır. İçinde *ayın* geçen diğer deyimlere bakıldığında bu kelimenin deyimlere “ayrı, başka; tuhaf” anlamlarını kattığı açıkça görülmektedir. Özellikle, *ayın oyun* “hile, entrika, dalavere” deyimi, *ayın* sözcüğünün “farklı, başka” anlamlarına gelen ve *oyun* kelimesini niteleyen bir sıfat olduğuna dair kanıt olarak sunulabilir. Sonuç olarak Eski Türkçedeki *adın* kelimesi tek başına ağızlarda yer almasa da *ayın bayın olmak* ve *ayın oyun* gibi söylemlerin içerisinde yaşamaktadır.

adır- : Ayırmak. (Uy. III 16; Alt. K. I b 2).

ayır-: Ayrılmak. (Özçelik-Boz, 2009, 279b; Olcay, 1995, s.52a),

ayır seç etmek: Ayırmak, seçmek: *Bizi ayır seç etdi.* (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.) (DS, s.4436b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

adrıl-: Ayrılmak; ölümü ifade eden bir fiil. (BK K 13; BK G 7; T 2; Ç 1; O 12; İh. A. b 4; Elg. 1; Elg. 4; Elg. 9; Elg. 10; El. 12; Uy. Ar. 2; Bar. 1,2; Bar. 1,3; Bar. II, 4; Bar. III, 4; Bar. IV, 2; Be. a 1; Be. a 2; Be. c 1; Be. c 2; Be. c 4; Be. c 5; Alt. K.I, c 2; ÇA I, a 1; ÇA I, b 2; ÇA II 3; ÇA III 3; ÇA V 3; ÇA X 3; Oz. a 2; Oz. a 3; Oz. c 3; U. Ka. 1; Uy. Tu. 1; UK 2; UK 3; Oy. a 3; Oy. b 3).

ayrıl-: Ayrılmak. (Erten, 1994, s.149a; Olcay, 1995, s.52a),

ayrılmak: Ayrılmak. (Caferoğlu, 1994(d), s.204b),

aryıl-: Ayrılmak. (Caferoğlu, 1994(c), s.306b),

ayrılıp seçilmek: 1.Karı, koca boşanmak. (Dereçine *Sultandağı-Af.), 2.Ortaklığın bozulması. (Dereçine *Sultandağı-Af.), 3.Aile bireyleri ayrı çalışmak, ayrı yaşamak. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4437b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y-, kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- ve kimi yörelerde de kelime içinde ses göçüşmesi: -yr- > -ry- görülmektedir. Göktürk yazıtlarında bu kelime, daha çok siyasî ayrılıkları ifade ederken (User, 2008, s.363); Yenisey yazıtlarında “ölmek, vefat etmek” anlamlarıyla kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde vefat eden insanları anlatmak için kullanılan “aramızdan ayrıldı” tümcesi, Yenisey yazıtlarındaki kullanımın bakiyesi olarak hâlâ yaşamaktadır.

ag- : Yükselmek, çıkmak, tırmanmak. (BK D 37).

ağmak: Yükselmek, yükseğe çıkmak. (Caferoğlu, 1994(a), s.147b),

ağmak: 1.Yükselmek, 2.Bir yana meyletmek, ağır basmak. (Caferoğlu, 1994(b), s.201b),

avmak (I): 1.Yükselmek. (*Bozdoğan-Ay.; Gavraz, Bolaman-Or.; *Ilgın-Kn.), 2.Aşmak: *Ben tüfeği ateşleyene kadar tepeyi ağdı.* (Cumalıkızık-Brd.; Bulkaz *Çivril *Tavas, Honaz-Dz.; Yenice *Emet-Kü.; Dodurga *Bozöyük-Bil.; Keskin, Bozan-Es.; -Bo.; Afşar *Taşköprü-Ks.; Ökse *Çarşamba-Sm.; *Niksar-Tok.; Zile *Mesudiye *Ünye, Bahattin, Uzunmusa-Or.; *Merzifon-Ama.) 5.Toplanmak, üşüşmek: *Yemeğe karıncalar ağmış.* (-Brd.; Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Kemaliye *Alaşehir-Mn.; -Mr. ve çevresi, Çepni *Şarkışla-Sv.; *Bor- Ng. ve köyleri), 10.Yükselmek, yukarı çıkmak: *Gönülsüz namaz göklere ağmaz. Sürü yamaca ağdı.* (İncesu *Dinar-Af. *Eşme çevresi-Uş.; Körküler *Yalvaç *Gelendost köyleri, Yassıvıran *Senirkent, Senir, Y.Bademli *Şarki Karaağaç, Sübüova, Yakaköy-Isp.; Çandır, Karamanlı *Tefenni, Örencik, Kayadibi *Yeşilova-Brd.; Kelekçi *Acıpayam ve köyleri, Honaz-Dz.; Egridere *Kuyucak, Sürez *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı, İncecikler, Bölcek *Bergama-İz.; Minnetler *İvrindi-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; *Sivrihisar, Bozan-Es.; -Bo.; *İnebolu köyleri-Ks.; *Çerkeş-Çkr.; -Çr.; İnaltı, *Ayancık-Sn.; *Bafra-Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; *Zile-To.; *Mesudiye köyleri, Danışman, *Fatsa, Uzunmusa-Or.; -Tr.; -El.; *Halfeti-Ur.; *Gürün-Sv.; Küçükboynul-Yz.; *Ayaş-Ank.; Sarılar *Avanos-Krş.; *Ulukışla *Bor-Nğ.; Amuva, Sarıvadi *Ermenek, Engili *Akşehir-Kn.; *Kadirli *Karaisalı-Ada.; *Anamur, Tekeler *Silifke-İç. köyleri; Karadere *Gündoğmuş *Akseki, Sidek *Kaş, Güzelsu *Elmalı *Gazipaşa köyleri-Ant.; Gölcük-Mğ.; Ed.) (DS, s.103b-104a),

amah: Yükselmek, ağmak. (Caferoğlu, 1994(e), s.218a; DS, s.4411a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -v ve yine kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ görülmektedir. Bu fiil kökü birkaç yöre dışında ses değişimine uğrayarak ağızlarda *avmak* biçiminde kullanılır olmuştur, nadiren de olsa *ag-* ses grubunun büzüşerek uzun a halini aldığı da görülmektedir: *ag- > ā-*. Ayrıca sözcük, “toplanmak, üşüşmek” gibi yan anlamlar da kazanmıştır.

agıl: Ağıl. (Su. 5).

avıl [avul]: Ağıl. (*Kandıra-Kc.; *Safranbolu-Zn.; Sazcıgaz *Gürün-Sv.; Konyar aşireti, Katransa, Kayalar) (DS, s.382b; Caferoğlu, 1994(c), s.307b),

avıl: Köy. (Özkan, 1997, s.139),

ail: Ağıl, koyun yatağı. (Aydın, 2002, s.116),

avıl: Ağıl. (Demir, 2001, s.335a),

aal: Ağıl. (Günşen, 2000, s.460),

āl: Ağıl. (Caferoğlu, 1994(e), s.218),

ağıllamak: Koyun, keçi gibi hayvanları sağmak üzere ağıla koymak. (İncesu, Çapalı *Dinar-Af.; Gelegermi *Yalvaç-Isp.; Güney, Gökçeyaka, Örencik *Yeşilova-Brd.; İsmetiye-Brs.; *Mut köyleri-İç.; Semayük *Elmalı-Ant.) (DS, s.90a),

ağal: Ağıl. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4408b),

ağıla avluya sığmamak: Sağa sola saldırmak. (Tatlıpınar *Yapraklı-Çkr.) (DS, s.4409b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi -g- > -v- ve yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Yazıtlardaki *agıl* ile ağızlardaki *avıl*, *avul* vb. kelimeleri arasında herhangi bir anlam farkı yoktur. Yalnız, bazı yörelerde orta hecedeki ünsüzün erimesi sonucu ortaya â'lı söyleyişler çıkmıştır.

agır: Pahada ağır, değerli. (BK G 15; BK D 2).

ağır: İtibarlı, hatırı sayılır (kimse). (*Bor-Nğ.; *Merzifon *Gümüşhacıköy-Ama.) 3.Kıymetli eşya, para: *Evde ağırın, dağda davarın olsun.* (*Zara-Sv.) (DS, s.90b),

agır: Ağır, değerli, muhterem. (Erten, 1994, s.147a),

ağır nişan: Altın cinsinden düğün takısı. (Sağır, 1995, s.409a),

agır: 1.Vefat eden yaşlı kişi. 2.Zor, güç 3.Pahalı 4.Tartıda çok gelen. (Özçelik-Boz, 2001, s.237a),

ağır: Olgun, babacan. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4409b),

ağırını yennitmek: Kendini küçük düşürmek. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4409b).

Açıklamalar: *agır* kelimesi bazı yörelerde yumuşak g ile söylenirken bazı yörelerde - özellikle Diyarbakır ağızında- eski halini korumaktadır; ancak yine de kelime bugün, çoklukla

tartıda ağır gelen nesneleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sözcük, kimi bölgelerde ise soyut anlamlar kazanmıştır.

agla-: Ağlamak. (Ta. V 1).

agla-: Ağlamak. (Erten, 1994, s.147a),

avla-: Ağlamak. (Eren, 1997, s.181),

agle-: Ağlamak. (Caferoğlu, 1995(c), s.217b),

ālamah: ağlamak (Aydın, 2002, 116),

ağlak: 1.Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü: *Aman, ne ağlak çocuk.* (-Brs.; *Tavşancıl *Gebze *Kandıra-Kc.;-Çr.; *Merzifon köyleri-Ama.; Kalealtı *Elbistan-Mr.),

ağlaç: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (*Gürün-Sv.),

ağlağan: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (-Ama.; Azerî köyleri),

ağlamsek/ağlamsuk: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (*Nazilli-Ay.; Karaköy *Düzce-Bo.; Zara-Ama.),

ağlamuk: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (-Sm.),

ağlarca: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (Fethiye köyleri-Mğ.; *Gerede-Bo.),

ağlaz: Vara yoğa ağlayan, sulu gözlü. (-Ezc.; Çamlıbel, *Artova, *Zile-To.; Cinis *Aşkale-Ezm; *Zara-Sv.),

ağlamsamak: Ağlayacak gibi olmak, ağlamaklı olmak. (*Bandırma-Ba.) (DS, s.101a),

ağlamak (II): Budanan asmanın kesilen yerinden özsuynun akması. (Dereçine *Sultandağı-Af.),

ağlanmak: Durumundan yakınmak. (*Manyas-Ba.) (DS, s.4410b).

Açıklamalar: *agla-* fiili Diyarbakır ili ağzı dışındaki bölge ağızlarında eski yapısını korumuştur. Bu ağız bölgesinde ise kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -v görülmektedir. Kimi yörelerde de kelime sonundaki ünlünün incelmesi tespit edilmiştir: -a > -e. *ağla-* fiilinin eski halinin *yığ+la-* biçiminde olduğu düşünüldüğünde, Talas Yazıtlarında kelimenin bugünkü kullanımıyla bulunması ilgi çekicidir.

agrı-: Hastalanmak. (BK G 9).

ağrımak: 1.Hayvanların sıcaklığın etkisiyle bir çeşit hastalığa yakalanmaları. (Kaçar, Harmandalı *Eşme-Uş.; Bozan-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; İbik *İskilip-Çr.; Bektaşlı *Boğazlıyan-Yz.; -Nğ.) (DS, s.110b),

arğı: Ağrı. (Sağır, 1995, 409b; Gülensoy-Buran, 1992, s.167; Gülseren, 2000, s.387a; Buran-İlhan, 2008, s.7; Caferoğlu, 1995(b), s.232b),

arğıt-: Ağrıtmak, incitmek. (Özçelik, 1997, s.255),

arı: Ağrı, sızı, acı. (Demir, 2001, 334a; Aydın, 2002, s.155a; DS, s.4425a),

arımak: Ağrımak. (Aydın, 2002, s.155a; Caferoğlu, 1994(d), s.203b),

agır-: Ağrımak. (Erten, 1994, s.147a),

ağrınmak: Rencide olmak, incinmek, ağrına gitmek. (Caferoğlu, 1995, s.261b),

ağrı (II): 1.Soğuktan ileri gelen bir çeşit hastalık. (Giremez *Araç-Ks.) 2.Yara, çıban gibi hastalıklara verilen ad: *Çocuğun yüzünü ağrı бүрүмүш*. (Hasanlar *Milas-Mğ.), 3.Tifo. (*Gerede-Bo.; *Safranbolu-Zn.; Ağlı *Küre-Ks.; Öşek *Boyabat-Sn.; Gündül *Ayaş, Şıhlar *Kızılcahamam-Ank.), 4.Sığır ve koyunlarda sıcak ve yağlılıktan ileri gelen bir hastalık. (-Çr.; Çepni *Şarkışla-Sv.; *Boğazlıyan-Yz.) (DS, s.109a),

ağrık (II): 1.Ağrı, sancı, yel: *Belime bir ağrık yerleşti*. (Karakuş bucağı köyleri *Ünye-Or.; -Bt.), 2.Hastalık: *Köyün sığırlarında ağrık var*. (-Gm. ilçe ve köyleri), 3.Sürüde yürüyemeyecek veya zor yürüyebilecek durumda olan keçi ve koyun: *Ağrıkları dışarı çıkarsanız*. (Bahçeli *Bor-Nğ.), 4.Koyunun yünü. (Karahisar *İncesu-Ky.) (DS, s.110a-b),

ağrık (III): Düşkün, müptela: *Evdekilerin hepsi de boğaz ağrığı*. (-Çr.; Uğurlu *Ermenek-Kn.; Çomaklı *Korkuteli-Ant.) (DS, s.110b),

ağrı tutmak: Sara hastalığına yakalanmak. (*Kangal-Sv.) (DS, s.111b),

ağrıya yatmak: Tifo hastalığına tutulmak. (Bozan-Es.; Kargı *Tosya-Ks.) (DS, s.111b).

Açıklamalar: Kelimenin birçok yörede metateze uğrayarak kullanıldığı görülmektedir: -gr- > -rg-. Ayrıca kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- ve ses büzüşmesi

sonucu ortaya çıkan ünlü uzunluğu da görülmektedir: ağ- > ā. Yazıtlarda “hastalanmak” anlamıyla yer alan bu fiil, Anadolu ağızlarında genel olarak “ağrımak” anlamıyla yaşamaktadır. Kelimenin bazı yörelerde ise hayvan hastalanmalarını ifade etmesi yazıtlardaki anlama uygun düşmektedir.

ak: Beyaz, ak. (KT D 36; KT D 40; KT K 2; KT K 3; KT K 5; KT K 9; KC a 4; KC b 2).

ag: Beyaz, ak. (Özçelik, 1997, s.255a; Gülsevin, 2002, s.370),

ah: Ak, beyaz (Caferoğlu, 1994(c), s.305b; Caferoğlu, 1994(d), 201b),

ağ: Ak, beyaz (Caferoğlu, 1995(a), s.261a; Caferoğlu, 1995(b), 231a; Caferoğlu, 1994(e), s.217a),

ak (II): Süt, yoğurt vb. yiyecekler. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4412a),

ağ baht: İyi talih. (-Gaz.; *Afşin *Elbistan-Mr.) (DS, s.85a),

ağ bakla: Beyaz kuru fasulye. (Bereketli *Tavas-Dz.; Keremköy *Burhaniye-Ba.; -Çr. ve köyleri; Dodurga *Artova *Zile ve çevresi-To.; *Afşin-Mr.; Yukarıkale *Koyulhisar-Sv.; *Sorgun, Divanlı-Yz.; -Ky.; -Nğ.; -Çr.; Cumayanı-Zn.; Zile *Mesudiye-Or.; *Gürün-Sv.; Bektaşlı *Boğazlıyan-Yz. köyleri; Şıhlı *Develi *Bünyan ve köyleri-Ky.) (DS, s.85b),

ağ baldır: Toprak altında 45-50 cm uzunluğunda beyaz bir sapı olan ve ilkbaharda toplanıp yemeği yapılan bir ot. (Güneyova köyleri-Gaz.) (DS, s.85b),

ağ baş: 1.Alnı veya başı beyaz hayvan. (Çayağzı *Şavşat *Ardanuç, Humhal, Ersis, Erkinis *Yusufeli-Ar.; Büyükcincirop *Ardahan-Kr.; Malakis *Oltu-Ezm.) (DS, s.85b),

ağ bez: beyaz patiska, kâğıt bezi. (Tilafşin *Afşin-Mr.) (DS, s.86a),

ağ bulut [ağca bulut]: 1.Kışın görülen yağmur bulutu. (Cumayanı-Zn.; -Çr.; Çilehane *Reşadiye *Zile-To.; Zile *Mesudiye, Saray *Perşembe, Uzunmusa-Or.; *Tirebolu, Mencilis *Keşap-Gr.; Denizli *Vakfikebir-Tr.; *Kelkit çevresi-Gm.; *İğdır ve çevresi-Kr.; Ergen-Ezc.; Çöplü *Gürün-Sv.; -Yz. köyleri) 2.Kışın kar eriten beyaz bulut. (Nefsiköseli *Görel-G.),

ağ darı: Beyaz mısır. (Nefsiköseli *Görel-G.; -Ur.; *Kilis-Gaz.) (DS, s.87a),

ak alma: Yaz elması. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4412b),

ak gün: Mutlu, iyi gün. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4413b),

ak sakallı: Ermiş, eren. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4414a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -g > -ğ görülmektedir. *ak* kelimesi anlam olarak herhangi bir değişmeye uğramadan Anadolu ağızlarına kadar gelmiştir. Sözcüğün renk anlamıyla birçok ismin önüne gelerek kalıplaştığı da görülmektedir. Bu bakımdan *ak* kelimesi çok yönlü kullanılışa uygun bir yapıda gelişmiştir. Yazıtlarda geçen *Ak Termel* “Hanghai ve Tannu Ola silsilesi arasındaki ırmaklardan biri” (User, 2008, s.143), *Ak baş* “Tölislere şad atanan Moyun Çor’un küçük oğlu Bilge Tölis Ulug Bilge’ye bağlı bir boy” (User, 2008, s.154) ve *ak sub* “Moyun Çor’un taht mücadelesinde kardeşi Tay Bilge Tutuk’u yendiği bölgede bir ırmak” (User, 2008, s.143) kullanımları *ak* kelimesinin işlevlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ağızlarda bu kelimeyle ilgili olarak dikkat çeken bir diğer nokta ise sözcüğün soyut kullanımlarda olumlu anlamlar içermesidir.

al-: Almak, zapt etmek, fethetmek. (BK D 38; BK D 24; BK D 27; BK D 28; BK D 29; BK D 34; BK D 26; BK D 32; KT G 7; KT G 9; KT K 2; KT K 6; KT D 2; KT D 8; KT D 36; KT D 40; BK D 8; BK K 6; BK K 9; BK K 10; T 32; HT VII; O 8; O 9; O 12; ŞU G 5; ŞU B 3; Be. d 1; Alt. K. I a 3).

al-: Almak. (Erten, 1994, s.147b; Gülsevin, 2002, s.370a; Aydın, 2002, 116; Olcay, 1995, s.49),

āl-: Almak. (Gülsevin, 2002, s.370a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır; ancak *al-* fiili eski Türkçeden bu yana en çok anlam genişlemesine uğramış fiillerden birisidir. Bu fiil, birçok isimle bir araya gelerek çeşitli kavramlar oluşturmuştur. Bu özelliği hem yazıtlarda hem de Anadolu ağızlarında rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Örneğin yazıtlarda *il*, *törü* sözleriyle veya *bodun* adlarıyla “ele geçirmek”; *sab* sözüyle “söz dinlemek, mesaj almak” (User, 2008, s.517b) ve *kız* sözcüğüyle “kız almak” deyimleri sıklıkla geçmektedir.

alkın-: Azalmak, mahvolmak, tükenmek. (KT G 9; BK K 7; T 3).

alkmak: Yok etmek, tüketmek. (*Kırkağaç *Akhisar-Mn.) (DS, s.223a).

Açıklamalar: Yazıtlarda *alkın-* olarak geçen bu fiilin kökü ağızlardan elde ettiğimiz veriye göre *alk-* “yok etmek, tüketmek” biçimindedir. Yazıtlarda doğal olarak boylar

arasındaki savaşların anlatıldığı bölümler bu fiille belirtilmiştir. Buna karşın sosyal ve siyasî yapının değişmesine bağlı olarak ağızlardaki fiilde bu anlamı aramak doğru değildir. Bu yüzden kelimeye herhangi bir anlam değişmesi olmadan günümüze kadar gelmiştir diyemeyiz.

alp: Cesur, yiğit; zor. (KT G 6; KT K 2; KT K 3; KT D 3; KT D 4; KT D 40; BK G 7; BK K 4; BK D 35; BK D 4; T 10; T 13; T 14; T 21; T 38; T 49; O 3; O 12; Tar. K 1; KÇ 1; KÇ 4; KÇ 7; KÇ 12; HT II 4; HT III 1; HT IV; Alt. K. I a 2; Alt. K. I a 3; Uy. II 2; Oz. K 2).

alp: Kahraman, cesur, babayığit. (Caferoğlu, 1994(a), s.148b).

Açıklamalar: Kelimeye herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Eski Türkçede sıklıkla kullanılan *alp* kelimesi ağızlarda yaygınlıktan uzak görünmektedir. Bu kelime günümüzde daha çok *Alp*, *Alpay*, *Alparslan*, *Alper*, *Alperen*, *Alptekin*, *Tuna Alp* vb. gibi şahıs isimlerinde kullanılmaktadır.

alt: Alt. (ŞU G 1).

alt: Alt. (Erten, 1994, s.147b; Olcay, 1995, s.50a; Boz, 2002, s.296a),

at: Bir şeyin altı. (Caferoğlu, 1994(d), s.204a),

alt (I): Tarlanın çukur, su toplanan bölümü. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4418b),

alt (II): Yırtılan çorabın tabanına yeniden örülen parça. (Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.),

altbaş: 1.Sonuç, geri, aşağı taraf: *Tarlanın altbaşından sürü geçiyor.* (Yassıvıran *Senirkent, İlyas *Keçiborlu-Isp.; Bulkaz *Çivril *Sarayköy köyleri-Dz.; Yazırlı *Nazilli-Ay.; Bademye *Ödemiş-İz.;-Es.; *Alaçam-Sm.; Zile *Mesudiye-Or.; Cinalı *Maçka-Tr.; Kirazlı *Şavşat-Ar.; *Bor-Nğ.; Görmel *Ermenek-Kn.; *Silifke-İç.; Yaşyer *Milas-Mğ.) 2.Velhasıl, sonunda. (Küçükhol *Of-Tr. çevresi; Çayağzı, *Şavşat-Ar.; Karadere *Gündoğmuş *Elmalı-Ant.; Dereçine *Sultandağılı-Af.) (DS, s.230a; s.4418b),

alt ucu: En son, bitim. (Dereçine *sultandağılı-Af.) (DS, s.4419a),

alt ev: Bodrum, evin birinci katında hayvan bağlanan yer. (İlyas *Keçiborlu-Isp.; *Edremit-Ba.; *Yusufeli *Ardanuç köyleri-Ar.; -Gaz.; -Yz. köyleri; -Ada.; Hacıhamzalı *Tarsus *Silifke-İç.; *Yatağan, Müsgeki *Bodrum, Yerkesik çevresi-Mğ.) (DS, s.230a).

Açıklamalar: Kelime çoklukla eski biçimini muhafaza etmiştir. Bunun yanında bazı bölgelerimizde kelime içinde ünsüz düşmüştür: -l- > Ø. Anlam yönünden herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

altı: Altı (6). (KT K 5; KT D 31; KT D 34; BK D 1; BK D 24; BK D 26; BK D 28; T 16; ŞU K 9; ŞU B 4; Ta. II 3; Uy. Ta. 2; KK 5; Uy. III b 5; Uy. III b 6; Uy. III d 1).

altı: Altı. (Olca, 1995, s.50a; Erten, 1994, s.147b),

altı: Altı. (Özçelik-Boz, 2001, s.237b),

altı gıran arpa: Başağı altı sıralı olan arpa. (*Vezirköprü-Sm.; Çakır *Şebinkarahisar-Gr.; Boyacılı *Çarşamba-Sm.; Ficek *Reşadiye-To.),

altı kıran: Başağı altı sıralı olan arpa. (Saimbey-Çr.; -Ama.; Fineze *Artova, Alihoca-To.; Barguzu-Ml.; -Kn.),

altı köşe arpa: Başağı altı sıralı olan arpa. (*Maçka-Tr.; Çayağzı *Şavşat-Ar.),

altıkardeş: Zatülküresi, Altıkardeş takım yıldızı. (Kalafka-Tr.; -Gm. köyleri; Kale *Pazar-Rz.; Cumalıkızık-Brs.) (DS, s.230b),

altıatar: Altı mermi alan toplu tabanca, altıpatlar. (*Gerede-Bo.; *Kurşunlu-Çkr.; *Çarşamba-Sm.; *Akçadağ-Ml.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan-Mr.; *Reyhanlı-Hat.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; Genek-Çkr.; -Mr.; *Antakya ve çevresi-Hat.; -Ank.) (DS, s.231a),

altı parmak (I): Sırma işlemeli, altı yol çizgili veya çiçekli ipek kumaş, bu kumaştan yapılan gelin elbisesi. (*Çal-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; İskele, Çamköy *Bigadiç *Bayramiç-Çkl.; Elbeyli, Körüstan *İznik-Brs.; Efted *Altıntaş-Kü.; Büyükyenice *Osmaneli-Bil.; Tokat, Bozan-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; *Mecitözü-Çr.; *Kemah-Ezc.; Ovacık *Divriği-Sv.; Bahçeli *Bor-Nğ.),

altı parmak (II): 1.Uğursuz adam (Ağın *Keban-El.), 2.Altı parmaklı doğan çocuk. (*Gürün-Sv.),

altı parmak (III): Kısa saplı, iri taneli bir çeşit kiraz. (-Ed.),

altı yaşar: Altı yaş etrafındaki çocukların ayak ölçülerine göre dikilmiş, aşağı yukarı 20.cm uzunluğunda yemeni, ayakkabı. (*Gerze-Sn.; *Merzifon-Ama.) (DS, s.233a).

Açıklamalar: Sayı isimleri dillerin belirleyici ve temel kavramlarından olduklarından asırlar da geçse çok fazla değişiklik göstermeleri beklenemez. Dolayısıyla yazıtlarda geçen sayı isimleri Anadolu ağızlarında pek fazla değişikliğe uğramadan yaşamaktadırlar. Sadece birkaç yörede sözcüğün son hecesinde ünlü incilmesi görülmektedir: -ı > -i. Ancak yazıtlar dönemi Türkçesinde dikkat çekici olan bir sayı sistemi de vardır. Örneğin Şine Usu Yazıtında geçen *altı otuz* (ŞU K 4) sayı grubu “yirmi altı” sayısını; *altı yegirmi* ise “on altı” sayısını göstermektedir. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu haliyle sayı isimleri bir noktada bugünkü sayı sistemimizden ayrılmaktadır.

altmış: Altmış (60). (Tar. B 6; KC b 4; Aç. c 3).

atmış: Altmış. (Caferoğlu, 1995(a), s.263b; Caferoğlu, 1995(c), s.220a; Caferoğlu, 1994(e), s.218b; Caferoğlu, 1994(a), s.150b; Olcay, 1995, s.52a; Yıldız, 2002, s.166a; Buran-İlhan, 2008, s.9b; Özçelik, 1997, s.255b; Günşen, 2000, s.462a; Buran, 1997, 184a; Erten, 1994, s.148b; Edip, 1991, s.93).

Açıklamalar: *altmış* kelimesi herhangi bir anlam değişmesine uğramadan günümüze kadar gelmiştir; ancak sözcüğün geçtiği tespit edilen ağız bölgelerinde kelimenin söylenişindeki dikkat çekici özellik *-l* sesinin düşmüş olmasıdır.

altın: Altın. (KT G 5; KT K 12; KT D 36; BK G 11; BK K 3; KT GB; T 48; Be. d 1; Alt. K. I b 3; Oz. a 3; KC a 5).

altun: Altın. (Gülensoy-Buran, 1992, s.167; Aydın, 2002, s.116; Buran, 1997, s.183; Özçelik-Boz, 2001, 237b; Eren, 1997, s.181; Özçelik, 1997, s.255b; Demir, 2001, s.334a; Edip, 1992, s.167),

altın: Altın. (Erten, 1994, s.147b; Olcay, 1995, s.50a; Boz, 2002, s.296a),

aldun: Altın. (Caferoğlu, 1994(c), s.306a),

altın amarat: Mücevher, ziynet: *Para ne ki, altın amaratın var mı onu söyle?* (İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.231),

altınbaş (I): İnce, beyaz ve üzeri yaldız çizgili başörtülük. (Medele *Çal-Dz.; *Afşin *Elbistan-Mr.),

altınbaş (II): 1.Kabuğu sarı benekli, çok tatlı bir çeşit kavun. (*Kırkağaç-Mn.; -Ba.; -İst.; İsmetiye-Brs.; -Ed.), 2.Sarı, kalın kabuklu bir çeşit lezzetli üzüm. (Zara-Ama.), 3.Süpürge yapılan, mavi çiçekli bir ot (*İlgın-Kn.),

altınbaş (III): Baykuş. (Bo.),

altınbaş (IV): 1.Bir çeşit rakı. (*Afşin *Elbistan-Mr.; Bahçeli *Bor-Nğ.), 2.Sipahi sigarası. (Mahzemin-Ky.) (DS, s.231b),

altınbaş kefal: Göl ve derelerde bulunan kefal türünden bir balık. (Sm.) (DS, s.231b),

altın çiçeği: Alyssum, cruciferae. (İst.) (DS, s.231b),

altın eşik, altın yapı: Zengin evi: *Altın eşiğin, tahta eşiğe ihtiyacı var.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.231b),

altın iş: Çok önemli iş: *Altın işin mi vardı da gelmedin?* (*Antakya-Hat.),

altın kuşak: Sarpa da denilen bir çeşit balık. (*Gelibolu *Bozcaada-Çkl.),

altınoluk (I): Verimli iş, sanat. (Körküler *Yalvaç-Isp.) (DS, s.232a),

altın otu: Kayalar üzerinde yetişen ve yaprağının bir yüzü yeşil, bir yüzü sarı olan bir ot. (*Kandıra-Kc.; -Ml.),

altın tabak (II): Bir halı çeşidi. (*Ayvacak-Çkl.),

altın tas: Tüyleri sarı ve mavi renkli olan bir çeşit kuş. (*Erciş-Vn.) (DS, s.232b).

Açıklamalar: Yazıtlarda *altun* biçiminde geçen sözcük birçok yörede bu şeklini korumuştur; ancak başka bir isimle birleşerek kurulan birleşik sözcüklerde *altın* söylenişinin tercih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- meydana gelmiştir. Renginden dolayı sıfat olarak sıkça kullanılabilen bu kelime, Anadolu ağızlarında sarı renkli bitki ve hayvanların türlerini belirlemede kullanılan önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Yine Göktürk Yazıtlarında sıklıkla geçen *Altun Yış* “Yer adı, Altay Dağları” (BK D 27; KT D 36; T 20; T 31; T 32; T 35; T 37) kavramı da *altun* kelimesinin işlevlerini göstermesi bakımından iyi bir örnektir.

altınlıg: Altınlı, altın kaplamalı. (Elg. 8; Uy. Tu. 2).

altınlu ah: Kenarına altın dizilmiş örtü, tülbent. (*Divriği-Sv.) (DS, s.233a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Kelime hem yazıtlarda hem ağızlarda sıfat yapma görevinde kullanılmıştır. Yazıtlarda geçen *altunlīg keşig* “altın kaplamalı okluk” (Orkun, 1994, s.449; s.590) ve ağızlarda geçen *altunlu ah* “altınlarla çevrelenmiş örtü” kullanımlarının kuruluş ve kullanılışları aynıdır.

amtu: Şimdi, şimdiki. (KT G 11; KT G 3; KT D 9; BK G 13; BK G 14; BK K 2; BK D 8; BK K 8; O 7; Su. 8).

imdi: Şimdi, hemen. (-Uş.) (DS, s.4526a),

indi: Şimdi. (Caferoğlu, 1995(c), s.257a; Caferoğlu, 1994(e), s.247a; Caferoğlu, 1995(b), s.260b; Caferoğlu, 1994(a), s.183b; Özçelik, 1997, s.261b; Özkan, 1997, s.143; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.393b),

indim: Şimdi. (Caferoğlu, 1994(d) s.236b),

hindi: Şimdi. (Çığrı *Dinar-Af.; *Eğirdir ve köyleri, İlyas *Keçiborlu *Gelendost, Bağılı *Şarkikaraağaç, Gönen-Isp.; Başpınar *Tefenni, Kuşbaba *Bucak, Kavak *Yeşilova-Brd.; Alaeddin, Oğuz, Darıveren *Acıpayam, Kavak *Çivril, Honaz, Bekilli *Çal-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; *Ödemiş ve köyleri-İz.; Yörükler, Çaypınar *Salihli-Mn.; Tokat-Es.; Yazarköy *Sungurlu-Çr.; Koyundere *Ahıska-Kr.; *Zile-To.; Kesirik-El.; -Yz.; -Krş.; Karakaya-Ky.; *Ermenek-Kn.; İshacı-Ada.; İncekum *Silifke *Mersin *Mut-İç.; *Elmalı *Korkuteli-Ant.; *Fethiye ve köyleri *Bodrum *Milas, Yerkesik, Ceylan *Fethiye-Mğ.) (DS, s.2386a-b; Yıldız, 2002, s.178a; Gülensoy-Buran, 1992, s.175; Buran-İlhan, 2008, s.112a; Günşen, 2000, s.483a; Özçelik-Boz, 2001, s.243a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -t- > -d-, yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -m- > -n- ve ünlü seslerde incelleme: a- > -e > -i ve -ı > -i görülmektedir. Ayrıca bazı yörelerde ön seste h- türemesi olmuştur, bu sesin protez bir ses olduğu açıktır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

ança: Öyle, şöyle, öylece, bu kadar. (KT G 13; KT G 2; KT G 5; KT G 7; KT G 13; KT D 9; KT K 11; KT D 3; KT D 11; KT D 15; KT D 21; KT D 22; KT D 27; KT D 30; KT D 31; BK G 10; BK B 4; BK B 5; BK K 4; BK K 5; BK K 15; BK D 4; BK D 8; BK D 9; BK D 10; BK D 17; BK D 18; BK D 22; BK D 33; BK D 34; T 2; T 6; T 8; T 9; T 12; T 14; T 20; T 21; T 34; T 37; O 8; O 11; KÇ 20; HT X 4; Oz. C 3).

anča: Ancak. (Tk. ve çevresi)(DS, s.254b),

anca (I): 1.Ancak. (*Dinar ve köyleri, Hocalar *Sandıklı-Af.; Sücüllü, Yarıkkaya *Yalvaç-Isp.; Güney *Yeşilova *Tefenni-Brd. ve çevresi; *Sarayköy köyleri, İğdir *Çivril, Darıveren *Acıpayam, Eziler *Buldan-Dz.; Hamzabali *Bozdoğan-Ay.; *Turgutlu, Kemaliye *Alaşehir-Mn.; *Bergama, Tepeköy *Torbalı-İz.; İsmetiye, Nilüfer-Brs.; Üçyüyük *Altıntaş, Yenice *Emet-Kü.; Yakakayı, Bozan-Es.; *Kandıra-Kc.; Yeniköy-İst.; Giremez *Araç-Ks.; -Çr.; -Sm.; Ziyere-Ama.; Kızılca *Artova, Çilehane *Reşadiye-To.; Karakuş bucağı köyleri *Ünye ve köyleri-Or.; *Görele *Alucra *Şebin karahisar *Tirebolu-Gr.; Harşit bucağı köyleri *Torul, İshak *Kelkit-Gm. köyleri; Uşhum *Yusufeli *Ardanuç-Ar.; -Ezc. ve köyleri; *Hozat-Tn.; *Kilis-Gaz.; Eldelek *Elbistan-Mr.; Hisarcık *Yayladağı *Antakya ve köyleri-Hat.; M.Hüyük *Şarkışla, Çepni, Karaözü *Gemerek, Soğukpınar *Kangal, Çöplü, Tekerahma *Gürün *Zara, Sincan *Divriği-Sv.; Çanlı *Ayaş, Yaraşlı, Çayır *Haymana-Ank.; *Bünyan ve köyleri-Ky.; -Nş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.; -Ada.; *Silifke *Mut-İç.; Güzelsu *Akseki-Ant.; *Bodrum *Fethiye köyleri-Mğ.; -Ed.; *Lüleburgaz köyleri-Krk.; *Saray-Tk.; Dereçine *Sultandağı-Af.), 2.Sanki: *Anca biliyormuş gibi söylüyorsun.* (*Kilis-Gaz.) (DS, s.254b-255a),

anca(II): 1.Biraz önce, demin, henüz. (Darıveren *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Alaçam-Sm.; Karakuş bucağı köyleri *Ünye köyleri, Danışman *Fatsa, Zile *Mesudiye, Uzunmusa, Arpaköy-Or.; *Görele köyleri, Düzköy *Keşap, Eynece *Bulancak-Gr. ve köyleri; Denizli *Vakıkebiri-Tr. Çevresi; Harşit bucağı köyleri *Torul-Gm.; -Sv.; *Elmalı-Ant.), 2.Şimdi, bu anda. (Brd. ve çevresi; Yukarıboğaz *Tavas-Dz.; *Bozdoğan ve köyleri-Ay.; Yenice *Emet-Kü.; *Sivrihisar, Yakakayı-Es.; *Safranbolu-Zn.; -Ks.; *Çarşamba ve köyleri-Sm.; *Erbaa *Niksar-To.; Karakuş bucağı köyleri, *Ünye ve köyleri, Arpaköy-Or.; *Alucra *Şebin Karahisar, Eynece *Bulancak, Eynesil *Görele-Gr.; Denizli *Vakıkebiri-Tr. ve çevresi; Harşit bucağı köyleri *Torul, Uluköy, Süle-Gm.; -Rz.; köyleri *Ardanuç *Yusufeli-Ar.; *Zara-Sv.; *Ermenek-Kn.; Karadere *Gündoğmuş-Ant.; *Fethiye ve köyleri, Yaşyer *Milas-Mğ.), 3.Birazdan, daha sonra. (Karahisar, Kızılca *Tavas, Yukarıkaraçay *Acıpayam-Dz.; Dalıca *Nazilli-Ay.; *Ödemiş *Kiraz köyleri-İz.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.), 4.Her zaman, daima: *Anca sen böyle yaparsın.* (Zile ve çevresi-To.; -Ezc. köyleri; *Divriği köyleri-Sv.), 5.Devamlı olarak, temelli: *Anca bizim eve geliyor.* (Kızılköyü-To.), 6.Zamanla, yavaş yavaş: *Sabret her şey anca olur.* (İsabey *Çal, Çardak, Başçeşme-Dz.), 7.Bu kadar, bu miktar: *Borcumun ancasını verebilirim, fazla veremem.* (*Hozat-Tn.) (DS, s.254-255a; DS, s.4420b; Öztürk, 2009, s.433b).

Açıklamalar: *ança* kelimesi yalnızca Tekirdağ ve çevresinde eski biçimiyle korunmuştur. Diğer yörelerde çoklukla *anca* şekline girmiştir. Dolayısıyla kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi vardır: -ç- > -c-. Anlam bakımından ise, kelimenin Anadolu ağızlarında geniş bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir.

ançak: Öylece. (KÇ 17).

ancak: Tereddütle sorulan bir soruya karşı “evet” anlamında söylenen söz. (*Maçka ve köyleri-Tr.) (DS, s.254b),

ancah: Ancak. (Taşburun *İğdır-Kr.; -El. köyleri; Erten, 1994, s.148a; Özçelik-Boz, 2001, s.237b; Günşen, 2000, s.460a; Özçelik, s.1997, s.255b),

ancag: Ancak. (Erten, 1994, s.148a),

ancak: Deminki. (Caferoğlu, 1994(c), s.306a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- ve kelime sonunda ünsüz değişimleri: -k > -h; -k > -g meydana gelmiştir. Tıpkı *ança* kelimesinde olduğu gibi *ançak* kelimesi de çeşitli anlam genişlemelerine uğramıştır.

anar/anaru: *krş. uyarı*. Onlara, ona, ona doğru. (KT G 11; KT G 12; BK K 14; BK K 8; T 20; T 24).

anarı (III): 1.İtibaren, -den beri (yer ve zaman hakkında): *İpi buradan anarı çek*. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Mürüvvatler *İvrindi-Ba.; Olcay-Ercilasun-Aslan; 1998, s.389a),

anırı: (Avşar aşireti, Damızlık *Elbistan-Mr.), 2.-den doğru, yönünden, tarafından: *Koyunlar bağlardan anarı geldi*. (Yassıvıran *Senirkent-Isp; Hisar *Sarayköy-Dz.; Genek-Çkr.; -Gaz.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.; Aslanköy-İç.; *Yatağan-Mğ.), 3.Dolayı, ötürü. (Söbüova aşireti *Gelendost-Isp.), 4.Karşı taraf, karşı yaka: *Anarı yemyeşildir*. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Cebel-İç.), 5.Öteye, öte taraf, öte: *Anarı dur*. (Kızılçakçak *Arpaçay, Zellige *Sarıkamış, Taşburun *İğdır-Kr.; Taşlıçay *Diyadin, Mengeser-Ağ.; -Ama.; -Brd.),

anırı: (Azerî köyleri-Ama.; Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.252b),

anarı beri: Ufak tefek, öte beri (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4420a),

ağrı: Taraf, cihet. (Caferoğlu, 1994 (d), s.203a; Caferoğlu, 1995(b), s.232a),

ağarki: O yanki. (Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.389a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması -u > -ı görülmektedir. Ayrıca bazı yörelerde kelime içindeki nazallık da yok olmuştur: -η- > -n-. Anlam olarak ise ağızlarda çok yaygın ve geniş bir kullanıma sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

anta: Orada, o zaman; ondan, oraya, oradan, o zamandan. (KT G 2; KT G 5; KT G 7; KT G 9; KT K 3; KT K 4; KT K 6; KT K 8; KT D 4; KT D 5; KT D 13; KT D 14; KT D 28; KT D 32; KT D 33; KT D 34; KT D 38; KT D 39; KT D 40; BK K 2; BK K 4; BK K 5; BK K 7; BK K 14; BK D 5; BK D 12; BK D 23; BK D 24; BK D 25; BK D 26; BK D 27; BK D 28; BK D 29; BK D 31; BK D 32; BK D 34; BK D 37; BK D 38; BK D 39; T 6; T 12; T 16; T 21; T 22; T 42; T 45; T 46; T 49; ŞU K 2; ŞU K 3; ŞU K 4; ŞU K 7; ŞU K 10; ŞU K 12; ŞU D 1; ŞU D 2; ŞU D 4; ŞU D 6; ŞU D 7; ŞU D 8; ŞU D 9; ŞU D 12; ŞU G 1; ŞU G 2; ŞU G 3; ŞU G 5; ŞU G 6; ŞU G 7; ŞU G 8; ŞU G 9; ŞU G 10; ŞU G 11; ŞU B 2; ŞU B 3; ŞU B 4; ŞU B 6; O 5; O 6; O 8; HT I 5; HT II 6; HT IX 1; Be. b; KÇ 4; KÇ 16; KÇ 19; Tes K 4; Tes D 2; Tar. G 1; Tar. G 3; Tar. G 4; Tar. G 5; Tar. D 4; Tar. D 5; Tar. D 8; Tar. B 1).

anda: Orada. (Özkan, 1997, 139),

anda bunda: Şöyle böyle, belli belirsiz. (Çayır *Çaycuma-Zn.; Aliköy *Çaycuma *Ereğli köyleri, Yakademirciler, Cumayanı-Zn.; -Dy.),

anda bunda (I): 1.Seyrek, tek tük: *Bu yıl elma anda bunda.* (*Safranbolu-Zn.; -Ks.) 2.Yarım yamalak. (*Devrek-Zn.), 3.Orada burada, ötede beride. (-Çr.; Çilehane *Reşadiye-To.; -Dy.),

anda bunda yapmak: Özenmeden, baştan savma iş yapmak. (Aliköy *Çaycuma, Kızılelma *Bartın, Cumayanı-Zn.) (DS, s.255b-256a),

andana: Ondan sonra, sonra. (Buran, 1997, s.183; Buran-İlhan, 2008, s.6a; DS, s.258a),

andan: 1.Mademki, sonra, bakalım. (Bozan-Es.; Büyükyenice *Osmaneli-Bil.) 2.Ondan. (*Akyazı çevresi-Sk.) (DS, s.258a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- görülmektedir. Kelimede derin anlam değişimleri olmamıştır. Kelime, tıpkı yazıtlarda olduğu gibi Anadolu ağızlarında da çok anlamlı bir yapıya bürünmüştür.

antag/anteg: Öyle, şöyle, anca. (KT D 4; KT D 40; BK D 5; KT G 8; BK K 6; T 9; T 29; T 36; Alt. K. II C 1).

andak: Ondan sonra: *Eve gideceğim, andak çarşıya.* (*Söğüt-Bil.) (DS, s.256b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- görülmektedir. *antag/anteg* kelimesinin anlam bakımından tam karşılığı ağızlarda yaşamasa da Bilecik ağızında bu kelimenin anlam değişmesine uğramış şekli olan *andak* “ondan sonra” sözcüğü yaşamaktadır.

anyıt-: Korku salmak, korkutmak, tedhiş etmek, yıldırma. (BK D 41; ŞU D 8).

anıtmak [anıtlamak, ağıtmak]: 1.Vurmaya niyet etmek, korkutmak kastıyla vuracakmış gibi yapmak. (Bahadırlı *Bayramıç-Çkl.; Karamanlı *Tefenni, Kayadibi *Yeşilova-Brd.; Alaeddin, Darıveren, Oğuz *Acıpayam, Tekkeköy-Dz.; *Bodrum-Mğ.) (DS, s.269a), 2.Elle kovalamak, ürkütmek: *Arıyı anıtma büsbütün azar.* (*Osmancık-Çkr.) (DS, s.271a).

Açıklamalar: Yazıtlarda *ny* sesiyle yazılan bu fiil, Anadolu ağızlarında *n* sesiyle yaşamaktadır: -ny- > -n-. Hatice Şirin User (User, 2008, s.354) tarafından yukarıdaki gibi anlamlandırılan bu sözcük, *anı anyıtayın tip* (BK D 41) “onu korkutayım diye” ve *tatarıg anyıtdım* (ŞU D 8) “Tatarları korkuttum” cümlelerinde geçmektedir. Fiil, bu anlamıyla ağızlardaki kullanıma uymaktadır.

apa: Ata, ecdat; büyük (unvanlarda). (KT D 1; KT D 13; BK D 3; BK D 12; BK D 16; BK G 13; KT D 19; KT B; O 1; Tar. D 3; Tar. G 4; ÇA VI 1; ÇA VIII 2; KY 6; Ba. II 4).

apa: Ağabey. (Yaylagöne-To.; İncekum, Sökün *Silifke-İç.) (DS, s.282a),

ap: Amca (Gülensoy-Buran, 1992, s.167),

apay: Abla. (Özkan, 1997, s.139),

aba: 1.Abla, büyük kız kardeş. (*Dinar köyleri, Altıhisar *Şuhut, İshaklı *Bolvadin *Emirdağ, Karacaahmet-Af.; *Sivaslı ve köyleri *Eşme köyleri *Karahallı-Uş.; Sağrak *Sütçüler, İlyas *Keçiborlu, Sarıidris, Akçaşar *Eğridir, Uluğbey, Yassıvıran *Senirkent *Gelendost *Yalvaç ve köyleri, Nudra *Şarkî Karaağaç, Aliköy-Isp.; Başpınar, Yayla *Tefenni *Yeşilova ve köyleri, Çamköy *Göhlisar, Pazaravdan *Bucak-Brd. ve köyleri; Ekse *Çal, İğdir, Çıtak, Bulkaz *Çivril, Bereketli *Tavas, Beleve *Acıpayam, Çardak, Başçeşme-Dz.; Çulhan *Bozdoğan-Ay.; Çerçekli *Ödemiş, Falaka *Bayındır *Bergama, Özbek *Urla *Tire, Tepeköy *Torbalı-İz.; Çepnidere *Turgutlu, Kemaliye *Alaşehir *Akhisar-Mn; Pelitköy, Keremköy *Burhaniye *İvrindi ve köyleri, Tütünlük *Savaştepe-Ba. ve çevresi; Küçükkuşu *Ayvacık, Fili *Biga *Ezine köyleri-Çkl.; İsmetiye-Brs.; Yenice, Hacıbekir *Emet *Simav-Kü.; Akköy *Söğüt-Bil.; Çaykoz, Direk *Sivrihisar, Şücaattin *Seyitgazi, Satılmış, Yakakayı, Bozan-Es.; *Kandıra-Kc.; *Düzce *Akkavak-Bo.; *Akyazı çevresi-Sk.; *Safranbolu, Aliköy *Çaycuma *Bartın-Zn.; *Taşköprü, Karabüzey *Araç *Cide *Kargı *İnebolu-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; Çıkırık *Mecitözü-Çr. ve köyleri; *Boyabat-Sn.; *Alaçam-Sm.; *Almus *Zile ve çevresi, Hayati *Erbaa, Dereköy *Turhal, Necip, Kızılköy-To.; Yaztaş *Fatsa-Or. ve ilçeleri *Görele, Tepeköy, Piraziz, Burunucu *Bulancak *Keşap *Tirebolu-Gr. ve köyleri; Kalafka-Tr.; Kovans bucağı köyleri-Gm.; Çataklıhoca *Çayeli-Rz. ve köyleri; Ersis, Erkinis *Yusufeli, Çağlıyan ve çevresi *Şavşat-Ar.; Toreshev *Ardahan-Kr.; *Refahiye-Ezc.; *Eriş-Vn.; *Sasun-Sr.; -Dy.; -Ur.; *Kilis ve köyleri-Gaz.; Kitiz *Afşin-Mr.; *Antakya-Hat.; *Gürün köyleri, Ağarakos-Sv.; Sarıhamzalı *Sorgun, Karlı *Yerköy-Yz. ve köyleri; Derekışla *Bâlâ, Sobran *Nallıhan, Çanılı *Ayaş, Yassıören ve çevresi-Ank.; -Krş.; Dadağı-Ky.; *Hacıbektaş *Mucur-Nş.; Bahçeli *Bor, Eskigümüş *Aksaray-Nğ.; *Ermenek ve köyleri *Karaman, Ortaca *Akşehir-Kn.; Kamışlı *Karaisalı-Ada.; Köseçobanlı *Gülнар *Mut ve köyleri, Ferhenk *Anamur *Silifke *Mersin köyleri-İç.; Bağyaka, Çavdır *Finike, Güğü *Elmalı, Kızılağaç *Gündoğmuş, Güzelsu *Akseki *Gazipaşa köyleri, Yenidamlar *Alanya *Kaş-Ant.; Yakabağ *Fethiye, Yerkesik-Mğ.; Hamitabat *Lüleburgaz-Krk.; -Tk.) (DS, s.1b-2a-b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü ötümlüleşmesi: -p- > -b- meydana gelmiştir. Özellikle Göktürk Yazıtlarında unvan olarak “büyük, ulu” anlamında kullanılan *apa* kelimesi, ağızlarda birkaç yöre haricinde “büyük kız kardeş, abla” anlamlarıyla yaşamaktadır. Sözcüğün yazıtlardaki içeriğiyle ağızlardaki kullanımı arasında açık paralellikler bulunmaktadır.

ara: Arasında, arasına, içine. (KT D 1; KT D 2; BK D 2; BK D 4; T 54; O 5; O 10; ŞU K 2; ŞU B 6; Tar. B 4; Tar. D 4; HT IV; HT V 2; ÇA III 3; Uy. I C 1; Uy. III b 6; KK 4).

ara: Ara. (Olçay, 1995, s.51; Erten, 1994, s.147a),

ara: İlişki, samimiyet. (Özçelik-Boz, 2001, s.237b),

ara: Aralık, uzaklık, boşluk (Gülseren, 2000, s.387a),

ara: Fasıla. (Turan, 2006, s.295),

ara boğaz: Salon, hol, aralık. (Uğurlu, Sarıvadi *Ermenek-Kn.; Zıvarık *Cihanbeyli-Kn.; Bademli *Dinar-Af.; Yeniköy *Ereğli-Kn.) (DS, s.292a-b),

arabulan: Hakem, uzlaştırıcı. (Devri *Bucak-Brd.; İğdir *Çivril-Dz.; *Alaşehir-Mn.; Yeniköy-Ba.; Bozan-Es.; -Or. ve köyleri; -Gm.; -Rz. ve köyleri; -Ezc.; -Mr. ve çevresi; -Sv.; -Ant.) (DS, s.292b),

ara daşı: Dövüşte aracıya değen taş. (Taşoluk *Göksun-Mr.), 2.Birbiriyle anlaşmazlık halinde bulunan iki tarafça da suçlu gösterilen üçüncü şahıs. (Taşoluk *Göksun-Mr.) (DS, s.293a),

ara gapı: Sokak kapısından bir içerdeki kapı. (-Gaz.),

ara göz: Çoğunca köy evlerinde iki oda arasında bulunan ve fazla eşya koymaya yarayan yer. (Bademli *Dinar-Af.) (DS, s.293b),

ara ipi: Arabaya koşulan iki atın birbirinden ayrılmaması için arasına bağlanan ip. (İshaklı, Dişli *Bolvadin-Af.),

ara kedisi: Ara bozan, münafık. (İshaklı *Bolvadin-Af.),

ara kere: Ara sıra, bazen, bazı bazı, seyrek. (Devri *Bucak-Brd.; Bulkaz *Çivril-Dz.; Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; *Zile, Kızılköy-To.; Bağlıca *Ardanuç, Savaş *Şavşat-Ar.; *Ardahan-Kr.; Soğukpınar *Kangal-Sv.; Çavuşköy *Babaeski-Krk.; İbribey *Malkara, Büyütmanika *Saray-Tk.),

ara odası: Köy misafir odası. (-Ada. ve çevresi; *Bor-Nğ.),

ara kesmek (I): Nişandan önce söz kesmek, kız tarafı ile anlaşmak. (Kızılca *Tavas-Dz.; *Çayeli-Rz.; *Mut köyleri, Aslanköy *Mersin-İç.),

ara kesmek (II): Ara kesti oyunu oynamak. (-Dy.),

ara kesti: 1.Daire içinde ve dışında yirmişer kişilik gruplarla oynanan bir çocuk oyunu. (İğdeli *Gemerek-Sv.), 2.At koşturma (İğdeli *Gemerek-Sv.) (DS, s.295a).

Açıklamalar: *ara* kelimesi herhangi bir ses değişmesine uğramadan Anadolu ağızlarına kadar kullanılagelmıştır. Anlam olarak ise çeşitlenme gösterdiği söylenilebilir. Bu çeşitlenmelerin birleştiği isimlerle oluştuğu görülmektedir.

arığ: Saf, temiz, temizlik. (T 37).

arı: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (Burhaniye *Dinar, İshaklı *Bolvadin-Af.; *Eşme-Uş.; İlyas, Aydoğmuş *Keçiborlu, Sücüllü *Yalvaç *Şarkî Karaağaç, Cebel *Eğridir *Gelendost, Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Gölcük, Bunak *Tefenni, Kayadibi, Navlu, Akçaköy, Karaatlı, Güney *Yeşilova, Aziziye, Kozluca, Çebin, Çeltikçi, Devri *Bucak, Çerçin-Brd.; Çardak *Sarayköy, Oğuz, Yeşilyuva *Acıpayam, İğdir, Çöplü *Çivril, Denizler *Çal *Tavas-Dz.; -İz.; İğdecik, Sancaklıboz, Demirci *Akhisar-Mn.; Yeniköy-Ba.; Alpagut *Mustafakemalpaşa-Brs.; Yenice *Emet-Kü.; Akköy, B.Yeniceköy-Bil.; Tokat, Bozan-Es.; Ilıca *Mudurnu-Bo.; Yeniköy-İst.; -Çr.; -Sn.; *Tirebolu-Gr.; Adacık *Vakfıkebir-Tr.; -Gm.; Maydamak *Şavşat-Ar.; -Sr.; -Ur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; -Ml.; *Reyhanlı-Hat.; *Gürün, Çepni *Gemerek-Sv.; Çanlı *Ayaş, Sobran, Beydik *Nallıhan, Şabanözü *Polatlı *Elmadağ *Keskin *Kızılcahamam-Ank.; Kurugül *Mucur, Köşker-Krş.; -Nş.; Kızılhisar *Ürgüp *İncesu *Develi-Ky.; *Bor-Nğ.; Kıraman, Ayrancı *Ereğli, Çömek, Kızıllar *Karaman, Çavuşçu *İlgın, Dedeler, İhlara *Aksaray-Kn.; *Kadirli *Kozan-Ada.; *Mut-İç.; *Akseki, Bağyaka *Finike *Elmalı-Ant.; İncirköy *Fethiye, Karacalı-Mğ.; -Ed.),

arığ: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (*Kangal-Sv.),

arılı: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (-Gm),

arık: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (Bornova-İz.; *Akhisar-Mn.; *Göynük-Bo.; *Akyazı çevresi-Sk.; -Ama.; Küçükisa *Zile-To.; -Ml.; -Mr.; -Sv.; -Ky.; -Ada.) (DS, s.312b-313a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Bazı yörelerde ise kelimenin eski biçimi yani yazıtlardaki hali aynen korunmuştur. Bunun yanında kelime sonunda ünsüz değişimleri de: -g > -k > -h göze çarpmaktadır. Anlam yönünden herhangi bir değişme yoktur.

arıl-: Azalmak, tükenmek, mahvolmak. (KT G 9; BK K 7).

arınmak: 1.Yok olmak, boşalmak: *Sürek avları sayesinde domuzlar arındı.* (*Mesudiye köyleri, Danışman *Fatsa, Şıhlar, Ulubey-Or.; Tekerahma *Gürün-Sv.), 2.Buharlanmak. (Şabanözü *Polatlı-Ank.) (DS, s.322a).

Açıklamalar: Yazıtlarda geçen *arıl-* fiili ve ağızlarda geçen *arın-* fiili bizce aynı kökün farklı ekler alan biçimleridir. Anlam olarak ise tamamen paralellik göstermektedir. Ancak özellikle Göktürk Yazıtlarının içeriğini dikkate alacak olursak bu fiil; “yozlaşmak, soykırıma uğramak” gibi anlamları karşılamıştır; kelimenin ağızlarda bu anlamıyla bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla aradaki anlam farkının asırlar içinde gelişip süren siyasî ve sosyal değişimden kaynaklandığı söylenebilir.

arkış: Kervan. (KT G 8; BK K 6; BK D 25; BK D 41).

erkış: Kervan. (*Ulubey-Or.; Tekke *Kızılcahamam-Ank.) (DS, s.1774b),

arkış etmek: Yükü geçici olarak bir yere bırakmak. (*Tirebolu-Gr.) (DS, s.327a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: a- > -e görülmektedir. Bu kelime ağızlarda hem tek başına hem de *etmek* yardımcı fiili ile kullanılmaktadır. Bu duruma rağmen kelimenin kullanılrlığının kısıtlandığı söylenebilir; zaten yukarıda da görüldüğü gibi kelimenin yaşadığı yöreler de bir hayli azdır. Sözcük yazıtlarda genellikle *arkış tirkış* biçiminde ikileme olarak bulunmaktadır.

artuk: Fazla, çok, çok fazla. (KT D 5; KT D 33; BK G 1; BK G 2; BK D 12; BK D 28; BK D 34; KT KD; BK GB; T 20; T 40; KÇ 25).

artuk: Fazla, nihayet. (Caferoğlu, 1995(c), s.219b),

artıh: Fazla. (Çilehane *Reşadiye-To.; Koyundere *Ahıska-Kr.; Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.) (DS, s.334a; Caferoğlu, 1995(c), s.219b).

Açıklamalar: *artuk* kelimesi bazı yörelerde herhangi bir ses değişimine uğramadan yaşarken bazı bölge ağızlarında kelime içinde ünlü daralması meydana gelmiştir: -u- > -ı-. Yine bu kelimenin anlam yönünden farklılaşmış uzantıları kabul edilebilecek *artık* “bundan sonra, geriye kalan; artık” gibi yapıları ise başka kelimeler olarak değerlendirmek daha

doğrudur. Bu sebeple bu anlamları *artuk* “fazla, çok” ifadesiyle karşılaştırma gereği duymadık.

asıg: Fayda, yarar. (Her. Ba. 5).

asıg: Fayda. (Harput-El.) (DS, s.342b),

asık: Fayda. (*Akhisar-Mn.) (DS, s.342b),

asığ: Fayda. (*Akhisar-Mn.) (DS, s.342b),

ası: Fayda. (-Ank.) (DS, s.342b),

assi: Fayda. (-Ama.; *Beykoz-İst.) (DS, s.342b).

Açıklamalar: Kelimenin kimi yörelerde eski biçimini koruduğu görülmektedir. Bunun yanında kelime sonundaki ünsüz ötümsüzleşmiş: -g > -k ve değişmiştir: -g > -ğ, kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -s- > -ss- de meydana gelmiştir. Sözcüğün anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadığını söyleyebiliriz.

asra: Altta, aşağıda. (KT D 1; KT D 22; BK K 10; BK D 2; BK D 18; Tar. B 3; Tar. D 4).

asra: Aşağıda. (Çiğil *İlgın-Kn.) (DS, s.347a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişikliği olmamıştır; ancak görüldüğü gibi ağızlarda çok sık kullanıma sahip olan bir sözcük değildir.

aş: Yemek, yiyecek. (T 8; Uy. III a 1).

aş: 1.Yemek. (isim anlamıyla), 2.Bulgur pilavı. (Edip, 1991, s.93; Olcay, 1995(b), s.113),

aş: Çorba. (Caferoğlu, 1994(e), s.218b; Caferoğlu, 1994(d), s.203b),

aş: Yemek. (Özçelik-Boz, 2001, s.238a; Erten, 1994, s.148b; Sağır, 1995, s.148b),

aş damı: Lokanta. (Buran-İlhan, 2008, 8b),

aş: 1.Bulgur pilavı. (Çoğu, Dişli *Bolvadin *Dinar köyleri-Af.; Bağlılı *Eğridir *Senirkent, Gönen-Isp.; Bunak *Tefenni, Çerçin-Brd.; *İskilip-Çr.; *Zile-To.; -Hat; -Ant.; *Bodrum *Milas-Mğ.), 2.Pirinç pilavı. (Mihail *Eğridir, Yassıvıran *Senirkent *Şarkî Karaağaç, Atabey-Isp.; Ürkütlü *Bucak, Karamanlı *Tefenni, Aziziye-Brd.; Fırınılı *Bayındır-İz.; Tepe *Seben-Bo.; Soğanlık *Kartal-İst.; *Şabanözü köyleri, Genek-Çkr.; *İğdır köyleri, Akhisar-Kr.; -Gaz.; *Afşin *Elbistan *Göksun-Mr.; *Kırıkhan *Yayladağı, Amik Ovası-Hat.; *Kangal köyleri-Sv.; *Pınarbaşı-Ky.), 3.Bulgurdan yapılan sulu pilav (*Yalvaç-Isp.; -Brd.; Arapçı *Torbalı-İz.; *Sivrihisar-Es.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; *Safranbolu köyleri-Zn.; *Boyabat-Sn.; Cenciğe-Ezc.; *Varto-Mş.; Göbekvıran *Gürün-Sv.; *Elmalı köyleri *Finike köyleri-Ant.), 4.Çorba (Oğuz, Yukarıkaraçay *Acıpayam, Ekse *Çal-Dz.; Yeniköy-Ba.; Yakakayı-Es.; Genek-Çkr.; -Çr.; köyleri; Varay, Zara-Ama.; -Tr.; *Ardanuç ve köyleri-Ar.; *İğdır köyleri, İrişli *Sarıkamış, Akhisar-Kr.; -Ezm. ve çevresi *Refahiye çevresi-Ezc.; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Erciş-Vn.; *Divriği *Yıldızeli-Sv.; *Akdağmadeni, Lök, Divanlı-Yz.; -Ank. ve çevresi; *Bünyan *İncesu *Pınarbaşı-Ky.; Çavuşçu *İlgın-Kn.; -Ada.; Orhaniye *Marmaris-Mğ.), 5.Nişasta, şeker ve su ile yapılan bir çeşit tatlı (Boğdam, Giremez *Araç-Ks.), 6.Tarhana (*Çerkeş-Çkr.), 7.Buğday unundan yapılan erişte: *Bugün bizde misafir vardı ona aş kestim.* (Bektemür *Kavak-Sm.; Havsı *Kelkit-Gm.), 8.Fırınlanmış mısır kırıklarından yapılan bir çeşit yemek. (*Perşembe-Or.; ve köyleri; Denizli *Beşikdüzü *Vakfikebir-Tr.), 9.Zeytin tanesinin mungenede sıkıldıktan sonra kalan posası. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.348),

aş çalmak: Hamurdan kesilmiş makarnayı pişirmek. (Tekke-Gm.) (DS, s.351b),

aş doldurmak: Dolma doldurmak, sarma sarmak. (-Dz.),

aş etmek: Yemek yiyecek. (Çayağzı *Şavşat-Ar.) (DS, s.352b),

aş gatmak: Herkesin kendisi için getirdiği yemeği bir araya toplayarak hep birlikte yemek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.353a),

aş otu: Nane, maydanoz gibi yemeklere konulan otlar. (-Gm.; Ersis, Uşhum *Yusufeli-Ar.; -Kr. köyleri; -Ağ.; -Ezm. ve çevresi; -Gaz.; *Gürün-Sv.; -Ky. ve köyleri) (Ds, s.362a),

aş yerimek [aşarmak, aşirmek, aş yirmek, aş vermek, aş yarmak, aş yirmek, ayyermek]: Aşermek. (*Tefenni ve köyleri *Yeşilova ve köyleri-Brd.; *Bozdoğan-Ay.; Fırınılı *Bayındır, Tepeköy *Torbalı-İz.; -Mn.; *Kandıra-Kc.; Yeniköy-İst.; *Araç *İnebolu-Ks.; -Gm. köyleri; Hemşin *Pazar-Rz.; Cinis *Aşkale-Ezm.; -Dy.; *Arapkir, Aşudu

*Darende-Ml.; -Gaz.; -Mr.; -Hat.; *Gürün *Kangal *Zara-Sv.; -Yz.; Ölçek *Ardahan-Kr.; *Antakya-Hat.; *Bodrum-Mğ.; Çalılı-Yz.; Doğanbey *Beyşehir-Kn.) (DS, s.364a-b).

Açıklamalar: *aş* kelimesi esas anlamı korumasının yanı sıra; “bulgur pilavı, dolma” gibi yemeklerin de genel adı olmuştur. Kısacası, bu kelime Anadolu ağızlarında, hem “yemek” anlamına gelen genel bir kullanım hem de özel yemek adlarının karşılığı olmuştur.

aş-: Aşmak. (BK D 27; KT D 21; KT D 17; BK D 15; T 26; T 35; T 37; ŞU G 4; ŞU K 8; ŞU K 12; Tar. D 7; Alt. K. I a 2).

aşmak: Aşmak. (Gemalmaz, 1995, s.61),

aşmak: Üstünden geçmek, aşmak. (Turan, 2006),

aşmah: Aşmak. (-Mr.) (DS, s.361b; Erten, 1994, 148b).

Açıklamalar: Bu fiilde herhangi bir ses ve anlam değişikliği görünmemektedir, kelimenin temel anlamı ağızlarda da korunmuştur.

at (I): At. (KT K 4; KT D 20; KT D 31; KT D 32; KT D 33; KT D 37; BK K 13; KT D 37; KT D 39; KT D 40; BK G 12; BK K 11; T 24; T 25; T 27; T 54; Ç 1; KÇ 4; KÇ 15; KC a 4; KC b 2; KC b 4; Alt. K. I a 2; Alt. K. I a 3; Elg. 1, Uy. III C 1).

at: At. (Yıldız, 2002, s.166a; Olcay, 1995(b), s.51b; Erten, 1994, 148b),

at ağrısı: Sancı yapan ve göğsü dağlayarak geçirilen bir çeşit at hastalığı. (-Kn.; -Ant.; *Anamur-İç.) (DS, s.364b),

at balığı: Su aygırı. (Babakale *Ayvacık-Çkl.; -İst.) (DS, s.367a),

at dişi mısır: Sulak yerlerde yetişen iri, yassı taneli, beyaz, az dayanıklı bir çeşit mısır. (*Çarşamba *Terme-Sm.) (DS, s.367b),

at gulağı: Kuzukulağına benzeyen, biraz geniş yapraklı, ekşimsi bir bitki. (Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.368b),

at paklası: Siyah, büyük bakla. (Çitli *Mecitözü-Çr.) (DS, s.373a),

at uçuran: Dağların sarp, çok dik yerleri. (*Ladik-Sm.),

at yoncası: Tarlalarda, yaylalarda kendiliğinden yetişen ince yapılı bir bitki. (Aslanköy-İç.) (DS, s.373b).

Açıklamalar: *at* kelimesi ağızlarda “at” anlamıyla yaşarken atın iri, güçlü ve kalıplı bir hayvan olması sebebiyle doğadaki bitki ve hayvanların adlandırılmasında başka isimlerle birleşerek bitkibilim ve hayvanbilim terimleri olarak da kullanılmıştır.

at (II): Ad, isim, unvan. (KT B; KT D 7; KT D 25; BK D 7; BK D 17; BK D 20; BK D 21; BK D 22; BK D 36; BK D 41; ŞU D 7; O 3; Tar. G 4; Tar. K 5; Tar. B 1; Aç. d; Taş.; Uy. Ta. 2; Uy. Ar. 5; Ba. I, 1; KC a 3; Alt. K. I a 3; Alt. K. II a 3; ÇA III, 1; Uy. III d 1; AY 3).

ad: Ad, isim. (Olçay, 1995(b), 49b; Erten, 1994, s.147a),

ad tahmak: Ad koymak. (Özçelik-Boz, 2009, 279a),

ad vurmak: Ad koymak, isim vermek. (Buran-İlhan, 2008, s.2a),

ad: Anılacak değer, önem: *Bir baş soğanın da adı mı olurmuş?* (*Bor-Nğ.) (DS, s.61b),

ad çekici: İftiracı, müzevir. (İncirköy *Fethiye-Mğ.),

ad çekmek: Bir kişi veya bir aile için kötü şeyler söylemek. (*Elmalı-Ant.) (DS, s.65a),

ad goşmak: Ad koymak. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.65b),

ad san: Şöhret, ün. (-Sm.; *Silifke-İç.) (DS, s.68a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- yaygındır. Bu ses değişiminin temel sebebi, birçok araştırmacıya göre *at* kelimesindeki ünlünün uzun olmasıdır (Tekin, 1995). *at* kelimesine anlam yönünden bakıldığında ise ağızlardaki deyimler dikkat çeker. Bu kelime *vermek*, *takmak*, *vurmak*, *çekmek* ve *koşmak* gibi fiillerle birleşerek kalıplaşmıştır. Ayrıca ağızlardaki *ad san* ikilemesi ile yazıtlarda geçen *atı küsi yok bol-* (KT D 25; KT D 26; BK D 20; BK D 22; BK D 35) deyiminde geçen *at kü* ikilemesi anlam olarak aynıdır.

ata: Baba. (O 4; O 11; O 12; O Ek yazıt 1-2; O Ek Yazıt 3-7).

ata: Baba. (Ercilasun, 2002, s.372; Caferoğlu, 1995(c), s.220a; Caferoğlu, 1995(b), s.233a).

Açıklamalar: Bengütaşlardan yalnızca Ongin Yazıtında geçen bu kelime, ağızlarda ses ve anlam değişmesine uğramadan yaşamaktadır; ancak bu sözcük bugün yavaş yavaş kullanımdan düşerek yerini *baba* kelimesine bırakmıştır.

atlıg (I): Adlı, isimli, ünvan sahibi. (BK D 41).

adlı sanlı: Meşhur, ünlü. (-Sm.),

adlım: Meşhur, ünlü. (*Yusufeli-Ar.; -Kr. köyleri; *Erciş-Vn.; *Ahlat-Bt.; -Mş.) (DS, s.67b),

atlım: Namlı, şanlı. (DS, s.372a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü ötümlüleşmesi: -t- > -d- ve ek sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Yazıtlarda tek başına kullanılan bu sözcük, ağızlarda bir ikileme içerisinde geçmektedir. *adlım* ve *atlım* kelimeleri ise bu verinin değişik bir söyleniş biçimiyle ortaya çıkmış hali olabilir.

atlıg (II): Atlı, süvari. (BK G 1; T 4; T 24; Tes K 3; ŞU D 2; ŞU D 5; Tar. D 2; Tar. D 6; Tar. K 2).

atlı: Atlı. (Gülensoy-Buran, 1992, s.168),

atlı deynek: Cirit oyunu. (Günşen, 2000, s.462a),

atlı: Açık kahverengi uzun bacaklı, uzun boylu karınca. (Hacıhamzalı *Tarsus-İç.) (DS, s.371b),

atdı: Atlı süvari. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.367b),

atlı gibi: Hamarat kadın. (*Bor-Nğ.) (DS, s.371b),

atlı karınca: Al ve kara karışık renkte, uzun bacaklı bir çeşit karınca. (Çiftlik *Dinar-Af.) (DS, s.372a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Tunceli yöresinde ise kelime sonundaki ünlünün yuvarlaklaştığı görülmektedir: -i- > -u-. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi yoktur; ancak ağızlarda görüldüğü kadarıyla benzetme yoluyla işlerlik kazanmıştır.

ay: Otuz günlük zaman dilimi. (KT KD; BK G 10; BK GB; O 12; Ç 1; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 5; ŞU D 6; ŞU D 7; ŞU D 9; ŞU G 7; ŞU K 9; ŞU G 1; ŞU G 6; ŞU G 11; ŞU B 1; ŞU B 2; ŞU B 4; ŞU B 7; Tar. D 7; Tar. G 2; HT II 2; HT V 1; HT V 4; HT VII 1; HT X 1; HT X 3; Alt. K. I C 1; Alt. K. II b 1).

ay: 1.Ay, 2.Senenin aylık müddeti. (Turan, 2006; Olcay, 1995(b), s.52a; Erten, 1994, s.149a),

ayı günü: Vakti, zamanı (genellikle doğumu yaklaşan kadınlar için kullanılır). (-Kü.; *Kilis-Gaz.; Uğurlu *Ermenek-Kn.) (DS, s.416b).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmadan ağızlarda da yaşamaktadır.

aya-: Korumak, himaye etmek, gözetmek. (KT GB).

ayamak: 1.Uz kullanmak, kayırmak, korumak. (*Eğridir ve köyleri *Şarkikaraağaç-Isp.; Çilehane *Reşadiye-To.; Zile *Mesudiye-Or.; Tirebolu *Şebin Karahisar-Gr.; -Ml.; Kitiz *Göksun-Mr.; *Koyulhisar-Sv.; Köşker-Krş.; *İncesu-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; -Nş.; *Ermenek *Hadım *Akşehir-Kn. ve köyleri; Karadere *Anamur, Meydan *Mut, Civanyayla-İç.; Karadere *Gündoğmuş-Ant.; *Bodrum-Mğ.) (DS, s.4434b; Ayva, 2001, s.846),

ayamak: Bakmak, büyütme: *Kestane fidesini ayadın mı?* (Boğazcık *Perşembe-Or.) (DS, s.4434b).

Açıklamalar: Yazıtlarda, yalnızca KT GB’de geçen bu kelime ses değişimine uğramadan ağızlarda da bulunmaktadır; ancak anlam yönünden birkaç yörede genişlemeye uğramıştır.

ayt-: Söylemek. (T 24; T 44; T 46).

ayıtmak [aytmak]: 1.Söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak. (-Af. ve köyleri; Yalınkuyu *Nazilli-Ay.; -Ba. ve çevresi; Büyükanafarta *Eceabat-Çkl.; Hacıhamzalı *Tarsus-İç.), 2.Türkü söylemek, teganni etmek. (*Milas-Mğ.; *Nazilli-Ay.; Bergaz *Ezine-Çkl.; *Ilgın, Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.; Orhaniye *Marmaris-Mğ.) (DS, s.421b),

eyitmek (I): Cevap vermek. (-Ba.; Şabanözü *Polatlı-Ank.),

eyitmek (II): İştirtirmek, duyurmak. (*Mustafakemalpaşa-Brs.) (DS, s.1823a).

Açıklamalar: Kelime, bazı bölgelerde tamamen incelmış ve bu şekli yaygınlık kazanmıştır. Anlam yönünden ise, çeşitli genişlemelerle yaygınlaştığı görülmektedir.

az: Az. (KT G 10; KT D 16; KT D 29; KT D 40; BK K 7; BK D 14; BK D 24; BK D 32; T 9; T 39; T 43; ŞU D 11; O 7; KÇ 20; HT III 5).

az: Az. (Olcay, 1995(b), s.52a; Erten, 1994, s.149a),

azdan azdan: Azar azar. (Özçelik, 1997, s.256a),

azdan az: Çok az. (Ayvagediği-İç.) 2.En az: *Azdan az beş desti su alır bu gazan.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.437a).

Açıklamalar: Yazıtlardan Anadolu ağızlarına değin kelimedede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır ve ağızlarda aynı biçimiyle yaşamaktadır.

az-: Ayrılmak; azmak; yoldan çıkıp başsız kalmak. (O 11; Be. a 2; Be. b; Be. c 3; Elg. 10).

azmak: 1.Yoldan çıkmak, sapmak, 2.Aşırı derecede artmak. (Turan, 2006),

azmak: Yolunu kaybetmek, şaşırmak, kaybolmak. (*Afşin *Elbistan, Taşoluk *Göksun-Mr.; *Reyhanlı, Amik ovası Türkmenleri-Hat.; M.Hüyük *Şarkışla-Sv.; *Sorgun *Yerköy, Büyükincirli, Cihanpaşa-Yz.; Yaraşlı *Haymana-Ank.; Sarılar *Avanos-Krş.; Girveli Bünyan, Fakıekinciliği *Pınarbaşı-Ky.; *İğdır-Kr.) (DS, s.441b-442a),

azmah: Yitmek. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.) (DS, s.4439b).

Açıklamalar: Kelimedede herhangi bir ses değişmesi yoktur. Anlam yönünden ise “yoldan çıkmak, sapmak” manaları geçerliliğini koruyarak ağızlara kadar gelmiştir. Dikkat çekici nokta, bu fiilin hep olumsuz durumları anlatmasıdır.

azıglıg: Azılı, kart, yaşlı (domuz). (KÇ 18; Uy. VI 3).

azılı: Kart erkek yaban domuzu. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Kuşbaba *Bucak-Brd.; Yeşilyuva *Acıpayam-Dz.; -İst.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; Varay-Ama.; Taşova-To.; Çoğulhan *Afşin-Mr.; Hisarcık *Yayladağı *Reyhanlı ve Amik ovası-Hat.; Çukurbağ *Ermenek-Kn. ilçe ve köyleri-Ada.; *Silifke-İç.; *Milas, Yerkesik, Eldirek *Fethiye-Mğ.) (DS, s.439a),

azılı: Yaşlı domuz. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4439a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime içinde ünsüz düşmesi: -g > Ø görülmektedir. Kelimenin anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan ağızlarda yaşadığı görülmektedir. KÇ 18 ve Uy. VI 3’de sözcüğün *azıglıg tonuz* biçiminde geçmesi kelimenin domuzlar için kullanıldığına delildir; nitekim DS’de de aynı vurgu yapılmıştır ve bu anlam desteklenmiştir.

azman: İğdiş edilmiş at. (KT K 5; KT K 6).

azman: 1.Beş yaşını geçmiş davar. (Balçıkhisar-Af.), 2.İğdiş edildiği, enendiği halde erkekliğini kaybetmeyen keçi, koç, boğa. (Bağılı *Eğridir, Atabey-Isp.; *Edremit-Ba.; Muratlar *Bayramiç-Çkl.; Bozan-Es.; *Divriği-Sv.; *Marmaris köyleri-Mğ.), 3.Doğuştan tek husyeli hayvan. (Kesme *Eğridir-Isp.; Kuşbaba, Çamlık *Bucak-Brd.; Gölcük, Kumarlar *Bayramiç-Çkl.; Misis-Ada.; *Marmaris köyleri-Mğ.), 4.İğdiş edilmiş, enenmiş koç, keçi (Aziziye-Brd.; *Sarayköy ve köyleri-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Akhisar *Eşme-Mn.; Tavaklı *Ezine-Çkl.; Çeltikçi *İnegöl-Brs.; Berende *Ereğli-Kn.; *Akseki köyleri-Ant.; *Marmaris köyleri, Yerkesik-Mğ.), 5.Damızlık olarak ayrılmış erkek keçi, davar. (Karaatlı, Niyazlar *Yeşilova-Brd.; *Çal köyleri-Dz. köyleri; Genek-Çkr.; -Sm.; *Gemerek-Sv.; Tuzhisar *Bünyan-Ky.; -Kn.) 6.Erkek hindi (Çuvallı *Yeşilova-Brd.), 7.Boğa, dört yaşını geçmiş boğa (Bornova, Sasallı *Menemen *Kemalpaşa-İz.; Akköy, Borcak *Söğüt-Bil.; *Araç köyleri-Ks.; -Sm.; *Kemah-Ezc.), 8.Av köpeği. (*Gerze-Sn.), 9.Mevsiminden önce doğan kuzu, oğlak (Hemşin *Pazar-Rz.), 10.3-4 yaşında dişi davar, keçi (Bolat *Hadım *Bozkır, Belviran-Kn.), 11.Dört yaşında sığır. (Aslanköy-İç.; Büyükmanika *Saray-Tk.) (DS, s.442a-b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi yoktur. KT yazıtında bu kelime iki kere geçmiş ve ikisinde de Köl Tigin’in atını nitelemiştir. Dolayısıyla bu kelimenin yazıtlarda

yalnızca atlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ağızlarda ise özellikle koyun, keçi, boğa gibi hayvanları anlatan bir kavram haline gelmiştir. Bu durum, sosyal ve siyasi yaşamda atın yaygınlığını kaybetmesiyle ilgili olmalıdır.

azu: Veya, ya da, yoksa. (KT G 10; BK K 7).

azu: Ya da. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.4439b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi yoktur. Bu sözcük, ağızlarda yalnızca bir bölgede tespit edilmiştir, kısacası yaygın olarak kullanılmaz.

azuk: Azık, yiyecek. (KT D 39).

azuk: Azık. (Süle-Gm.; *Zara-Sv.; -Sn.; Anaraş *Sürmene-Tr. ve çevresi; Erkinis *Yusufeli-Ar.; -Sv.) (DS, s.444b; Caferoğlu, 1994(d), s.204b),

azıh: Azık, yiyecek. (Günşen, 2000, s.462b; Caferoğlu, 1994(e), s.219b),

azzık: Azık. (*Emirdağ-Af.; Sofular *Eğridir-Isp.; -Mn.; -Brs.; Tokat-Es.; Ağlı *Küre, Aşağıkayı *Tosya-Ks.; *Zile-To.; ve çevresi; Danışman *Fatsa, Zile *Mesudiye-Or.; Küçükhol *Of-Tr.; Güneyca-Rz.; -Ezc.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan-Mr.; *Kırıkhan *Reyhanlı *Dört Yol, Amik ovası Türkmenleri-Hat.; *Gürün ve köyleri, Diktaş *Divriği, Kayalıpınar *Yıldızeli, Çepni *Gemerek, Soğukpınar, Kangal-Sv.; -Yz. ve çevresi; Solakuşağı *Şerefli Koçhisar, Yaraşlı *Haymana-Ank.; Genezin *Avanos, Köşker-Krş.; *Bünyan *Pınarbaşı, Hamurcu *İncesu *Develi-Ky.; *Bor köyleri, Emirler *Ulukışla-Nğ.; *Karapınar *Karaman *Ereğli-Kn.; *Kozan *Ceyhan-Ada.; *Silifke, Aslanköy-İç.; Caferoğlu, 1995(a), s.264b),

azıh tozu: Yiyecek içecek. (Olçay, 1995(a), s.114a).

Açıklamalar: Kelime bazı yörelerde herhangi bir ses değişimine uğramadan yaşamaktadır; ancak yaygın olarak kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -z- > -zz-, kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h olayları ile farklılaşan biçimleri kullanılmıştır. Anlamda değişme olmamıştır.

bagla-: Bağlamak; evlendirmek, başını bağlamak. (Su. 6).

bāla-: Bağlamak. (DS, s.498b; Demir, 2001, 335b; Gülsevin, 2002, s.371a; Olcay, 1995(b), s.53a),

bağlamak: Akan suyun önüne set yapmak. (-Ama. ve çevresi) 2.Akışı istenilen tarafa çevirmek, yöneltmek. (-Ama. ve çevresi; -Gm.; *Koyulhisar-Sv.; *Bor-Nğ.) (DS, s.483a),

başını bağlamak: Nişanlamak, evlendirmek. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4449b),

başını bağlamak: Evlenme vaadi ile aldatıp uzun bir zaman bekletmek: *Almayacaksan el kızının niye başını bağladın.* (*Erciş-Vn.) (DS, s.560a).

Açıklamalar: Kelimede ses büzüşmesi meydana gelmiş ve -ag sesleri büzüşerek -ā olmuştur. *bağlamak* fiili Suci Yazıtında olduğu gibi *ebledim ba[gladım]* (User, 2008, s.394) ikilemesinde evlendirmek anlamında kullanılsa da Anadolu ağızlarında *baş bağlamak* deyimini, bu anlamı ve yapıyı karşılamaktadır.

bakır: Bakır; bakır renginde olan; kızıl. (Aç. C 4).

bahır: Bakır. (Özçelik-Boz, 2002, s.238b),

bakır ağacı: Omuzda bakraçla su taşımak için kullanılan ağaç. (Avarız-Ed.),

bakır bağcığı: Dere kenarlarında yetişen bir çeşit sarmaşık (Minnetler-Ba.),

bakırasma: 1.Vücudun yer yer kızarması ile beliren bir hastalık: *Bizim kız bakırasma olmuş.* (*Alaşehir, İğdecik, Sancaklıboz-Mn.; *Savaştepe-Ba.; *Ayvacık-Çkl.; İkipınar *Mihaliççık-Es.; *Kurşunlu-Çkr.), 2.Dizlerden aşağıda çıkan yara. (Hasanoğlu-Ank.),

bakır gibi: Çok kurumuş anlamında sıfat. (Yakaköy *Gelendost-Isp.) (DS, s.494a),

bakır hava: Yüksek bulutlu kuru hava. (Akçaşar *Eğridir, Gönen-Isp.; Denizli, Beşikdüzü *Vakıkebır-Tr.; *Fethiye köyleri-Mğ.),

bakır kır: Boz renk, at donu: *Alinin aldığı at bakır kır.* (-Brd.; Yeniköy-Ba.; *Beykoz-İst.) (DS, s.494b),

bakır çakır: Madensel kaplar, kap kakak. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4443a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- > -h- görülmektedir. Kelime anlam olarak pek değişikliğe uğramamıştır. Kullanımı açısından da ağızlardaki

yapılarla paralellikler gösterir. Örneğin, *bagır* kelimesi Acura C Yazıtında *bagır közgü* (Orkun, 1994, s.545) “bakır (renkli) ayna” biçiminde sıfat olarak kullanılmıştır. Ağızlarda ise *bakır hava*, *bakır gibi*, *bakır basma*, *bakır kır* gibi isimlerin kuruluşunda kelimenin renk özelliğinden istifade edilmiştir.

baña: Bana, bana doğru, bana karşı. (T 31; Elg. 3).

baña: Bana. (-Çkr.; Hisarardı *Yalvaç-Isp.; Yüreğil, Yeşilyuva *Acıpayam-Dz.; Hayati *Erbaa-To.; Çayağzı *Şavşat-Ar.) (DS, s.515a),

bana: Bana. (Gülensoy, 1998),

bağa: Bana. (Turgut, 2002, s.310),

baa: Bana. (Gülensoy, 1998; Gemalmaz, 1995, s.35; Demir, 2001, s.335b; Gülsevin, 2002, s.371a).

Açıklamalar: Kelimede çeşitli ses değişiklikleri olmuştur. Kimi yörelerde -η- > -n-; -η- > -g- ve -aga- > -aa- > -ā şeklinde farklılaşmalar meydana gelmiştir. Az da olsa sözcükteki nazallığın korunduğu bölgeler mevcuttur.

bar: Var, mevcut; zengin. (KT G 9; KT G 10; KT D 29; BK K 7; BK K 8; BK D 23; T 10; T 14; T 26; T 30; T 57; Su. 5; O 10; Tar. G 4; Alt. K. I a 1; ÇA VIII 1; Uy. I b; Taş.).

var: Var. (Erten, 1994, s.172b; Yıldız, 2002, s.185b; Olcay, 1995(b), s.84a),

var: Varlıklı: *Var evi kerem evi, yok evi verem evi.* (*Kandıra-Kc.; -Sm.) (DS, s.4092b), **vā:** Var. (Gülsevin, 2002, s.389b; Kalay, 1998, s.268; Eren, 1997, s.192; Yıldız, 2002, s.185a; Caferoğlu, 1994(d), s.263a),

varyemez: Varlıklı olduğu halde, harcamayı sevmeyen eli sıkı. (* Bor-Nğ.) (DS, s.4094a),

var yok (I): Bütün varlık, her şey: *Varım yoğum bir tek evladım!* (*Bor-Nğ.),

var yok (II): Ya var ya yok: *Üç yaşında var yok.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4094a-b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişimi: b- > v- ve ses büzüşmesi sonucu ortaya çıkan uzun ünlü: -ar > -ā görülmektedir. Anlam olarak fazla değişiklik yoktur; ancak ağızlarda bu kelime ile kurulan birçok kalıp söz bulmak mümkündür.

bar-: Gitmek, varmak, ulaşmak; vefat etmek. (KT D 10; KT D 23; KT D 24; KT D 28; KT D 34; KT D 39; BK D 19; BK D 20; BK D 22; BK D 29; BK D 32; BK D 35; BK D 40; BK D 41; BK K 6; BK K 7; KT G 8; KT G 9; KT GD; KT K 1; T 24; T 26; T 27; T 31; O 11; O 12; KÇ 16; KÇ 20; Su. 10; ŞU B 1; ŞU B 3; ŞU B 5; ŞU K 2; ŞU K 11; ŞU D 2; ŞU D 4; ŞU G 4; ŞU G 5; ŞU G 6; ŞU G 7; Tar. D 2; Tar. D 4; Tar. G 3, Tes K 2; Tes K 4; HT I 4; HT II 3; HT VII 3; HT VII 4; HT X 2; Alt. K. I b 3; Alt. K. II a 1; Alt. II C 2; ÇA IV 2; ÇA VI 1; ÇA VI 2; ÇA VI 3; Be. d 1; Be. b; İh. A. b 3; KY 4; Uy. I C 1; Uy. I C 2).

varmak: 1.Gitmek. (Yakademirciler-Zn.; -Kü.; -İst.; Türkmen, Toyhane *İskilip-Çr.; *Çarşamba-Sm.; Tosunlu *Ardanuç-Ar.; -Kr.; Hasanoglan-Ank.; İncekum *Silifke-İç.; Bağyaka-Ant.), 2.Gelmek. (Kü.; -İst.; -Gaz.; Vazıldan *Divriği-Sv.; -Yz.; İncekum *Silifke-İç.), 3.Yetişmek, ulaşmak, yanaşmak: *Guyunung dibine vardı.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4093b-4094a; DS, s.4804a; Olcay, 1995(b), 84b; Gülsevin, 2002, s.389b; Yıldız, 2002, s.185a; Eren, 1997, s.192; Erten, 1994, s.172b),

varmak (II): 1.İyice anlamak: *Aklım varmadı.* (*Bor-Nğ.) 2.Duymak, sezmek: *Dadına yingi vardım.* (*Bor-Nğ.), 3.Gönül kırmak, acı, dokunaklı konuşmak: *Otur sen de yiringe; hinci bir ayak da sana varacağım!* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4094a),

varmak: Evlenmek. (Çayağzı *Şavşat-Ar.) (DS, s.4094a; Edip, 1991, s.140),

vāmak: Evlenmek. (Özçelik-Boz, 2001, s.250b; Caferoğlu, 1995(c), s.283a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişimi: b- > v-; ses büzüşmesinden doğan ünlü uzunluğu: -ar- > -ā- meydana gelmiştir. Yazıtlarda olduğu gibi Anadolu ağızlarında da bu fiilin kullanım alanları ve anlam genişliği bir hayli fazladır. Ayrıca bu fiil, çok sık kullanılan yardımcı fiillerden birisidir.

bark: Ev, konut; anıt mezar. (KT G 12; KT K 13; KT KD; BK K 14; BK GB; BK D 32; BK D 34; BK D 37; BK K 15; ŞU D 2; ŞU D 12).

bark: Yapı, ev. (Erten, 1994, s.149b),

bark: 1.Otel. (Dişli *Bolvadin-Af.), 2.Park. (Bekilli*Çal-Dz.), 3.Bahçe. (*Vezirköprü-Sm.),

barh: Mal mülk “ev-bark”. (Buran, 1997, s.184a),

barkarmak: Ev bark sahibi yapmak. (Bozan-Esk.) (DS, s.533b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır; ancak bu sözcüğün çok yaygın bir kullanıma sahip olduğu söylenemez.

bars: Yırtıcı bir hayvan, kaplan; kişi adı; bir yıl adı. (KT D 20; ŞU D 7; Tar. B 1; BK K 16; Alt. K. I a 2; Be. d 2).

bars: Kaplana benzeyen yırtıcı bir hayvan. (-Dz.) (DS, s.535a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır; ancak anlam yönünden ağızlarda daralma olduğu açıktır. Bengü taşlarda *yırtıcı bir hayvanın adı, unvan, kişi adı* ve *yıl adı* olarak kullanılan bu kelime; Anadolu ağızlarında yalnızca *yırtıcı bir hayvanı* ifade eden bir sözcük olarak yaşamaktadır.

bas-: Baskın yapmak, basmak, ele geçirmek; yardım etmek, durdurmak. (BK D 32; KT K 8; BK D 27; KT Mermer Kaide 4; KT D 35; KT D 37; T 27; T 38; ŞU D 12; O 1; Tes D 6; HT X 3).

basmak: Basmak, doldurmak. (Erten, 1994, s.149b; Gülsevin, 2002, s.371b),

basmak: Basmak, sokmak, yerleştirmek. (Olçay, 1995(b), s.53a),

basmak: 1.Koymak, sürmek, 2.Erişmek (Turan, 2006),

basmak: Evlenmek niyetiyle bir kızı alıp kaçırmak. (-Or. ve köyleri) (DS, s.544b),

basmak: Oyunda yenmek. (-Sm.) (DS, s.545a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi yoktur. Temel anlam yönünden de paralellikler vardır; ancak eski Türk yaşam tarzında siyasî ve askerî mücadelelerin etkili silahlarından olan ani baskınların bu fiille ifade edilişi doğal olarak Anadolu ağızlarında görülmez.

basık-: Bastırmak, sokmak. (KT K 8).

basıkmak: 1.Yük altında ezilmek, çökmek. (Yenice *Emet-Kü.; İkipınar *Mihaliççık-Es.; Yelten *Korkuteli-Ant.; Dereçine *Sultandağı-Af.),

basıktırmak: 1.Korkutmak, yıldırmaq: *Bu adam bütün köy halkını basıktırdı.* (Bölme *Eşme ve çevresi-Uş.), 2.Sıkıştırmak, bastırmak. (İshaklı *Çivril-Dz.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.540a),

basıkmak: Bel vermek, sarkmak. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4447b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi yoktur. Bu sözcük, temel anlam bakımından da ağızlarda korunmuştur.

basıt-: Baskına uğramak, bastırmak. (T 34).

basıtmak: Örtmek, kapatmak. (Gülseren, 2000, s.388b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam bakımından ise bir değişim söz konusudur. Bu fiilde yukarıda da açıkladığımız gibi temel anlam “baskın”la ilgilidir. Ağızlarda ise “örtmek, kapamak” anlamında bulunmaktadır. Bu sözcüğün kullanımı da pek yaygın değildir; nitekim yalnızca Malatya ili ağızlarında tespit edilebilmiştir.

baş: Baş, kafa; tepe, doruk; önder. (KT K 1; BK D 25; BK D 29; KT K 6; KT D 33; T 26; T 31; T 46; ŞU B 6; ŞU K 7; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 11; ŞU D 6; ŞU D 8; ŞU D 9; ŞU G 1; ŞU G 2; Tar. G 6; Tar. B 1; Tar. B 2; Tar. B 5; ÇA IV 3; KY 2; Uy. III C 5; HT X 3).

baş (I): Reis. (*Kandıra-Kc.; Ergen-Ezc.; Olcay, 1995(b), s.53a),

baş (II): 1.Tane. (Navlu *Yeşilova-Brd.; -Gaz.; *Bor-Nğ.), 2.Dilim: *Bi baş pendir ver.* (-Gaz.),

baş (III): İyi, güzel: *Benim toklularım hep baştır.* (Çepni *Gemerek-Sv.),

baş (IV): Pazartesi. (Kadıçiftliği-İst.) (DS, s.549a),

baş (V): Ölçüde, tartıda tahminin üstünde çıkan kısım. (-Gaz.),

baş (VI): Çıban, yara. (Göbekviran *Gürün-Sv.),

baş (VII): 1.Derilere tatbik edilen bir işlem (tabaklıkta). (-İsp.) 2.Kösecilikte bir derinin baş tarafı. (-İst.) (DS, s.549b),

baş: Baş, başlangıç. (Erten, 1994, s.149b),

baş: 1.Baş, 2.Üzeri, kendi, 3.Tepe, zirve, 4.Uç, sınır, 5. Nezt, baş ucu, 6.Ön taraf, ön yol (Turan, 2006),

baş ermek: Aldırış etmemek, bir meselenin üzerinde durmamak, boş vermek (argo). (-Tr. köyleri),

baş ağacı: Kağnılarda boyunduruğun çıkmaması için arabanın okundaki deliğe sokulan ağaç. (-Kr. ve köyleri) (DS, s.550a),

baş ağrısı: Can sıkan bir kimse veya iş için kullanılır: *Sen de bu yıl bize baş ağrısı oldun.* (Banus *Eğridir-Isp.) (DS, s.550b),

baş almak (II): Kurtulmak, onmak, felah bulunmak. (*Düzce-Bo.) (DS, s.552a),

baş altı: 1.Kayığın baş tarafının altındaki odacık: *Şeker sandıklarını baş altına koyun deniz ıslamasın.* (*İnebolu-Ks.; Küçükhol *Of-Tr.), 2.Emin yer, en güvenilecek yer: *Gişinin malı baş altında gerek.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.552a-b),

baş aşağı: İniş aşağı. (Örencik *Yeşilova-Brd.; *Ardahan-Kr.) (DS, s.553b), *baş bağı* (DS, s.554a), *baş bağlama*, *baş bağlamak* (DS, s.554b), *baş bıçağı*, *baş boğum*, *baş bozgunu*, *baş çadırı*, *baş çatması*, *baş çekişmek*, *baş çevresi* (DS, s.555a-b), *baş çıkmak*, *baş çivisi*, *baş dasdarı*, *baş dermek*, *baş donanma*, *baş döşürmek* (Ds, s.556a-b), *baş etmek*, *baş elemek*, *baş gelememek* (DS, s.557a-b), *baş götürmek* (DS, s.558a), *baş ipi* (DS, s.561a), *baş kesmek*, *baş koparmak*, *baş koşmak* (DS, s.561b), *baş tapmak*, *baş toplamak*, *baş tutmak* (DS,s.566a-b), *baş vermek*, *baş vurmak*, *baş yapmak*, *baş yazmak*, *baş yimek* (DS, s.567a-b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi yoktur. Tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da *baş* kelimesi yaygın biçimde somut ve soyut kavramların oluşumunu sağlamıştır. Özellikle Anadolu ağızlarında *baş* kelimesine gelen fiillerle (*baş tapmak*, *baş toplamak*, *baş tutmak*, *baş kesmek*, *baş koparmak*, *baş koşmak* vb.) kurulmuş birçok kalıp söz ve ifadenin bulunması bu yaygınlığın en açık kanıtıdır.

başlıg: Başlı; başkanlı; mağrur, gururlu; asi, dik başlı. (KT D 2; KT D 15, KT D 18; BK D 3; BK D 13; BK D 16; BK K 10; T 45).

başlı: Sağlam, gerçek, tutarlı: *Oğlanı başlı bi işe yerleştirdik.* (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4450a),

başlı ot: Ekinler arasında biten yabancı ot. (Aliköy *Çaycuma-Zn.),

başlı üy: İki katlı ev. (Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.564a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø görülmektedir. Kelimenin anlamında da çeşitli değişimler vardır. Kelimenin yazıtlardaki anlamından uzak “sağlam, tutarlı” gibi anlamlar ve çeşitli isimlerin yapımında rol oynadığı görülmelidir.

bat-: Batmak, gömülmek. (ŞU D 1).

batmak: 1.Gark olmak, gömülmek, batmak, 2.Gurup etmek. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi bulunmamaktadır.

bay: Zengin, varlıklı, refah düzeyi yükselmiş. (KT G 10; KT D 29; BK K 7; BK D 14; BK D 23; Su. 5; KY 6).

bay (I): Zengin, ağa. (Bereketli *Tavas-Dz.; *Zile, Çilehane *Reşadiye-To.; Yalman *Akkuş-Or.; *Göle *Ardahan, Zarşat-Kr.; -Bt.; -Ml.; *Birecik-Ur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Antakya köyleri-Hat.; Yarhisar *Hafik-Sv.; Tavlısın-Ky.; *Argıthanı-Kn.; *Kozan-Ada.; Gemalmaz, 1995, s.39; Turan, 2006; Özkan, 2007, s.213),

bay (III): Geniş. (Şabanözü *Polatlı-Ank.) (DS, s.574b),

bayımak: Zengin olmak: *Cingan göçmeyince bayımaz.* (-Ks.; -Yz.; -Ank.; *Silifke *Anamur-İç.) (DS, s.579b),

bay olmak: Zenginleşmek, zengin olmak. (Çilehane *Reşadiye-To.; Nefsiköseli *Görel-Gr.; Çayağzı, Yavuzköy *Şavşat-Ar.; *Harput köyleri-El.; -Gaz.) (DS, s.583b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Hatta Anadolu ağızlarında bu sözcüğün çeşitli türevlerle bulunması daha ilgi çekicidir.

baz: Bağımlı, tabi. (BK K 10; BK D 3; BK D 12; BK D 13; BK D 24; KT D 2; KT D 14; KT D 15; KT D 16; KT D 30).

baz: İri, büyük, gösterişli, güçlü kuvvetli. (-Kü.; *Ayancık-Sn.; *Afşin-Mr.; Kuzuculu *Dört Yol-Hat.; -Yz.) (DS, s.585b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişikliği yoktur. Sözcüğün yazıtlardaki anlamıyla ağızlardaki anlamı arasında bir hayli fark vardır. Ancak yine de bu iki sözcüğü güç göstererek itaat altına alma, güçlenme vb. gibi anlamlarla aynı paralelde düşünebiliriz. Özellikle yazıtlardaki *baz kıl*- “kendisine tabi kılmak, hükmetmek” deyişi, bu kelimeler arasındaki bağın varlığını kuvvetlendirmektedir.

bediz: Süs, resim, oyma, motif, heykel. (KT G 12; KT K 13; BK K 14; BK GB; KT KD; KÇ 24; Uy. III b 6).

bediz: 1.Heykel. (Dalıca *Nazilli-Ay.), 2.Heykeltraş. (-Ed.) (DS, s.596b),

bediz: Resim. (Türkmen, Kızılhamza *Ortaköy-Çr.) (DS, s.4453a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişikliği yoktur.

bedizci: Ressam, heykeltıraş. (KT G 11; KT G 12; BK K 14; KT KD).

bedizci: Heykeltraş. (-İz.) (DS, s.596b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Kelimenin anlamında herhangi bir değişme yoktur.

bedük: Büyük. (O 6).

beyüğ: Büyük. (Olçay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.390a),

beyuk: Büyük. (Turgut, 2002, s.345; Caferoğlu, 1994(c), s.309a),

böyük/g: Büyük. (Erten, 1994, s.151a; Özçelik-Boz, 2001, s.239a; Olçay, 1995(b), s.57b; Özçelik, 1997, s.256b; Demir, 2001, s.337a; Sağır, 1995, s.411a; Buran, 1997, s.185;

Günşen, 2002, s.465b; Buran-İlhan, 2008, s.24a; Gülsevin, 2002, s.372b; Yıldız, 2002, s.168a; Caferoğlu, 1994(d), s.207b; Caferoğlu, 1994(e), s.222a; Caferoğlu, 1995(c), s.225b; DS, s.773b),

böyyük: Büyük. (Erten, 1994, s.151a),

büyük olmak: Büyümek. (Özçelik-Boz, 2009, s.281a).

Açıklamalar: Kelime içinde -d- > -y- değişmesi, ünlü yuvarlaklaşması: -e > -ö/-ü/-u ve bazı yörelerde ünsüz ikizleşmesi: -y- > -yy- olayları meydana gelmiştir. Ayrıca az da olsa kelime sonundaki ünsüzün değiştiği de görülmektedir: -k > -g > -ğ. Anlam bakımından herhangi bir değişme yoktur.

beg: Reis, başkanı; bey. (KT G 1; KT G 2; KT G 10; KT G 11; KT D 3; KT D 6; KT D 7; KT D 19; KT D 20; KT D 22; KT D 33; KT D 34; KT K 11; KT Mermer Kaide 2; BK G 13; BK G 14; BK G 15; BK K 8; BK K 13; BK D 1; BK D 2; BK D 4; BK D 6; BK D 7; BK D 16; T 36; T 42; T 43; O 7; O 9; KÇ 6; Tes G 1; ŞU D 10; ŞU G 8; Tar. B 6; HT VI 3; HT IX 2; Uy. Ta. 2; Ba. I 3; KK 5; KK 6; Alt. K. I a 3; Uy. I C 2; Uy. III a 2; Uy. III b 5; Uy. III b 6; Uy. III c 4; Tu. III 3; Elg. 7; ÇA IV 3; ÇA V 3; ÇA X 2; Aç. C 1).

beg: Bey. (Edip, 1991, s.95; Erten, 1994(a), s.150a; Caferoğlu, 1994(e), s.220b; Caferoğlu, 1995(a), s.265b; Caferoğlu, 1995(c), s.222b; Turan, 2006; Özkan, 2007, s.213),

beg: Saygı ifade eden bir hitap. (Özçelik-Boz, 2001, s.238b),

bey: Çerkes ağası, paşa. (Korkmaz *Afşin, Göksun-Mr.) (DS, s.646b; Caferoğlu, 1995(b), s.223b),

bey (V): Arı beyi, ana arı. (Eymir *Bozdoğan-Ay.; -Ama. ve çevresi; *Fethiye köyleri-Mğ.) (DS, s.646b).

Açıklamalar: Kelime, bazı yörelerde eski halini korumuştur; ancak çoğu ağızda kelime sonunda -g > -y değişmesi olmuştur. Anlam olarak da yazıtlardaki durumdan çok farklı değildir.

bel: Bel. (Elg. 8; Uy. Tu. 2).

bel: Omurga. (Taşburun *İğdır-Kr.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.),

bel: Tarlanın ortası: *Bizim tarlanın beli çukurdur.* (-Ks.) (DS, s.605b),

bel: 1.İki tepe arasındaki geşit veren alçak yer. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.), 2.Orta, orta bölüm: *Tarlanın beli.* (Dereçine *Sultandağı-Af.), 3.Sırt, yamaç. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4454a),

bel aluğu: Kadınların yük taşıırken bellerine sardıkları kalın bez parçası. (Nefsiköseli *Görele-Gr.) (DS, s.606a),

bil: Bel. (Özkan, 1997, s.140).

Açıklamalar: Ses değişimi olarak yalnızca Osmaniye Tatar ağzındaki -e- > -i- değişimi görülmektedir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi yoktur. Ancak, Anadolu ağızlarında kelimenin anlam genişlemeleri ile yaşadığı görülmektedir. Bu anlamların organ ifade eden “bel”in bulunduğu yer, vücuda göre konumu gibi noktalardan benzetme yapılarak elde edildiği söylenilebilir.

belgü: Nişan, damga. (Tes G 3; ŞU D 8; ŞU D 9; Tar. B 2).

belgi: Nişan. (Karaçay *Bartın-Zn.; Kadiçiftliği *Taşköprü-Ks.; Hacıbektaş *Tercan-Ezc.) (DS, s.616b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i meydana gelmiştir. Anadolu ağızlarında sözcüğün temel anlamını korunduğu görülmektedir.

ben: krş. men. Ben, 1.Tekil şahıs zamiri. (T 1; T 5; T 7; T 11; T 15; T 17; T 21; T 30; T 32; T 37; T 47; T 55; T 58; T 59; ŞU K 1; ŞU D 4; ŞU G 3; ŞU G 4; ŞU G 6; ŞU G b; ŞU B 6; Uy. Ta. 2; Uy. Ar. 5; Uy. Tu. 3; Ba. II 3; Be. a 2; KC a 3; KK 5; ÇA I c; ÇA III 1; ÇA III 2; ÇA IV 1; ÇA VII 1; ÇA VIII 2; ÇA X 3; ÇA X 4; Tu. III 1; Tu. III 3; Elg. 7; U. Ka. 2; Ç 4; Tar. G 3).

ben: Ben (1.teklik şahıs zamiri). (Erten, 1994, s.150a; Olcay, 1995(b), s.53b; Özçelik, 1997, s.256a; Yıldız, 2002, s.167a; Gülsevin, 2002, s.371b; Caferoğlu, 1995(d), s.206a); Caferoğlu, 1995(c), s.223a),

ben başa: Kendi kendime: *Kimselerin günahı yok, ben başa yaptım.* (*Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.625b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi yoktur.

benlig: Benli, benekli, beyaz lekeli (=karlı). (T 44).

benni: Küçük işlengili, benekli, noktalı. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4456a),

benni: Küçük, sarı benekli, bir çeşit tatlı su balığı. (-Hat. köyleri) (DS, s.630a),

benli [bengli] belerce: Beyaz renktei kırmızı benekli bir çeşit üzüm. (Moran-Dz.) (DS, s.629a),

benli üzüm: Tanelerinin üzerinde benler bulunan bir çeşit üzüm. (Dereköy *Taşova-To.) (DS, s.629b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime içinde ilerleyici ünsüz benzeşmesi: -nl- > -nn- ve bazı yörelerde -ng- > -n değişmesi meydana gelmiştir. Kelimenin anlamı ağızlarda da korunmuştur. Ayrıca, benin görüntüsü ve özellikleri itibariyle çeşitli üzüm türlerinin isimleri de bu kelime yardımıyla verilmiştir.

bengü: krş. meñkü. Ebedî, sonsuz, ebedî olarak. (KT G 8; KT G 11; KT G 12; KT G 13; BK K 6; BK K 8; BK K 15; Uy. I b 2; Uy. IV 3; Tu. II 3; KY 1; Be. C 3; ÇA I C; Alt. K. I b 1; ÇA VIII 1; KK 2; Oy. b 4).

bengü: Anıt. (Kırım göçmenleri),

bengütaş: Anıt. (-Kc.; Buca-İz.) (DS, s.628b),

bekgütaş: Anıt. (-Kc.; Buca-İz.) (DS, s.628b).

Açıklamalar: Kelimedeki ŋ kaybolmuştur; ayrıca kelime içinde ünsüz değişmesi: -g > -k görülmektedir. Anlam olarak yazıtlardaki biçiminden hiçbir fark yoktur. Bu kelimenin aynı anlam ve ses biçimiyle ağızlarda bulunması bir hayli ilginçtir. Çünkü *bengütaş* kavramı (KT G 11; KT G 12; KT G 13; BK K 8; BK K 15) yazıtlarda bulunsa da Anadolu ağızlarında çok eski bir geçmişe sahip olduğu söylenemez. Bu kavramın ağızlara nasıl ve ne vasıtasıyla geçtiği meselesi üzerinde durulması gerekir.

ber-: krş. bir-. Vermek. (BK D 12; BK D 21; BK G 7; KT D 14; KT B, T 2; T 6; T 15; T 38; T 52; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 7; ŞU B 4; ŞU B 5; ŞU K 4; ŞU G 2; ŞU G 9; S 7; O 5; O 6; O 10; O 11; Tar. B 3; KÇ 1; Uy. I a; Uy. I b 2; Alt. K. I b 1; Elg. 5; İh. A. C 2).

bermek: Vermek. (Özkan, 1997, s.140),

vermek: Vermek. (Olçay, 1995(b), s.84b; Erten, 1994, s.172b; Gülsevin, 2002, s.389b),

vermek: 1.Katmak, 2.Koymak, bırakmak, 3.vermek. (Özçelik-Boz; 2009, s.295b),

vemek: Vermek. (Gülsevin, 2002, s.389b; Yıldız, 2002, s.185b).

Açıklamalar: Kelime başında b- > -v değişmesi vardır. Özellikle Ege yöresinde kelime sonundaki r sesi, titrek olması sebebiyle düşmüştür: -r > Ø. Sözcükte herhangi bir anlam değişmesi yoktur; ancak çok yaygın kullanılan bir fiil olduğu için çeşitli isimlerle birleşerek oluşmuş birçok anlama sahip olmuştur. Bengütaşlardaki *iş küç ber-*, *at ber-*, *singil, kız ber-*, *bilig ber-*, *il ber-* vs. gibi sözler ve Anadolu ağızlarındaki *bel ver-*, *ağız ver-*, *baş ver-*, *el ver-*, *karış ver-* gibi örnekler bu fiilin ne kadar kullanışlı olduğunu göstermektedir.

berü: Beri yan, taraf. (T 46).

beri: Beri. (Caferoğlu, 1994(d), s.206a; Caferoğlu, 1994(c), s.308b; Turan, 2006),

beri: Beri; şey, nesne. (Erten, 1994, s.150a),

beru: Beri. (Özçelik-Boz, 2001, s.238b),

beri almak: Geri çevirmek (hayvanlar için kullanılır). (*Merzifon-Ama.) (DS, s.634a),

beri eylemek: Geri çevirmek, bu tarafa döndürmek, yakına getirmek. (Hereke *Seferihisar-İz.; *Zile-To.; Soğukpınar *Kangal, E. Hüyük *Şarkışla, Çepni *Gemerek-Sv.; Gökçekışla-Yz.; Fırakdın *Develi-Ky.; Epçe *Milas-Mğ.) (DS, s.635a),

beri vermek: Yakına vermek: *Keseri beri ver.* (*Ardahan çevresi-Kr.),

beri yanıma: Yanı başıma. (-İsp.) (DS, s.635a),

beri yaka: Bu taraf. (Gülensoy, 1998).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması yaygındır: -ü > -i. Ayrıca kimi yörelerde kelime sonundaki ünlünün kalınlaştığı da tespit edilmiştir: -ü > -u. Anlam olarak herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kelimenin Anadolu ağızlarında daha yaygın bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir.

beş: krş. biş. Beş (5). (BK D 25; BK D 28; KT K 4; T 49; KÇ 17).

beş: Beş. (Olçay, 1995(b), s.54a; Özçelik-Boz; 2001, 239a; Erten, 1994, s.150a; Günşen, 2000, s.464b; Gülsevin, 2002, s.371b; Gemalmaz, 1995, III, s.42; Turan, 2006),

bej: Beş. (Kalay, 1998, s.259; Özçelik-Boz; 2001, 239a; Gemalmaz, 1995, III, s.44),

beş kaya: Beş taşla oynanan bir çocuk oyunu. (Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Yeniköy-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; *Kandıra-Kc.; -Gm.; Kaptanpaşa ve çevresi *Çayeli-Rz.; Ersis, Utav *Yusufeli-Ar.; -Ed.; Hamitabat *Lüleburgaz-Krk.; Saray-Tk.),

beşkardeşler: Beşi bir arada bulunan terazi yıldızı. (*Sarayköy köyleri-Dz.; Yeniköy-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; *Kandıra-Kc.; -Gm.; Kaptanpaşa ve çevresi *Çayeli-Rz.; -Şur.; -Gaz.; Alibeyhüyüğü *Çumra-Kn.; Hacıhamzalı *Tarsus-İç.) (DS, s.644b).

Açıklamalar: Bazı yörelerde kelime sonunda -b > -j değişikliği vardır. Anlam bakımından herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

biç-: Kesmek, biçmek. (BK G 12).

bişmak: Biçmek. (Oğuz *Acıpayam-Dz.),

bişmek: Biçmek. (Demir, 2001, s.336b; Caferoğlu, 1995(a), s.266b; Gemalmaz, 1995, s.47),

biçmek: Biçmek; bir konu hakkında düşünerek karar vermek. (Erten, 1994, s.150a; Olçay, 1995(b), s.55a),

piçmek: Biçmek, kesmek. (Karapapak-Kr.) (DS, s.3454a).

Açıklamalar: Kelime Anadolu ağızlarında birçok ses değişmesine uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Kimi yörelerde kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş; kimi yörelerde fiil

tamamen incelmıştır ve Kars yöresinde de kelime başında ünsüz ötümsüzleşmesi: b- > p- görülmektedir. Sözcüğün anlam olarak değişmediği görülmektedir.

biğ: krş. biğ. Bin (1000). (ŞU D 9; ŞU B 9; Tar. B 2; ŞU Kenarda a; KC a 1).

biğ: Bin. (Caferoğlu, 1994(d), s.206b; Caferoğlu, 1995(a), s.266b; Gülsevin, 2002, s.371b),

bin: Bin (Olçay, 1995, s.55a; Erten, 1994, s.150b; Yıldız, 2002, s.167b),

bin bin: Binlerce defa (-Sm.) (DS, s.696a).

Açıklamalar: Kelime, Anadolu ağızlarında tamamen incelmıştır. Ayrıca, kelimedeki nazallık kimi bölgelerde kaybolmuştur: -ŋ > -n. Anlam yönünde herhangi bir farklılık yoktur.

bidgüçi: Yazıcı, yazman, kâtip. (ŞU G 3)

bitici [bitikci]: Yazman, mektupçu (*Osmancık-Çr.; Beşiktaş-İst.; Sultaniye-Kn.; -Ezm.) (DS, s.710b-711a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -d- > -t-, kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø ve ek başında ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur.

bil-: Bilmek, ayırt etmek, öğrenmek, idrak etmek. (KT G 7; KT G 11; KT G 12; KT G 13; KT K 10; KT D 34; BK K 6; BK K 8; BK K 15; BK D 18; BK D 33; T 6; ŞU G a; KÇ 28; Elg. 5; Uy. III a 3).

bilmek: Bilmek, farkına varmak, anlamak. (Yıldız, 2002, s.167a; Erten, 1994, s.150b; Olçay, 1995(b), s.55a; Gemalmaz, 1995, s.44).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesine uğramadan ağızlarda da varlığını sürdürmüştür.

bile: *krş. birle.* İle, birlikte, beraber. (ÇA III).

bile: Birlikte: *Eve bile mi gittiniz?* (Kuzköy *Akkuş-Or.; Beşikdüzü *Vakfıkebir-Tr.) (DS, s.4461a),

bile: Beraber, birlikte, ile. (Caferoğlu, 1994(c), s.309a; Caferoğlu, 1995(a), s.266b; Gemalmaz, 1995, III, s.44; Turan, 2006; Yıldırım, 2006, C II),

bile: Bile. (Olçay, 1995(b), s.55a).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesine uğramadan ağızlarda da varlığını sürdürmüştür.

bilig: Bilgi, hikmet, akıl. (KT G 5; KT G 7; KT K 10; BK K 4; T 6; KÇ 28).

bili [bilik]: Bilim. (-Ba.; -İz. ve çevresi; -Tr.; -Ed.) (DS, s.693b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi -g > Ø meydana gelmiştir. Kelime, anlam olarak da yazıtlardaki biçime çok uygundur. Ağızlarda görülen *bilik* kelimesinin ise eski Türkçedeki *bilig* ile ilgili olup olmadığı meselesi ise çok açık değildir. Çünkü Eski Anadolu Türkçesinden itibaren Eski Türkçeki kelime sonu -g'leri sistematik olarak düşmüştür.

bin-: Binmek. (KT K 2; KT K 3; KT K 5; KT K 6; KT K 8; KT K9; KT D 33; KT D 36; KT D 37; KT D 40; KÇ 15; KÇ 19; KC a 4; KC b 4).

binmek: Binmek. (Gemalmaz, 1995, s.45; Gülsevin, 2002, s.372a),

minmek: Binmek. (Caferoğlu, 1995(b), s.268a; Caferoğlu, 1995(c), s.264b; Caferoğlu, 1994(e), s.253b; Korkmaz, 1994(a), s.117b; Gülsevin, 2002, s.384b),

minmek: Binmek. (Eziler *Güney-Dz.; Karakoyunlu-Kr.; *Erciş-Vn.) (DS, s.3202b),

pinmek: Binmek. (Kalay, 1998, s.266),

binmek: İskambil oyununda daha büyük değerli kâğıtlar ile küçüklerini kaldırmak, almak. (-Tr.) (DS, s.697a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişmesi: b- > m- ve Edirne ilinde ön seste ünsüz ötünsüzleşmesi b- > -p görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

bintür-: Bindirmek. (T 25).

bindir-: Bindirmek. (Gemalmaz, 1995, s.45),

bindür-: Bindirmek. (Gemalmaz, 1995, s.45; Özçelik-Boz, 2001, s.239a; Aydın, 2002, s.120; Caferoğlu, 1995(a), s.266b),

bündür-: Bindirmek. (Gemalmaz, 1995, s.45),

mindirmek: Bindirmek. (Korkmaz, 1994(a), s.117b; Gülsevin, 2002, s.384b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişmesi: b- > m-; ek başında ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- ve ek içinde ünlü daralması: -ü- > -i- meydana gelmiştir. Anlam olarak ise herhangi bir değişme söz konusu değildir.

biğ: krş. bıı. Bin (1000). (BK G 1).

biğ: Bin. (Caferoğlu, 1994(d), s.206b; Caferoğlu, 1995(a), s.266b; Gülsevin, 2002, s.371b),

bin: Bin. (Olçay, 1995, s.55a; Erten, 1994, s.150b; Yıldız, 2002, s.167b),

bin bin: Binlerce defa. (-Sm.) (DS, s.696a).

Açıklamalar: Kelimede nazallığın çoklukla kaybolduğu gözlenmektedir: -ng > -n. Anlam yönünden herhangi bir değişim olmamıştır.

bir (I): Bir, tek, aynı, bir kere. (T 4; T 23; T 24; T 33).

bir: Aynı, tek, bir defa: *Bir gözün gördüğü bir göze hayır etmez.* (-Gaz.) (Aksoy, 2009, s.66), *Bir karında iki minnet olmaz.* (Vn.) (Aksoy, 2009, s.67), *Bir senden büyüğü bir de senden küçüğü dinle.* (-Gaz.) (Aksoy, 2009, s.68),

bir: Bir; hemen; öyle. (Gemalmaz, 1995, s.45).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi yoktur; ancak *bir* kelimesi görüldüğü gibi daha çok atasözü ve deyimlerde kullanılmaktadır.

bir (II): Bir (1). (KT G 6; KT G 8; KT K 2; KT K 4; KT K 5; KT K7; KT K 12; KT D 32; KT D 33; KT D 36; BK K 4; BK K 6; BK D 28; BK D 29; BK D 30; BK D 31; BK D 40; BK G 1; BK G 9; ŞU D 5; ŞU G 9; ŞU B 3; Tar. K 1; UK 4; Uy. III C 4; Elg. 5; HT VI 2).

bir: Bir. (Gemalmaz, 1995, s.45; Caferoğlu, 1994(e), s.221b; Caferoğlu, 1995(c), 224b; Gülsevin, 2002, s.372a; Korkmaz, 1994(a), s.105b; Olcay, 1995(b), s.54b; Olcay, 1995(a), s.411a; Erten, 1994, s.150b),

bi: Bir. (Caferoğlu, 1994(d), s.206b; Caferoğlu, 1994(c), s.309a; Özçelik-Boz, 2001, s.239a; Gülsevin, 2002, s.371b; Aydın, 2002, s.119; Günşen, 2000, s.464b; Özçelik, 1997, s.256b; Olcay, 1995(b), s.54b; Yıldız, 2002, s.167a; Sağır, 1995, s.114b; Özçelik-Boz, 2001, s.280b; Erten, 1994, s.150a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime sonunda ünsüz düşmesi: -r > Ø meydana gelmiştir. Bazı bölgelerde ise kelime aynen korunmuştur. -r sesinin titrek bir ses olması düşmesini kolaylaştırmıştır. Sözcük, anlam yönüyle bir değişiklik göstermemiş ve tıpkı yazıtlarda olduğu gibi yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

bir-: krş. ber-. Vermek. (KT B; KT D 1; KT D 8; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 20; KT D 21; KT D 25; KT D 30; KT G 5; KT G 7; BK D 3; BK D 8; BK D 9; BK D 11; BK D 12; BK D 17; BK D 32; BK D 41; BK K 4; BK K 5; BK K 9; BK K 10; BK K 12; BK K 13; BK G 9; BK G 10; BK G 11; Su. 7; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 7; ŞU G 2; ŞU G 9; ŞU B 4; ŞU B 5; ŞU K 4).

virnek: Vermek. (*Kavak-Sm; Hasanoğlu-Ank.; *Bor-Nğ.; Tekir *Silifke-İç.) (DS, s.4108a; Günşen, 2000, s.501b; Korkmaz, 1994(a), s.123a; Olcay, 1995(b), s.85a),

vimek: Vermek. (Korkmaz, 1994(a), s.123a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişimi: b- > v- ve Güney-Batı Anadolu ağızlarının kimi yörelerinde kelime sonundaki titrek -r sesi düşmüştür: -r > Ø. Anlam yönünden herhangi bir değişim söz konusu değildir.

birik-: Birikmek, toplanmak, birleşmek. (KT G 1; KT D 27; BK D 22; BK K 1).

birikmek: 1.Birikinti yapmak, toplanmak 2.Kavuşmak, bir araya gelmek (Turan, 2006),

bürükmek: Birikmek. (*Akçakavak-Bo.) (DS, s.829a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde ses değişikliği olmazken Bolu ilinde kelime içindeki ünlüler yuvarlaklaşmıştır: -i- > -ü-. Sözcük, ağızlarda temel anlamını korumuştur; ancak yazıtlarda bu kelimenin zaman içinde “siyasi ittifak kurmak; hepsi, bütünü” gibi anlamlar kazandığını da unutmamak gerekir.

birle: *krş. bile.* İle, birlikte. (KT G 4; KT K 1; KT K3; KT K 5; KT K 6; KT K 7; KT D 17; KT D 26; KT D 27; KT D 35; KT D 37; BK K 3; BK D 15; BK D 21; BK D 22; BK D 26; BK D 27; BK D 34; T 7; T 24; ŞU K 7; ŞU D 1; ŞU D 6; Uy. II 5; Uy. III d 1).

birle: Zaman anlamına gelip fiillerin sonunda takı gibi kullanılır: *Babam geldiği birle ağabeyim sigarayı atar.* (*Turgutlu-Mn.) (DS, s.702a).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmadan ağızlara kadar varlığını sürdürmüştür; ancak görüldüğü gibi yalnızca bir yörede yaşamaktadır. *birle* kelimesi ile anlam ve yapı olarak birbirine benzeyen ya da aynı olan *bile*, ağızlarda da yaygındır.

biş: *krş. beş.* Beş (5). (KT D 18; KT D 31; KT K 4; BK D 15; BK G 11; Tar. G 4; ŞU G 9).

beş: Beş. (Olçay, 1995(b), s.54a; Özçelik-Boz; 2001, 239a; Erten, 1994, s.150a; Günşen, 2000, s.464b; Gülsevin, 2002, s.371b; Gemalmaz, 1995, III, s.42; Turan, 2006),

bej: Beş. (Kalay, 1998, s.259; Özçelik-Boz; 2001, 239a; Gemalmaz, 1995, III, s.44),

beş kaya: Beş taşla oynanan bir çocuk oyunu. (Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Yeniköy-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; *Kandıra-Kc.; -Gm.; Kaptanpaşa ve çevresi *Çayeli-Rz.; Ersis, Utav *Yusufeli-Ar.; -Ed.; Hamitabat *Lüleburgaz-Krk.; Saray-Tk.),

beşkardeşler: Beşi bir arada bulunan terazi yıldızı. (*Sarayköy köyleri-Dz.; Yeniköy-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; *Kandıra-Kc.; -Gm.; Kaptanpaşa ve çevresi *Çayeli-Rz.; -Şur.; -Gaz.; Alibeyhüyüğü *Çumra-Kn.; Hacıhamzalı *Tarsus-İç.) (DS, s.644b).

Açıklamalar: Ağızlarda *biş* şekli kalmamıştır; ancak bazı yörelerde kapalı e sesi baskındır. Bu maddebaşını esas alacak olursak kelime içinde ünlü değişimi: -i- > -e- meydana gelmiştir. Sözcük, herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır.

bişük: Akrabalar, yakınlar; aile. (KT G 6; BK K 4).

beşik: Bebek, beşik çocuğu. (Nefsiköseli *Görel-Gr.),

beşig: Beşik. (Gemalmaz, 1995, s.42),

beşşik: Beşik. (-Hat.; Soğukpınar *Kangal-Sv.; -Nğ.; *Karaisalı-Ada.; Caferoğlu, 1995(a), s.266a) (DS, s.645a),

bişşik: Beşik. (Hasanoğlan-Ank.) (DS, s.708a),

peşik: Beşik. (Tr.ve çevresi) (DS, s.4646b).

Açıklamalar: Kelimede hem anlam hem de ses değişimleri olmuştur. Ses bakımından kelime başında ünsüz ötümsüzleşmesi: b- > p-, ünsüz ikizleşmesi: -ş- > -şş-, kelime içinde ünlü değişimi: -ü- > -i- meydana gelmiştir. Sözcük anlam yönünden de bazı değişimlere uğramıştır. Yazıtlarda “akraba, aile” anlamıyla genel bir kullanıma sahip olan bu kelime ağızlarda sadece bebekleri ifade eden bir anlamla sınırlı kalmıştır. Kısacası genel bir kullanımdan özel bir yapıya bürünmüştür.

bitig: Yazı; kitabe, yazıt. (KT G 13; KT K 13; KT GD; KT KD; BK GB; ŞU G b; ŞU D 8; ŞU D 9; KÇ 28; Tes G 3; Tar. B 2).

bitik: Defter, mektup, forma, kitap parçası. (-Ks.; -Sv.; -Kn.; -Çkr.; -Ks.; *Erciş-Vn.; *Karaağaç-Isp.),

biti: 1.Defter. (-Af.; Taçin *Bünyan-Ky.), 2.Mektup. (Cebel *Eğridir-Isp.; Yenipazar-Ay.; -İz.; Türkistan-Zn.; *Beşiktaş-İst.; -Çr.; -Ank.) 3.Kitap. (Lapseki-Çkl.; *Niksar-To.; *Erciş-Vn.), 4.Forma, kitap parçası. (Ahırköy *Söğüt-Bil.), 5.Muska. (-Çkr.) 6.Vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere. (Şabanözü *Polatlı-Ank.),

biti: Yazman. (*Osmancık-Çr.) (DS, s.710a-b),

bitik: Zarf. (DS, s.711a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kimi yörelerde kelime sonundaki ünsüz ötümsüzleşmiştir: -g > -k. Anlam yönünden ise bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Her şeyden önce Köktürklerin çoklukla taşta yazdıkları düşünülürse bu kelime bengütaş yazısını ifade etmiştir. Anadolu ağızlarında ise kâğıt üzerine yazı genelleştiğinden *bitik/bitî* kelimesi üzeri yazılı birçok kâğıdın özel adı olmuştur.

biz: Biz, birinci çoğul şahıs zamiri. (KT D 20; BK D 17; BK D 32; T 8; T 13; T 16; T 20; T 29; T 30; T 38; T 39; T 44; O 7; HT V 3; Alt. K. I a 3; Alt. I b 2; Uy. III b 5).

biz: Biz, birinci çokluk zamiri. (Erten, 1994, s.150b; Gemalmaz, 1995, s.47; Gülsevin, 2002, s.372a; Olcay, 1995(a), s.114b),

biz: Biz, birinci çokluk zamiri. (Erten, 1994, s.150b; Gemalmaz, 1995, s.47),

bis: Biz. (Gülensoy, 1998, s.?.; Korkmaz, 1994(a), s.105b),

bij: Biz. (Gülensoy-Buran, 1992, s.169).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimleri -z > -s ve -z > -j. Ayrıca, Erzurum ve Diyarbakır ili ağızlarında kelimedeki ince ünlünün kalınlaştığı da görülür: -i- > -ı-. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

biziñ: Bizim. (KT D 39).

bizim: Bizim. (Olcay, 1995(a), s.114b; Olcay, 1995(b), s.55b),

bizüm: Bizim. (Gemalmaz, 1995, s.47),

bızım: Bizim (Gemalmaz, 1995, s.47),

bizinki: Bizimki. (Günşen, 2000, s.465a).

Açıklamalar: Kelimedeki genitif ekinin zamanla -m- sesine dönüştüğü gözlemlenir: -ñ- > -n- > -m-. Bazı yörelerde de kelime içindeki ünlülerin hem yuvarlaklaştığı hem de kalınlaştığı görülür. Anlam yönünden değişme olmamıştır.

bod: Boy, kabile. (T 4; T 60).

boy beyi: 1.Ağa, ileri gelen, köy büyüğü. (*Lapseki-Çkl.) 2.Aşiret reisi. (-Kü.) (DS, s.745a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimi: -d > -y meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişimi yoktur; ancak artık ağızlarda bu kelimenin yaygınlığı kalmamıştır. Buna paralel olarak yazıtlarda da kelime yalın haliyle yalnızca bir kere geçmiştir. Yazıtlarda daha çok bu sözcüğün çoğul şekli olan *bodun* kelimesi geçmektedir.

boguz: Boğaz. (T 8).

boğuz: Boğaz. (Koyundere *Ahıska-Kr.; Burunucu *Silifke-İç; Titkir-Ezm.) (DS, s.729b; Olcay, 1995(a), s.114b; Gemalmaz, 1995, s.47; Caferoğlu, 1995(b), s.236a),

boğoz: Boğaz. (Sağır, 1995, s.411a; Caferoğlu, 1995(b), s.236a; Turan, 2006),

boğaz: Yiyecek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.726b),

boğaz: Aile bireyleri. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4464a),

buvaz: Boğaz. (Hacıahmet *Düzce-Bo.) (DS, s.807a).

Açıklamalar: Kelime bazı yörelerde, yazıtlardaki biçimiyle yaşamaktadır. Ancak, çoklukla ses değişimlerine uğramıştır. Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- yaygındır. Bolu yöresinde kelime içinde -g- > -v- değişmesi, yine Doğu illerimizde ünlü değişmesi: -u- > -o- görülmektedir. Kelimede anlam yönünden bir değişiklik olmamıştır.

bol-: Olmak, mevcut olmak, yaratılmak; yardımcı fiil. (KT GB; KT KD; KT KB; KT G 1; KT D 5; KT D 7; KT D 9; KT D 11; KT D 12; KT D 13; KT D 20; KT D 21; KT D 24; KT D 30; KT D 34; KT D 39; KT K 1; KT K 2; KT K 3; KT K 4; KT K 7; KT K 9; KT K 10; KT K 11; BK G 9; BK D 4; BK D 5; BK D 7; BK D 9; BK D 10; BK D 11; BK D 17; BK D 18; BK D 26; BK D 29; BK D 30; BK D 31; BK D 32; BK D 33; BK D 36; BK D 37; BK D 38; BK D 40; BK K 1; BK K 14; BK B 3; T 3; T 4; T 7; T 13; T 14; T 18; T 31; T 56; ŞU B 2; ŞU G 3; ŞU G 6; ŞU K 1; ŞU K 9; ŞU K 10; Tes D 1; Tes D 4; Tar. G 6; Tar. B 1; Tar. B 6; KÇ 2; KÇ 6; S 9; O 6; Elg. 5; Alt. K. II a 3; Alt. K. II a 4; Alt. K. II C 1; HT I 6; HT II 6; HT III 7; HT VII 4).

bolmak: Olmak. (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn) (DS, s.735b),

olmak: Olmak, bulunmak, olgunlaşmak, meydana gelmek, vücut bulmak; yardımcı fiil. (Olcaý, 1995(a), s.247; Erten, 1994, s.167a; Gülsevin, 2002, s.385a; Turan, 2006),

olmak: Bir işi bitirmek: *Çamaşırı oldum.* (Darıveren *Acıpayam-Dn.; Dallica, Hacıbeyli *Nazilli, Eymir, Sürez *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Çomaklı *Korkuteli-Ant.; *Milas-Mğ.),

omak: Olmak. (Gülensoy, 1998; Korkmaz, 1994(a), s.118b).

Açıklamalar: Kimi bölgelerde sözcük aslî şekli olan *bol-* olarak kullanılmaktadır. Ancak çoklukla kelime başında ünsüz yitimi: b- > Ø vardır. Özellikle Ege yöresinde -l sesinin düşmesiyle o ünlüsünün uzadığı görülmektedir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi yoktur; bununla birlikte ağızlarda yardımcı fiil olarak çok yaygın bir kullanıma sahip olmuştur.

bor: Kar fırtınası, boran, fırtına. (KT D 37; BK D 27).

bor: Yağmurdan sonra toprağın üstünde meydana gelen tuzlu beyaz tabaka. (-Af.) (DS, s.737a),

boran (I): 1.Sis, duman. (Bayat *Emirdağ-Af.; Tokat, Bozan, Keskin-Es.; *Sorgun-Yz.; Çayırılı *Haymana *Nallıhan-Ank.; *Ermenek-Kn.; Zeytinli-Ada.), 2.Şiddetli kar, fırtına, kasırga. (Kasımlar, Banus *Eğridir *Keçiborlu *Senirkent, Yakaköy *Gelendost-Isp.; *Düzce-Bo.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; Tepeören, Düzköy, İcilli-Gr.; Haşara-Gm.; Bağlıca *Ardanuç, Çavdarlı *Şavşat-Ar.; *Doğubayazıt, Kızılçakçak *Arpaçay-Kr.; -Bt.; *Erciş-Vn.; *Ağın *Keban-El.; Bertiz, Önsen-Mr.; -Gaz.; *Sorgun-Yz.; Adaören *Beypazarı, Seyitgazi, Tahtayazı *Çubuk-Ank.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Hatamışşabanlı, Umranı, Hamidi-Kn.; Aslanköy *Mersin *Silifke *Mut-İç.; *Kozan, Lapa-Ada.; Gemalmaz, 1995, s.48) 3.Şiddetli yağmur, sağanak. (Mağura, Kilât *Maçka-Tr.; -Gaz.),

boran (II): 1.İç sıkıntısı. (Bayat *Emirdağ-Af.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; Seyitgazi-Ank.), 2.Felaket, bela. (Tokat, Bozan-Es.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; *Bor-Nğ.) (DS, s.738a).

Açıklamalar: Kelime daha çok *boran* biçiminde ağızlarda yer almaktadır. Bu kelime ses, şekil ve anlam bakımından *bor* sözcüğünün bir türevi olarak görünmektedir. *bor* kelimesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Adamoviç, 2004.*

boşgur-: Öğrenmek, öğretmek, akıl vermek, düzenlemek, halletmek. (KT D 13; KT G 7; BK K 3; BK K 5; BK D 12).

buşurmak: Arayıp sorup elde etmek, tedarik etmek. (*Uluborlu, Yassıvıran *Senirkent-Isp.; İğdir *Çivril *Sarayköy köyleri-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; Hacıhamzalı, Gülek *Tarsus-İç.; *Milas-Mğ.) (DS, s.806b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -u- meydana gelmiştir. Anlam yönünden bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Yazıtlarda bu fiil, tek bir yer dışında olumsuz anlamlarla kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında ise olumlu anlamlara büründüğü söylenebilir.

boşun-: Kurtulmak, bırakmak, rahatlamak. (ŞU D 7).

boşanmak: Boşanmak, ayrılmak. (Erten, 1994, s.150b),

boşanmak: Boşalmak. (Ercilasun, 2002, s.373),

boşamak: Evli eşlerden birinin diğerinden ayrılması. (Erten, 1994, s.150b; Gülsevin, 2002, s.372a).

Açıklamalar: Ek içinde ünlü daralması: -u- > -a- meydana gelmiştir. Yazıtlarda bu fiil, genel anlamda “kurtulmak” ifade ederken Anadolu ağızlarında, çoklukla evli eşlerden birinin diğerinden ayrıldığını anlatmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla sözcüğün anlamında genelden özele geçiş söz konusudur.

botu: Deve yavrusu. (Alt. K. I 6).

bodu: Deve yavrusu. (Aydoğmuş-Isp.; *Ermenek-Kn.; *Kaş-Ant.) (DS, s.721a),

boduk: 1.Deve yavrusu. (Derecine, İshaklı *Bolvadin *Sandıklı-Af.; Kızılcabölük, Beylerli *Sarayköy ve köyleri, Yenice, Dalama, Burhaniye *Nazilli *Bozdoğan köyleri-Ay.; *Afşin, Çoban *Andırın, Taşoluk *Göksun-Mr.; Kırıkhan, Amik, Gavurdağı-Hat.; Solakuşağı *Şereflikoçhisar, Kuruçay *Çubuk-Ank.; Ortaköy *Mucur, Ömerhacılı *Kaman-Krş.; *Develi ve köyleri, Karahisar *İncesu-Ky.; -Nş.; Madenşeyhleri, Kemerhisar *Bor-Nğ.; Tömek, Kızıllar *Karaman, Zanapa *Ereğli, Yendiğin *İlgın, Selki *Sultaniye, Sille, Argıthanı, Eğirler, Batsa *Aksaray *Byeşehir köyleri *Karaman, Akçalar *Seydişehir, Kayalı, Çavuşköy *İlgın *Ereğli-Kn.; *Kozan, Doğanbeyli-Ada.), 2.Ayı yavrusu. (Hocalar *Sandıklı-Af.;

Yassıvıran, Uluğbey *Senirkent *Keçiborlu köyleri-Isp.; Örencik *Yeşilova, Aziziye, Yazıköy-Brd.; *Tavas *Sarayköy ve köyleri, İğdir *Çivril *Çal-Dn.; *Arapkir-Ml.; *Avanos-Krş.; İğdeli *Gemerek-Sv.; Emirler, Bâlâ, Güdül, Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ank.; Genezin *Avanos-Krş.; *Bünyan-Ky.; -Nş.; *Bor-Nğ.; Alan, Dumlupınar *Beyşehir *Karaman, Uğurlu *Ermenek-Kn.; Harkaçtığı *Kadirli, Kürkçüler, Misis *Kozan-Ada.; *Mut, Sabak *Silifke-İç.), 3.Küçük çocuk. (-Bo.), 4.Genel olarak hayvan yavrusu. (İğneciler *Mudurnu *Düzce-Bo.) (DS, s.721a-b),

botuk: Deve yavrusu. (*Boyabat-Sn.; -Gaz.),

bota: Deve yavrusu. (Argıthanı *İlgın-Kn.) (DS, s. 21b 7),

bodi: Deve yavrusu. (Kuşbaba *Bucak-Brd.; Akçalar *Seydişehir, Ortaca *Akşehir-Kn.) (DS, s. 21b 7).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime sonunda ünlü daralması: -u > -a ve yine kelime sonunda ünlü değişimleri: -u > -ı > -i görülmektedir. Ağızlarda yaygın olarak kullanılan *botuk* verisi de aynı kelimenin farklı bir biçimi olarak algılanabilir. Bunların dışında sözcük, zamanla farklı hayvanları ve en sonunda da bütün hayvan yavrularını karşılar olmuştur. Bu yönüyle sözcüğün anlam genelleşmesine uğradığı söylenebilir.

boz: Boz renkte olan. (KT D 32; KT D 33; KT D 37).

boz: Boz renk, bulanık. (Turan, 2006),

boz: Kırak arazi. (Demir, 2001, s.337a),

boz: Sarışın. (Gülensoy-Buran, 1994, s.312),

boz: Kurt. (-İç.) (DS, s.748b),

boz böcü: Kurt. (Meydan *Mut-İç.),

boz canavar: Kurt. (Çakırlar *Akşehir-Kn.; Mahmutseydi *Alanya-Ant.) (DS, s.748b),

bozarmak: 1.Renk değiştirmek, rengini atmak. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.; *Zara-Sv.), 2.Ağarmak. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.), 3.Utanmak, kızarmak. (Tekkeköy *Sarayköy-Dz.; Eymir, Alamut *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Nilüfer-Brs.; *Düzce-Bo.; *Taşköprü-

Ks.; Baklalı *Çatalca-İst.; *Boyabat-Sn.; -Sm.; *Mesudiye-Or.; -Sv.; Doğanbey *Beyşehir-Kn.; Güzelsu *Akseki-Ant.), 4.Solmak, sararmak. (*Tefenni-Brd.; *Ağın *Keban-El.; *Kilis-Gaz.; *Antakya-Hat.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Mut-İç.) (DS, s.749b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcük ağızlarda da temel anlamını korumuştur. Yazıtlarda kelimenin *boz at* biçiminde geçmesi ile ağızlarda *boz böcü*, *boz canavar* sözlerinin olması kullanım açısından da ortaklıkların olduğunu göstermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu kelime Anadolu'da çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır, özellikle kelimenin bir renge ismini vermesi ağızlardaki yaygınlığının temel kaynağı olarak görülebilir.

boz-: Bozmak, tahrip etmek, zarar vermek, yıkmak; mağlup etmek. (BK D 24; BK D 25; BK D 34; BK D 37; BK D 39; KT D 31; KT D 34).

bozmak: Bozmak, bir şeyden bozulmak. (Gülsevin, 2002, s.372a; Gemalmaz, 1995, s.49; Erten, 1994, s.151a; Aydın, 2002, s.121),

bozmak: Tarlayı ilk defa sürmek. (Minnetler-Ba.) (DS, s.752a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi yoktur. Sözcük temel anlamını ağızlarda da korumakla beraber isimlerle birleşerek çok geniş anlamlar kazanmıştır: *ağız bozmak*, *beşlik bozmak*, *üzüm bozmak*, *gasarını bozmak*, *yüz bozmak*, *alay bozmak*, *pırtı bozmak* ve *fırçığını bozmak* gibi.

bögü: Bilge, aksakal, tecrübeli anlamına gelen bir unvan niteleyicisi; hükümdar adı (Bögü Kagan). (T 34; T 50; Elg. 7).

bögü: Sözü geçen adam. (Maydos-Çkl.) (DS, s.758a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi yoktur, anlam yönünden de yazıtlardaki kullanımına uygundur. Anadolu ağızlarında sadece Çanakkale ilinde rastlanan sözcük, kullanılış bakımından yaygınlık göstermez.

böke: Güçlü, kuvvetli anlamına gelen bir unvan niteleyicisi; kişi adı. (Böke Tutam = Taryat Yazıtı'nın taş kaplumbağa heykelini yapan sanatçı (User, 2008, s.521a)). (Tes K 1; Tar. Taş Kaplumbağa Yazıtı).

böke: Güçlü, elebaşı, pehlivan yapılı. (*Birecik-Ur.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan-Mr.; *Antakya *İskenderun *Reyhanlı *Amik Ovası, Hisarcık *Yayladağı-Hat.; Büyükçaylı *Dört Yol, Boynuyoğun *Saimbeyli-Ada.) (DS, s.767a),

büke: Güçlü, elebaşı, pehlivan yapılı. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.767a).

Açıklamalar: Kelime, Gaziantep yöresinde hem *böke* hem de *büke* biçimleriyle bulunmaktadır. Dolayısıyla kimi yörelerde kelime içinde ünlü değişmesi: -ö- > -ü- meydana gelmiştir. Anlam yönünden hiçbir farklılık yoktur.

böri: Kurt. (KT D 12; BK D 11; Be. d 2; Alt. K. I 2).

börü: Kurt. (Çay *Bolvadin-Af.; *Eşme-Uş.; *Eğridir, Hamallar *Keçiborlu, Yassıvıran, Uluğbey *Senirkent, Körküler *Yalvaç-Isp.; Gençali *Yeşilova, Devri *Bucak *Tefenni-Brd.; Beylerli-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Ilıpınar *Çeşme *Ödemiş *Kiraz-İz.; *Kırkağaç *Alaşehir-Mn.; Yeniköy, Bakacak-Ba.; Alayunt-Kü.; -Çkr.; *Taşköprü-Ks.; -Ur.; Berit, Gavurdağı Yörükleri *Afşin-Mr.; Dereköy-Ky.; *Ürgüp-Nğ.; *Ermenek *Hadım-Kn.; Rumkuş, Havraniye *Bahçe, Sirkenli, İsaahacılı-Ada.; *Anamur *Mut, İncekum *Silifke *Gülınar, Yangar-İç.; Güzelsu *Akseki, Abdurrahmanlar *Serik, Karadere *Gündoğmuş-Ant.; Ovacık-Mğ.; Dağıstan, Kırım, Karaçay göçmenleri, Çifteler-Brs.; Kadıçiftliği-İst.; -Tr.; -Ank.; -Nğ.; *Kadınhanı, Argıthanı *İlgın-Kn.),

börü: Böcek, akrep, çıyan, örümcek vs. (*İskilip-Çr.; Berit ve Gavurdağı Yörük aşiretleri-Mr.) (DS, s.755a-b).

Açıklamalar: Kelime sonunda -ö- sesinin etkisiyle ünlü genişlemesi: -i- > -ü- meydana gelmiştir. Sözcük, yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da temel olarak “kurt” anlamında yaşamaktadır. Bazı yörelerde ise anlam genellemesine uğrayarak zehirli veya zararlı bütün böceklerin ortak adı olmuştur.

bu: Bu. (KT G 1; KT G 2; KT G 4; KT G 10; KT G 13; KT GB; KT GD; BK G 14; BK K 3; BK K 7; BK K 13; BK D 35; BK D 36; T 23; T 32; T 54; T 61; Tes G 3; Tar. K 2; Tar. K 5; Tar. Taş Kaplumbağa Yazıt; Ba. III 2; Alt. K. I a 3; Oy. b 4; AY 3).

bu: Bu. (Gülensoy, 1998; Olcay, 1995(b), s.56a; Gemalmaz, 1995(b), s.50; Caferoğlu, 1995(c), s.236a; Korkmaz, 1994(a), s.106a),

bu: Bu, işaret zamiri ve sıfatı. (Erten, 1994, s.151a; Turan, 2006),

bo: Bu. (Gülensoy, 1998; Gemalmaz, 1995, s.50).

Açıklamalar: Bazı bölgelerde kelime sonundaki ünlü değişmesi: -u > -o meydana gelmiştir. Anlam yönünden ise herhangi bir fark yoktur.

bugu: Geyik. (Uy. VI 6).

buğu: 1.Yabanî inek. (Misebolu *Mudanya-Brs.; -İst.), 2.Ceylan. (Misebolu *Mudanya-Brs.; -İst.), 3.Erkek geyik. (-Dn.) (DS, s.781a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Sözcük ağızlarda eski anlamını korurken bunun yanında “yabanî inek” gibi geyiğe benzer bir hayvanın adı olarak da kullanılmıştır.

buka: Boğa. (T 5; T 6).

buğa: Boğa. (Dereçine *Sultandağı-Af.; -Yz. ve çevresi) (DS, s.4467a; Gemalmaz, 1995, s.50; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi -k- > -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Anlam yönünden ise herhangi bir farklılık yoktur.

bul-: Bulmak, temin etmek, elde etmek. (KT D 31; T 2; T 23).

bulmak: Bulmak. (Korkmaz, 1994(a), s.106a; Gemalmaz, 1995, s.50),

bulmak: 1.Aradığına kavuşmak, bulmak, 2.Karşılaşmak, 3.Elde etmek, sahip olmak, 4.Tedarik etmek, 5.Teşhis etmek, (Turan, 2006),

bumak: Bulmak. (Korkmaz, 1994(a), s.106a).

Açıklamalar: Sözcük genelde ses değişimine uğramamıştır; ancak Güney-Batı Anadolu ağızlarında -l sesinin düşmesiyle ortaya uzun u çıkmıştır: -ul > -ū. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

bulga-: Bulamak, karıştırmak; isyan çıkarmak, dağıtmak. (ŞU G 4; Tar. D 5).

bulamak: 1.Dolanmak, sarmak. (*Gazipaşa-Ant.), 2.Kendi çevresinde dönerek, inmek. (Uluborlu *Senirkent-Isp.) (DS, s.786a),

bulamak: Bulaştırmak. (Turan, 2006),

bulanmak: 1.Karışmak, değmek. (-İç), 2.Hiddetlenmek. (-Kü.) (DS, s.786b; Gemalmaz, 1995, s.50),

bulaşmak: Çatmak, sataşmak. (Sürez *Bozdoğan, Dalıca *Nazilli-Ay.; Kozanlı, Balabanlı *Ödemiş-İz.; Bozan, Tokat-Es.; Kızılköy-To.; Danışman *Fatsa, Kuzköy *Akkuş-Or.; *Kelkit-Gm.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış *Selim-Kr.; -Ezc.; *Kilis-Gaz.; *Şarkışla *Zara, Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; -Ada.) (DS, s.787a),

bulaşmak: 1.Takılmak. (-Af.), 2.Karışmak. (-Af.) (DS, s.4467b; Demir, 2001, s.337a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø meydana gelmiştir. Temel anlamı “karıştırmak” olan bu sözcüğün özellikle ağızlarda geniş bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ağızlarda, hem yazıtlardaki anlam korunmuş hem de yeni anlamlar ortaya çıkmıştır.

bulgak: Karşıklık, kargaşa, düzensizlik. (KT K 4; BK D 29).

bulak: Bela, felaket (-İz.),

bulak: Sersem. (Çayağzı *Şavşat-Ar.) (DS, s.785a),

bulak: Koyu çamur. (Meyvabükü *Güdül-Ank.) (DS, s.4467b),

alak bulak: 1.Karmakarışık, altüst: *Her taraftı alak bulak ettin.* (*Eşme-Uş.; İğdir *Çivril, Sarayköy köyleri-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; Yayla *Karaburun-İz.; -Mn.; -Brs.; -Or.; -Tr. çevresi; -Ng.; Kayapa-Ed.; Lüleburgaz ve köyleri-Krk.; Hayati *Erbaa *Zile-To.; *Ardahan-

Kr.; -Dy.; *Arapkir-Ml.; *Divriği köyleri-Sv.; Küçükboynul-Yz.; *Mucur-Nş.; Salda *Yeşilova-Brd.; Alaeddin *Acıpayam, Bekilli *Çal-Dz.; Alamut *Bozdoğan-Ay.; *Kurşunlu-Çkr.; -To. ve çevresi; *Ardanuç köyleri, Ersis *Yusufeli-Ar.), 2.Bulanık, silik, hayal meyal (görmek hakkında): *Gözüm alak bulak görüyor, seni bilemedim.* (*Eğridir köyleri, İğdecik-Isp.; Devri *Bucak, Yayla *Tefenni, Çerçin-Brd.; Yeşilyuva *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; Beşkarış *Altıntaş-Kü.; Ağlı *Küre-Ks.; *Elmalı-Ant.) (DS, s.190a-b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø meydana gelmiştir. Anadolu ağızlarındaki *bulak* ile yazıtlardaki *bulgak* kelimesi arasında bazı anlam farkları vardır, ağızlardaki *bulak* temel anlamı olan “kargaşa” kavramından ayrılmış ve daha genel bir ifade ile “felaket” anlamı kazanmıştır. Ancak, ağızlardaki *alak bulak* ikilemesi tam olarak “kargaşa, karşıklık” anlamını vermektedir. Bu bakımdan kelime ağızlarda sadece *alak bulak* ikilemesinde yazıtlardaki anlamıyla yaşamaktadır.

bunça: Bu kadar, bunca. (KT K 9; KT D 4; KT D 10; KT D 14; KT D 30; KT G 4; KT GD; KT KD; BK G 10; BK G 12; BK G 14; BK G 15; BK GB; BK K 2; BK K 3; BK D 2; BK D 5; BK D 9; BK D 12; BK D 33; ŞU GB, KÇ 12; KÇ 27; KÇ 28; Tar. K 3; Tar. K 5; IHN).

bunca: Bu kadar, bu kadar çok. (-Sm.; *Arapkir-Ml.; Cenciğe-Ezc.; Gemalmaz, 1995, s.51; Olcay, 1995(a), s.115a),

bunca: Bu kez. (Taşoluk *Göksun-Mr.; Kermit *Osmaniye-Ada.; Hasköy *Saray-Tk.) (DS, s.792a),

bunca: Bu denli. (*Kula-Mn.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; Taze, Tuz, Altınköprü, Kerkük) (DS, s.4468a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Sözcük, anlam yönünden herhangi bir farklılık göstermemiştir.

buğ: Dert, tasa, sıkıntı, sefalet; yokluk, ihtiyaç. (KT G 3; KT G 8; BK K 6; T 57; Ba. III 2; Elg. 2; Elg. 3; UK 2; Be. a 2; Be. C 1; ÇA I c; ÇA VI 5; ÇA VI 4; Oz. a 1).

buğ: Sıkıntı, keder, gam. (*Emet-Kü.; Sv.) (DS, s.792b; Caferoğlu, 1995(c), s.226a),

bun: Sıkıntı. (-Yz.; Uşak ve çevresi) (DS, s.791b; DS, s.4467b).

Açıklamalar: Kelime bazı yörelerde ses özellikleri değişmeden kullanılırken kimi bölgelerde *ŋ* etkisini yitirmiş ve -n sesine dönmüştür: -*ŋ* > -n. Anlam yönünden herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

buḡad-: Sıkılmak, sıkıntı içinde olmak; bunalmak. (T 26).

buḡalmak: Usanmak, yorulmak, bunalmak (Nefsiköseli *Görele-Gr.; Denizli, Beşikdüzü *Vakfıkebir-Tr.; *Milas-Mğ.; Hereke, Ula *Seferihisar-İz.; Koyundere *Ahıska-Kr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.791b; Gemalmaz, 1995, s.51).

Açıklamalar: Yazıtlarda kullanılan *buḡad-* fiili ile ağızlarda kullanılan *buḡal-* fiili anlam olarak özdeştir; aralarındaki tek fark fiil gövdesinin gramatikal olarak iki değişik fiilden fiil yapan ekle (*buḡ+a-d-* ve *buḡ+a-l-*) kurulmalarıdır. Bu nedenle bu iki kelimeyi birbirleriyle karşılaştırmak uygundur.

bunta: Buraya, burada. (BK K 8; BK D 17; KT G 10; KT G 11; KT D 20; Tar. G 6; Tar. B 2; Tar. B 3).

bunda: Burada, bu kez, bu defa. (-Dy.) (DS, s.792b; Günay, 2002, s.7; Yıldırım, 2006),

anda bunda: Şöyle böyle, belli belirsiz. (Çayır *Çaycuma-Zn.; Aliköy *Çaycuma *Ereğli köyleri, Yakademirciler, Cumayanı-Zn.; -Dy.),

anda bunda (I): 1.Seyrek, tek tük: *Bu yıl elma anda bunda.* (*Safranbolu-Zn.; -Ks.), 2.Yarım yamalak. (*Devrek-Zn.) 3.Orada burada, ötede beride. (-Çr.; Çilehane *Reşadiye-To.; -Dy.),

anda bunda yapmak: Özenmeden, baştan savma iş yapmak. (Aliköy *Çaycuma, Kızılelma *Bartın, Cumayanı-Zn.) (DS, s.255b-256a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- meydana gelmiştir. Bu sözcük, bazı yörelerde yazıtlardaki anlamıyla kullanılırken kimi bölgelerde daha farklı anlamları da karşılar hâle gelmiştir. Kullanım açısından yazıtlardaki tekdüzelik ağızlarda görülmemektedir.

buyruk: Komutan, kumandan, amir. (KT G 1; KT D 3; KT D 5; KT D 19; KT D 38; BK G 14; BK D 4; BK D 6; BK D16; ŞU K 4; S 3; Tes G 4; Tar. G 4; Tar. B 6; Tar. K 2; Tar. K 3).

buyruk: 1.Önder, amir, sözcü. (Kozluca *Keçiborlu-Isp.; *Sarayköy-Dz.; -Kü.)
2.Emir. (*Mecitözü-Çr.; -Ml.) (DS, s.808b),

buyuruk: Buyruk, emir. (Kıbrıs-Ank.; *Saray-Tk.; Türkistan) (DS, s.809a).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesine uğramadan ağızlarda da yer almıştır.

çab: Şöhret, nam; meşhur, ünlü. (Uy. I b 2).

çav: Şöhret. (Nğ.) (DS, s.1093b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -b > -v meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır; ancak kelimenin tıpkı yazıtlarda olduğu gibi yaygın bir kullanım alanı yoktur.

çabiş: Başkumandan. (T 7; KÇ 17; Tar. K 3).

çavış: Çavuş. (Gülensoy, 1998; Günşen, 2000, s.468a; Özçelik-Boz, 2001, s.240a; Gülsevin, 2002, s.373a; Caferoğlu, 1994(d), s.210b; Caferoğlu, 1995(a), s.270a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişimi: -b- > -v- meydana gelmiştir. Kelime anlam yönünden de farklılık göstermektedir. Askerî bir terim olan *çabiş* yazıtlarda “kumandan” anlamıyla üst düzey bir subayın ismidir; ağızlardaki *çavış* kelimesi ise daha alt düzey bir asker olan “çavuş” anlamında kullanılmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında sözcükte bir anlam kayması olmuştur.

çigany: Yoksul, sefil, fakir. (KT G 10; KT D 16; KT D 29; BK K 7; BK D 14; BK D 23).

çigay: Fakir: *Bu adam çok çigay.* (*Sarayköy-Dz.) (DS, s.1158b).

Açıklamalar: Yazıtlarda *ny* sesi ile yazılan bu kelimenin *y*’li biçimi ağızlarda yaşamaktadır. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi yoktur; ancak bu sözcüğün kullanımı ağızlarda yaygın değildir.

çıkan: Teyzeoğlu, yeğen. (KT K 13).

çıkana: Kız kardeşinin çocuğu, yeğen: *Bu akşam çıkanam geldi.* (Karacakaya *İnegöl-Brs.) (DS, s.1165).

Açıklamalar: Kelimenin Anadolu ağızlarında çıkana biçiminde bulunması sondaki *-a* ünlüsünün sonradan türeyen ikincil bir unsur ya da bir seslenme ünlemi olabileceğini akla getirmektedir. Anlamda herhangi bir değişme olmamıştır.

çit: Çit; karargâhı çevreleyen sınır taşı veya tahta kazık. (ŞU D 8; ŞU D 9; ŞU G 2; Tes G 2; Tar. B 1; Tar. B 2; Uy. V).

çit: Çalı, çırpı. (-İz.; *Havza-Sm.; Uzuncaburç *Silifke-İç.) (DS, s.1191b),

çit: Ağaç dallarından örülen, içine mısır vb. koyulan küçük yapı, çevrilmiş bahçe. (Demir, 2001, s.340a),

çit: Göl kenarında, sazlardan kurulan, kamıştan örülmüş bir çeşit ağ. (*Bergama-İz.; *Sivrihisar-Es.) (DS, s.1241a),

çit: Sebze bahçesi. (Hisarüstü, Düzköy *Keşap *Tirebolu, Piraziz-Gr.; *Koyulhisar-Sv.; *Mersin-İç.),

çit: Çocukların uçurtma yaparken kullandıkları ince, uzun çita parçaları. (Ziyere *Merkez ilçesi-Ama.) (DS, s.1241a),

çit: Bahçe çiti, saman taşımaya mahsus arabanın etrafına gerilen çubuk örgü. (Caferoğlu, 1995(c), s.229b).

Açıklamalar: Kelime, ağızlarda hem eski biçimiyle hem de incelmış şekliyle bulunmaktadır: çit > çit. Sözcük, temel anlamı olan “bir yeri çevrelemek için kullanılan nesne” anlamını korumuştur; ancak yine de bu kelimenin ağızlarda çok daha yaygın kullanıldığı görülmektedir.

çorak: Çorak yer, bitki büyümeyen toprak; çöl. (BK GD).

çorak: Çok sulu çamur. (Demir, 2001, s.340a),

şorak (I): 1.Çorak. (Aşağı Kayı *Tosya-Ks.; Bağlıca, Karlı *Aradanuç-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.; -Ezc.; *Ahlat-Bt.; *Erciş-Vn.; -Ank.) 2.Damlara serilen tuzlu toprak (*Kelkit-Gm.; -Ezc.),

şorak (II): 1.Ekşimsi. (-Gaz.), 2.Çok tuzlu. (*Erciş-Vn.; *Ağın-El.) (DS, s.3793a),

şorak: Bitek olmayan, tuzlu toprak. (Çayağzı *Şavşat-Ar.; *İğdır-Kr.; Yassıkaya *Taşlıçay-Ağ.) (DS, s.4731b),

şorah: Ot bitmeyen arazi. (Olçay, 1995(a), s.126b),

şorah: Fazla tuz nedeniyle bitki yetişmeyen arazi, bataklık toprak; bu topraklara has pis koku. (Gemalmaz, 1995, s.295).

Açıklamalar: Ağzılarda *çorak* biçiminde yaşayan kelime, tam olarak yazıtlardaki anlama uygun düşmez; ancak *şorak/şorah* sözcüğü ses ve şekil yönünden yazıtlarda geçen kelime ile bağdaşır. Bu sözcükte kelime başında ve sonunda ünsüz değişimleri meydana gelmiştir: ç- > -ş ve -k > -h. Verilere göre bu sözcük, Anadolu ağzlarında daha yaygın kullanılmaktadır.

çöl: Çöl, bozkır, step. (KT D 2; BK D 5; KT D 4; T 23).

çöl: 1.Düz yer, ova. (Zarşat *İğdır köyleri-Kr.; -Ama.), 2.Oturulan yer, yurt. (Uluşiran *Şiran-Gm.), 3.Tarlaların su biriken, çimenli ve bataklık olan yerleri. (Çağılhan *Afşin-Mr.), 4.Sazlık yer. (Hisarüstü *Keşap-Gr.), 5.Azıcık kazılınca su çıkan yer, çıkan su. (-Gaz.) (DS, s.1282b; Caferoğlu, 1995(b), s.240b),

çöl: Arazi. (Olçay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.390b),

çöl: Tarla. (Ercilasun, 2002, s.374).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam bakımından ise hem temel anlam korunmuş hem de birçok kavramı karşılar hale gelmiştir. Bu yönüyle kelimenin anlam genişlemesine uğradığını söylemek yanlış olmaz. Bazı bölgelerde ise genel anlamdan özel anlama geçiş söz konusudur.

eb: Ev, çadır, yurt. (BK D 32; BK D 34; BK D 37; KT K 1; KT K 8; T 30; ŞU D 2; ŞU D 12; ŞU G 4; ŞU G 5; ŞU G 6; ŞU G 7; ŞU G 10; ŞU B 4; O 10; KÇ 20; Uy. Ar. 3).

ev: Ev, hane. (Gülsevin, 2002, s.376b; Erten, 1994, s.155b; Gemalmaz, 1995, s.102-103),

ev: 1.Oda. (*Bolvadin-Af.; -Isp.; -Dz.; *Sındırgı-Ba.; -Kü.; *Kilis-Gaz.), 2.Arabalarda yük konulan yer. (Aliköy *Çaycuma-Zn.), 3.Mutfak. (-Brs.; -Rz.; Veliisa-Nğ.) (DS, s.1800b; Gemalmaz, 1995, s.102-103),

ev arası: Mahalle, sokak arası. (Körküler *Yalvaç, Yakaköy *Gelendost-Isp.; *Sarayköy ve köyleri, Benlik *Acıpayam, Hırka *Tavas-Dz.; Eymir *Bozdoğan, Toygar *Nazilli-Ay.; *Ödemiş-İz.; -İst.; -Çr.; *Gürün-Sv.; Kurudere *Sarız-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Pozantı *Karaisalı-Ada.) (DS, s.1800b),

ev avradı: Ev işlerini gereğiyle yapan, kendini ev işlerine bağlayan kadın. (*Bor-Nğ.),

ev baş olmak: Yapılmakta olan ev tümünden bitmek. (-Sn.; -Sm.),

ev bucak olmak: Aile yuvası kurmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1801a),

ev issi: Evin reisi. (-Ks.) (DS, s.1809b),

ev uşağı: Evin hanımı. (-Isp.; *Mecitözü-Çr.; *Turhal-To.; -Nş.; *Bor-Nğ.; -Kn.) (DS, s.1818a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimi: -b > -v meydana gelmiştir. Sözcüğün ağızlarda hem temel anlamını koruduğu hem de “mutfak, oda” gibi özel bölümlerin genel adı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kelime ile kurulan birçok kalıp söz de vardır.

eb-: Acele etmek. (KÇ 8).

evmek: Acele etmek, acele ettirmek. (Çiftlik *Dinar *Bolvadin-Af.; *Uluborlu *Keçiborlu *Yalvaç ve köyleri, Yakaköy *Gelendost, Yassıviran *Senirkent-Isp.; Kavak *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni, Yusufça *Göhlisar, Kuşbaba *Bucak-Brd.; Darıveren *Acıpayam, Kızılhisar, Kösten, Honaz-Dz.; *Bayındır *Kemalpaşa, Kızılbağçe-İz.; -Ba.; *İnegöl ve köyleri-Brs.; Kitiz *Bozüyük *Söğüt-Bil.; *Sivrihisar, Tokat-Es.; İğneciler *Mudurnu, Dadıy-Bo.; -İst. *Safranbolu, Kilimli-Zn.; Karabüzey *Araç *İnebolu-Ks.; Kavak *Şabanözü, Bağdığın *Eskipazar *Kurşunlu, Saray-Çkr.; Kemalli *Sungurlu, Çıkrık *Mecitözü *İskilip-Çr.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri, Zana-Ama.; *Zile *Erbaa *Reşadiye-To. ve köyleri; Danışman *Fatsa, Salman *Akkuş *Ünye-Or.; Nefsiköseli *Görele, Yolağız, Keşap *Piraziz-Gr.; Şahmelik *Vakfikebir-Tr.; Uluşiran *Şiran, Havsu

*Kelkit-Gm.; Yavuz, Ersis *Yusufeli-Ar.; -Kr. ve köyleri; -Ezm.; -Ezc.; -Dy.; *Ağın *Keban-El.; *Pötürge, Aşudu *Darendel-Ml.; *Kilis-Gaz.; Kitiz *Göksun-Mr.; Kuzuculu *Dört Yol-Hat.; Soğukpınar *Kangal, Tekerahma, Gübür *Gürün, Çepni *Gemerek, Ağrakos *Suşehri, E.Hüyük *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar, Tutmaç-Sv.; *Boğazlıyan-Yz.; Çanlı *Ayaş, Sobran *Nallıhan, Dağhalil-Ank.; Köşker-Krş.; Türkmen aşireti *Bünyan, Hisarcık-Ky.; Sarılar *Avanos-Nş.; *Karaman *İlgın *Ermenek-Kn. ve köyleri; İncirgediği *Karaışalı *Kadirli-Ada.; *Silifke, Yapıntı *Mut ve köyleri, Yanpar-İç.; -Ant. İlçe ve köyleri; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1811b-1812a),

ivmek: Acele etmek. (-İz. ve çevresi; *Söğüt-Bil.; Bozan-Es.; *Düzce-Bo.; -Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; Hacıhamzalı *Osmancık-Çr.; *Boyabat-Sn.; Marınca *Merzifon-Ama.; *Zile-To.; Havsu *Kelkit-Gm.; -Ezm.; -Ml.; *Elbistan-Mr.; Telin, Çöplü *Gürün-Sv.; Köprüköyü *Keskin-Ank.; *Pınarbaşı *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; Yenice *Akşehir *Karaman-Kn.; Bağyaka *Finikr-Ant.) (DS, s.2573b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişimi: -b > -v ve kelime başında ünlü değişmesi: e- > -i hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılaşma söz konusu değildir. Kelimenin ağızlarda, yazıtlara göre daha yaygın kullanıldığı görülmektedir.

ebir-: Evirmek, döndürmek; idare etmek, yönetmek. (BK D 25; T 26; T 28; Tar. G 4).

evirmek: Eğme, çevirmek, bükmek, döndürmek. (Gülseren, 2000, s.400a),

ewürmek: Evirmek, ters yüz etmek, alt üst etmek. (Gemalmaz, 1995, s.104),

evirmek (II): İpliği ve yünü bükerek inceltmek, eğirmek. (*Mucur-Krş.) (DS, s.1809a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -w- > -v- ve kelime içinde ünlü genişlemesi -i- > -ü- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

eble-: Evlendirmek. (Su. 6).

evlenmek: Evlenmek. (Gemalmaz, 1995, s.104),

evlanmak: Evlenmek. (Turan, 2006; Gemalmaz, 1995, s.104),

avlanmak: Evlenmek. (Buran, 1997, s.184).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- ve bazı yörelerde ünlü kalınlaşmaları gözlenmektedir: -e- > -a-. Yazıtlarda *eble-* biçinde geçen bu sözcük ağızlarda dönüşlülük eki (-n-) almış biçimiyle kullanılmaktadır; ancak yine de kelimedeki herhangi bir anlam farklılığı yaşanmamıştır.

eçi: Ağabey, büyük kardeş; amca. (KT D 5; KT D 6; KT D 16; KT D 17; KT D 24; KT D 26; KT D 31; KT K 3; BK K 9; BK D 5; BK D 14; BK D 15; BK D 18; BK D 20; BK D 22; BK D 35).

eçi: Büyük kardeş, ağabey. (Nikfer *Tavas-Dn.; -Tk.) (DS, s.1663a),

eci (I): Abla, büyük kız kardeş. (*Tosya-Ks.; Üğür, Müsellim-Çkr.; Kuzuluk, Hacı Hamza *Osmancık, Sarin, Çukurköy, Kurusaray *İskilip *Kargı-Çr.; *Boyabat *Gerze-Sn.; *Alaçam *Vezirköprü-Sm.; Belvar *Merzifon, Sarayözü *Ezine-Ama.; *Zile-To.; *Fatsa, Kuzköy, Karakuş *Ünye, Armutlu, Aybastı-Or.; -Ank.) (DS, s.1660b),

eci (II): Büyükanne. (Elur *Emirdağ-Af.; Bozlar *Eşme-Uş.; Sarıkavak-Es.; Gırap-Ama.; *Besni-Ml.; Barak *Pazarcık-Mr.; Hisarcık *Yayladağı *Antakya-Hat.; Çelebi *Keskin-Ank.; Sadıkalı, Köşker-Krş.; Seydin *Avanos-Nş.; Akkışla-Ky.; Demirli *Mecidiye-Ed.),

eci (III): Büyük kardeş, ağabey. (*Sungurlu-Çr.; Çaparlı aşireti, Danışment-Gr.),

eci (IV): Yenge. (Diği *Sungurlu-Çr.),

eci (V): Saygıya yaraşır kadın. (*Ahlat-Bt.) (DS, s.1661a).

Açıklamalar: Bazı yörelerde ses değişmesi yaşanmamıştır, kimi bölgelerde ise kelime içindeki ünsüz ötümlüleşmiştir: -ç- > -c-. Ağızlarda *eçi* biçimindeki kelime erkekler için kullanılan bir ifade iken *eci* kelimesi kadınlar için kullanılan bir yapıda gelişmiştir. Ancak bizim kanaatimizce bu iki kelime de aynı sözcüğün anlam farklılığına uğramış değişik verileridir.

edgü: İyi; iyilik; kâr, kazanç, yarar, fayda. (KT G 6; KT G 7; KT D 23; KT D 24; BK G 12; BK K 4; BK K 5; BK K 14; BK D 19; BK D 20; BK D 39; KÇ 12; HT X 4; Be. C 5; ÇA I b 2; ÇA III 2; KK 1; O Ek Yazıt 3-7; Aç. C 3).

eyi: İyi, peki. (Telin *Gürün-Sv.) (DS, s.1821a; Gülensoy, 1998; Erten, 1994, s.155b; Özçelik, 1997, s.259b; Eren, 1997, s.185; Demir, 2001, s.343b; Aydın, 2002, s.129; Gülsevin, 2002, s.376b),

iyi: İyi. (Olçay, 1995(b), s.69a),

i: İyi. (Eren, 1997, s.185; Günşen, 2000, s.484a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d - > -d- > -y-, kelime içinde ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i, kelime başında ünlü daralması ve ses büzüşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu: iyi > i hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik olmamıştır.

egir-: Kuşatmak, çevirmek, çevresini sarmak. (KT K 6; KT K 7; BK D 31).

egirmek: İğirmek, bükmek, döndürmek, çevirmek. (Gemalmaz, 1995, s.89; Turan, 2006),

egirmek: Yünü büküp iplik yapmak. (*Edremit-Ba.; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Kr. ve köyleri; -Ezc.; *Arapkir-Ml.; Karaözü *Gemerek, Palha *Divriği-Sv.; *Ereğli-Kn.; Avşar aşireti *Pınarbaşı-Ky.) (DS, s.1672b),

iğirmek: Bükmek. (*Çivril-Dn.; Karabüzey *Araç-Ks.) (DS, s.2511b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- ve kelime başında ünlü değişmesi: e- > i- meydana gelmiştir. Anadolu ağızlarında temel anlamını koruyan bu fiil, yazıtlarda genellikle “düşmanın etrafını sarmak” ve “düşmanı kuşatmak” manalarını vermek için kullanılmıştır. Ağızlarda ise temel anlamı olan “çevirmek, döndürmek” biçimleriyle yaygındır.

egri: Eğri. (T 48).

egri: Eğri. (Turan, 2006),

egri: Kötü yollara sapmış olan. (*Alaçam-Sm.) (DS, s.1673b),

eyri: Eğri. (Gemalmaz, 1995, s.106),

ergi (I): Eğri. (*Antakya-Hat.; *Gazipaşa-Ant.),

ergi (II): Fahişe. (-Ank.),

ergi (III): Üzüntü, can sıkıcı şey. (Kn.) (DS, s.1768b),

ergi: Dürüst olmayan. (Gülseren, 2000, s.400a; Özkan, 2007, s.213).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, bazı Anadolu ağızlarında ise aynı sesin y ünsüzüne döndüğü görülmektedir: -g- > -ğ- > -y- ve kelime içinde ses göçüşmesi: -gr- > -rg- olayları meydana gelmiştir. Kelimenin temel anlamı ağızlarda da korunmuştur; ancak bu sözcüğün ağızlarda daha çok soyut anlam kazanması, kelimedeki anlam değişmelerini kaçınılmaz kılmıştır.

egsük: Eksik, tam olmayan. (Kız. Ç. II 6).

eksük: Eksik. (Erten, 1994, s.155a),

eğsik: Eksik, noksan. (-Çr.) (DS, s.1827b),

eğsük: Eksik, noksan. (Ayvagediği *Mersin-İç.) (DS, s.1827b),

esik: Eksik, noksan. (Darıveren *Acıpayam-Dn.; *Ağın *Keban-El.; -Gaz.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1827b),

esük: Eksik, noksan. (*Gölköy-Or.) (DS, s.1827b),

evsük: Eksik, noksan. (*Ünye-Or.; Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.1827b),

eysik: Eksik. (Caferoğlu, 1995(c), s.237b),

eysih: Eksik. (Olçay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.391b),

eysük: Eksik. (Caferoğlu, 1994(c), s.220b),

esgük: Eksik. (Caferoğlu, 1995(c), s.236b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- > -v- > -y-, kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i-, kelime sonunda ünsüz

değişmesi: -k > -h, ses düşmesi sonucu ortaya çıkan ünlü uzunluğu: eg- > -ee ve ses göçüşmesi: -gs- > -sg- hadiseleri göze çarpmaktadır. Sözcükte herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

eke: Abla, büyük kız kardeş. (KT K 9).

eke: Büyük kardeş, ağabey. (Gr.) (DS, s.1692a),

eke: Büyük, yetişkin, yaşlı, kart, olgun (insan ve hayvan). (-Ba.; Tokat-Es.; Genek-Çkr.; *İskilip, İncesu *Sungurlu *Kargı-Çr.; *Havza *Vezirköprü-Sm.; -Ama.; -To.; *Alucra-Gr.; *Kelkit-Gm.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.; -Ezm.; *Refahiye ve çevresi-Ezc.; Musik *Tutak-Ağ.; *Darendeml.; -Gaz.; Çokak *Andırın, Bozüyük-Mr.; Kavak *Kangal, Koyulhisar-Sv.; -Yz.; Çayırli *Haymana-Ank.; Seydin *Avanos-Nş.; *Karaman-Kn.; -Ada.) (DS, s.1691b-1692a),

eke: Tecrübeli, usta. (-Çkr.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; *Zile-To.; Sayacı-Or.; *Afşin-Mr.; -Sv.; Pazar *Kızılcahamam, Dastarlı *Ayaş-Ank.; Karahisar-Ky.; İvriz *Ereğli-Kn.; Paşalı *Feke-Ada.; Çakallık *Serik-Ant.; -Ed.),

eke: Zeki, çok bilgili, dahî (adam). (Derince *İzmit-Kc.; *İskilip-Çr.; Karahisar *İncesu, Hisarcık-Ky.; -Nğ.; -Ank.) (DS, s.1692a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi yoktur. Anlam yönünden ise farklılıklar göze çarpmaktadır. Sözcük, yazıtlarda “abla” anlamında bulunmasına karşın ağızlarda daha genel bir ifade halini alarak “büyük, tecrübeli; zeki” anlamlarında kullanılmıştır. Yazıtlarda olduğu gibi özellikle kadınlar için kullanılan bir “yaşça büyüklük” ifadesi olmaktan çıkıp genel bir anlam kazanmıştır. Bu anlamın olumlu yönde ilerlediği görülmektedir.

eki: İki (2). (KT K 2; KT K 8; KT K 11; KT D 27; KT D 28; KT D 36; KT D 38; BK D 1; BK D 21; BK D 22; BK D 23; BK D 25; BK D 34; BK D 38; BK D 41; T 4; T 10; T 18; O 10; Tes D 2; ŞU K 2; ŞU D 5; ŞU D 6; ŞU D 7; ŞU B 2; ŞU B 3; ŞU B 4; ŞU G 9; Tar. D 3; Tar. B 4; Tar. K 5; ÇA IV, Uy. II 5).

eki: İki. (Gemalmaz, 1995, s.92),

iki: İki. (Erten, 1994, s.160a; Olcay, 1995(b), s.68a; Gemalmaz, 1995, s.92; Turan, 2006),

ikki: İki. (Erten, 1994, s.160a; Gemalmaz, 1995, s.92; Özçelik, 1997, s.262a; Özçelik-Boz, 2001, s.243b),

iki havdu: Dört yaşında deve yavrusu. (Yeniköy *Ereğli-Kn.) (DS, s.2515a),

iki yasdı: Gece yarısı: *Bu gece iki yasdı vakti geldim.* (Çitli *Mecitözü-Çr.) (DS, s.2517b).

Açıklamalar: Kelime bazı yörelerde yazıtlardaki biçimiyle kullanılmaktadır; ancak yaygın olarak sözcük başında ünlü değişimi: e- > i- ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -k- > -kk- olayları görülür. Anlam yönünden herhangi bir değişim söz konusu değildir.

ekinti: İkinci; ikinci olarak. (KT K 5; KT D 33; BK D 30; BK G 1; T 39; ŞU D 7; ŞU K 9; ŞU B 4; ŞU B 7; Tar. G 1).

ekindi: İkinci. (Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.1694b),

ikindi: İkinci. (Erten, 1994, s.160a; Olcay, 1995(b), 68a; Gülsevin, 2002, s.382a),

ökümdi: İkinci. (Buran, 1997, s.201).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime başında ünlü değişmesi: e- > -i; e- > -ö ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -i- > -ü- meydana gelmiştir. Sözcük temel anlamını korumakla beraber, bugün çoklukla günün bölümlerinden birisinin adı olmuştur.

el: krş. il. Halk, ülke, devlet. (KT D 4; KT G 13; KT D 22; KT D 23; BK D 19; BK D 34; ŞU G 10; ŞU K 2; O 4; KÇ 6; KÇ 7; KÇ 22; Tes B 6; Tes K 2; Tes D 3; Tar. D 3; Tar. D 5; Tar G 4; Tar. B 3; Tar. B 4; Tar. K 1, HT III 2; HT V 2; KC b 3; KC b 5; Aç. a 1; Aç. a 4; Aç d; Uy. I C 1; Uy. III b 4; Uy. III b 5; Uy. III b 6; Uy. III d 2; Oz. C 1; Elg. 5; Elg. 6; Elg. 8; Elg. 9; AY 2; KY 6; ÇA I a 2; ÇA I b 2; ÇA II 3; ÇA IV 3; ÇA VII 3; Taş.; Uy. Ar. 2; Alt. K. I a 3; Alt. K. I C 1; Alt. K. I C 2; Alt. K II b 2; ÇA IX 1; Oy. b 1; Oz. a 3; Uy. Ta. 1; Uy. Ta. 2; Uy. Tu. 2; Uy. Tu. 3; Be. C 3; Be. d 1; Ba. III 3; KK 2).

el: Memleket. (Merdinik *Göle-Kr.; Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.; *Anamur-İç. ve köyleri) (DS, s.1702a; Erten, 1994, s.155a; Olcay, 1995(a), s.118a; Gemalmaz, 1995, s.92; Gülsevin, 2002, s.376a; Turan, 2006),

el: Bir yerde yaşayanlar, oturanlar. (*Mut köyleri-İç.) (DS, s.1702a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Yazıtlarda kelime sıkça “halk, devlet” anlamında kullanılırken ağızlarda bu anlam yaygınlık kazanmamıştır. Daha çok “memleket, ülke, şehir, diyar” anlamları korunmuştur.

elçi: Elçi, sefir. (KK 4; Uy. Ta. 2).

ilçi: Elçi. (*Bornova-İz.) (DS, s.2519b),

elçi: 1.Kız istemeye gönderilen kimse, görücü, dünür. (*Menemen-İz.; Yavuz *Şavşat-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamuş-Kr.; *Erciş-Vn.), 2.İki kişi arasında söz getirip götür, bunu iş ve huy edinen kimse. (Bağıllı *Eğridir-Isp.; *Bor-Nğ.) (Ds, s.1706b; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.391a; Gemalmaz, 1995, s.93; Turan, 2006).

Açıklamalar: Bornova yöresinde kelime başında ünlü değişmesi: e- > i- vardır. Kelimenin geçtiği diğer yörelerde ses değişmesi olmamıştır. Anlam yönünden de bazı farklılıklar vardır. Yazıtlarda bu sözcük daha çok “Tanrının elçisi” biçiminde algılanabilir, ağızlarda ise kelime anlam daralmasına uğrayarak “kız istemeye giden topluluk veya insanların genel adı” olmuştur. Bu yönüyle sözcük kutsal anlamından çıkarak daha genel kullanımlara karşılık olmuştur.

elig (I): El (organ). (KT D 32; KT D 38).

el: El. (Gemalmaz, 1995, s.92, Turan, 2006),

el ayak taşı: El ya da ayağı ovmaya yarayan taş. (Oğuz *Acıpayam-Dz.) (DS, s.1703a),

el demiri: Marangoz ve taşçıların kullandığı ucu keskin demir. (-Tr.) (DS, s.1707b),

el deymeni: Mısır öğütmek için iki yuvarlak taştan yapılan bir çeşit değirmen. (*Düzce-Bo.) (DS, s.1708a),

el döymek: 1.El, sıcağa ya da soğuğa dayanmak. (*Bor-Nğ.), 2.Sıcaklık ve soğukluk derecesi el dayanacak kadar olmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1708b),

el eylemek: El ile çağırmak. (*Kandıra-Kc.) (DS, s.1713a).

Açıklamalar: Kelime sonunda hece düşmesi: -ig > Ø meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır. Özellikle Anadolu ağızlarında deyimler oluşturulurken *el* kelimesinin somut ve soyut anlamlarından faydalanılmıştır.

elig (II): Elli (50). (KT D 8; BK G 7; T 42; ŞU K 4; ÇA III 3; Elg. 11; Aç. C 3).

elli: Elli (50). (Gemalmaz, 1995, s.94),

eli: Elli. (Eren, 197, s.184),

ellü: Elli. (Aydın, 2002, s.128).

Açıklamalar: *elig* kelimesinin en eski biçiminin *ellig* (Clauson, 1972, s.141a) olduğu göz önünde bulundurulduğunda ağızlardaki verilerin ses değişimleri daha sağlıklı olarak açıklanabilir. Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime içinde ünsüz tekleşmesi: -ll- > -l- ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -i> -ü ses hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

elt-/elet-: krş. ilt-. Alıp götürmek, iletmek, bir yere ya da kişiye ulaştırmak. (KT D 23; BK D 19; T 18; T 32; T 53).

eltmek: İletmek, götürmek. (Tömük, Çiftepınar *Mersin-İç.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1712a),

eletmek: İletmek, götürmek. (Gerban, İshaklı *Bolvadin-Af.; *Eşme-Uş.; *Keçiborlu *Uluborlu-Isp.; Güney *Yeşilova-Brd.; İsabey, Bekilli, Yukarı Seyit *Çal *Tavas, Hacıfakı, Honaz-Dz.; *Nazilli-Ay.; *Menemen-İz.; *Turgutlu-Mn.; *Savaştepe, Yeniköy-Ba.; Çekirge-Brs.; Ilıcaksu *Domaniç-Kü. ve köyleri; *Mihaliççık, Yenise, İnönü, Bozan-Es.; *Düzce-Bo.; *Akyazı-Sk.; Karakoçlu *Devrek, Aliköy *Çaycuma *Safranbolu, Yakademirciler, Kışla-Zn.; *Araç-Ks.; -Sm.; Danışman *Fatsa, Uzunmusa *Perşembe-Or.; -Gr.; -Tr.; -Rz.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; -Ml.; -Şur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; Kuzayca, Kızılkoca, Gökkışla *Yerköy-Yz.; -Ank.; Türkmen, Yeniköy *Bünyan-Ky.; *Mucur-Krş.;

*Kozan *Kadirli, Tuzla, Haruniye-Ada.; *Silifke *Mersin ve köyleri-İç.; Güzelsu *Akseki-Ant.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1712a-b).

Açıklamalar: Kelime bazı yörelerde herhangi bir ses değişimine uğramadan yaşamıştır. Ancak, çoklukla Anadolu ağızlarında kelime *elet-* biçiminde yaşamaktadır. Sözcükte anlam bakımından farklılık olmamıştır.

emek: Eziyet, ıstırap, acı. (KT D 19; BK D 16; Uy. III d 2).

emek: Emek, cefa: *Emek geçmeyen malın kıymeti bilinmez.* (Gündüzbey *Yeşilyurt-Ml.), *Emek yerde kalmaz.* (-Gaz.; -Vn.) (Aksoy, 2009, s.112).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø meydana gelmiştir. Anlam yönünden de bazı farklılıklar göze çarpar. Sözcük yazıtlarda “eziyet” anlamı temelinde gelişirken ağızlarda “bir iş için harcanan çaba ve güç” anlamlarını içermiştir. Kelimede olumlu yönde bir anlam kayması olduğu görülmektedir.

en: En, ilk, önce. (KT K 4; KT D 32; BK D 30; ŞU K 9).

en: En, pek. (Gülensoy, 1998; Erten, 1994, s.155a),

en: En. (Caferoğlu, 1994(d), s.219b; Caferoğlu, 1995(b), s.245a; Edip, 1991, s.108).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi olmamıştır; ancak bazı bölgelerde kelimenin nazallığı kaybolmuştur: -η- > -n-. Anlam bakımından herhangi bir farklılaşma söz konusu değildir.

enük: Aslan, kaplan, kurt gibi yırtıcı hayvanların yavruları; bir unvan niteleyicisi. (KT K 12).

enük: Köpek, kedi yavrusu. (Yolbaşı *Akkuş-Or.; Hayati *Erbaa-To.; -Tr. ve çevresi) (DS, s.4499a; Sağır, 415a; Demir, 2001, s.343a),

enik: Köpek ve kedi yavrusu. (İshaklı *Bolvadin, Burhaniye *Dinar-Af.; Bağılı *Eğridir *Gelendost, Çavdır *Sütçüler *Atabey, Örkenez *Yalvaç *Şarkikaraağaç, Uluğbey *Senirkent-Isp.; Kayadibi, Kavak, Çuvallı *Yeşilova, Kuşbaba *Bucak, Karamanlı *Tefenni, Kozluca, Çebiş-Brd.; *Tavas, Çöplü *Çivril, İsabey, Ortaköy, Yukarı Seyit *Çal-Dz.;

*Burhaniye *Nazilli, Karahayıt, Yenipazar-Ay.; Tepeköy *Torbalı *Bornova *Urla-İz.; *Edremit-Ba. ve çevresi; *Biga-Çkl.; Karaoğlu *Mustafakemalpaşa-Brs.; -Kü.; Akköy *Söğüt *Osmaneli, Pazarcık *Bozüyük, İncirli-Bil.; Ayvalı *Sivrihisar, Bozan-Es.; *Gerede, Gökçesu, İğneciler *Mudurnu *Düzce-Bo.; *Kadıköy-İst.; -Zn.; -Ks.; Kuşsaray-Çr.; -Sn.; *Çarşamba ve köyleri; *Şebinkarahisar-Gr.; Tr. ilçe ve köyleri-Gm.; *Ardahan-Kr. ve köyleri; -Ezm.; *Refahiye ve çevresi-Ezc.; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Erciş-Vn.; Harput *Ağın-El.; Aşudu *Darende-Ml.; *Besni-Adı.; -Şur.; *Kilis-Gaz.; *Afşin ve köyleri, Önsen, Hartlap, Tombak-Mr.; Hisarcık *Yayladağı, Küçükçaylı, Kuzuculu *Dört Yol *Antakya-Hat.; Çepni, Karaözü *Gemerek, Telin *Gürün, Vazıldan *Divriği-Sv.; *Boğazlıyan, İncirli-Yz.; Çokveren *Polatlı *Keskin-Ank.; -Krş.; Erkilet, Zencirdere, Hisarcık-Ky.; *Bor-Nğ.; *Sille *Karaman *Uğurlu *Ermenek, Ballı *İlgın, Arısama, Zıvarık-Kn.; Gavurdağı Yörükleri *Osmaniye *Kozan, Küçükçaylı, Mansurlu-Ada.; *Mersin ve köyleri *Tarsus, Yapıntı *Mut, İncekum, Sökün *Silifke-İç.; Eğmir *Elmalı *Kaş, Güzelsu *Akseki-Ant.; *Bodrum-Mğ.; Ceylanköy *Lüleburgaz-Krk.; Banarlı-Tk.) (DS, s.1757a-b; Buran, 1997, s.190; Gülseren, 2000, s.400a; Günşen, 2000, s.473b; Yıldırım, 2006, C II; Edip, 1991, s.108).

Açıklamalar: Kimi yörelerde ses değişmesi görülmezken bazı yörelerde kelime içinde ünlü daralması olmuştur: -ü- > -i-. Anlam bakımından da bazı farklılıklar vardır. Yazıtlarda kelime özellikle vahşi hayvanların yavruları için kullanılırken Anadolu ağızlarında sadece kedi ve köpek yavruları için kullanılmıştır. Dolayısıyla sözcüğün anlamında da bir daralma olmuş ve genelden özele anlam geçişi sağlanmıştır.

er: Erkek, adam; yiğit, delikanlı; asker. (KT K 1; KT K 2; KT K 5; KT K6; KT K 7; KT K 8; KT K 12; KT D 11; KT D 12; KT D 13; KT D 31; KT D 34; KT D 36; KT D 39; KT D 40; KT G 13; BK D 10; BK D 11; BK D 37; BK G 7; T 23; T 25; T 42; O Ek Yazıt 3-7; O 3; KÇ 15; KÇ 20; ŞU D 4; ŞU D 5; ŞU D 10; ŞU D 11; ŞU D 12; ŞU G 2; ŞU G 3; ŞU G 4; S 9; HT V 2; HT V 4; HT IV; İh. A. a 3; Ta. I 1; Ta. IV; Uy. Ar. 3; Uy. Ar. 4; Uy. Ar. 5; Ba. I 1; Ba. II 3; Be. d 1; KC a 1; KC a 2; KC a 3; KC b 1; KC b 3; KK 5; Alt. K. I a 3; Alt. K. I b 1; Alt. K. II a 3; Alt. K. II b 1; Alt. K. II c 1; Alt. K. I c 2; ÇA I b 2; ÇA II 3; ÇA III 1; ÇA IV 2; Aç. c 1; Aç. c 3; Aç. d; Uy. II 5; Uy. III a 1; Uy. III b 4; Uy. III b 6; Uy. III b 4; Uy. III b 2; Uy. III c 4; Oy. b 2; Oy. b 4; Oz. b; Elg. 4; Elg. 5; Elg. 7; Elg. 11; AY 3; UK 3; UK 4)

er: Koca, zevc. (*İğdır-Kr.) (DS, s.1764a; Gemalmaz, 1995, s.97; Turgut, 2008, s.321; Ercilasun, 2002, 375; Caferoğlu, 1994(e), s.232a; Caferoğlu, 1995(b), s.246a; Caferoğlu, 1995(a), s.276b; Caferoğlu, 1995(c), s.236b),

er: Yiğit, delikanlı. (Caferoğlu, 1994(c), s.319a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime, herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmadan ağızlarda da kullanılmıştır.

er-: krş. ir-. Olmak, olgunlaşmak; yardımcı fiil. (KT GD; KT G 4; KT G 5; KT G 6; KT G 7; KT G 9; KT G 11; KT G 13; KT K 1; KT K 4; KT K 7; KT K 9; KT K 10; KT D 2; KT D 3; KT D 4; KT D 5; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 14; KT D 17; KT D 18; KT D 20; KT D 21; KT D 22; KT D 23; KT D 39; KT D 40; BK K 3; BK K 4; BK K 5; BK K 8; BK D 3; BK D 4; BK D 5; BK D 6; BK D 8; BK D 9; BK D 11; BK D 12; BK D 16; BK D 17; BK D 18; BK D 19; BK D 25; BK D 28; BK D 29; BK D 31; BK D 32; BK D 33; BK D 34; BK D 38; BK G 8; T 1; T 4; T 5; T 6; T 7; T 8; T 10; T 13; T 14; T 16; T 18; T 19; T 21; T 22; T 23; T 24; T 27; T 29; T 30; T 31; T 40; T 43; T 47; T 50; T 51; T 53; T 55; T 57; T 59; T 60; ŞU K 2; ŞU K 8; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU D 10; ŞU D 12; ŞU G 6; ŞU G 8; O 3; O 5; O 7; O 8; O 10; KÇ 4; KÇ 6; KÇ 9; KÇ 17; KÇ 23; Tes K 1; Tes K 5; Tes D 2; Su. 5; Su. 6; Tar. G 5; KK 3; KK 5; Uy. III a 3; Uy. III c 2; Uy. III c 5; Uy. III d 1; Uy. IV 3; İh. A. b 1; İh. A. b 4; Ba. II 3; Ba. III 2; Alt. K. I a 1; Alt. K. I a 2; Alt. K. II C 1; ÇA I C; ÇA III 2; Oy. b 4; Oz. b; Oz. c 3; Elg. 2; Elg. 3; Elg. 5; El. 7; Aç. b 1; Aç. b 2; Aç. b 3; Aç. b 4).

ermek: Olgunlaşmak. (*Eşme-Uş.) (DS, s.4499b),

ermek: Meyvlerin olgunlaşması. (Uluğbey *Senirkent-Isp; Birgi *Ödemiş-İz.; *Merzifon ve çevresi-Ama.) (DS, s.1775a),

ermek: Ermek, ulaşmak. (Erten, 1994, s.155a; Gemalmaz, 1995, s.97).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Ancak kullanım açısından farklılıklar göze çarpar. Her şeyden önce bu kelime, yazıtlarda en çok kullanılan sözcüklerden biridir ve ağızlara göre de yaygındır. Temel anlamı olan “olmak, olgunlaşmak” ağızlarda da yaşamaktadır. Ağızlardan farklı olarak kelime, yardımcı fiil görevinde sıklıkla kullanılmış ve kullanım alanları da bir hayli genişlemiştir.

erdem: Kahramanlık, yiğitlik, erlik. (KÇ 1; KÇ 4; KÇ 7; KÇ 12).

ertem: Erdem. (*Bakırköy-İst.; Sn.) (DS, s.1777b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -d- > -t- meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

eren: Adamlar, erler; askerler. (BK G 11; KT K 9; O 5; Tar. B 6).

eren: Dirlik, erinç. (*Çal-Dz.),

eren: Dost. (Navlu *Yeşilova-Brd.),

eren: Hayırlı çocuk. (-Ky.) (DS, s.1766b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişikliği olmamıştır. Anlam bakımından ise farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazıtlarda *er* sözcüğünün çoğulu olarak görülmesi gereken bu kelime, ağızlarda kalıplaşarak yeni kavramları karşılamıştır. Kelimenin anlamı değişmiş ve daha çok “dost, yaren” gibi ifadelerin karşılığı olmuştur.

ert-: Geçmek, aşmak, ulaşmak. (T 44).

ertmek: Kurtarmak. (Şabanözü *Polatlı-Ank.) (DS, s.1777b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi olmamıştır. Anlam yönünden ise bazı farklılıklar vardır. Yazıtlarda özellikle “ırmak, göl vs. gibi yerleri geçmek” anlamında kullanılan kelime ağızlarda “kurtarmak” anlamıyla kullanılmaktadır. Bizce bu iki fiil aynı yapının farklı kavram alanlarına yayılmış biçimleridir.

eşid-: İşitmek; istihbarat edinmek; önemsemek; arz ve talepleri değerlendirmek. (KT G 1; KT G 2; KT G 10; KT D 12; KT D 22; BK K 1; BK K 8; BK D 10; BK D 18; T 12; T 15; T 17; T 22; T 23; T 24; T 30; T 33; T 35; T 36; T 42; KY 4; KY 6).

eşitmek: İşitmek, duymak. (Gemalmaz, 1995, s.101; Özçelik, 1997, s.259a; Aydın, 2002, s.129; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -d- > -t- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Ancak yazıtlardaki geniş anlamın ağızlarda kalmadığı görülmektedir.

et-: krş. it-. Yapmak, etmek; düzene koymak, tanzim etmek. (KT D 11; BK D 10; ŞU K 1; O 1; O 4; KÇ 15).

etmek: Etmek, yapmak; hazırlamak; kirletmek. (Gemalmaz, 1995, s.101-102),

etmek: İşlem yapmak, muamele etmek. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam olarak ise farklılıklar vardır. Her şeyden evvel kelimenin temel anlamı ağızlarda korunmuştur; ancak *etmek* fiilinin kullanım alanları farklılık göstermektedir. Yazıtlarda daha çok askerî adlandırmalar dikkat çekerken ağızlarda bu anlam alanı kaybolmuştur. Bu fiilin isimlerle birleşerek kullanılması da her iki dönem için yaygındır. Örneğin yazıtlarda *bodun et-/it-*, *çerig et-/it*, *törü et-/it-* gibi örneklerle ağızlardaki *adak etmek*, *algıç etmek*, *düşün etmek* vb. kullanımlarda etmek fiili isimlerle birlikte anlamlanmıştır.

etig: İş, uğraş, eylem, hareket. (Elg. 8).

edi: Yapılış. (*Ulubey-Or.) (DS, s.1664b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- meydana gelmiştir.

etin-: krş. itin-. Edinmek, sağlamak, katkı sağlamak; kurulmak, düzenlenmek, tanzim edilmek. (Tar. B 3).

edinmek: Almak, sahiplenmek. (Turan, 2006),

idinmek: Sahip olmak. (*Bornova-İz.) (DS, s.2508b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- görülmektedir. Yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da hem *edin-* hem de *idin-* biçimleri bulunmaktadır. Anlam açısından bu fiile bakılacak olursa yazıtlardaki “düzenlenmek, tanzim edilmek” manasının ağızlarda kaybolduğu görülmektedir. Bunun yerine “sahip olmak” anlamı yerleşmiştir.

ıçgın-: Kaybetmek, bırakmak, elden çıkarmak, yitirmek. (KT D 6; KT D 13; BK D 7; O 1; O 2).

ıçkınmak: 1.Şaşırtmak. (*Sarayköy-Dn.), 2.Kurtulmak. (*Yalova-İst.) (DS, s.2456b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- meydana gelmiştir. Anlam yönünden de bazı değişiklikler vardır. Ağızlardaki veriden ikincisi yazıtlardaki anlama uygun düşmektedir; ancak “şaşırmak” anlamı ile yazıtlardaki veriler arasında bağlantı kurulması zor görünmektedir.

ıgaç: Ağaç. (BK G 11; T 25).

agaç: Ağaç. (Erten, 1994, s.147a; Gülsevin, 2002, s.370a),

agac: Ağaç. (Erten, 1994, s.147a),

avaç: Ağaç. (Manastır-Dn.; *Düzce köyleri-Bo.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; Cehet *Reşadiye-To.) (DS, s.374a),

agaş: Ağaç. (Ovacık *Dinar-Af.; Karakoyunlu aşireti-Kr.; Kesirik-El.) (DS, s.85a; Caferoğlu, 1994(c), s.305b; Caferoğlu, 1995(c), s.217a; Caferoğlu, 1995(a), s.261b; Caferoğlu, 1994(e), s.217b; Gülensoy, 1998; Gemalmaz, 1995, s.18; Buran, 1997, s.183; Gülsevin, 2002, s.370a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: ı- > a-, kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -v- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş olayları meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

ılga: Vadi, kenar; ırmak veya su kıyısı. (Tar. B 4; Tar. B 5).

ılha: Kenar. (Ercilasun, 2002, s.379),

yılga: Sel. (Boyalık *Ermenek-Kn.) (DS, s.4270).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -h- ve kelime başında ünsüz türemesi: ılga > yılga meydana gelmiştir. Kars ili ağzında kelime anlam olarak KÇ yazıtındaki verilere uygun düşmektedir. *yılga* kelimesi de su *yılga* kelimesi akışını anlatması bakımından bu kelime ile ilgili olduğunu düşündüğümüz bir başka veri olmasına rağmen bu sözcük yazıttaki veriyle anlam yönünden tam olarak bağdaşmamaktadır.

ımaru: *krş. anar/anaruu*. -dan sonra, -dan itibaren. (ŞU K 10).

anarı (III): 1.İtibaren, -den beri (yer ve zaman hakkında): *İpi buradan anarı çek*. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Mürüvvetler *İvrindi-Ba.; Olcay-Ercilasun-Aslan; 1998, s.389a),

anır: (Avşar aşireti, Damızlık *Elbistan-Mr.), 2.-den doğru, yönünden, tarafından: *Koyunlar bağlardan anarı geldi*. (Yassıvıran *Senirkent-Isp.; Hisar *Sarayköy-Dz.; Genek-Çkr.; -Gaz.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.; Aslanköy-İç.; *Yatağan-Mğ.), 3.Dolayı, ötürü. (Söbüova aşireti *Gelendost-Isp.), 4.Karşı taraf, karşı yaka: *Anarı yemyeşildir*. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Cebel-İç.), 5.Öteye, öte taraf, öte: *Anarı dur*. (Kızılçakçak *Arpaçay, Zellige *Sarıkamış, Taşburun *İğdır-Kr.; Taşlıçay *Diyadin, Mengeser-Ağ.; -Ama.; -Brd.),

anır: (Azerî köyleri-Ama.; Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.252b),

anarı beri: Ufak tefek, öteberi. (Dereçine *Sultandağı-Af.) (DS, s.4420a),

anır: Taraf, cihet. (Caferoğlu, 1994 (d), s.203a; Caferoğlu, 1995(b), s.232a),

anğarki: O yanki. (Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.389a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: ı- > a-, kelime sonunda ünlü daralması: -u > -ı ve bazı yörelerde de kelime içindeki nazallık kaybolmuştur: -ı- > -n-. Kelime, anlam bakımından yazıtlardaki kullanımından daha yaygındır. Dolayısıyla sözcükte bazı anlam değişimleri de olmuştur. Sözcüğün gramatikal kullanımı ağızlarda da aynıdır.

ırak: Uzak, ırak. (KT G 5; KT G 7; BK K 4; BK K 5; T 5).

ırak: Uzak. (Çığrı *Dinar, İshaklı *Bolvadin-Af.; *Eğridir ve köyleri-Isp.; Bekilli *Çal *Tavas-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; *Bornova *Ödemiş, Tepeköy *Torbalı-İz.; -Es.; Dolakçı *Mucur-Bo.; *Safranbolu-Zn.; Karabüzey *Araç, Peşman *Daday-Ks.; -Çkr.; *İskilip-Çr.; *Boyabat-Sn.; *Havza-Sm.; Ziyere-Ama.; Kuzköy *Akkuş-Or.; *Şebinkarahisar-Gr.; *Bayburt, Havsu *Kelkit-Gm.; Zeytinlik, Yoncalı *Şavşat-Ar.; *Refahiye ve çevresi-Ezc.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Koyulhisar, Vazıldan *Divriği-Sv.; Yeniköy *Bâlâ *Polatlı *Haymana-Ank.; Köşker-Krş.; *Avanos-Nş.; Darsıyak-Ky.; -Nğ.; -Kn. ilçe ve köyleri; *Osmaniye-Ada.; *Mersin *Tarsus *Mut ve köyleri-İç.; *Akseki, Kalkan *Kaş-Ant.; *Milas-Mğ.; -Ed.; -Krk.) (DS, s.2481b; Caferoğlu, 1994(c), s.329b),

ırah: Uzak. (*İğdir-Kr.; Karaözü *Gemerek-Sv.; Çayağzı *Şavşat-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.2481b; Caferoğlu, 1994(e), s.246a; Caferoğlu, 1995(a), s.291a; Caferoğlu, 1995(c), s.256a),

yırak, yırah: Uzak, ırak. (-Rz.; *Ağın-El.; Şekeroba, Hartlap-Mr.; -Gaz.; *Antakya ve köyleri-Hat.; *Gemerek-Sv.; Kuruhüyük *Boğazlıyan, Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.; Sadık, Kurugöl *Mucur *Çiçekdağı-Krş.; Şahmelik *Develi, Erkilet *Pınarbaşı ve çevresi-Ky.; *Kozan-Ada.) (DS, s.4275b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve ön seste ünsüz türemesi: ırak > yırak meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişim olmamıştır.

ıt: Köpek, it; yıl adı. (BK G 10).

it: İt, köpek. (Erten, 1994, s.160b; Gemalmaz, 1995, s.187; Turan, 2006),

it ağrısı: Köpek, at vb. hayvanlarda görülen bir çeşit öldürücü hastalık. (*Bor-Nğ.; Şabanlı, Hotamış-Kn.; Kümbet-Ada.),

it akli: Gereksiz şeyler için işleyen akıl, mantık: *Onunkisi it akli, insan olabilecek bir işin ardına düşer.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.2567b).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: ı- > -i yaygınlaşmıştır. Yazıtlarda kelime kalın ünlülü iken ağızlarda tamamen incelmıştır. Sözcük temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında sözcüğün kimi bölgelerde olumsuz ifadelerin kurulmasında rol aldığı görülmektedir. Ayrıca yazıtlarda bir yıl adı olarak da kullanılan kelime, bu yönünü ağızlarda doğal olarak koruyamamıştır.

iç: İç; siyasî merkez; mide, karın. (BK G 14; BK K 14; BK D 21; KT G 12; KT D 26; T 13; Tar. B 5; Tar. B 6; Alt. K. I b 3).

iç: İç. (Erten, 1994, s.160b; Olcay, 1995(b), s.67b; Gemalmaz, 1995, s.176),

iç: İç, kapalı yer; muhteva. (Turan, 2006),

iç ağrısı: Kin, düşmanlık. (*Bor-Nğ.),

iç almamak: Sevmemek, kıskanmak. (*Bor-Nğ.),

iç avlı: Sofa. (-Ks.),

iç boğazı: Dingil yatağının iç kısımlarındaki delikler. (Çeltikçi *İnegöl-Brs.) (DS, s.2504b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır; ancak yazıtlardaki “siyasî merkez” anlamı, ağızlarda yoktur.

idi: Sahip. (KT D 19; KT D 20; BK D 16; BK D 17).

iye: 1.Koruyan, sahip. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.; Çilehane *Reşadiye-To.), 2.Ev sahibi. (Ahırlı-Ank.) (DS, s.2574a),

eye: Sahip, koruyucu. (*Niksar-To.; -Ml.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *Divriği-Sv.),

eyye: Sahip, koruyucu. (Palo-El.),

eğe: Sahip, koruyucu. (-İst.; -Tr.; -Bt.; -Ml.; -Gaz.; *Cihanbeyli-Kn.) (DS, s.1819b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y-, kelime başı ve sonunda ünlü değişimleri: e- > i-; -e > -i, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -y- > -yy- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -y- > -ğ- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelime, anlam olarak değişikliğe uğramamıştır.

il: *krş. el.* Halk, ülke, devlet. (KT G 3; KT K 3; KT K 6; KT D 1; KT D 3; KT D 6; KT D 8; KT D 9; KT D 31; KT D 36; KT D 38; KT G 4; KT G 8; KT G 10; KT D 25; BK G 9; BK K 3; BK K 6; BK K 8; BK D 3; BK D 4; BK D 5; BK D 7; BK D 8; BK D 18; BK D 19; BK D 21; BK D 27; BK D 28; T 1; T 56; T 58; O 1; KÇ 2; ŞU K 4).

il: Vatan. (-İst.) (DS, s.2518a),

il: İl, vilayet. (Erten, 1994, s.160a; Günşen, 2000, s.484a),

el: Memleket. (Merdinik *Göle-Kr.; Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.; *Anamur-İç. köyleri) (DS, s.1702a; Erten, 1994, s.155a; Caferoğlu, 1995(c), s.237a; Olcay, 1995(a), s.118a; Gemalmaz, 1995, s.92; Gülsevin, 2002, s.376a; Turan, 2006),

el: Bir yerde yaşayanlar, oturanlar. (*Mut köyleri-İç.) (DS, s.1702a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime herhangi bir ses değişimine uğramadan kullanılmaktadır, bazı bölgelerde ise kelime başında ünlü değişmesi olmuştur: i- > e-. Bu iki farklı kullanım yazıtlardan bu yana kullanılagelmıştır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık görülmemektedir.

ilgerü: İleri, doğu; ileride, doğuda; doğuya doğru. (KT G 2; KT G 3; KT D 2; KT D 8; KT D 12; KT D 17; KT D 21; KT D 23; KT D 28; BK K 2; BK K 11; BK D 3; BK D 8; BK D 11; BK D 15; BK D 17; BK D 19; BK D 23; BK D 37; ŞU D 8; Tes G 3; Tar. B 5).

ileri: İleri. (Erten, 1994, s.160a; Olcay, 1995(b), s.68a; Caferoğlu, 1994(e), s.247a),

ileri: Önceden, evvel. (Kalay, s.263),

ileru: Doğusu. (Gemalmaz, 1995, s.181),

ireli: İleri. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.; -Gaz.; *Bahçe-Ada.) (DS, s.2548b; Sağır, 1995, s.420b; Gülensoy-Buran, 1994, s.225; Gemalmaz, 1995, s.183; Olcay, 1995(a), s.122a; Özçelik, 1997, s.262a; Eren, 1997, s.187; Günşen, 2000, s.484b; Ercilasun, 2002, s.379).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü değişimleri -ü > -i; -ü > -u ve kelime içinde ses göçüşmesi: -lr- > -rl- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin “ileri” anlamı korunmuş; ancak “doğu” manası kaybolmuştur.

ilk: İlk, birinci, önce. (BK G 1; BK D 30; BK D 32; KT K 4; KT D 32; T 23; ŞU K 9).

ilk: İlk, ilk defa, ilk önce. (Erten, 1994, s.160a; Olcay, 1995(b), s.68a; Turan, 2006),

ilkin: Önce, ilk olarak. (Gemalmaz, 1995, s.181; Özçelik, 1997, s.262a, Turan, 2006),

ilk çıktı: Turfanda. (*Fethiye ve çevresi),

ilk güz: Eylül ayı. (*Cide-Ks.; *Havza *Kavak-Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; -Kırş.; Üskülyeni *Karaisalı-Ada.; -Mğ.),

ilk güzlük: Kasım ayına otuz-kırk gün kala yapılan ekim. (Bereketli *Tavas, Kösten-Dz.; -Ks.),

ilk horoz: Kuşluk vakti. (-Ank.) (DS, s.2530a),

ilk öğrek: Sonbaharda ilk kez ekin ekme zamanı. (*Alayunt-Kü.),

ilkyaz: İlkbahar. (Peşman *Daday-Ks.; Keşanuz-Ank.; Ayvagediği *Merisn-İç.; -Mğ.; Barbaros-Tk.) (DS, s.2532a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Kelimenin sıra sayılardan biri olması özellikle Anadolu ağızlarında tarım ve çiftçilik terimlerinin doğmasına kaynak olmuştur. Sözcüğün bu özelliği kullanılarak birçok terim oluşturulmuştur.

ilt-: krş. elt-/elet-. Alıp götürmek, iletmek, bir yere ya da kişiye ulaştırmak. (BK D 19).

eltmek: İletmek, götürmek. (Tömük, Çiftepınar *Mersin-İç.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1712a),

eletmek: İletmek, götürmek. (Gerban, İshaklı *Bolvadin-Af.; *Eşme-Uş.; *Keçiborlu *Uluborlu-Isp.; Güney *Yeşilova-Brd.; İsabey, Bekilli, Yukarı Seyit *Çal *Tavas, Hacıfakı, Honaz-Dz.; *Nazilli-Ay.; *Menemen-İz.; *Turgutlu-Mn.; *Savaştepe, Yeniköy-Ba.; Çekirge-Brs.; Ilıcaksu *Domaniç-Kü. ve köyleri; *Mihaliççık, Yenise, İnönü, Bozan-Es.; *Düzce-Bo.; *Akyazı-Sk.; Karakoçlu *Devrek, Aliköy *Çaycuma *Safranbolu, Yakademirciler, Kışla-Zn.; *Araç-Ks.; -Sm.; Danışman *Fatsa, Uzunmusa *Perşembe-Or.; -Gr.; -Tr.; -Rz.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; -Ml.; -Şur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; Kuzayca, Kızılkoca, Gökkışla *Yerköy-Yz.; -Ank.; Türkmen, Yeniköy *Bünyan-Ky.; *Mucur-Krş.; *Kozan *Kadirli, Tuzla, Haruniye-Ada.; *Silifke *Mersin ve köyleri-İç.; Güzelsu *Akseki-Ant.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1712a-b).

Açıklamalar: Kelime yazıtlarda hem *elt-* hem de *ilt-* biçimlerinde bulunmaktadır. Ağızlarda ise *elt-* şekli daha yaygındır. Bu yapının değişik biçimi olan *elet-* fiili de çok yaygındır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

in-: İnnek. (KT D 12; BK D 11; T 26).

innmek: İnnek. (Erten, 1994, s.160a; Olcay, 1995(b), s.68b; Gemalmaz, 1995, s.181),

enmek: İnnek. (Gülensoy, 1998; Erten, 1994, s.160a; Özçelik, 1997, s.259a; Günşen, 2000, s.473a; Demir, 2001; 343a; Turgut, 2002, s.318; Gülsevin, 2002, s.376a; Turan, 2006; Yıldırım, 2006, C II),

yenmek: İnnek. (Karakoyunlu, Şağamon-Kr.; -Ezm.; *Antakya-Hat.; Çandırlar-Ada.) (DS, s.4250a; Erten, 1994, s.160a; Gülensoy-Buran, 1994, s.235; Olcay, 1995(a), s.128b; Gemalmaz, 1995, s.339; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Turgut, 2002, s.318),

yinmek: İnnek. (Özçelik-Boz, 2001, s.251b).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: i- > e- ve kelime başında ünsüz türemesi: in- > yin-/yen- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme söz konusu değildir.

ini: Erkek kardeş, birader. (KT D 4; KT D 5; KT D 6; KT D 26; KT D 27; KT D 30; KT D 31; BK D 5; BK D 6; BK D 18; BK D 21; BK D 22; BK D 33; BK D 40; KT B; KT K 10; O 4; O 11; KÇ 24; Su. 6; Uy. I b 1; Uy. III d 2; Ta. I 3; Ta. V 3; Be. a 2; Alt. K. I b 1; Alt. I b 3; İh. A. a 1; İh. A. b 1; ÇA IV 2).

ini: 1.Kayınbirader. (Hacılar, Uluğbey *Senirkent *Şarkikaraağaç-Isp.; Bucak-Brd.; Dedeköyü *Çal-Dz.; *Bergama-İz.; -Sm.; -Yz.; *Bor-Nğ.; -Kn. ilçe ve köyleri; Misis-Ada.; Teniste *Anamur *Mut-İç.; *Alanya, Bağyaka *Finike-Ant.; *Ula, Ahiköy, Yerkesik *Milas *Fethiye ve köyleri-Mğ.), 2.Kocanın kız kardeşi, görümce. (Cebel *Eğridir-Isp.) (DS, s.2544a),

yini: Güveyin kardeşi. (-Kn.) (DS, s.4280b),

eni: Küçük kardeş. (Nikfer *Tavas-Dz.) (DS, s.1756b).

Açıklamalar: Kelimede başında ünlü değişmesi: i- > e- ve kelime başında ünsüz türemesi: ini > yini hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazıtlarda yalnızca “erkek kardeş” anlamı varken ağızlarda “kayınbirader, görümce” kavramlarını karşılamıştır. Sadece, Düzce ilindeki *eni* verisi yazıtlardaki anlama uygun düşmektedir.

ir-(I): krş. er-. Olmak, olgunlaşmak. (KT G 13).

ermek: Olgunlaşmak. (*Eşme-Uş.) (DS, s.4499b),

ermek: Meyvlerin olgunlaşması. (Uluğbey *Senirkent-Isp; Birgi *Ödemiş-İz.; *Merzifon ve çevresi-Ama.) (DS, s.1775a).

Açıklamalar: Bu kelimenin hem *er-* hem de *ir-* biçimleri yazıtlarda bulunmaktadır. Ağızlarda ise yardımcı fiil olanlar dışında sadece *ermek* fiili kullanılmaktadır. *İr-* biçimi yalnızca *alt teknesine irmek, aslına irmek, dibe irmek, ehyasına irmek* ve *sona irmek* yapılarının içerisinde tespit edilebilmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık yoktur.

ir-(II): Ermek, erişmek, varmak. (T 45; ŞU D 2).

ermek: Ermek, ulaşmak. (Erten, 1994, s.155a; Gemalmaz, 1995, s.97),

yermek: Ermek. (Yıldırım 2006, C II).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi *i- > e-* ve kelime başında ünsüz türemesi: *ermek > yermek* meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

iş: İş, hizmet. (KT B; KT D 8; KT D 9; KT D 10; KT D 30; BK D 8; BK D 9; T 52; O 5; O 6; O 11; ŞU D 5; Tar. B 4).

iş: İş, durum, hâl. (Erten, 1994, 160a; Olcay, 1995(b), s.68b; Turgut, 2002, s.320),

iş olmak: Başına iş açılmak, derde çatmak. (Turgut, 2002, s.320),

iş geçmek: Şaka yapmak. (Ahiköy-Mğ.) (DS, s.2563a),

iş işletmek: İş yaptırmak. (*Soma ve çevresi-Mn.) (DS, s.4527b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Ancak ağızlarda sözcüğün yardımcı fiillerle kullanımı daha yaygındır.

it-: krş. et-. Düzenlemek, düzene sokmak, tanzim etmek. (KT G 3; KT D 3; KT D 16; KT D 21; KT D 22; KT D 39; BK G 15; BK D 3; BK D 4; BK D 12; BK D 14; BK D 18; BK D 27; BK K 9; BK K 12; ŞU GB; ŞU D 3; ŞU D 4; KÇ 9; KÇ 13; KÇ 14; O 3).

itmek: Etmek. (Günşen, 2000, s.485a; Gemalmaz, 1995, s.101-102),

etmek: Etmek, yapmak; hazırlamak; kirletmek. (Gemalmaz, 1995, s.101-102),

etmek: İşlem yapmak, muamele etmek. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Yazıtlarda bu kelimenin hem *et-* hem de *it-* biçimleri kullanılmıştır, aynı durum ağızlarda da görülmektedir. Sözcüğün temel anlamı ağızlarda korunsada yazıtlardaki esas anlam olan “düzenlemek, tanzim etmek” anlamı Anadolu ağızlarında kaybolmuştur. Ağızlarda bu fiil daha çok başka isimlerle birleşerek kullanılan yaygın bir yapıya bürünmüştür.

itin-: krş. etin-. Edinmek, sağlamak, katkı sağlamak; kurulmak, düzenlenmek, tanzim edilmek. (KT D 10; BK D 9; Tar. B 3).

edinmek: Almak, sahiplenmek. (Turan, 2006),

idinmek: Sahip olmak. (*Bornova-İz.) (DS, s.2508b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- görülmektedir. Tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da hem *edin-* hem de *idin-* biçimleri bulunmaktadır. Anlam açısından bu fiile bakılacak olursa yazıtlardaki “düzenlenmek, tanzim edilmek” manasının ağızlarda kaybolduğu görülmektedir. Bunun yerine “sahip olmak” anlamı yerleşmiştir.

kabiş-: Birleşmek, kavuşmak; ittifak etmek. (T 12; T 20; T 21; ŞU D 11; ŞU B 6).

kavuşmak: Ulaşmak, kavuşmak, vuslata ermek. (Özçelik-Boz, 2001, s.244a),

kavuşmak: Kapişmak, kavga veya güreşe tutulmak. (Turgut, 2002, s.325),

gavişmak: Kavuşmak. (Korkmaz, 1994, s.111a; Günşen, 2000, s.476a; Yıldırım, 2006, C II),

gavuşmak: Kavuşmak. (Caferoğlu, 1994(c), s.322b; Caferoğlu, 1995(a), s.282a; Caferoğlu, 1994(e), s.235b),

kavşırmak: 1.Birleştirmek, bir araya getirmek. (Söğüt-Dz.; *Tire-İz.; -Mn.; Tozkovan *Gülнар, Çömlek *Mut-İç.; Bozburun *Marmaris-Mğ.), 2.İki eli birleştirerek tutmak, kucaklamak. (*Eğridir köyleri, Sütçüler-Isp.; Yukarıseyit *Çal, Darıveren *Acıpayam-Dz.; Yağbastı *Kula-Mn.; *Ermenek-Kn.; Yapıntı *Mut-İç.), 3.Elleri göğüste birleştirip saygıyla durmak. (*Anamur-İç.) (DS, s.2693b-2694a),

kavşıt [kavşık, kavşut, kavuşak]: 1.İki yolun, iki suyun, iki dağın birleştiği yer, kavşak. (*Sungurlu-Çr.; -Gaz.; *Afşin, Önsen-Mr.; Köşker, Köşektaş-Krş.; *Pınarbaşı-Ky.;

*Bor-Nğ.; *Kadirli-Ada.; Civanyaylağı *Mersin-İç.; Yerkesik-Mğ.; Atlasköyü *Sivrihisar-Es.; Darıveren *Acıpayam, Kösten-Dz.; *İncesu-Ky.; -Ed.), 2.Ufuk. (Arslan *Mersin, Taşucu *Silifke-İç.), 3.Ek, bitişik yer. (Alembeyli *Sungurlu-Çr.; *Gemerek-Sv.) (DS, s.2694a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v-, kelime içinde ünlü değişmesi -ı- > -u- ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri meydana gelmiştir. *kabış-* fiili yazıtlarda daha çok askerî bir terim olarak “ittifak etmek” anlamında kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında ise bu anlam yaşamamış ve sözcüğün temel anlamı olan “birleşmek, kavuşmak” yaygınlaşmıştır. Bu yönüyle kelimenin anlam değişmesine uğradığı söylenebilir.

kaç: Kaç? (T 20; T 29).

kaç: Kaç? (Erten, 1994, s.160b; Olcay, 1995(b), s.69a; Turan, 2006, s.?),

kac: Kaç? (Erten, 1994, s.160b; Olcay, 1995(b), s.69a),

gaç: Kaç? (Günşen, 2000, s.474b; Aydın, 2002, s.130),

gaş: Kaç? (Gemalmaz, 1995, s.122; Buran, 1997, s.192; Aydın, 2002, s.133; Gülsevin, 2002, s.378a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -ç > -c ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kaç-: Kaçmak. (O 9; ÇA IV 3).

kaçmak: Kaçmak. (Olcay, 1995(b), s.69a),

kaçmak: Kurtulmak, yakayı sıyırmak; firar etmek; koşmak. (Turan, 2006),

gaçmak: Kaçmak, hızla koşmak. (Olcay, 1995(b), s.69a; Korkmaz, 1994, s.110a; Gemalmaz, 1995, s.115; Gülsevin, 2002, s.377a; Yıldırım, 2006, C II),

gaşmak: Kaçmak. (*Akçeşehir-Bo; Danışman *Fatsa-Or.; Nefsiköseli *Görele-Gr.; Koyundere *Ahıska-Kr.; İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.1934a; Gülensoy, 1998; Korkmaz, 1994, s.110a; Gemalmaz, 1995, s.115; Buran, 1997, s.192; Eren, 1997, 185; Günşen, 2000, s.476a; Gülsevin, 2002, s.377a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş hadiseleri görülmektedir. Anlam yönünden ise herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kaçan: Ne zaman? (T 21).

kaçan: Ne zaman, ne vakit? (*Gelibolu-Çkl.; İncirgediği *Karaisalı-Ada.),

kaçan: Herhangi. (*Çal-Dz.) (DS, s.2587b),

haçan: 1. Ne vakit, ne zaman: *Haçan sizin eve geldimse boş bulamadım.* (Gelendost *Şarkikaraağaç-Isp.; Çandarlı *Bergama-İz.; Yeniköy, Marmara *Erdek-Ba.; *Akyazı-Kc.; Karaağaç-Bo.; Oklalı *Çatalca-İst.; -Ks.; *Çarşamba-Sm.; Saray-Çkr.; *İskilip-Çr.; *Zile-To.; Kuzköy *Ünye, Danışman *Fatsa-Or.; Süme *Bulancak-Gr.; -Tr. ve köyleri; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Rz.; Çayağzı, Yavuz *Şavşat, İncili *Ardanuç, Uşhum *Yusufeli-Ar.; Koyundere *Ahıska *Posof ve köyleri-Kr.; -Ezm.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; -Ada.; Aslanköy *Mersin-İç.; Genek *Yatağan-Mğ.; İbriktepe-Ed.), 2. Mademki: *Haçan öküzleri bulamadın eve niçin gelmedin?* (-Tr. ilçe ve köyleri; Uluşiran *Şiran-Gm.; Yavuz *Şavşat-Ar.; -Ezm.), 3. Ne çabuk! *Haçan gidip geldin?* (Bozçalı *Reşadiye-To.; *Fatsa-Or.; ve köyleri; Yanpar *Mersin-İç.; Genek *Yatağan-Mğ.) (DS, s.2248b-2249a; Caferoğlu, 1994(c), s.327a; Caferoğlu, 1994(e), s.242a; Caferoğlu, 1995(b), s.256a; Caferoğlu, 1995(c), s.251a; Gemalmaz, 1995, s.152; Demir, 2002, s.347b; Turgut, 2002, s.316; Aydın, 2002, s.140; Özkan, 2007, s.214),

haçen: Ne zaman, ne vakit? (Sarıkavak-Es.) (DS, s.2249a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişmesi: k- > h- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -a- > -e- meydana gelmiştir. Kimi yörelerde ise hiçbir ses değişikliği yaşanmamıştır. Ayrıca, sözcük hem temel anlamını korumuş hem de “herhangi, mademki, ne çabuk!” gibi çeşitli anlamları da karşılayarak anlam genişlemesine uğramıştır.

kadaş: Hısım, akraba, yakınlar. (Oz. a 1; Oz. c 2; Uy. Tu. 1; KC a 3; ÇA I a 1; ÇA I a 2; ÇA I b 2; ÇA IV 2; ÇA IV 4; ÇA V 3; ÇA IX 1; ÇA X 2; ÇA XI 4; Elg. 1; Elg. 11; Be. C 2; Alt. K. II a 1).

kadaş: Kardeş. (Küçükisa *Zile-To.; Karadoruk *Gürün-Sv.) (DS, s.2588b),

kada: Kardeş. (*Çeşme *Bergama-İz.; -Ba.; Galata *Gelibolu-Çkl.; -Tr.; Güneyce-Rz.; Haşhaşı-Ezc.; Kesme *Divriği-Sv.; -Ng.; *Uzunköprü-Ed.; Hamitabat, Kırıkköy *Lüleburgaz-Krk.), 2.Ağabey. (-İst.; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Ezc.; Cemele-Krş.) 3.Kız kardeş, abla (-İst.; Bayralar *Elmalı-Ant.), 4.Küçük kardeş. (Karakoca *Karacabey-Brs.; Doğanca-Rz.; Kaya *Fethiye-Mğ.), 5.Arkadaş. (Tapanköy-Sm.; Çavdarlı-Nğ.), 6.Teyze. (-Ba.) (DS, s.2588b),

gadaş: Arkadaş. (Vazıldan *Divriği-Sv.) (DS, s.1889b),

gada: Kardeş. (Denizli, Beşikdüzü *Vakfıkebir-Tr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Kr.; Kesme *Divriği-Sv.; Muratçalı, Pıravadı-Ed.; Çömlek, Akpınar *Malkara-Tk.) 3.Teyze (*Üsküdar-İst.) (DS, s.1888a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz yitimi: kadaş > kada > gada hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam olarak yazıtlardaki kullanıma uygundur. Ancak ağızlardaki verilerden tespit edilebildiği kadarıyla bu kelime “kardeş, arkadaş, teyze, küçük kardeş” gibi birçok anlama sahiptir. Belki bu verilerin yardımıyla yazıtlardaki cümleler daha iyi yorumlanabilir. Ayrıca *kadaş* kelimesi ile *kardaş/kardeş* sözcüklerinin aynı sözcük olma ihtimalleri de vardır. Özellikle ağızlarda titrek bir ses olan -r’nin düşmesi, yaygın bir ses hadisesi olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu ihtimal yalnızca anlamı “kardeş” olan verilerde geçerlidir.

kal-: Kalmak; hayatta kalmak; çaresiz kalmak, hiçbir şey yapamamak; yardımcı fiil. (KT K 9; KT D 20; BK D 14; BK D 16; BK D 17; T 4; T 13; T 19; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU B 9; ŞU K 3; İh. A. b 1; Ta. I 2; Ta. II 3; Ta. III 4; Ta. IV; Uy. III b 5; KC a 1).

kalmak: 1.İkamet etmek, oturmak, 2.Konaklamak yatmak, 3.Bulunmak, 4.Muhafaza olmak, durmak, 5.Artmak, fazla bulunmak, 6.Miras intikal etmek, 7.Mahrum olmak, 8.Belli bir duruma mecbur olmak, maruz kalmak, 9.Çıkış imkanı bulamamak, kapanıp kalmak, 10.Payına düşmek, ... e mâl olmak, 11. Tasvirî fiil. (Turan, 2006),

galmak: Kalmak. (Akçaşehir-Bo.; -Sm.; Koyundere *Ahıska-Kr.; Hasaoğlan-Ank.; *Silifke-İç.) (DS, s.1903b; Korkmaz, 1994(a), s.111a; Gülsevin, 2002, s.377a; Caferoğlu, 1994(c), s.321b; Caferoğlu, 1994(e), s.234b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Sözcük anlam bakımından bir hayli değişmelere uğramıştır. Özellikle yardımcı fiil olarak yaygınlaştığı için kullanım ve kavram alanları da genişlemiştir.

kalın: Kalın; çok fazla. (T 13; Alt. K. I 8).

galın: Kalın. (Çerçin-Brd.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; -Sm.; Danışman *Fatsa-Or.; Denizli, Beşikdüzü *Vakıkebîr-Tr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *İğdır-Kr.; -Ezc.; *Silifke-İç.; *Fethiye-Mğ.) (DS, s.1901b; Gülsevin, 2002, s.377b),

kalun: Kalın. (Turgut, 2002, s.321; Caferoğlu, 1994(c), s.321b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

kalıñ: Haraç, ganimet; çeyiz. (BK D 25).

kalıñ: Başlık. (Buran, 1997, s.197),

kalın: Çeyiz. (-Sv.; -Ky.) (DS, s.4533a; Gülensoy-Buran, 1994, s.198; Gemalmaz, 1995, s.191),

galın: Evlenecek erkeğin kız tarafına verdiği para. (*Emirdağı-Af.; *Sungurlu-Çr.; -Ml.; -Gaz.; Telin *Gürün-Sv.; *Pınarbaşı-Ky.; -Nğ.) (DS, s.1901b; Caferoğlu, 1995(a), s.280; Caferoğlu, 1994(c), s.321b),

kalın götürmek: Evlenecek erkek tarafından kız tarafına Pazar günü armağan götürmek. (-Sv) (DS, s.2610a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve ve çoğu yörede kelime içindeki nazallığın kaybolduğu: -ñ > -n görülmektedir. Bu sözcük yazıtlardaki “haraç, ganimet” anlamını ağızlarda yitirmiş ve tamamen “kız tarafına götürülen hediyeler, çeyiz” anlamıyla Anadolu’da yaşamıştır.

kamag: Hepsî, bütünü, tümü. (KT D 8; KT D 12; KT D 18; BK D 8; BK D 11).

hamı: Hepsi, herkes. (Karakoyunlu-Kr.) (DS, s.2267a; Ercilasun, 2002, s.378; Caferoğlu, 1995(b), s.256a; Caferoğlu, 1994(e), s.242b; Caferoğlu, 1995(c), s.251a),

hamısı: Hepsi. (-Ezm.; Koyundere *Ahıska-Kr.; *İğdır-Kr.; -Ama.; Karakoyunlu-Kr.) (DS, s.2267a; Caferoğlu, 1995(b), s.256a; Caferoğlu, 1994(e), s.242b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü değişmesi: -a > -ı ve kelime başında ünsüz değişmesi: k- > h- hadiseleri yaşanmıştır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık yoktur.

kamşa-: Sarsılmak, sendelemek; savaşta mağlup olmaya az kalmak; siyasî olarak karışıklık içine girmek. (KT K 7; BK D 30).

kağşamak: Eskimek, yıkılmaya yüz tutmak (yapı için). (*Merzifon-Ama.) (DS, s.2597b),

kağşamak: 1.Eskimek, yıkılmaya yüz tutmak (yapı için) (Salda *Yeşilova-Brd.; -Kü.; Tokat, Bozan-Es.; *İskilip, Seydim-Çr.; -Sn.; -Sm.; -Ama.; Bayadı-Or.; -Sv.; *Bor-Nğ.; *Merzifon-Ama.), 2.Herhangi bir şeyin ek yerlerinden ayrılması, oynaması. (-Es.; *Tosya-Ks.; -Çkr.; Boğazköy-Çr.; *Çarşamba-Sm.; *Niksar-To.), 3.Parça parça olmak, dağılmak, yıkılmak, kırılmak. (*Bergama-İz.; *Kurşunlu-Çkr.; *Ünye-Or.), 4.Çürüyerek yumuşamış kayaların yerinden gürültü ile kayması. (*Düzce-Bo.) (DS, s.2597b),

kağşamak: 1.İhtiyarlamak. (Alaeddin *Acıpayam-Dz.; -Çr.), 2.Zayıflamak, arıklamak, kuvvetten düşmek. (-İsp.; -İz.; *Lapseki-Çkl.) (DS, s.2597b-2598a).

Açıklamalar: Kelime içinde -m- > -ng- > g > ğ değişmesi. Yazıtlardaki *kamşa-* fiili ile ağızlardaki *kağşa-* fiili bizce aynı kelimelerdir. Bizi bu düşüceye iten birinci neden kelimelerin çeşitli ses değişimleriyle denkleştirilebilinmeleri, diğer neden ise karşıladıkları kavram ve anlamlar bakımından paralel olmalarıdır. Anlam bakımından ağızlardaki verilerin kelimenin temel anlamını göstermesi de çok kıymetlidir. Yazıtlardaki fiil ise anlaşıldığı gibi temel anlamından farklı bir yöne ilerleyen yapıdadır. (Daha fazla ayrıntı için bkn. Aksan, 2000, s.45).

kamşag: Sallantılı, kargaşa içinde, anarşik. (KT K 3).

kağşak: Eskimiş, gevşemiş, yıkılmaya yüz tutmuş eşya veya yapı. (Gürağaç *Tavşanlı-Kü.; Tokat-Es.; -İst.; Saray-Çkr.; -Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Yiğren *Boyabat-Sn.; Akalan-Sm.; Çepni *Gemerek-Sv.; *Nallıhan *Beypazarı, Kargalı *Polatlı-Ank.; *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; -Ada.) (DS, s.2597b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -m- > -n- > g > ğ ve kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k meydana gelmiştir. Kelimenin yazıtlardaki anlamıyla ağızlardaki anlamı arasında farklılıklar mevcuttur. Sözcük, yazıtlarda “karışıklık; siyasi kargaşa”; ağızlarda ise “eskimiş bina, eşya vb.” anlamlarla geçmektedir.

kan: Kan. (KT D 24; BK D 20; T 52).

kan: Kan. (Turan, 2006),

gan: Kan. (*Akçaşehir-Bo.; -Sm.; Hayati *Erbaa-To.; -Kr.; -Gaz.) (DS, s.1908b; Gemalmaz, 1995, s.118; Kalay, 1998, s.262; Günşen, 2000, s.475a; Aydın, 2002, s.132; Gülsevin, 2002, s.377b; Caferoğlu, 1995(a), s.280a).

Açıklamalar: Kelime kimi yörelerde değişime uğramadan kullanılmaktadır; kimi yörelerde ise kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Anlam yönünden ise herhangi bir farklılık olmamıştır.

kanı: Hani, nerede? (KT D 9; BK D 8; BK D 9).

hanı: Hani. (Gemalmaz, 1995, s.156; Günşen, 2000, s.481b; Gülsevin, 2002, s.381a),

kani: Hani. (Gülensoy-Buran, 1994, s.220; Buran, 1997, s.197).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünlü incelmesi: -ı > -i hadiseleri yaşanmıştır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kapıg: Kapı. (KT D 2; KT D 8; KT D 17; KT D 39; KT G 4; BK D 4; BK D 8; BK D 15; BK K 3; T 45; T 46; KÇ 16).

kapı: Kapı. (Olçay, 1995(b), s.70a; Erten, 1994, s.161a),

gapı: Kapı. (Karabüzey *Araç-Ks.; -Sm.; Hayati *Erbaa-To.; Koyundere *Ahıska-Kr.; -Gaz.) (DS, s.1916b; Günşen, 2000, s.475b; Demir, 2001, s.344b; Aydın, 2002, s.163; Gülsevin, 2002, s.377b; Caferoğlu, 1994(c), s.322a; Caferoğlu, 1994(e), s.234b; Caferoğlu, 1995(a), s.280b; Caferoğlu, 1995(c), s.241a),

gapu: Kapı. (-Kr.) (DS, s.1916b; Caferoğlu, 1995(a), s.280b; Caferoğlu, 1995(c), s.241a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz yitimi: -g > Ø, kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünlü değişmesi: -ı > -u hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişme olmamıştır. Bu kelime, yazıtlarda *temir kapıg* “Sir Derya’nın batısında Belh-Semerkant yolu üzerinde bir geçit, Buzgala geçidi” (User, 2008, s.151) yer adında kullanılmıştır.

kar: Kar. (KT D 35; BK D 27; T 25; Ta. II 2; Ta. II 4).

kar: Kar. (Olçay, 1995(b), s.70a; Turan, 2006; Erten, 1994, s.161a),

gar: Kar. (Eziler, Buldan, Denizli *Güney-Dn.; -Sm.; Hayati *Erbaa-To.; Danişman *Fatsa-Or.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *İğdır-Kr.) (DS, s.1917b; Olçay, 1995(b), s.70a; Korkmaz, 1994(a), s.110b; Erten, 1994, s.161a; Aydın, 2002, s.132; Gülsevin, 2002, s.377b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık yoktur.

kara: Kara, siyah; avam, halk. (KT D 8; KT D 38; KT D 39; KT D 40; BK K 11; BK D 8; BK D 29; BK D 41; BK G 12; T 52; O 9; ŞU K 12; ŞU D 2; ŞU D 5; Tar. G 4; Tar. G 5; Aç. b 2; Aç. c 4; Uy. III b 2; Elg. 1; Elg. 6; ÇA VII 2).

kara: Kara, siyah. (Erten, 1994, s.161a; Turan, 2006),

gara: Kara. (Gemalmaz, 1995, s.119; Günşen, 2000, s.475b; Aydın, 2002, s.132; Gülsevin, 2002, s.377b; Caferoğlu, 1994(d), s.223a; Caferoğlu, 1995(c), s.241a; Caferoğlu, 1994(c), s.322a),

kara: Suç: *Ben karamı söylüyorum, inkâr etmiyorum.* (-Sm.; *Ünye-Or.),

kara: İftira, leke. (*Gelendost-Isp.; Alaeddin *Acıpayam-Dn.; *Tire-İz.; Tokat-Es.; *Merzifon-Ama.; Ortaköy *Şarkışla-Sv.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.2638a),

kara: 1.Etin sık kısmı, 2.Zenci. (Özçelik, 1997, s.262b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Kelime, renk anlamını ağızlarda da korumuştur. Ancak, “avam, halk” anlamı kaybolmuştur. Yazıtlarda geçen *kara* kelimesinin olumsuzluk bildirdiği görülmektedir. Aynı durum ağızlardaki bazı verilerde de tespit edilmiştir: *kara yonca* (DS, s.2656a) “yabanî yonca”, *kara ev* (DS, s.2643b) “çadır” vs.

karı: Yaşlı, ihtiyar. (T 56).

karı: Yaşlı, eski. (-Ml.) (DS, s.2662a),

karı: Karı, kadın. (Olca, 1995(b), s.70a; Erten, 1994, s.161b),

garı: Yaşlı kadın, eş, zevce. (Korkmaz, 1994(a), s.110b; Demir, 2001, s.345a; Aydın, 2002, s.133; Gemalmaz, 1995, s.120; Caferoğlu, 1995(c), s.241a; Caferoğlu, 1994(c), s.322a; Caferoğlu, 1995(a), s.280a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Tonyukuk Yazıtında genel bir yaşlılığı ifade eden bu kelime ağızlarda daha çok “yaşlanmış kadın” veya “kadın eşler” için kullanılan bir sözcük olmuştur.

karı-: Yaşlanmak, ihtiyarlamak. (KÇ 3).

karımak: Kocamak, yaşlanmak. (*Lapseki-Çkl.; *Merzifon-Ama.; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Nizip-Gaz.; Palha*Divriği-Sv.; *Kadirli-Ada.; *Silifke-İç.; *Erciş-Vn.) (DS, s.2663b),

garımak: İşe yaramaz olmak, eskimek: *Hayvanın nalı garıdı, yeniletiver.* (Aslanköy *Mersin *Mut ve köyleri-İç.),

garımak: Tarlada ürünlerin fazlaca olgunlaşıp kendiğilinden dökülmesi, boşa gitmesi. (Kuzköy *Akkuş, Danışman *Fatsa-Or.) (DS, s.1927a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesine rastlanmazken kimi bölgelerde kelime başındaki ünsüz ötümlü hale gelmiştir: k- > g-. Sözcük, anlam yönünden de

bazı değişimlere uğramıştır. Yazıtlarda sözcüğün yalnızca insanlar için kullanıldığı görölmektedir. Anadolu ağızlarında ise insanlar için kullanılmasının yanı sıra hayvanlar, bitkiler ve çeşitli nesnelerin yaşlanmaları ya da eskimleri de bu fiil ile anlatılır hale gelmiştir. Bu yönüyle sözcükte bir anlam genişlemesi olduğu söylenebilir.

kaş: Kaş. (KT K 11).

kaş: Kaş. (Turan, 2006; Erten, 1994, s.161b),

gaş: Kaş. (Olcaı-Ercilasun-Aslan, 1998, s.392a; ; Günsen, 2000, s.476a; Ercilasun, 2002, s.377; Caferoğlu, 1995(c), s.242a; Caferoğlu, 1994(c), s.322b),

kaş: 1.Sarp kayalıklar, uçurum. (Güllü-Dz.; *Gediz-Kü.; *Düzce-Bo.; *Kandıra-Kc.; -Sn.; *Ünye, Bayadı-Or.; Piraziz *Tepeköy-Gr.; *Bulancak-Gr.; *Kelkit *Torul-Gm.; Gürcü *Kızılcahamam-Ank.; *Ürgüp-Nğ.; -Kn.; Bostanlar *Bahçe-Ada.; -İç.), 2.Tepe, dağ. (Güzelpınar-Dz.; Akçakavak, İğneciler *Mudurnu-Bo.; Saray-Çkr.; Bayat *İskilip-Çr.; -Sn.; -Sm.; *Perşembe-Or.; -Tr.; -Rz.; Çamova *Divriği-Sv.; *Ayaş *Nallıhan-Ank.; -Krş.; -Ky.; Çarıklar *Çumra, Gaziler *Hadım, Güvenç-Kn.; -Ada.; -İç.), 3.Bağ ve bahçelerde toprak yığılarak yapılan sınır, set. (-Bil.; Ereğli *Karamürsel *Kandıra-Kc.; -Bo.; *Akyazı-Sk.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; *Daday-Ks.; *Kargı-Çr.; *Maçka ve köyleri-Tr.; Karahüyük-Mr.; *Koyulhisar-Sv.; *Mut-İç.), 4.Yokuşun düzlüğe çıkılacak yeri, yokuşun başı. (*Boyabat-Sn.; -Bt.; Bahri, Akçadağ-Ml.; Tuzhisar *Bünyan-Ky.), 5.Patika, ince yol. (*Yusufeli-Ar.), 6.Suyun, toprağın bir yanını oyup diğer yanını yükselttiği kısmı. (*Andırın-Mr.) (DS, s.2677b-2678a),

gaş: 1.Dik yamaç, uçurum. (Bekilli *Çal-Dz.; *Ulus-Zn.; Kuzköy *Akkuş, Danışman *Fatsa, Bayadı-Or.; Nefsiköseli *Görel, Süme *Bulancak-Gr.; *Bor-Nğ.; Kışla *Karaman *Ermenek-Kn.; Tekeler *Silifke-İç.), 2.Kıyı. (Hayati *Erbaa-To.) (DS, s.1933b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi tespit edimemiştir, bazı bölgelerde ise kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Sözcük, tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da temel anlamını korumuştur. Bunun yanında “kaş”ın vücuttaki yerinden örneksme yapılarak “uçurum, yamaç” gibi yan anlamlar da kazanmıştır. Bu nedenle kelimenin anlam genişlemesine uğradığı söylenebilir.

katı: krş. *katıg*. Sert, katı; şiddetli. (ŞU D 6).

katı: Çok, pek fazla. (Kuyucak-Ay.; -İst.; Şur.) (DS, s.2683a),

katı: Sert dönemeçli girintili yol. (Çay *Bolvadin-Af.) (DS, s.2683a),

katı pek söylemek: Kuvvetle uyarmak, tenbih etmek. (Eymir *Bozdoğan-Ay.; Balçuva-İz.; *Bodrum-Mğ.) (DS, s.2684b),

gati: Katı, sert. (Aydın, 2002, s.133; Caferoğlu, 1995(c), s.242a; Caferoğlu, 1994(d), s.223b),

guru gati: İyi kötü, tatlı tatsız anlamında kullanılır: *Guru gati olsun bir ekmek yiyelim.* (Oğuz *Acıpayam-Dn.) (DS, s.2201a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi olmamıştır, kimi yörelerde ise kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Kelime temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında *katı pek söylemek* deyiminde soyut bir anlam kazandığı görülmektedir.

katıg+dı: *krş. katı.* Katı. (KT G 2; T 34).

katı: Çok, pek fazla. (Kuyucak-Ay.; -İst.; Şur.) (DS, s.2683a),

katı: Sert dönemeçli girintili yol. (Çay *Bolvadin-Af.) (DS, s.2683a),

katı pek söylemek: Kuvvetle uyarmak, tenbih etmek. (Eymir *Bozdoğan-Ay.; Balçuva-İz.; *Bodrum-Mğ.) (DS, s.2684b),

gati: Katı, sert. (Aydın, 2002, s.133; Caferoğlu, 1995(c), s.242a; Caferoğlu, 1994(d), s.223b),

guru gati: İyi kötü, tatlı tatsız anlamında kullanılır: *Guru gati olsun bir ekmek yiyelim.* (Oğuz *Acıpayam-Dn.) (DS, s.2201a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Bengü taşlarda hem *katı* hem de *katıg* biçimlerinin bulunması, sözcüğün tarihî gelişimini göstermesi bakımından çok kıymetlidir.

katıgılan-: Çalışmak, çabalamak. (Su. 9; Be. a 1; Elg. 6).

gatlanmak: Katlanmak, tahammül etmek: *Gözlerim yaşa gatlan, iş düşdi başa gatlan, her zaman bahar olmaz, bir dem de gışa gatlan.* (Gemalmaz, 1995, s.123).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde hece erimesi: -ıg- > Ø hadiseleri yaşanmıştır. Anlam yönünden de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Suci yazıtında bu sözcük “çalışmak, çabalamak” anlamında geçerken ağızlarda “sabretmek, dayanmak” manasına dönüşmüştür. Bu nedenle kelimeye bir anlam değişmesi olduğu söylenebilir. Ancak bu iki sözcük arasındaki anlam farkı yine de çok derinleşmemiştir.

katıl-: Eklenmek, birlik olmak, karışmak; siyasî ittifak kurmak, birleşmek. (ŞU K 7; ŞU G 8).

gatılmak: Karışmak, birbirine girmek (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.1921b; Korkmaz, 1994(a), s.111a),

katmak: Koymak: *Çay katem mi?* (*Buldan-Dn.; *Beyşehir-Kn.; *Silifke-İç.; *Fethiye-Mğ.) (DS, s.2686a),

katmak: Yanına almak, dahil etmek, katmak. (Turan, 2006; Erten, 1994, s.161b),

gatmak: Karıştırmak (-Sm.; Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.1928a),

gatmak: Koymak, bırakmak; ilave etmek, eklemek. (*Bayındır-İz.; İncekum, Çavuşbucağı *Silifke-İç.) (DS, s.1936a; Gemalmaz, 1995, s.122; Gülsevin, 2002, s.378a; Caferoğlu, 1994(d), s.223b; Caferoğlu, 1995(c), s.242a; Caferoğlu, 1995(a), s.281b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi meydana gelmemiştir, bazı bölgelerde ise kelime başında ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Kelime, ağızlarda da temel anlamı olan “katmak, karışmak, eklemek” biçimlerini korumuştur; ancak “siyasî ittifak kurmak” anlamı ağızlarda kaybolmuştur.

katun: Hatun, kağanların eşlerine verilen ad. (KT D 11; KT D 25; KT D 31; BK D 10; BK D 21; KT K 9; T 31; ŞU B 8; ŞU K 10; Tar. G 6; Tar. B 1; UKK 2; UKK 4; Ta. I 2; Ta. IV; Ta. V).

katın: Kadın. (Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.2684a),

hatın: Hatun, hanım, kadın. (Gemalmaz, 1995, s.158; Günşen, 2000, s.482a; Caferoğlu, 1995(a), s.290a),

kadın: Kadın; güzel, şık, hoş: *Kadın oğlum, kadın Allahım.* (Garipköy *Tavas-Dn.; Yenipazar-Ay.; Gülnar *Ezine-Çkl.; *Sivrihisar-Es.; -İst.; -Mğ.) (DS, s.2591b; Gemalmaz, 1995, s.158; Erten, 1994, s.161a),

gadin: Kadın. (Gemalmaz, 1995, s.158; Günşen, 2000, s.481a; Gülsevin, 2002, s.377a; Aydın, 2002, s.131; Caferoğlu, 1995(c), s.240a; Caferoğlu, 1994(c), s.321a),

gadun: Kadın. (Demir, 2001, s.344b; Aydın, 2002, s.131; Caferoğlu, 1995(c), s.240a; Caferoğlu, 1994(d), s.222a; Caferoğlu, 1994(e), s.234a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -u- > -ı-, kelime başında ünsüz değişmesi: k- > h-, kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi k- > g- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- hadiseleri yaşanmıştır. Yazıtlarda yalnızca hükümdar eşleri için kullanılan bu kelime, ağızlarda genel bir kullanıma sahip olmuştur. Böylece bu kelime ağızlarda daha da yaygınlaşmıştır.

kazgan-: Kazanmak, elde etmek; ülke ya da toprak fethetmek. (KT D 9; KT D 16; KT D 22; KT D 26; KT D 27; KT D 30; KT D 31; BK G 10; BK K 12; BK K 13; BK D 22; BK D 33; BK D 34; BK D 36; T 54; T 55; T 59; T 61; KÇ 7; KÇ 16; KÇ 25; Tar. K 1; Be. d 1; Uy. III b 4; Oy. a 4; İHN, Aç. a 4).

kazanmak: Kazanmak; edinmek, edinmek zorunda kalmak. (Turan, 2006; Erten, 1994, s.162a),

gazanmak: Kazanmak. (Korkmaz, 1994(a), s.111a; Gemalmaz, 1995, s.124; Günşen, 2000, s.476b; Caferoğlu, 1995(b), s.243a; Caferoğlu, 1995(a), s.282a; Caferoğlu, 1994(d), s.232a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi -g > Ø ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik yoktur; yalnız yazıtlardaki “bir ülkeyi fethetmek, ele geçirmek” anlamları doğal olarak yitirilmiştir.

keç-: Geçmek, aşmak (ırmak, göl vs.). (BK GD; KT D 37; BK D 27; BK D 30; T 25; T 35; T 38; T 4; ŞU D 4; ŞU G 1; ŞU G 3; ŞU G 5; KÇ 16).

geçmek: Geçmek; karşı tarafa geçmek; yürümek; vaziyet almak. (Olçay, 1995(b), s.64a; Gemalmaz, 1995, s.125; Turan, 2006; Erten, 1994, s.156b),

geçmek: Ölmek, şikayet etmek. (Yıldırım, 2008, C II; Demir, 2001, s.345),

geçmek: 1.Uykuya dalmak. (Büyükkabaca *Senirkent-Isp.; -Brd.; Dariveren *Acıpayam-Dz.; Ekse *Çal-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; -Mn. ve çevresi; -Es. ve çevresi; *Akyazı ve çevresi-Kc.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Mühye, Çanılı *Ayaş-Ank.; *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; Yerkesik, Kaya *Fethiye-Mğ.), 2.Bilincini yitirmek. (*Merzifon-Ama.),

geşmek: Geçmek. (Olçay, 1995(b), s.65a; Gemalmaz, 1995, s.132; Caferoğlu, 1994(d), s.224a; Caferoğlu, 1995(c), s.249a; Caferoğlu, 1994(e), s.241a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş hadiseleri yaşanmıştır. Yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da bu fiil, temel anlamı korunmuştur. Bunun yanında sözcük, ağızlarda “uykuya dalmak; ölmek; şikâyet etmek” gibi yan anlamlar da kazanmıştır. Bu yönden bakılacak olursa kelimedeki anlam değişimleri olduğu söylenebilir. Ayrıca, Anadolu ağızlarında bu fiil birçok isimle bir araya gelerek yeni kavram alanları da oluşturmuştur.

keçe: Diğer taraf, öte; ötesinde. (BK D 26; BK K 3; KT G 3; KT G 4; KT D 39).

geçe: Taraf, yön: *Suyun öteki geçesi*. (Yazı *Safranbolu-Zn.; Karabüzey *Araç-Ks.; Karlı *Gerze-Sn.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; *Zile-To.; Uzunmusa-Or.; Süme *Bulancak, Nefsiköseli *Görel-Gr.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; -Ezm.; -Ezc.; *Ağın *Keban-El.; Aşudu *Darende *Arapkir-Ml.; -Şur.; Hanal *Nizip-Gaz.; Geben *Andırın-Mr.; Yıldızeli-Sv.; -Yz.; *Keskin-Ank.; Afşar köyleri *Pınarbaşı *Develi *Bünyan-Ky.; Bahçeli *Bor *Ulukışla-Nğ.; Kolukısa, Güvenç *Ereğli *Ermenek-Kn.; Çukurköy *Karaisalı-Ada.; İskele *Anamur *Mut ve köyleri-İç.; Dont *Fethiye-Mğ.; Haşhaşı-Ezc.) (DS, s.1960b; Gemalmaz, 1995, s.125; Aydın, 2002, s.134; Ercilasun, 2002, s.377),

geçeli: Yanlı, taraflı: *İki geçeli oturmuşlar*. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1961a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Kelimedeki herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

keçig: Geçit. (T 35).

geçek: 1.Çok geçilen yer, işlek yol. (Çeltikçi *Anamur-İç.), 2.Dar geçit, boğaz. (Güney *Yeşilova-Brd.; *Çarşamba-Sm.; -Gaz.; -Mr.), 3.Ufak tahta köprü. (Çığrı *Dinar-Af.; Sarıca *Gölköy-Or.; Sahil, Nefsiköseli *Görel-Gr.; Denizli *Vakfikebir-Tr.; Mühye-Ank.) (DS, s.1960b-1961a),

geçek: Bahçe ya da ev kapısı: *Geçeği açık bırakmayın ki inek bahçeye girmesin.* (Yukarıgerfi, Terme *Çarşamba-Sm.) (DS, s.1961a; Demir, 2001, s.345b; Aydın, 2002, s.134; Yıldırım, 2008, C II),

geçek geçit: Büyük suların geçilebilecek yeri. (*Mersin ve köyleri-İç),

geçek taşı: Dereyi geçmek için konulan taşlar. (-Çr.) (DS, s.1961a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Yazıtlarda geçen *keçig* sözüyle ağızlarda geçen *geçek* sözü anlam olarak birebir uyum göstermektedir. Ancak görüldüğü üzere Eski Türkçedeki kelime fiilden isim yapan -(X)g ekiyle oluşturulmuşken ağızlardaki sözcük bir diğer fiilden isim yapan *-ek/-ak* ekiyle kurulmuştur. Kelimeler morfolojik olarak farklı ekler alsalar da bu eklerin aynı görevde olması ve benzer yapılarda gelişmeleri sebebiyle bu iki sözcük ortak bir noktada görülebilir.

keçür-: Geçirmek. (ŞU G 12).

keçirmek: Geçirmek. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.2717b),

geçirmek: Geçirmek. (Gemalmaz, 1995, s.126),

geçürmek: Geçirmek. (Gemalmaz, 1995, s.126).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Erzurum ilinde kelimenin eski biçimi olan *keçir-* yapısı kimi yörelerde korunmuştur. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kedim: Giyim, kuşam; zırh. (İh. H. 4).

keyim: Giyim. (Gülsevin, 2002, s.383a),

geyim (I): Elbise, çamaşır vb. giyilecek şey. (*Torbalı-İz.),

geyim (II): Belirli parçalara ayrılmış gön parçalarından her biri: *Bana iki geyim gön ver.* (Durgut-Kc.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.2016a),

geyim guşam: Kılık, kıyafet; giyinme tarzı. (Korkmaz, 1994(a), s.111b; Gemalmaz, 1995, s.134).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri görülmektedir. Yazıtlarda kelime “zırh” anlamında kullanılmıştır, ağızlarda ise bu anlam kaybolmuştur.

kedimlig: Giyimli, kuşamlı; donanımlı, zırhlı. (KT D 33; ŞU G 9; KÇ 4).

keyimli: Giyimli; giyinmiş, kuşanmış. (Gülsevin, 2002, s.383a),

giyimli: Giyimli. (Erten, 1994, s.157a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø hadiseleri görülmektedir. Bu sözcük yazıtlarda “donanımlı, teçhizatlı; zırhlı” anlamında kullanılmıştır, ağızlarda ise bütün kullanımlar kelimenin temel anlamı olan “giyimli kuşamlı” ifadelerine işaret etmektedir.

kel-: Gelmek; hücum etmek, savaşmaya gelmek. (BK G 8; BK G 11; BK D 5; BK D 17; BK D 19; BK D 23; BK D 25; BK D 27; BK D 28; BK D 31; BK D 32; BK D 34; BK D 35; BK D 39; BK D 41; KT D 4; KT D 23; KT D 28; KT D 37; KT K 7; KT K 11; KT K 12; KT K 13; T 8; T 12; T 15; T 16; T 17; T 22; T 28; T 29; T 33; T 37; T 38; T 40; T 43; T 46; ŞU D 2; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 6; ŞU D 10; ŞU G 1; ŞU G 2; ŞU G 3; ŞU G 9; ŞU B 1; ŞU B 4; O 9; O 10; KÇ 21; KÇ 24; KÇ 26; Su. 1; İh. H. 24; AY 1; AY 4; Uy. I c 2).

gelmek: Gelmek. (Olca, 1995(b), s.64b; Erten, 1994, s.156b; Gülsevin, 2002, s.378b),

gemek: Gelmek. (Gülensoy, 1998; Korkmaz, 1994(a), s.111b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime içinde ünsüz düşmesi: -l- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden ise herhangi bir farklılık olmamıştır. Bu kelime hem yazıtlarda hem ağızlarda yaygın bir şekilde çeşitli isimlerle birleşerek değişik anlamlar da kazanmışlardır. Örneğin yazıtlarda geçen *yalabaç/ sab/ ötüg*

kel- “ bir boydan başka bir boya iyi niyet mesajının gelmesi” ve *yaş/ sıgıt kel-* (User, 2008, s.526a) “üzülmek, acılanmak, kederlenmek” kalıpları ile ağızlardaki *basgın gel-* (DS, s.4447b) “üstün gelmek” ve *denk gel-* (DS, s.1425a) “rastlamak” yapıları kelimenin kullanılışındaki paralelliği göstermesi bakımından önemlidir.

kelin: Gelin. (KT K 9; Uy. Tu. 6).

gelin: Gelin, yeni evlenmiş genç kadın. (Ercilasun, 2002, s.377; Turan, 2006; Yıldız, 2002, s.174b),

gelin kız: Nişanlı kız. (Bulkaz *Çivril, Yukarıseyit *Çal-Dz.; *Alaşehir ve köyleri-Mn.; -Ba.; Ayvacık-Çkl.; Tokat, Bozan, Sarıkavak *Sivrihisar-Es.; -Çr.; -Bt.; *Şarkışla ve çevresi-Sv.; Çanılı *Ayaş, Mühye-Ank.; *Bor-Nğ.; *Karaman-Kn.; *Mut, Mersin ve köyleri-İç.),

gelin kızcı: Görümce. (Akçayazı *Karapınar-Kn.) (DS, s.1981a),

gelin bacı: Amca karısı. (Edip, 1991, s.110),

telli gelin: Süslü püslü gelin. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.3874b),

geline gelin olmak: Kaynananın kendisini gelinin yerine koyarak onu anlaması ve geçinip gitmesi durumu. (Sağır, 1995, s.416b), ,

gelin göçürmek: Gelini güvey evine götürmek. (*Soma ve çevresi-Mn.) (DS, s.4509b),

gelin aşboğazı: Gelinin beraber getirdiği eşya, çeyiz. (Kadamut-Sm.; Yukarıkale *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.1979a),

gelin duvağı: Cuma günü gelini görmek için yapılan toplantı. (Bozan, Tokat-Es.) (DS, s.1980a),

gelin kuşağı: Gelinlerin taktıkları süslü kuşak. (Bulkaz *Çivril-Dz.; Eşke *Divriği-Sv.) (DS, s.1981a),

gelin pırlaklanmak: Gelinin süslenmesi. (*Vezirköprü-Sm) (DS, s.1982a),

gelin uğuru: Gelin, damadın evine giderken duvağı üzerinden serpil en un, üzüm vs. şeyler. (Kozdoğan, Gölhisar-Brd.),

gelin yanı: Düğünün ertesi günü yapılan eğlence. (Duman *Dinar-Af.; Örkenez *Yalvaç, Bağlılı *Şarkikaraağaç-Isp.; *Gürün-Sv.; Akkise, Kirligiret-Kn.),

gelin yanısı: Gelinin yüzüne örtülen örtü, duvak. (Yukarıkale *Koyulhisar-Sv.),

gelin yüzü: Gelinin geldiği ertesi günü gelini görmek için yapılan toplantı. (Yassören *Senirkent-Isp.; *Korkuteli ve köyleri *Elmalı ve köyleri-Ant.) (DS, s.1982b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık yoktur. Ancak, görüldüğü gibi evlenme töre ve adetlerine büyük önem veren Anadolu insanı gelin kavramıyla ilgili birçok ifade oluşturmuştur. Yazıtlarda kelimenin bu kadar geniş bir kullanımı olmamıştır.

kentü: Kendi, kendisi. (KT K 4; KT D 23; BK D 19; ŞU G 8; ŞU D 2).

gendi: Kendi, kendisi. (Edip, 1991, s.110; Erten, 1994, s.156b; Gemalmaz, 1995, s.129-130; Caferoğlu, 1995(a), s.285b; Buran, 1997, s.191; Günşen, 2000, s.477a; Özçelik-Boz, 2001, s.242a; Yıldız, 2002, s.174b),

gendü: Kendi. (Caferoğlu, 1994(d), s.230a; Gemalmaz, 1995, s.129-130; Özçelik-Boz, 2001, s.242a; Gülsevin, 2002, s.378b),

gendü baş gelmek gendü baş getmek: Kendi başına gelip, kendi başına gitmek. (Sağır, 1995, s.416b),

kendi: Kendisi. (Korkmaz, 1994(a), s.116a; Erten, 1994, s.156b),

genni: Kendi. (Gemalmaz, 1995, s.129-130; Özçelik, 1997, s.260a; Özçelik-Boz, 2001, s.242a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime sonunda ünlü daralması -ü > -i ve ilerleyici ses benzeşmesi: -nd- > -nn- hadiseleri görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kergek: Gerek; yok. (KT D 4; KT D 30; KT K 10; BK D 4; İh. H. 23)

kerek: Gerek. (Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.2754a),

gerek (I): Eşit. (Merdinik *Göle-Kr.),

gerek (II): Eksik. (Köşker-Krş.; Gaşyer, Tekfurambarı *Milas-Mğ.) (DS, s.1997a),

gerek: Gerek. (Erten, 1994, s.156b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø görülmektedir. Bazı yörelerde ise kelime başı k- ünsüzü korunmuştur. Anlam yönünden herhangi bir farklılık meydana gelmemiştir.

keyik: Av hayvanı; geyik. (T 8; Alt. K. I b 3).

keyik: Geyik. (Korkmaz, 1994(a), s.116a; Günşen, 2000, s.486a),

keyik: Sarı inek. (*Şebinkarahisar-Gr.) (DS, s.2779b),

geyik: Memeli yabanî hayvan. (Bademağacı-Ant.) (DS, s.2015b),

geyik göbeği: Dağlarda biten boz renkli, ortası mor bir çeşit çiçek. (Kerem *Burhaniye-Ba.; Ilgın *Elbistan-Mr.),

geyik kanı: Pembe renkli boya. (-Or.),

geyik kişi: Erkek adam anlamında kullanılır. (*Çivril-Dz.) (DS, s.2015b),

geyiksırtı: Geyik tüyü renginde, yenilen bir çeşit mantar: *Ormanda geyiksırtı topladım.* (Dağ köyleri *Maçka-Tr.) (DS, s.2016a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime ses değişimi olmamıştır. Ancak, çoklukla kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Kelime ağızlarda hem “yabanî hayvan” hem de “geyik” anlamını korumuştur. Ancak genel olarak anlamda bir daralma söz konusudur.

kez-: Yürümek, dolanmak; askerî birlik ile hareket etmek. (ŞU D 6).

kezmek: Gezmek. (Caferoğlu, 1994(c), s.332a),

gezmek: Gezmek; görmek, bulmak. (Erten, 1994, s.157a; Gülsevin, 2002, s.378b; Ercilasun, 2002, s.377; Caferoğlu, 1994(d), s.230b),

gizmek: Gezmek. (Caferoğlu, 1995(a), s.286b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve bazı yörelerde kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri yaşanmıştır. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik yoktur; ancak yazıtlarda bu kelime, aynı zamanda askerî harekât anlamına da gelmektedir. Bu anlam ağızlarda kaybolmuştur.

kıd-: Kıymak; öldürmek. (BK K 4; KT G 6).

kıymak: Biçmek. (*Kula-Mn.) (DS, s.4560b),

kıymak: Miğdeye ezinti vermek: *Balı çokça yidim, içimi kıydı.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.2858b),

gıymak (I): Acımamak. (İncekum *Silifke-İç.),

gıymak (II): Kesmek, ufak ufak doğramak, kıymak. (İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.2067b; Erten, 1994, s.162b; Gemalmaz, 1995, s.139; Gülsevin, 2002, s.379a; Caferoğlu, 1994(e), s.237b; Caferoğlu, 1995(a), s.283a; Yıldız, 2002, s.175a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri vardır. Yazıtlardaki anlam kelimenin daha o yıllarda soyutlaştığını göstermektedir. Ağızlarda ise kelimenin hem temel anlamı hem de mecazî anlamı yer almaktadır.

kıl-: Kılmak, yapmak, etmek. (BK D 7; BK D 13; BK D 14; BK D 20; BK D 23; BK D 24; KT D 2; KT D 15; KT D 16; KT D 29; KT D 30; KT G 10; BK G 4; BK G 7; BK G 15; BK K 7; BK K 9; BK K 12; ŞU B 4; ŞU D 4; O 10, Ba. II 2; Alt. K. I a 3).

kılmak: Yapmak, kılmak. (Erten, 1994, s.162b; Gülsevin, 2002, s.383a),

gılmak: 1.Namaz kılmak: *Her zaman cuma namazını gılar.* (-Sm.; Karakoyunlu-Kr.), 2.Yapmak, etmek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.2044a; Gemalmaz, 1995, s.135; Buran, 1997, s.193; Gülsevin, 2002, s.383a; Caferoğlu, 1994(c), s.323a).

Açıklamalar: Bazı yörelerde kelimenin hem eski hali hem de kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi ile meydana gelmiş şekli bulunmaktadır; ancak çoklukla ön seste değişikliği uğramış biçimi: k- > g- çok yaygındır. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

kılıç: Kılıç. (KT K 5).

kılınç: Kılıç. (Erten, 1994, s.162b),

gılıç: Kılıç. (Günşen, 2000, s.477b; Caferoğlu, 1994(c), s.323a; Caferoğlu, 1994(d), s.224b),

gılış: Kılıç. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.2042b; Caferoğlu, 1995(b), s.251a; Caferoğlu, 1994(e), s.236b; Caferoğlu, 1995(c), s.244b; Olcay, 1995(a), s.120a; Gemalmaz, 1995, s.136),

kılıç arpa: Hayvanlara yedirilen, başağının taneleri iki sıralı dizilmiş olan, sivri, uzunca ve kuvvetli arpa. (Saray-Çkr.; Gülabi-Yz.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri-İç.; Bademağacı-Ant.),

kılıç balkağı: Kılıç kabzası. (Kızılviran-Ky.),

kılıç otu: 1.Yaraları iyileştirmekte kullanılan söğüt yaprağı gibi yaprakları ve sarı çiçekleri olan bir ot. (*Şebinkarahisar-Gr.; Suboğaz *Kilis-Gaz.; *Antakya-Hat.), 2.Yaprakları kamışa benzeyen, kenarları keskin ve kısa bir ot. (*Doğubeyazıt-Ağ.), 3.Arapsaçı otu. (Ergan-Ezc.)(DS, s.2798b-2799a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş görülmektedir. Bazı yörelerde kelimenin *kılınç* biçiminde yaşadığı görülmektedir. Bu kelimenin oluşumunda iki yol düşünülebilir: Birincisi, *kılmak* kökünden ayrı bir ekle türediği (kıl-(ı)-n-ç), ikincisi ise *-n-* sesinin sonradan türediği. Ancak kelimenin en eski şeklinin yazıtlarda *kılıç* olarak görünmesi, bu *-n-* sesinin sonradan türemiş bir ses olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Sözcük, ağızlarda herhangi bir anlam değişmesine uğramamıştır. Bunun yanında Anadolu'da, kılıç nesnesinin fizikî özellikleri göz önünde bulundurularak birçok bitkiye isim verilmiştir.

kılın-: Yaratılmak; meydana getirilmek, vücuda gelmek. (KT D 1; T 1; T 18; O 4; Tes K 1).

kılınmak (I): 1.Bir işle istekle başlamak, bir şey yapmak isteği göstermek. (Yeniköy, Küplü-Bil.; *Ardanuç ve köyleri-Ar.), 2.Bir işi yapmak için hazırlanmak. (Uruş *Beypazarı-Ank.), 3.Yapılan işe dikkat etmek: *Herkes yapacağı işin iyi olmasına kılınmalı.* (Cevizli *Şavşat-Ar.), 4.Öfke ile kavgaya başlamak. (Yeniköy, Küplü-Bil.) (DS, s.2800a),

kılınmak (II): Yaltaklanmak, boyun eğmek. (-Brd.; -İst.; *İskilip-Çr.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; Mağura *Maçka ve köyleri-Tr.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; -Gaz.; *Afşin-Mr.; -Sv.; *Pınarbaşı ve köyleri-Ky.), 2.Saygı göstermeye çalışmak. (*Merzifon-Ama.; Erkinis *Yusufeli-Ar.) (DS, s.2800b),

gılınmak: Birine hoş görünmek için hafif hareketler yapmak, yaltaklanmak. (*Merzifon ve köyleri-*Ama.; Gökdere *Akdağmadeni-Yz.) (DS, s.2040a),

gılınmak: Beğenmek, alçak gönüllülük göstermek. (-Vn.) (DS, s.4510b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi yaşanmamışken kimi bölgelerde kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Anlam yönünden de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Her şeyden önce kelimenin yazıtlardaki anlamı Anadolu ağızlarında kaybolmuştur. Yazıtlarda bu kelimenin Kök Tengri'nin kudretinden bahsederken kullanılmış olması sözcüğün ilahî bir mana taşıdığını göstermektedir. Ağızlarda ise bu kelimenin yalnızca temel anlamından hareketle birtakım kavramlar oluşturduğu söylenebilir.

kırgag+lıg: Kenarlı, kıyılanmış kumaş. (BK K 11).

kırak: Çevre, kıyı, kenar, uç: *Kitabın kırağını yırttım.* (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; -Af.; Hortma *Acıpayam-Dz.; -Ama.; *Hopa-Ar.; Ergime *İğdır-Kr.; -Ezm.; -Ezc.; -Vn.; *Ahlat-Bt.; -Dy.; Mezime-Ml.; Akçaköy *Nizip *Kilis-Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.) (DS, s.2816b; DS, s.4556a),

kırah: Çevre, kıyı, kenar, uç. (Azerî köyleri-Ama.; Çavdarlı *Şavşat-Ar.; *Erciş-Vn.) (DS, s.2816b),

gırah: Kenar, kıyı, sahil. (Caferoğlu, 1995(c), s.244b).

Açıklamalar: Yazıtlarda kelime, *kırgağlıg kutay* “kenarlı kumaş” biçiminde geçmektedir. Biz bu kelimeden yola çıkarak *kırgag* sözcüğünü ele alabiliriz. Anadolu ağızlarında bu kelimenin bakiyeleri bulunmaktadır. Çoklukla *kırak* biçiminde gelişmiş olan bu sözcüğün ayrıca *kırah* ve *gırah* biçimleri de vardır. Dolayısıyla kimi yörelerde kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -k > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır. Bununla birlikte sözcük yazıtlarda yalnızca bir kumaş türünü nitelerken kullanılmıştır. Ağızlarda ise daha çok “kenar, kıyı” anlamıyla tek başına isim olarak yer almaktadır.

kırk: Kırk (40). (KT KD; KT K 2; KT D 15; ÇA IV 3).

kırk: Kırk. (Erten, 1994, s.162b),

kırg: Kırk. (Erten, 1994, s.162b),

kırh: Kırk. (Erten, 1994, s.162b),

gırk: Kırk (40). (-Sm.) (DS, s.2056b; Caferoğlu, 1994(c), s.323b; Caferoğlu, 1995(c), s.245a; Gülensoy, 1998, s.?.; Yıldız, 2002, s.175a),

gırh: Kırk. (Karakoyunlu-Kr.) (DS, s.2056b; Gemalmaz, 1995, s.137; Günşen, 2000, s.477b; Aydın, 2002, s.135; Caferoğlu, 1994(d), s.224b; Caferoğlu, 1994(c), s.323b; Caferoğlu, 1995(a), s.282b; Caferoğlu, 1994(e), s.237a; Caferoğlu, 1995(b), s.251b; Caferoğlu, 1995(c), s.245a),

gırg: Kırk. (Caferoğlu, 1994(d), s.224b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -k > -g ve -k > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

kısğa: Kısa; kısa zaman içinde, uzun sürmeden. (KÇ 23).

kısa: Kıt, az: *Senin Türkçen mi kısa?* (Haçdişlen *Anamur-İç.) (DS, s.2840a),

gısa: Kısa. (Günşen, 2000, s.477b; Aydın, 2002, s.136),

kısa kuyruklu: Ufak, kısa kuyruklu, sütü az ve çok yağlı bir çeşit manda. (Davutpaşa-İst.),

kısa kütlez: Kısa boylu, tıknaz (kimse). (Tekir *Silifke-İç.),

kısa gelen: Kısaca, biraz kısa. (*Düzce-Bo.) (DS, s.2840b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz yitimi: -g- > Ø ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişme olmamıştır; ancak yine de yazıtlarda bu kelimenin zaman kavramını ifade eden bir unsur olarak kullanılması dikkat çekicidir.

kış: Kış. (BK G 2).

kış: Kar: *Şubatta kış çok yağar.* (*Alaşehir-Mn.; *Gerede-Bo.) (DS, s.2846a; Erten, 1994, s.162b),

gış: Kış. (-Sm) (DS, s.2062; Sağır, 1995, s.417a; Gemalmaz, 1995, s.138; Günşen, 2000, s.478a; Aydın, 2002, s.136; Gülsevin, 2002, s.379a; Yıldız, 2002, s.175a),

kış algını: İlkbaharda yaprak çıkartmayan kışın soğuk vurmuş asma: *Bağlarda kış algını var, gözlerin çoğu gararmış.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.2846a),

kışgözü: Sonbahar ve kış aylarında bahçelerde kendiliğinden yetişen ve kavrularak yaprakları yenilen bir ot: *Kızlar kışgözü kazmaya gidiyorlar.* (Bağıllı *Eğridir-Isp.) (DS, s.2846b),

kış kayıtu: Kışın yemek için saklanan, hazırlanan yiyecekler: *Kış kayıtu daha tamamlamamış.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.2847a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır; ancak ağızlarda *kış* kelimesi ile kurulmuş birçok bitki adının bulunması dikkate değerdir. Bu yönüyle *kış* kelimesi, bir bakıma bazı botanik terimlerinin oluşmasında yer almıştır.

kışla-: Kışlamak, kışı geçirmek. (BK D 31; KT K 8; ŞU D 7).

gışlamak: Kışı geçirmek, kışlamak. (Gülsevin, 2002, s.379b; Caferoğlu, 1994(e), s.237a; Caferoğlu, 1995(c), s.245a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

kız: Kız. (KT D 7; KT D 24; BK D 7; BK K 9; T 48; ŞU D 3; ŞU B 3; ŞU B 4; Su. 7; ÇA IV 1; ÇA IV 2; ÇA X 1).

kız: Kız. (Erten, 1994, s.162b),

gız: Kız. (Caferoğlu, 1994(c), s.323b; Caferoğlu, 1994(d), s.225a; Caferoğlu, 1995(b), s.251b; Caferoğlu, 1994(e), s.242a; Caferoğlu, 1995(a), s.283a; Gemalmaz, 1995, s.139; Günşen, 2000, s.478a; Yıldız, 2002, s.175; Gülsevin, 2002, s.379b),

gı: Kız. (Caferoğlu, 1994(e), s.236b; Yıldız, 2002, s.174b; Gülsevin, 2002, s.378b; Günşen, 2000, s.478a),

kıs: Kız. (Kalay, 1998, s.264),

gis: Kız. (Gülensoy, 1998; Korkmaz, 1994(a), s.112a; Gülsevin, 2002, s.379b),

kız evli[evi]: Kız tarafı, kızın ailesi. (*Düzce-Bo.; *Erciş-Vn.) (DS, s.2862b),

kız kalını: Kız evine düğünde verilen armağan. (Ayvagediği-İç.) (DS, s.2868b),

kız kızan: Çoluk çocuk. (*Düzce-Bo.) (DS, s.2869a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime sonunda ünsüz sızıcılaşması: -z > -s ve kelime sonunda ünsüz düşmesi: -z > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

kız-: Isınmak; kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek. (T 20).

kızmak: Kızmak. (Erten, 1994, s.162b),

kızmak: Yemeğin ekşiyip bozulması: *Yazın sıcaklarda yemek çabuk kızar.* (Pazaravdan *Bucak-Brd.) (DS, s.2869b),

gızmak: Isınmak. (-Sm.; *Bor-Nğ.) (DS, s.2071a),

gızmak: Kızmak; öfkelenmek. (Caferoğlu, 1994(d), s.225a; Caferoğlu, 1994(e), s.237b; Gemalmaz, 1995, s.139; Günşen, 2000, s.478a; Gülsevin, 2002, s.379a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

kızıl: Kızıl. (T 52).

kızıl (I): Altın. (Nilüfer-Brs.; -Ama. ve köyleri; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; -Kr.),

kızıl (II): Kızıl renkli, küçük küp. (*İlgaz-Çkr.),

kızıl (III): Akciğer (*Bor-Nğ.) (DS, s.2864a),

gızıl (I): Altın. (-Kr.),

gızıl (III): Kızıl renk. (DS, s.2070a; Gemalmaz, 1995, s.139; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.392b; Ercilasun, 2002, s.377; Gülsevin, 2002, s.379a; Caferoğlu, 1995(c), s.245a),

kızıl bozul olmak: Kızarıp bozarmak, renkten renge girmek: *Suçunu söyleyince kızıl bozul oldu.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.2864b),

kızıl çiçek: Mineden biraz büyük, mavi renkli, topluca çiçek açan, kısa ve kızıl kahverengi saklı bir çiçek. (Emirşihlar *Anamur-İç.),

kızıl enik: Kökünden kırmızı boya çıkarılan bir ot: *Bu ipi kızıl enikle boya.* (Kesme *Divriği-Sv.) (DS, s.2865b),

kızıl ikindi: İkindiden sonra güneşin batmaya yakın olduğu zaman: *Kızıl ikindide uykuya yattım.* (*Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri-Hat.; Sirkenli-Ada.),

kızıl issi: Ağustosun ilk haftasındaki en sıcak günler, eyyamıbahar. (*Eğridir ve köyleri *Senirkent *Uluborlu-Isp.; *Çivril-Dz.; *Akseki *Manavgat-Ant.),

kızıl işgildi: Kırmızı yaban mersini. (Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.2866a),

kızıl kır: At renklerinden pekmez köpüğünü andıran bir renk. (-Isp.; -İst.; *İskilip-Çr.; *Taşova *Merzifon-Ama.; Köşker-Krş.; *Bor-Nğ.; -Ada.; *Mut ve köyleri-İç.) (DS, s.2866b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Sözcük, anlam yönünden herhangi bir değişim yaşamamıştır; ancak *kızıl* kelimesinin başka isimlerle birleşerek çeşitli bitki adları oluşturduğu görülmektedir.

kiçe: Akşam; gece. (ŞU D 1).

gice: Gece. (Korkmaz, 1994(a), s.112a; Olcay, 1995(b), s.65a; Günşen, 2000, s.478a; Aydın, 2002, s.136),

gice çiçeği: Akşama doğru koku veren, boz renkte çiçekleri olan bir çeşit bitki. (Kışlacık-Ama.),

gice yanığı: Deride meydana gelen yanık gibi su toplayan kabarcıklar. (*Gemerek-Sv.) (DS, s.2071a-b),

gece: Gece. (Olca, 1995(b), s.64a),

gece böcüsü: Ocak çekirgesi. (*Silifke-İç.),

gece gabaruğu: Vücutta kabarcıklar yapan bir çeşit hastalık. (Uluşiran *Şiran-Gm.),

gecegözü: Mum. (*Taşköprü-Ks.),

gece gündüz çiçeği: İlkbaharda açılan ve gece güzel koku yayan bir çeşit çiçek. (Suboğaz-Gaz.) (DS, s.1958a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır; ancak *gece* kelimesinin başka isimlerle birleşerek çeşitli bitki adları oluşturduğu görülmektedir.

kiçig: Küçük; çok az; hiç. (BK D 41; BK K 3; KT G 3).

kiçik: Küçük. (Caferoğlu, 1994(d), s.239a; Caferoğlu, 1994(e), s.249b; Caferoğlu, 1995(b), s.263a),

giçik: Küçük, ufak. (Şenoba *Uludere-Hak.) (DS, s.2207b),

küçik: Küçük. (Erten, 1994, s.164a; Özçelik, 1997, s.264a),

kiçi: Küçük, ufak. (-İz.; *İnebolu-Brs.; -Tr.; -Ank.) (DS, s.2870b),

güççük: Küçük, ufak. (Bağıllı *Şarkikaraağaç-Isp.; -Dn.; *Bozdoğan-Ay.; Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; *Bor-Nğ.) (DS, s.2207a; Buran, 1997, s.191, Demir, 2001, s.347b; Gülsevin, 2002, s.380b),

güccük: Küçük, ufak. (Çamköy *Göhlisar-Br.; Homa *Çivril-Dn.; Peşman *Daday-Ks.; Çanıllı *Ayaş-Ank.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.2207b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -ü- ve kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -ç- > -çç- > -cc- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

kidiz: Keçe kumaş. (BK D 1).

kiyiz: Keçe. (-Brs.) (DS, s.2889a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır. *kidiz* kelimesinin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz. Açıköz, 1995*.

kikşür-: Kışkırtmak, aleyhte tahrik etmek. (KT D 6; BK D 6).

kışkırtmek [kişgirmek]: İnsan ve hayvanı kavgaya kışkırtmak. (Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Sivrihisar-Es.; -Sm.; Lohan-Gaz.; -Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; *Gürün-Sv.; *Bor-Nğ.; *Tarsus-İç.; Yerkesik-Mğ.) (DS, s.2887a),

kışkırmak: Köpeği ısırma ve havlamaya kışkırtmak. (Yassıören *Senirkent-Isp.; *Düzce-Bo.; *Elmalı *Korkuteli-Ant.) (DS, s.2847a)

Açıklamalar: Kelime içinde ses göçüşmesi: -kş- > -şk-, kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelimedeki bütün seslerin incelendiği görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kir-: Girmek, dalmak, hücum etmek; sığınmak; tabi olmak. (BK K 14; BK D 38; KT D 38; ŞU K 11; ŞU D 7; KÇ 23; Tar. G 4).

kirmek: Girmek. (Gülsevin, 2002, s.383b),

girmek: Girmek, içeri dâhil olmak; bürünmek; saklanmak. (Turan, 2006; Erten, 1994, s.157a),

gimek: Girmek. (Korkmaz, 1994(a), s.112a; Gülensoy, 1998).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişim söz konusu değildir.

kirü: Geri; batı. (KT D 2; BK D 3; O 11; KÇ 16).

gerü: Geri. (Gemalmaz, 1995, s.131; Caferoğlu, 1995(a), s.286a),

geri: Geri. (Gemalmaz, 1995, s.131; Erten, 1994, s.156b),

geri: Sonra. (Gülensoy, 1998; Turan, 2006),

giri: Geri; geri taraf, kıç. (*Bor-Nğ.) (DS, s.2083b; Günşen, 2000, s.478a),

kiri: Geri. (Gülsevin, 2002, s.383b),

gerisini geri: Gerisin geriye. (Korkmaz, 1994(a), s.111b),

ondan geri: Ondan sonra, ondan dolayı. (-Brd.; Apturrahmanlar *Serik-Ant.) (DS, s.3285a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- ve kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i hadiseleri meydana gelmiştir. Kelime, temel anlamını ağızlarda da korumuştur; ancak yazıtlardaki gibi “batı” anlamıyla kullanılmamaktadır.

kişi: İnsan, kişi. (KT G 6; KT G 7; KT K 10; KT D 1; KT D 39; BK K 4; BK K 5; BK K 6; BK D 2; BK D 3; BK D 28; BK D 34; BK D 41; T 4; T 10; T 33; T 60; KÇ 5; KÇ 8; KÇ 13; KÇ 22; Ba. II 2; KK 4; Oy. a 4; ÇA VI 3).

kişi: Evin erkeği, koca, eş; kişi. (*Foça-İz.; Bölcek *Simav-Kü.; *İskilip-Çr.; *Çarşamba, Demirciler-Sm.; *Artova-To.; -Or. ve köyleri; *İğdır, İrişli, Bayburt *Sarıkamış, Susuz-Kr.; *Arapkir-Ml.; *Afşin-Mr.; -Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; -Krş.; -Ky.; -Nğ.; *Kozan-Ada.), 2.Yabancı erkek. (-Af.) (DS, s.2886b; Gemalmaz, 1995, s.202; Ercilasun, 2002, s.380),

gişi: 1.Koca, eş. (-Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; *Şebinkarahisar-Gr.; -Ezc.; *Ağın-El.; Aşudu *Darendel-Ml.; Cingife-Gaz.; -Mr.; Hacıilyas *Koyulhisar *Gürün-Sv.; Gökdere *Akdağmadeni-Yz.; Çalış *Haymana-Ank.; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı ve çevresi-Ky.; *Bor-Nğ.; -Kn.; *Kozan *Osmaniye-Ada.), 2.Kişi, insan. (-Çr.; Kuzköy *Akkuş, Danışman *Fatsa-Or.; -Nğ.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.), 3.Zarif, kibar, soylu kimse. (Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.2085b; Edip, 1991, s.111; Erten, 1994, s.157a; Gemalmaz, 1995, s.140; Gülensoy-Buran, 1994, s.215; Caferoğlu, 1994(e), s.241a; Caferoğlu,

1994(d), s.230b; Caferoğlu, 1995(c), s.250a; Caferoğlu, 1995(a), s.286b; Caferoğlu, 1995(b), s.254a; Olcay, 1995(b), s.65b; Özçelik, 1997, s.260a; Buran, 1997, s.191; Günşen, 2000, s.478a; Aydın, 2002, s.136; Gülsevin, 2002, s.379a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Bazı yörelerde herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam yönünden kelimenin kavram alanının daraldığı gözlenmektedir. Yazıtlarda bu sözcük ile çoğu zaman “insan” kastedilmiştir. Ağızlarda ise genellikle “erkek kişi, koca” anlamı ağırlık kazanmıştır.

kod-/kot-: Koymak, bırakmak; boylar arasındaki siyasi birliğin ortadan kalkması. (BK G 12; T 2; T 3; ŞU D 2; ŞU G 6).

koymak: Yerleştirmek koymak; sokmak, içine yerleştirmek; defnetmek; takmak; tayin etmek. (Erten, 1994, s.163b; Turan, 2006),

koymak: Etkilenmek, dokunmak. (Çığrı *Dinar, İshaklı *Bolvadin-Af.; -Brd.; Darıveren *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan, Karacasu-Ay.; -Mn. ve çevresi; -Kü.; *Kandıra-Kc.; *Düzce-Bo.; -Gaz.; -Ank.; *Bor-Nğ.; *Mut ve köyleri-İç.; Çomaklı *Korkuteli-Ant.; *Milas-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.2943b),

goymak (I): Koymak. (-Sm.; *Arpaçay-Kr.; Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.),

goymak (II): Etkilendirmek, içlendirmek. (Yassıören *Senirkent-Isp.; Oğuz *Acıpayam, İshaklı *Çivril-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Bor-Nğ.) (DS, s.2111a),

goymak: Salıvermek, bırakmak, koyuvermek. (Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.2111b-2112a; Caferoğlu, 1994(e), s.238b; Caferoğlu, 1995(a), s.284b; Caferoğlu, 1994(d), s.227a; Gemalmaz, 1995, s.144; Demir, 2001, s.346b; Gülsevin, 2002, s.379b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -d > -y ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik olmamıştır.

kokı+lık: Tütsü için kullanılan kokulu bir madde. (BK G 11).

kohı: Koku. (Özçelik-Boz, 2001, s.244b),

kohu: Koku. (Erten, 1994, s.163a),

gohu: Koku. (Caferoğlu, 1995(c), s.245b),

gohu: Koku. (Caferoğlu, 199(a), s.283; Caferoğlu, 1994(e), s.238).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u hadiseleri bulunmaktadır. Yazıtlarda *koki* kelimesi kök olarak kullanılmamıştır; ancak *kokuluk* kelimesi bulunmaktadır. Bu kullanımdan yola çıkarak *koki* kelimesini ele aldık. Anlam yönünden herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

kon-: Konmak, yerleşmek. (KT G 5; KT G 7; BK K 4; BK K 5; BK D 40; T 17; KÇ 13; Tes G 2; Tes G 3; Tar. B 4).

konmak: Kısa bir süre için bir yere yerleşmek. (Çufaruksa-Tr.; *Ağın-El.; Köprüköy *Keskin-Ank.) (DS, s.2919a),

gonmak: Konmak, yurt tutmak, yerleşmek. (Caferoğlu, 1994(e), s.238a; Caferoğlu, 1994(d), s.226a; Günşen, 2000, s.478b; Aydın, 2002, s.137; Gülsevin, 2002, s.379b),

gonah gonmak: Yerleşmek, ev bark yapmak. (Gülseren, 2000, s.402a),

kışlahçı gonmak: Sürekli olarak yazlıkta oturmak. (Gülseren, 2000, s.409b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

kontur-: Kondurmak; yerleştirmek; iskân etmek. (KT D 2; KT D 21; KT D 38; BK D 4; BK D 17; BK D 18).

kondurmak (I): Bir sözü tam yerinde ve sırasında söylemek, taşı gedğine koymak: *Diğnedi diğnedi de tam dengine getirdi öyle bir kondurdu ki!* (*Bor-Nğ.),

kondurmak (II): İşlemede, işlenen renkleri birbirleriyle uygun olarak yerli yerinde kullanmak, bağdaştırmak. (*Bor-Nğ.),

kondurmak (III): Konuk etmek. (-Gaz.) (DS, s.2918a),

gondurmak: Kurmak, koymak. (Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.392b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve ek başında ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden de bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazıtlardaki somut anlamlı kullanıma karşın ağızlarda -Arpaçay yöresi dışında- kelimenin soyut ifadeler için kullanıldığı görülmektedir. Bu yönüyle kelime Anadolu ağızlarında, anlam olarak daha geniş kavramları karşılamıştır. Özellikle de çeşitli bitki ve hayvan isimlerinin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

kony: Koyun; koyun yılı. (KT KD; KT D 12; BK D 11; ŞU K 9; ŞU B 2; O 12; O Ek Yazıt 3-7; Tar. D 9).

koy: Koyun: *Koylar kuzulamaya başladı.* (Çilehane *Reşadiye-To.; Karaçay, Başhöyük-Kn.) (DS, s.2942a),

koyun: Koyun sürüsü: *Koyun nerde kaldı ki hâlâ görünmüyor!* (Darıveren *Acıpayam-Dn.) (DS, s.2944b),

koyun: Koyun, koç. (Turan, 2006),

goyun: Koyun. (-Gaz.; -Kn.) (DS, s.4512b; Korkmaz, 1994(a), s.112b; Gemalmaz, 1995, s.144; Günşen, 2000, s.479a; Aydın, 2002, s.138; Gülsevin, 2002, s.379b),

koyunbacağı: Sapı kısa, başakları dolgun ekin. (Zencidere-Ky.),

koyun dibi: Bir çeşit ot. (Ilıcaksu *Domaniç-Kü.) (DS, s.2944b),

koyun gözü (I): 1.Papatya. (-İst.; *Çerkeş-Çkr.; *Mecitözü-Çr.; *Vezirköprü-Sm.; Sulusaray *Artova, Kızılköy-To.; Salman, Kuz *Akkuş-Or.; *Tirebolu-Gr.; -Ml. Ve çevresi; Tombak, Tepebaşı *Göksun *Elbistan *Afşin-Mr.; Eşke *Divriği *Gemerek *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; Boymul-Yz.; *Bünyan-Ky.; Faydalı *Kozan-Ada.), 2.Mor çiğdem. (Kumdanlı *Yalvaç-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; *Alayunt-Kü.; *İlgaz *Kurşunlu-Çkr.; -Sv.; *Bodrum-Mğ.),

koyun gözü (II): İri ve yassı taneli bir çeşit kara üzüm. (*Erciş-Vn.),

koyun gözü (III): Çok ayaklı sürüngen, zehirsiz bir böcek. (Darıveren *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan-Ay.),

koyun kıran: İlaç yapmakta kullanılan bir çeşit bitki, sarı kantargon. (*Lapseki-Çkl.; Kn.),

koyun mantarı: Bir çeşit mantar. (*Düzce-Bo.),

koyun yüzü: 24 Şubatta çobanların evleri dolaşp topladıkları bahşış. (Karkıncık *Artova-To.; Pekin *Kelkit-Gm.) (DS, s.2945a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Yazıtlarda kelime *ny* ses grubu ile yazılmıştır. Kimi bölgelerde ise bu ses grubundaki *n* sesi düşmüştür. Anadolu ağızlarında genellikle *koyun* biçimi kullanılmıştır. Anlam bakımından herhangi bir farklılaşma olmamıştır.

kop: Hep, tamamıyla, çok. (KT G 2; KT G 3; KT G 9; KT G 10; KT K 1; KT K 7; KT K 10; KT D 2; KT D 14; KT D 30; KT D 34; KT D 38; KT GD; KT KD; BK G 12; BK G 1; BK K 2; BK K 7; BK K 14; BK D 3; BK D 12; BK D 24; BK D 28; T 42; T 46; O 12; Uy. III a 3).

köp: Çok. *Bugün işim köptür, gidemeyeceğim.* (Kırım göçmenleri-İst.; Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.2960b).

Açıklamalar: Kelimenin Anadolu ağızlarında tamamen inceldiği gözlemlenmektedir: -o- > -ö-. Anlam olarak ise herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Kelimenin Oğuz boyları dışındaki Türk boylarının bulunduğu yerlerde kullanılması dikkat çekicidir.

korgan: Sığınak; kale. (KT K 8; BK D 31; BK D 40).

korgan: Gözetleme delikleri olan sığınak. (-Or.; -Gr.; -Tr.) (DS, s.4567b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir. Kelimenin yalnızca Karadeniz bölgesinde yaşaması dikkat çekicidir.

kork-: Korkmak. (T 39; T 41; O 7).

korkmak: Korkmak. (Erten, 1994, s.163a),

gorkmak: Korkmak. (-Sm.) (DS, s.2104b; Caferoğlu, 1994(c), s.324a),

gorhmak: Korkmak. (Koyundere *Ahıska-Kr.; İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.2104b; Erten, 1994, s.163a; Caferoğlu, 1994(d), s.232b; Caferoğlu, 1994(e), s.238b; Caferoğlu, 1995(c), s.246b; Caferoğlu, 1995(a), s.284a; Gemalmaz, 1995, s.143; Günşen, 2000, s.478b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: k- > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir.

köç-: Göçmek. (Tar. B 4).

göçmek: Göçmek. (Erten, 1994, s.157a),

göçmek (I): Kocaya gitmek. (Okam *Göle-Kr.),

göçmek (II): İhtiyarlamak. (*Düzce-Bo.) (DS, s.2121b),

köçmek (I): Kızın evlenmesi. (Erkinis *Yusufeli *Şavşat-Ar.),

köçmek (II): Düşmek, yıkılmak. (Gönen-Isp.) (DS, s.2948b; Caferoğlu, 1995(b), s.263b),

göşmek: Göçmek, taşınmak. (Gülsevin, 2002, s.380a; Caferoğlu, 1995(c), s.260b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş hadiseleri meydana gelmiştir. Kelime ağızlarda hem temel anlamını korumuş hem de “ihtiyarlamak, kocaya varmak, düşmek” anlamlarını karşılar olmuştur. Bu nedenle kelimedeki anlam genişlemesi olmuştur diyebiliriz.

kök: Gök; gök rengi, mavi, yeşil, boz. (KT D 1; KT D 3; BK D 2; BK K 12; BK G 12; BK D 4; T 15; Tar. D 4; Tar. B 3; Elg. 10).

kök: Gök. (Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.2952a),

gök (I): Olgunlaşmamış, ham meyve: *Gök erik safra yapar.* (-Uş.; Güney *Yeşilova-Brd.; Oğuz *Acıpayam *Çal-Dz.; *Tire-İz. ve çevresi; -Brs.; *Gerede *Düzce, İğneciler *Mudurnu-Bo.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; -Sn.; Bademağa *Alanya *Korkuteli *Elmalı-Ant.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.2134a-b),

gök (II): 1.Mavi, masmavi. (-Af.; Yassıören *Senirkent-Isp.; Çeltekin *Yeşilova-Brd.; *Bozdoğan-Ay.; *Tire-İz.; *Gölcük *Akyazı ve çevresi-Kc.; *Gerede-Bo.; *Kilimli-Zn.; Peşman *Daday, Karabüzey *Araç *Taşköprü-Ks.; *Merzifon-Ama.; *Arapkir-Ml.; *Milas-Mğ.), 2.Yeşil, yemyeşil. (*Çal-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Düzce-Bo.; Alıköy *Çaycuma-Zn.; Karabüzey *Araç-Ks.; *Milas-Zn.) (DS, s.2134b; Gülsevin, 2002, s.379b),

göv: 1.Mavi. (-Sm.; *Şebinkarahisar-Gr.; *Kilis-Gaz.; Şekeroba-Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; *Osmaniye, Mustafabeyli *Ceyhan-Ada.), 2.Yeşil. (-Sm.; *Halfeti *Birecik-Şur.; -Gaz.; -Nğ.) (DS, s.2134b-2135a),

göy: 1.Mavi. (*İğdır-Kr. ve bazı köyleri), 2.Yeşil. (*Antakya-Hat.) (DS, s.2135a; Gemalmaz, 1995, s.145),

göv: Gökyüzü. (Çığrı *Dinar-Af.; Oğuz *Acıpayam, Çöplü *Çivril-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; Peşman *Daday-Ks.; -Sm.; Eskihiyüyük *Şarkışla-Sv.; *Bahçe-Ada.) (DS, s.2126b),

gög: Gökyüzü. (İğnecik-Isp.; Peşman *Daday-Ks.; Danışman *Fatsa-Or.; *Hozat-Tn.; *Bor-Nğ.; Şeref *Yatağan-Mğ.) (DS, s.2126a),

gö: Olgunlaşmamış, ham meyve; mavi, masmavi; yeşil, yemyeşil. (-Çr.; Kuzköy *Ünye-Or.; *Emirdağ-Af.; Gököy-Or.) (DS, s.2134a-b-2135a),

gök at: Demirkırmızı renginde at. (-Kr.; *Lüleburgaz-Krk.),

gök bakla: Taze yeşil fasulye. (Kasımağzı *Vakıkebiri-Tr.; -Ky.) (DS, s.2135a),

gökbaş: Tarlalarda yetişen mavi çiçekli bir bitki, peygamber çiçeği. (Bozan-Es.; Ergen-Ezc.; Boğazlıyan-Yz.; -Ank.; *Karaman-Kn.),

gökböri: Bozkurt. (-Dz.),

gök cerge: Yeşilimsi, mavimsi renkli bir çeşit göçmen kuş. (*Avanos-Nş.) (DS, s.2135b),

gök çekirge: Kanatsız bir çeşit yeşil çekirge. (*Bodrum-Mğ.) (DS, s.2136b).

Açıklamalar: Bu sözcük, ağızlarda gerçekten çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, kelime de birçok ses değişimi de gözlemlenmektedir. Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -g > -v > -y ve kelime sonunda -öv /-öy seslerinin büzüşmesi sonucu ortaya çıkan ünlü uzunluğu söz konusudur. Kelime anlam bakımından yazıtlardaki kullanımlarla paralellikler göstermektedir. Anadolu

ağızlarında bu sözcüğün özellikle çeşitli bitki ve hayvan türlerinin adı olması da dikkat çekicidir. Kelimenin yaygınlığını sağlayan temel noktanın birçok rengi ifade etmesi gösterilebilir.

köl: Göl. (KT D 34; KT K 2; ŞU D 6; ŞU G 2; ŞU G 3; ŞU G 6; Tes K 3; Tar. D 2).

köl: Göl. (Caferoğlu, 1994(c), s.333a; Gülsevin, 2002, s.383b),

göl: Göl. (Erten, 1994, s.157a; Gülsevin, 2002, s.383b),

göl: Yüksek yerden dökülen suyun oyduğu yer, çukur. (Olukyanı-Zn.; -Hat.) (DS, s.2140a),

göl kestanesi: Yumru şeklinde olan, bataklıkta yetişen, yenilebilir bir bitki. (Etleme *Düzce-Bo.) (DS, s.2144a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişimi yaşanmazken kimi bölgelerde kelime başındaki ünsüz ötümlü hale gelmiştir: k- > g. Anlam yönünden farklı bir durum göze çarpmamaktadır.

kölek: Gölek, küçük göl, bataklık, gölcük. (T 15).

kölek: Yağmur sularının toplandığı küçük çukur. (*Pozantı-Ada.) (DS, s.2954b),

gölek: 1.Küçük su birikintisi, gölcük. (Sofular *Eğridir-Isp.; *Kemalpaşa-İz.; -Ba.; -İst.; Bahattin *İskilip-Çr.; *Çarşamba-Sm.; Aşudu *Darendе-Ml.; *Nizip-Gaz.; *Göksun-Mr.; *Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Dört Yol-Hat.; Karaözü *Gemerek *Divriği ve köyleri *Koyulhisar *Gürün-Sv.; Elecik *Kalecik-Ank.; -Krş.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı *Bünyan-Ky.; -Nş.; *Bor-Nğ.; *Ereğli *Karaman-Kn.; *Kozan *Pozantı-Ada.; Belenkeşli, Çiftapınar *Mersin *Mut-İç.; Eldirek *Fethiye-Mğ.), 2.Tarla içerisinde bulunan su havuzu, bataklık. (Balcalı *Çarşamba-Sm.; -Mr.) (DS, s.2141b-2142a).

Açıklamalar: Kimi bölgelerde kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Anlam bakımından herhangi bir farklılaşma olmamıştır.

kömür: Kömür. (Tar. D 7; ŞU K 8).

kömür: Kömür. (Gemalmaz, 1995, s.205),

komür: Kömür. (Günşen, 2000, s.486b; Aydın, 2002, s.144).

Açıklamalar: Kelimenin kimi yörelerde ilk hecede kalınlaşma eğilimde olduğu görünmektedir. Bu sesin o ile ö arasında bir ses olduğu söylenebilir. Anlam yönünden herhangi bir fark yoktur. Bu sözcük bengü taşlarda *Kömür Tag* “Gobi’nin kuzeybatısında, Kara Kum ile Ötüken arasında bir dağ” (User, 2008, s.149) biçiminde bir yer adı olarak kullanılmıştır.

köñül: Gönül; insanın iç dünyası. (KT K 11; KT G 12; T 15; T 32).

göñül: Gönül. (Günşen, 2000, s.478b; Aydın, 2002, s.137),

gönül: Gönül. (Erten, 1994, s.157a; Gemalmaz, 1995, s.144; Günşen, 2000, s.478b; Özçelik-Boz, 2001, s.242a; Aydın, 2002, s.137),

göyün: Gönül. (-Kr. ve köyleri; -Bt.; *Ağın-El.; *Nizip-Gaz.; Berit ve Gavurdağı Yörükleri-Mr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.2173b; Erten, 1994, s.157a; Gemalmaz, 1995, s.144; Olcay, 1995(a), s.120b; Özçelik, 1997, s.260b),

gönül gezdirmek: Beğenip seçme işinde kararsız davranmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.2155b),

gönül atmak: Küsmek, darılmak, kırılmak. (Kerem *Burhaniye-Ba.; *Seyitgazi-Es.; Akçalar *Seydişehir-Kn.),

gönül bırakmak: Küsmek, darılmak, kırılmak. (İğneciler *Mudurnu-Bo.),

gönül koymak: Küsmek, darılmak, kırılmak. (*Sarayköy ve köyleri-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı-İz.),

gönül uğrusu: Gönül almayı, gönlü hoş etmeyi bilen kimse. (*Bor-Nğ.) (DS, s.2156a-b).

Açıklamalar: Kelime ağızlarda birçok ses değişimine uğramıştır. Her şeyden önce kelimenin Anadolu’da nazallı biçimi yani eski biçimi daha yaygındır, sadece birkaç yörede bu nazallık kaybolmuştur. Kelime başındaki ünsüzün ötümlüleşmesi: k- > g- ağızlarda yaygındır. Doğu bölgelerimizde ise kelimenin *köyün* biçiminde kullanılması dikkat çekicidir.

kör-: Görmek, bakmak; tabi olmak, bağımlı olmak. (KT K 10; KT D 8; KT D 19; KT D 30; KT G 2; KT G 11; KT G 12; KT G 13; BK K 2; BK K 8; BK K 14; BK K 15; BK D 2; BK D 16; BK D 24; BK D 39; T 1; T 26; T 31; ŞU G 3; ŞU D 10; ŞU D 11; KÇ 3; Uy. III d 2; Su. 8; Su. 11; Aç. c 2).

körmek: Görmek. (Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.2968a),

görmek: Görmek. (Olcay, 1995(b), s.65b; Eren, 1997, s.186; Özçelik-Boz, 2001, s.242a),

görmek: Beslemek, görmek, bakmak, ilgilenmek: *at görmek*. (Gemalmaz, 1995, s.145; Olcay, 1995(a), s.120b),

gürmek: Görmek. (Olcay, 1995(b), s.66b),

gömek: Görmek. (DS, s.4513a; Korkmaz, 1994(a), s.112b; Gülsevin, 2002, s.379a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünlü değişmesi: -ö- > -ü-, kelime sonunda ünsüz düşmesi: -r > Ø ve titrek -r sesinin düşmesiyle ortaya çıkan ünlü uzunluğu hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamı olan “görmek, bakmak” anlamlarını ağızlarda da muhafaza etmiştir. Ancak yazıtlardaki “siyasî olarak tabi olmak, bağımlı olmak” anlamı ağızlarda kaybolmuştur.

kötür-: Kaldırmak, götürmek; yükseltmek; hükümdar ailesini ululamak. (KT D 11; KT D 25; BK D 10; BK D 21).

götürmek: Götürmek. (Erten, 1994, s.157a; Gemalmaz, 1995, s.145; Gülsevin, 2002, s.380a),

götürmek: Dayanmak, tahammül etmek. (Darıveren *Acıpayam-Dz.) (DS, s.2166b; Günşen, 2000, s.479a; Ercilasun, 2002, s.381),

götirmek: Götürmek. (Erten, 1994, s.157a),

götümek: Götürmek. (Korkmaz, 1994(a), s.112b; Gülsevin, 2002, s.380a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelime sonunda titrek ünsüzün düşmesi: -r > Ø hadiseleri meydana

gelmiştir. Kelime ağızlarda hem temel anlamını korumuş hem de “dayanmak, tahammül etmek” gibi bazı soyut anlamlar da kazanmıştır. Bunun dışında, yazıtlarda hükümdar ailesinin kutsallığını anlatmak için de kullanılan bu fiil, bahsettiğimiz anlamını Anadolu ağızlarında kaybetmiştir.

köz: Göz. (KT K 10; KT K 11; BK D 2).

göz: Göz. (Erten, 1994, s.157a),

goz: Göz. (-Nğ.) (DS, s.2112a; Buran, 1997, s.191; Günşen, 2000, s.479a; Turan, 2006),

göz: Nazar. (Uluğbey *Senirkent-Isp.; -Brd.; *Sarayköy ve köyleri, Yukarıseyit *Çal-Dz.; -Mn. ve çevresi; Yeniköy-Ba.; *Alaşehir-Mn.; *Sivrihisar-Es.; *Akyazı ve çevresi *Kandıra-Kc.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; -Tr.; Ersis *Yusufeli-Ar.; *Ağın-El.; *Antakya-Hat.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.2175a),

göz: Suyun çıktığı yer, kaynak. (Çığrı *Dinar-Af.; Bozanönü-Isp.; Kuşbaba *Bucak, Çamköy *Göhlhisar-Brd.; Yukarıseyit, İsabey *Çal, Honaz ve köyleri, Darıveren *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Çal-Kü.; Gaipiler *Kandıra-Kc.; Üveyikli *Devrek-Zn.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Bayadı-Or.; -Tr.; -Gm.; Bağlıca *Aradanuç-Ar.; *Ağın-El.; *Göksun-Mr.; *Antakya-Hat.; -Sv.; Zencidere-Ky.; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; Taşbaşı, Afşar *Ermenek-Kn.; -Ada.; *Tarsus *Silifke ve bazı köyleri *Mut ve köyleri *Mut ve köyleri *Anamur-İç.; *Elmalı-Ant.; Dadya, Bağyaka, Gerit, Yerkelik *Fethiye *Bodrum *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski-Krk.) (DS, s.2174b),

göz bayıcı: Göz boyayıcı, sihirbaz. (Çığrı *Dinar-Af.; Başpınar *Tefenni, Güney *Yeşilova-Brd.; Darıveren *Acıpayam, Honaz ve köyleri-Dz.; *Susurluk, Yeniköy-Ba.; Tokat *Mihalıççık *Sivrihisar-Es.; *Kandıra-Kc.; Peşman *Daday-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *İskilip-Çr.; *Merzifon-Ama.; Bayadı-Or.; Haçavera *Maçka-Tr.; Yavuz *Şavşat, Erkinis *Yusufeli, Bağlıca *Aradanuç-Ar.; -Ezc.; *Ağın-El.; -Ml.; -Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı *Antakya-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; *Bor-Nğ.; *Mersin ve köyleri-İç.; Çavuşköy *Babaeski *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.2175b-2176a),

göz belertmek [göz akartmak]: Hiddetle ya da korkutmak için gözlerinin akını göstererek bakmak: *Hem kabahatlısın hem de göz belertiyorsun.* (*Dinar-Af.; *Eğridir ve

köyleri, Uluğbey *Senirkent, Bağlılı *Şarkikaraağaç-Isp.; Karamanlı *Tefenni, Kuşbaba *Bucak-Brd.; Kösten, Honaz *Sarayköy ve köyleri, Darıveren *Acıpayam, Hırka *Tavas-Dz.; Dallica *Nazilli, Eymir *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı-İz.; *Alaşehir-Mn.; *Susurluk *Edremit, Yeniköy-Ba.; Tokat-Es.; *Kandıra-Kc.; *Kurşunlu-Çkr.; *İskilip-Çr.; -Sm.; Zana ve çevresi *Merzifon-Ama.; Kuzköy *Akkuş-Or.; Nefsiköseli *Görece-Gr.; *Afşin ve köyleri-Mr.; Hacııyas *Koyulhisar, Çöplü, Tekerahma *Gürün, Çepni *Gemerek, Tutmaç-Sv.; Çanlılı *Ayaş-Ank.; Feyzullah *Develi *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Anamur *Mut ve köyleri-İç.; -Ant.; Pınarlıbelen *Bodrum, Yerkesik *Fethiye ve köyleri-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.2176a-b),

göz erimi: Gözün görebileceği kadar uzaklık, ufuk: *Ali buradan göz erimi uzaklaştı.* (*Lapseki-Çkl.; Tokat, Bozan-Es.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; -Tr.) (DS, s.2180b),

göz kesimi: Göz kararı, oranlama. (*Sarayköy ve köyleri-Dz.; -Mn. ve çevresi; *Susurluk, Yeniköy-Ba.; Tokat-Es.; *Akyazı-Kc.; *İskilip-Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; -Or. ve köyleri; -Tr.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; *Erciş-Vn.; -Çr.; -Mr. ve çevresi; *Gürün *Koyulhisar-Sv.; *Fethiye ve köyleri, Yerkesik-Mğ.) (DS, s.2182a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime içinde ünlü kalınlaşması: -ö- > -o- görülmektedir. Yazıtlardaki *köz* kelimesi, somut bir isim olarak kullanılmıştır. Ağızlarda ise kelimenin benzetme ve soyutlama yapılarak kullanılması dikkat çekicidir. “Nazar” anlamına gelen *göz* kelimesi soyutlanmışken “kaynak” anlamına gelen *göz* kelimesi benzetme yapılarak anlam değişmesine uğramıştır.

kubra-/kubran-/kubrat-: Derlenip toplanmak, bir araya gelmek; boylar arasındaki birliği sağlamak. (KT G 10; KT D 12; BK K 7; BK D 11; T 4; ŞU K 5; KÇ 27).

kubarmak: 1.Gururlanmak, böbürlenmek. (*Dinar-Af.; *Gelendost-Isp.; *Çal, Oğuz *Acıpayam-Dz.; *Alaşehir-Mn.; Tokat-Es.; *Kandıra-Kc.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; *Niksar-To.; Bayadı, Kuz *Akkuş-Or.; *Afşin-Mr.; *Şarkışla, Çepni *Gemerek *Gürün-Sv.; Sarioğlan-Ky.; -Nş.; *Bor-Nğ.; *Silifke, Arslanköy-İç.; *Elmalı, Güzelsu *Akseki-Ant.; Yerkesik-Mğ.), 2.Karşı gelmek. (Kurşunlu *İlgaz-Çkr.; *İskilip-Çr.), 3.Hayvanın tüylerini kabartması. (*Sandıklı-Af.; -Kn.; Yapıntı *Mut-İç.) (DS, s.2988a),

gubarmak: Gururlanmak, böbürlenmek. (Bayat *Emirdağ, Çığrı *Dinar-Af.; Uluğbey *Senirkent *Eğridir-Isp.; Güney *Yeşilova, Başpınar *Tefenni-Brd.; Dağköyleri *Sarayköy, Yukarıseyit *Çal, Honaz-Dz.; *Alaşehir-Mn.; *Sivrihisar-Es.; *Kandıra-Kc.; *Araç-Ks.; -Çr.;

*Merzifon-Ama.; Kuzköy *Akkuş, Bayadı *Ünye, Nefsiköseli *Görele-Gr.; Haşhaşı-Ezc.; *Ağın *Keban-El.; *Afşin-Mr.; Çamova *Divriği, Maksutlu *Şarkışla *Koyulhisar *Zara-Sv.; Çanılı *Ayaş *Kızılcahamam-Ank.; *Bor-Nğ.; Gargara *Ermenek-Kn.; *Mut, Aslanköy *Silifke *Mersin-İç.; Yerkesik, Ceylan *Fethiye-Mğ.) (DS, s.2185a; DS, s.4513b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başındaki ünsüz korunurken kimi yörelerde bu ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g- ve ses göçüşmesi (metatez): -ra > -ar hadiseleri meydana gelmiştir. Yazıtlardaki veriler ile ağızlardaki kayıtlar arasında anlamca bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazıtlarda kelimenin somut ve soyut olarak “bir araya gelmek” anlamını karşılmasına karşın; ağızlarda sözcük, tamamen farklılaşıp soyutlaşarak “kibirlenmek, böbürlenmek” anlamı kazanmıştır. Bu yönüyle kelime hem anlam kötüleşmesi meydana gelmiş hem de anlam, farklı bir kavram alanına kaymıştır.

kul: Erkek esir, köle. (KT D 7; KT D 20; KT D 21; KT D 24; KT K 9; BK D 7; BK D 17; BK D 18; BK D 20; ŞU D 1; ŞU G 9; Uy. III a 1; Gür.).

kul: Kul, köle. (Erten, 1994, s.163b),

gul: Kul. (Sm.) (DS, s.2190b; Caferoğlu, 1994(d), s.228a; Caferoğlu, 1994(e), s.239a; Caferoğlu, 1995(a), s.284b; Caferoğlu, 1995(b), s.256a; Caferoğlu, 1995(c), s.247b; Sağır, 1995, s.418a; Gemalmaz, 1995, s.146; Günşen, 2000, s.479b; Ercilasun, 2002, s.378; Gülsevin, 2002, s.380a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- görülmektedir. Kelime, anlam yönünden de bazı değişiklikler yaşamıştır. Yazıtlarda kelimenin yalnızca “erkek” için kullanıldığı açıktır. Ağızlarda ise herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bu sözcük kullanılmıştır. Böylece kelimenin anlamında özelden genele doğru bir kayma meydana gelmiştir.

kulkak: Kulak. (BK K 11; BK G 12).

gulak: Kulak. (Caferoğlu, 1995(a), s.284b; Eren, 1997, s.186; Gülsevin, 2002, s.380a),

gulah: Kulak. (Erten, 1994, s.163b; Gemalmaz, 1995, s.146; Aydın, 2002, s.138),

kulak (I): Sabanın toprağa giren kısmının iki tarafında bulunan ve toprağı yanlara dökmeye yarayan parça. (Oğuz *Acıpayam, Çöplü *Çivril-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Susurluk, Yeniköy-Ba.; *Akyazı-Sk.; -Bo.; -Çr.; *Antakya-Hat.; *Bor-Nğ.; *Çumra *Ermenek-Kn.; *Anamur-İç.; *Milas, Yerkesik-Mğ.; -Ed.; *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski-Krk.; *Saray-Tk.) (DS, s.2994b),

kulak (IV): Gücü sırtığını koymaya yarayan dokuma aygıtının yan direkleri. (*Ezine-Çkl.),

kulak (V): Köprünün iki yanındaki duvarlar: *Köprüünün kulağına oturdum.* (*Mut-İç.),

kulak (VIII): Telli müzik araçlarında akort vidası, burgu. (-Ank.; -Krş.) (DS, s.2995a),

kulak davutmak: Kulak kabartmak, kulak vermek. (*Çerkeş-Çkr.),

kulak küpesi: Kulak memesi. (Görçek-İz.),

kulak mekişi: Kulak memesinin altındaki çukur: *Çocuğun kulak mekişinde yara var.* (Yılanlı *Eğridir-Isp.; *Ermenek-Kn.),

kulaksamak: Dinlemek, kulak vermek, önem vermek. (Bağıllı *Gelendost-Isp.; Yeniköy-Ba.; -Ed.) (DS, s.2995b),

kulak tözü: Kulak arkası, kulak tozu. (*Dinar-Af.; -Dz.; *Tire, Görece-İz.; -Mn.; Yeniköy-Ba.; Tokat, Bozan-Es.; Karaköy *Düzce-Bo.; -Gm.; -Şur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Antakya-Hat.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; *Mut köyleri-İç.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.2996a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -k- > -g- > Ø, kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Kelime ağızlarda da temel anlamını korumuştur. Bunun yanında kulağın vücutta bulunduğu kısım ve şekli esas alınarak bazı tarımcılık terimleri ve çeşitli araç isimleri de oluşturulmuştur. Bu kelimelerde, benzetme unsurunun ön plana çıktığı söylenebilir.

kum: Kum; çöl. (T 7; ŞU K 8; Tar. D 7).

gum: Kum. (-Sm.; Sağamor *İğdır-Kr.; Sökün, Tekeler *Siilifke-İç.) (DS, s.2194a; Caferoğlu, 1994(e), s.239b; Caferoğlu, 1994(d), s.232b; Korkmaz, 1994(a), s.113a; Gemalmaz, 1995, s.147; Gülsevin, 2002, s.380a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Yazıtlarda kelime, bir yer adının (Kara Kum: İltiş'in kışlık ordugâhı, Yin-shan'ın kuzeyinde, Çin kaynaklarında Hei-sha-ch'eng olarak geçen bölge) (User, 2008, s.150) içerisinde tespit edilebilmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

kuz: Kuzey; dağların kuzey yamacı. (T 7; Tar. B 5).

kuz: 1.Soğuk ve güneş görmeyen yer. (-Ks. ve çevresi; Konyar, Katransa, Kayalar, Selanik), 2.Nemli, ıslak yerler. (*Kula-Mn.) (DS, s.4577a),

guz: Gölge, güneş almayan yer. (Çiftlik *Dinar, Nuhköyü-Af.; -İsp. ilçe ve köyleri; Salda, Çuvalı *Yeşilova-Brd.; Ekse *Çal, Tilkili *Tavas, Çöplü *Çivril, Güney-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; Çamaltı *Menemen-İz.; Uncubozköy-Mn.; Salahattin-Ba.; Cumalıkızık-Brs.; *Domaniç-Kü.; Gömele *Söğüt-Bil.; İğneciler *Mudurnu, Guzuren-Bo.; Hisar *Ulus-Zn.; Peşmen *Daday-Ks.; Çıkrık *Mecitözü-Çr.; -Sm.; *Merzifon köyleri, Zana-Ama.; *Ünye, Kuzköy *Akkuş, Şıhlar *Ulubey-Or.; *Tirebolu, Tepeköy, Piraziz, Düzköy-Gr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *Ağın *Keban-El.; Ortaköy *Şarkışla, Palha, Kesme *Divriği, Telin, Çöplü *Gürün, Karaözü *Gemerek-Sv.; -Ank.; *Ermenek *Karaman, Silile-Kn.; -Ada.; *Mersin-İç.; *Korkuteli, Bağyaka *Finike *Kaş-Ant.; İncirköy-Mğ.) (DS, s.2196a).

Açıklamalar: Bazı bölgelerimizde herhangi bir ses değişmesi olmamıştır; ancak genel olarak kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: k- > g-. Sözcük, anlam bakımından değişiklik göstermemiştir.

küç: Güç, kuvvet. (KT D 8; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 30; KT B; BK D 2; BK D 8; BK D 9; BK D 11; T 52; ŞU D 5; O 5; O 11; Tar. B 4; Alt. K. I a 2; Uy. III a 1; Be. d 1).

güç: Güç. (Caferoğlu, 1994(d), s.227b; Erten, 1994, s.157b),

guç: Güç, kuvvet. (Eren, 1997, s.186),

güj: Güç, çetin; kuvvet; takat. (Caferoğlu, 1995(c), s.250b; Caferoğlu, 1995(b), s.255a; Gemalmaz, 1995, s.150),

güçsünmek: Bir şeyi güç saymak, zoruna gelmek. (*Çal-Dn.; *Lapseki-Çkl.; *Düzce-Bo.; Tokat, Bozan-Es.; *Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri-Hat.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Fethiye-Mğ.) (DS, s.2211a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -j hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme söz konusu değildir.

küçlög: Güçlü, kuvvetli. (T 20; O 12).

güşlü: Güçlü, kuvvetli. (Caferoğlu, 1994(c), s.326b; Korkmaz, 1994(a), s.113b; Günşen, 2000, s.480a; Gülsevin, 2002, s.380b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş > -j ve ek sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

küdegü: Damat, güveyi. (Uy. Tu. 6).

güyegu: Güveyi. (Caferoğlu, 1994(e), s.240b),

güyevü: Güveyi. (Caferoğlu, 1994(e), s.240b),

güvegi: Damat, güveyi. (Kesirik-El.) (DS, s.2239b; Erten, 1994, s.157b; Caferoğlu, 1995(a), s.287b; Gemalmaz, 1995, s.151; Özçelik-Boz, 2001, s.242b),

gövegi: Damat, güveyi. (*Bornova-İz.) (DS, s.2239b),

güveyi: Damat. (Özçelik-Boz, 2001, s.242b),

güvey: Güveyi. (Olçay, 1995(b), s.66b),

güve: Damat, güveyi. (*Kandıra-Kc.; *Akçaşehir-Bo.; Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.2239b; Caferoğlu, 1994(a), s.327b; Caferoğlu, 1994(c), s.229a),

güva: Güveyi, damat. (-Yz.) (DS, s.2239b),

guva: Güveyi. (Caferoğlu, 1994(c), s.229a),

guya: Güveyi. (Caferoğlu, 1994(c), s.229b),

güyo: Damat, güveyi. (Peşman *Daday-Ks.; Kuzköy *Ünye *Gölköy-Or.) (DS, s.2239b; Caferoğlu, 1994(c), s.229b),

güveyi donatmak: Damadı giydirmе töreni. (-Ama.) (DS, s.2241b),

güveyi düzmek: Damadı giydirmе töreni. (Yarıkkaya *Yalvaç-Isp.) (DS, s.2241b),

güvey değışmek: Güvey, tıraştan sonra gelin tarafından gönderilen elbiseyi giymek. (-Tr.) (DS, s.2241b),

güvey eğlenmesi: Güvey hamamında yapılan eğence. (-Nğ.) (DS, s.2241b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değışmeleri: -d- > -y- > -v-, yine kelime içinde ünsüz değışmesi: -g- > -v-; -g- > -y-, kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i, kelime sonunda ünlü düşmesi -i > Ø ve hece büzüşmesi sonucunda oluşan ünlü uzunluğu: -eği > ee görülmektedir. Anlamda herhangi bir değışme olmamıştır.

kümüş: Gümüş. (KT G 5; KT GB; BK K 11; BK G 11; KT K 12; T 48; Ta. V 2; Be. d 1).

gümüş: Gümüş. (Erten, 1994, s.157b; Caferoğlu, 1995(c), s.249a),

gümiş: Gümüş. (Erten, 1994, s.157b),

gümüş balığı: Hamsi balığı. (-Çkl; -Sm.),

gümüşgöz: Açgözlü, para canlısı, cimri. (*Gelendost *Şarkıkaraağaç, Büyükkabaca *Senirkent-Isp.; Başpınar *Tefenni-Brd.; *Çarşamba-Sm.; -Tr.; *Koyulhisar-Sv.; Köşker-Krş.; Bahçe *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri-İç.; *Saray-Tk.) (DS, s.2224a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kimi yörelerde kelime içindeki ünlü daralmıştır: -ü- > -i-. Kelime, ağızlarda da temel anlamını korumuştur. Ayrıca bu kelimenin renk bildirmesinden dolayı olsa gerek çeşitli balık türlerine ismini de vermiştir. Bu yönüyle kelimenin kullanım alanı genişlemiştir.

kün (I): Gün, güneş. (BK GD; BK GB; BK G 1; BK K 2; BK K 11; BK K 27; BK D 8; KT K 12; KT G 2; KT G 8; KT GD; T 22; T 27; T 39; ŞU G 7; ŞU D 1; İh. A. a 2; Be. a 2; Elg. 10; Ba. III 3).

kün: Gün. (Caferoğlu, 1994(c), s.333b; Caferoğlu, 1994(d), s.239b; Caferoğlu, 1995(a), s.294b; Gülensoy, 1998),

gün: Gün, güneş. (Erten, 1994, s.157b; Olcay, 1995(a), s.120b; Olcay, 1995(b), s.66a; Gemalmaz, 1995, s.150; Özçelik-Boz, 2001, s.242b; Aydın, 2002, s.139; Ercilasun, 2002, s.378a),

gün burnu: Güneşin doğarken ya da batarken görünen küçük parçası. (Saray-Çkr.; Orçan-Mr.; Çanılı *Ayaş-Ank.; Kayarcık *Saimbeyli-Ada.; *Mut ve köyleri-İç.),

gün çalmak: Güneş almak, güneş vurmak. (-Çr.; -Sm.; *Bayburt-Gm.),

gün çiçeği: Sabah açan akşam kapanan çiçek. (*Şebinkarahisar-Gr.) (DS, s.2225a-b),

gün dikimi: Öğle vakti. (Salda *Yeşilova-Brd.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Bodrum-Mğ.) (DS, s.2226a),

gün eğilmesi: İkindiden sonraki zaman. (*Bayramiç-Çkl.; -Çr.) (DS, s.2227b),

gün erişmek: Güneş ışınlarının her tarafa yayılması. (Kayarak *Saimbeyli-Ada.) (DS, s.2228a),

gün kavuşması: Güneşin batım zamanı. (Uluğbey *Senirkent-Isp.; *Sarayköy-Dz.; *Bergama-İz.; *Yeniköy *Edremit *Susurluk-Ba.; Tokat-Es.; *Kandıra *Akyazı-Kc.; *Düzce-Bo.; *Daday-Ks.; *Merzifon-Ama.; Havsu *Kelkit-Gm.; Ergan-Ezc.; Orçan-Mr.; *Kilis-Gaz.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Fethiye *Milas-Mğ.; Ceylan *Lüleburgaz-Krk.; *Saray-Tk.) (DS, s.2229b),

gün orta: Öğle zamanı. (*Karşıyaka-İz.; -Brs.; Büyükyenice-Bil.; -Ama.; -Tr.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; *İğdır-Kr.; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Erciş-Vn.; *Ahlat-Bt.; -Dy.; *Varto-Mş.; -Kn.),

gün önü: Gün doğmasına yakın zaman. (-Çr.; *Bor-Nğ.; Tömek-Kn.) (DS, s.2230b),

gün uçmak: Akşam olmak. (Kaplanlı *Hadım-Kn.) (DS, s.2231a),

gün üzülməsi: Güneş batarken dağ tepelerinde kalan son ışıklar. (Çamurluk *Saimbeyli-Ank.),

gün yağmuru: Güneş varken yağan iri damlalı yağmur. (Güney *Yeşilova-Brd.; Yukarıseyit *Çal-Dz., *Edremit-Ba.; *Merzifon köyleri-Ama.; *Kelkit-Gm.; *Afşin ve

köyleri-Mr.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Mut köyleri *Anamur-İç.; Karaveliler *Alanya-Ant.; Ceylan, Kaya *Fethiye-Mğ.) (DS, s.2232a-b),

gün yılımı: Güneşin ikindiye doğru inmek üzere olan durumu. (*Gediz-Kü.; *Daday-Ks.) (DS, s.2232b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Kelime ağızlarda da temel anlamını korumuş ve bu temelde gelişerek bir hayli geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. *gün* sözünden istifade edilerek çeşitli bitki adları meydana getirilmiş ve daha da dikkat çekicisi gün içindeki her zaman diliminin farklı isimlerle anılmasında *gün* sözcüğü merkeze oturtulmuştur. Bu kullanımların bir benzerini yazıtlarda da görmekteyiz: *kün batsık* “batı”, *kün ortusu* “güney” ve *kün togsık* “doğu”. Yazıtlarda yönler isimlendirilmişken ağızlarda günün dilimleri belirlenmiştir.

kün (II): Halk; akraba. (Uy. Tu. 1; Be. C 2).

el gün: 1.Hısım, akraba, eş dost. (Bayburt *Selim-Kr.), 2.Halk. (*Beyşehir *Seydişehir-Kn.) (DS, s.4495b),

el gün maskarası: Herkese alay konusu olan, kişiliği olmayan. (*Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1714a),

il gün: Herkes. (-Gaz.) (DS, s.2523a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- hadisesi görülmektedir. Sözcük, ağızlarda tek başına yaşamamakla beraber *el gün* ikilemesi içerisinde kendini göstermektedir. Kelime, tek başına kullanılmamasına rağmen anlamını ağızlarda da muhafaza etmiştir.

küni: Haset, kıskançlık. (BK D 30).

günü: Kıskançlık, haset: *Günüsünden karnının çanağı çatlıyor.* (Cebel *Egridir-Isp.; -Ba.; Gölcük *Bayramıç-Çkl.; *Mustafakemalpaşa-Brs.; *Sivrihisar-Es.; -Çr.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; *Zile ve köyleri-To.; -Gaz.; *Antakya-Hat.; Telin *Gürün *Koyulhisar-Sv.; Çanılı *Ayaş *Haymana *Polatlı-Ank.; -Kır.; *Bünyan, Tavlısın-Ky.; *Bor-Nğ.; *Karaman *Bozkır *Ermenek-Kn.; *Mut-İç.) (DS, s.2231a),

günülemek: Çekememek, kıskanmak. (-Uş. ve çevresi; -İsp. ve ilçeleri; -Ba.; *Ezine-Çkl.; -Brs.; *Emet, Güzelyurt-Kü.; *Söğüt-Bil.; *Sivrihisar, Tokat-Es.; *Gebze *İzmir-Kc.; -Bo.; -İst.; *Safranbolu-Zn.; Peşman *Daday-Ks.; -Çkr.; *İskilip-Çr.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; *Erbaa *Zile-To.; *Şebinkarahisar-Gr.; -Kr.; -Ezc.; -Ml.; -Gaz.; -Mr.; *Antakya-Hat.; *Koyulhisar, Palha *Divriği, Telin *Gürün-Sv.; *Boğazlıyan *Sorgun-Yz.; *Ayaş-Ank.; Köşker-Krş.; *Develi-Ky.; *Avanos-Nş.; *Bor-Nğ.; *Ereğli *Ermenek-*Kn.; *Ula, Yenice-Mğ.; Hahhaşı-Tk.) (DS, s.2231b-2232a; Ayva, 2001, s.860),

günülemek: Kıskanmak (çocukların birbiri arasında) (Özgür, 2004, s.96),

günü çömleği: Kıskanç. (Yolboyu *Bozkır-Kn.),

günü mü, çaba mı?: Haset mi, çaba mı? (-Gaz.) (Aksoy, 2009, s.324).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ü > -i hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişim olmamıştır.

künlük: Günlük. (ŞU D 9; Tar. B 2).

günlük: Günlük. (Özçelik, 1997, s.260b),

günlüh: Günlük. (Erten, 1994, s.157b),

günlug: Günlük. (Erten, 1994, s.157b),

kırk günlük: Mayıs ayında çıkan ve kırk günde yetişen bir çeşit bakla. (Küçükisa *Zile-To.; -Tr.) (DS, s.2830a),

üç günlük: Pek kısa süre: *Üç günlük ömür için...* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4058b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, ek içinde ünlü kalınlaşması ve genişlemesi: -i- > -ı- ve -i- > -ü- > -u- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bu kelimenin kullanılış biçimleri de paralellikler göstermektedir. Yazıtlarda iki kez *tümen künlük* biçiminde sayı grubu içinde yer alan sözcük, ağızlarda da *kırk günlük*, *üç günlük* gibi kalıplaşmış ifadelerde kullanılmıştır.

küntüz: Gündüz. (KT D 27; BK D 22; T 12; T 52).

gündüz: Gündüz. (Erten, 1994, s.157b),

gündiz: Gündüz. (Özçelik, 1997, s.260b),

günüz: Gündüz. (*Kandıra-Kc.; *Bayburt *Sarıkamış, Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.2232a; Caferoğlu, 1994(e), s.241b; Caferoğlu, 1995(a), s.287b; Caferoğlu, 1995(b), s.255b; Olcay, 1995(a), s.120b; Gemalmaz, 1995, s.151).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g-, kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelime içinde ünsüz erimesi: -d- > Ø ve bu ünsüzün erimesiyle oluşan ilk hecede ünlü uzunluğu görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir ses değişimi olmamıştır.

kür: Gür, sık. (ŞU D 10).

kür: İçine girilmeyecek kadar sık orman, çalılık, fundalık yer. (Kazlar *Tavas-Dz.; *Menemen-İz.; Şeref *Yatağan-Mğ.; Marmaris *Milas-Mğ.) (DS, s.3043b),

gür: Çalılık, ormanlık. (Bayat *Emirdağ-Af.; *Eğridir-Isp.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; -İz.; Yeniköy-Ba.; Gölcük *Bayramıç-Çkl.; Şeyhler *Ulubey *Bayadı-Or.; *Kelkit-Gm.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; *Kozan-Ada.; Boztepe *Serik, Güzelsu-Ant.; Yerkelik-Mğ.),

gürlük: Çalılık, ormanlık. *Gelendost *Şarkikaraağaç, Güney *Yeşilova-Brd.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Bergama-İz.; *Susurluk-Ba.; İncirli-Bil.; Sarmaşık *Fatsa-Or.; *Saray *Malkara-Tk.) (DS, s.2233a-b),

kürlük: Sık. (Caferoğlu, 1994(c), s.333b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başındaki ünsüz korunmuşken çoklukla bu ünsüzün ötümlü hale geldiği görülür: k- > g-. *kür* kelimesi yazıtlarda yeri hâlâ belirlenemeyen bir orman olan *kür budıklı* isminin içerisinde geçmektedir. Dolayısıyla kelime, anlam yönünden bir farklılık arz etmez.

küt-: Beklemek. (ŞU D 5).

kütmek: Hayvan vs. gütmek. (Gülsevin, 2002, s.384a),

gütmek (I): Hayvan otlatmak. (*Banaz-Uş.; *Atabey-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; Honaz, Çöplü *Çivril-Dz.; *Bornova *Foça-İz.; *Demirci-Mn.; *Edremit-Ba.; Alayunt-Kü.; -Sn.; -Or.; *Göksun-Mr.; Eşke *Divriği-Sv.; *Elmadağ-Ank.; *Pınarbaşı *Bünyan *İncesu-Ky.; Erenyaka *Akseki-Ant.; *Marmaris-Mğ.),

gütmek (II): Gözetlemek, bir işi ya da düşünceyi izlemek. (Sürez *Bozdoğan-Ay.; Bornova-İz.; *Düzce-Bo.; *Ünye-Or.; -Sv.; -Ank.; Çiftelinar *Mersin-İç.),

güdmek (I): Hayvan otlatmak. (Körküler *Yalvaç-Isp.; Çeltekin *Yeşilova-Brd.; Ovacık *Tavas-Dz.; Almus-To.; *Pınarbaşı-Ky.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Kaş-Ant.) (DS, s.2239a-b; Eren, 1997, s.186; Günşen, 2000, s.480b),

güdmek (II): Arkasını kollamak, bırakmamak. (*Almus-To.; Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.2213a),

örüm gütmek: Gece davar gütmek. (Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.3356a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- ve kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -t > -d görülmektedir. Anlam bakımından da bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Yalnızca Şine Usu bengütaşında kullanılan bu sözcük, “beklemek” anlamına gelmektedir. Ağızlarda ise özellikle “hayvanların güdülmesi” ve soyutlanmış şekli olan “arkasını kollamak” anlamları ağırlık kazanmıştır.

küz: Güz, sonbahar. (ŞU D 8).

güz: Güz. (Erten, 1994, s.157b; Sağır, 1995, s.418b; Gülsevin, 2002, s.380b),

guz: Sonbahar. (*Bünyan *Pınarbaşı-Ky.) (DS, s.2204b; Günşen, 2000, s.480b; Aydın, 2002, s.140; Turan, 2006),

güzün: Güz vakti, sonbaharda. (Güzüren-Bo.; İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.2205b; Gemalmaz, 1995, s.151),

güzin: Güzün, sonbaharda. (Erten, 1994, s.157b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: k- > g- meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir değişme olmamıştır.

men: *krş. ben.* Ben, 1.Tekil şahıs zamiri. (KT G 11; KT D 9; KT D 27; BK G 3; BK G 9; BK GB; BK B 6; BK K 9; BK D 8; BK D 22; BK D 33; BK D 34; BK D 36; T 10; T 11; T 12; ŞU D 10; ŞU D 12; ŞU G 9; Su. 2; Su. 3; Alt. K. I C 1; Alt. K. II a 1; Alt. K. II a 3; Alt. K. II C 1; Uy. III b 3; Uy. III d 1; Uy. III d 2).

men: Ben (1.teklik şahıs zamiri). (Korkmaz, 1994(a), s.117b; Caferoğlu, 1995(c), s.263b), (Erten, 1994, s.150a; Olcay, 1995(b), s.53b; Özçelik, 1997, s.256a; Yıldız, 2002, s.167a; Gülsevin, 2002, s.371b; Caferoğlu, 1995(d), s.206a); Caferoğlu, 1995(c), s.223a),

ben başa: Kendi kendime: *Kimselerin günahı yok, ben banga yaptım.* (*Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.625b).

Açıklamalar: Birkaç yöre dışında kelime başındaki ünsüz değişmiştir: m- > b-. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

menkü: *krş. beḡü.* Ebedî, sonsuz; ebedî olarak. (KY 5).

bengü: Anıt. (Kırım göçmenleri),

bengutaş: Anıt. (-Kc.; Buca-İz.) (DS, s.628b),

bekgütaş: Anıt. (-Kc.; Buca-İz.) (DS, s.628b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz değişmesi: m- > b-, kelimedeki nazallık kaybolmuştur: -ḡ- > -n- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -k- > -g- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından değişme olmamıştır.

ne: Ne, hangi, niye? (KT D 9; BK D 9; BK D 28; T 14; T 32; T 39; T 57).

ne: Niçin, neden, niye. (*Maçka-Tr.) (DS, s.3243; Caferoğlu, 1994(c), s.336b; Erten, 1994, s.166a; Caferoğlu, 1994(d), s.243b; Caferoğlu, 1995(c), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.239; Gülsevin, 2002, s.385a),

ne: “Falan” anlam ve görevinde kullanılır. (Tahtacı aşireti, Akçaeniş *Elmalı-Ant.) (DS, s.3250a; Günşen, 2000, s.490b),

ni: Ne. (Erten, 1994, s.166b; Gemalmaz, 1995, s.239).

Açıklamalar: Kelime çoklukla eski biçimini hem anlam hem de yapı olarak korumuştur. Bazı doğu illerimizde ise kelime sonundaki ünlü değişmiştir: -e > -i. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

neke: Niye, niçin? (T 38; T 39).

neye: Niye, niçin? (Erten, 1994, s.166a; Olcay, 1995(b), s.75a; Gemalmaz, 1995, s.239),

niye: Neden, niçin? (Erten, 1994, s.166b; Gemalmaz, 1995, s.239).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -k- > Ø, kelime içinde yardımcı ünsüz türemesi: ne+e > neye ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Yazıtlarda *ne+ke* biçiminde kurulan bu sözcük, yönelme hali eki alarak oluşmuştur. Eski Türkçedeki yönelme hali eki bilindiği gibi Türkiye Türkçesinde yerini -e/ -a'ya bırakmıştır. Dolayısıyla düşen -k- ünsüzü iki ünlünün art arda gelmesine sebep olmuştur. Böylece iki ünlü arasına yardımcı ünsüz (-y-) girerek kelime ağızlardaki biçimini almıştır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

nençe: Ne kadar, nice, pek çok. (BK K 9).

nence: Ne kadar. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.3247a),

nince: Çok kalabalık. (Demirciler *Gebze-Kc.) (DS, s.3253a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- meydana gelmiştir. Sözcüğün anlam bakımından pek değişme göstermediği söylenebilir. Yalnız, Kocaeli ilinde tespit edilen “çok kalabalık” anlamı, kelimenin hem anlam bakımından hem de şekil bakımından biraz farklılaştığına işaret eder.

oba: Oba. (Ta. II 3).

oba (II): 1.Yabancı. (Karabağ *Emirdağ-Af.; Söğüt, Honaz-Dz.; Sarıkavak-Es.; *Nizip-Gaz.; Şekeroba-Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; Ağrakos *Suşehri-Sv.; Emirler *Bâlâ-Ank.; Epçe *Pınarbaşı köyleri-Ky.; Höketçe *Saimbeyli *Kadirli-Ada.; Emirler, Ayvagediği *Mersin *Mut köyleri *Tarsus, Çiftepınar-İç.), 2.Komşu.

(*Kuşadası-Ay.; *Torbalı *Kemalpaşa-İz.; Yağbastı *Kula-Mn.; *Geyve-Kc.; Geben-Mr.; Kalecik, Seydin *Avanos-Nş.; Bakırdağı, Çataloluk *Bünyan-Ky.; Çakırlar *Akşehir-Kn.; Şihşamı-Ada.; Yanpar-İç.; *Serik-Ant.; Eldirek, Pisi-Mğ.),

oba (III): 1.Ova. (-Tr. ve çevresi; -Rz.), 2.Tepe. (-Isp.), 3.Yazın hayvanlarla çıkılan yayla, yaylak. (*Maçka köyleri *Vakıkebır *Akçaabat-Tr.; *Ağın-El.; *Koyulhisar *Zara-Sv.; -Nğ.) 4.Yaylalardaki otlaklar. (*Koyulhisar-Sv.),

oba (IV): Beş on evli köy. (İğridere *Kuyucak-Ay.; -Mn. ve çevresi; *Ayvacık-Çkl.; Tokat-Es.; Karkıncık *Artova, Çilehane *Reşadiye-To.; Sarıca *Gölköy, Danışman *Fatsa-Or.; Nefsiköseli *Görel-Gr.; Ergen-Ezc.; *Afşin ve köyleri, Kesim-Mr.; *Gemerek, Maksutlu *Şarkışla-Sv.; *Bor-Nğ.; *Milas-Mğ.),

oba (V): Mağaza. (Kuz *Akkuş-Or.),

oba (VI): Yazın, koyunların yatması için ovalarda yapılan çevresi çitle çevrilmiş yer, ağıl. (Dereçine *Bolvadin-Af.; Kızılağaç *Gündoğmuş-Ant.),

oba (VII): Konuk olarak bir yere gitme, gezme. (Çandır *Serik *Kaş, Akçaeniş *Elmalı-Ant.; Karkın-Mğ.) (DS, s.3261a-b; s.4610a).

Açıklamalar: Kelimede ses bakımından herhangi bir değişme olmamıştır. Anlam bakımından ise pek çok farklılık göze çarpmaktadır. Sözcüklerin anlamına bakılırsa eski Türk yaşamının izleri açıkça görülmektedir. Bunun yanında *oba* kelimesi “yabancı, misafir, mağaza, köy” gibi daha farklı kavramları da karşılamıştır.

oçuk: Ocak. (T 8).

oçak: Sacayak. (-Brs.) (DS, s.3266a),

ocak (I): Ateş. (Derbent *Alaşehir-Mn.),

ocak (II): Eski ve soylu aile. (-Or. köyleri; *Maçka *Of-Tr.; *Kilis-Gaz.) (DS, s.3264a),

ocakbaşı: Mutfak. (Maksutlu *Şarkışla-Sv.),

ocak deliği: Ocağın içinde kibrit, çıra vb. şeyleri koymak için yapılan raf. (Bekilli *Çal-Dz.),

ocak eçeği: Ocakta odunları dayayarak çatmaya yarayan üç ayaklı ve ön tarafı başlıklı demir araç, sacayağı. (*İskilip-Çr.; *Çarşamba-Sm.; *Bor-Nğ.),

ocak kaşı: 1.Ocak tabanından 30 cm kadar yükselen, üstüne kazan, tencere oturtmaya yarayan taş duvar. (Söğüt, Honaz-Dz.; *Pötürge-Ml.; Hacıılyas *Koyulhisar-Kn.), 2.Ocak kemerinin üstündeki tahta raf. (Seyit, Bekilli *Çal-Dz.), 3.Tandırın tavanla birleşen yeri. (-Ezm.),

ocak kenî: Yangına karşı ocağın önüne yerleştirilen dikdörtgen biçimindeki taş. (Gündüzbey-Ml.),

ocak kocası: Kışın ocağın arkasına konulan büyük kütük. (Rumeli göçmenleri-Ant.) (DS, s.3264b),

ocah: Ocak; ev. (Erten, 1994, s.166b; Buran-Gülensoy, 1994, s.228; Gemalmaz, 1995, s.245; Özçelik-Boz, 2001, s.246a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime içinde ünlü değişmesi: -u- > -a- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelime, anlam bakımından da bir hayli ilginç bir yol izlemiştir. Sözcüğün yazıtlardaki kullanımı ağızlarda da korunmuştur; ancak ağızlar bu kelimenin anlam ve kavram alanını genişletmiştir. Anadolu ağızlarındaki anlam gelişmesi şu şekilde açıklanabilir: ateş > ocak > mutfak > aile; ev > soylu ve eski aile. Görüldüğü gibi kelime, anlamca gelişmiş ve farklı kavramların ifadesi halini almıştır.

oglan: Çocuklar; oğullar. (KT G 1; KT K 11; KT GD; BK K 1; Su. 9).

oglan: Oğlan, erkek çocuk. (Edip, 1991, s.127; Erten, 1994, s.166b; Özçelik, 1998, s.265b),

oğlan: Erkek çocuk, delikanlı oğlan. (Turan, 2006),

uğlan: Oğlan. (Günşen, 2002, s.500a),

ovlan: Oğlan. (Eren, 1997, s.189),

olan: Oğlan. (Erten, 1994, s.167a; Caferoğlu, 1994(d), s.244b; Caferoğlu, 1994(e), s.255b; Caferoğlu, 1995(a), s.299a; Günşen, 2000, s.491b; Demir, 2001, s.352a; Gülsevin, 2002, s.385a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -v-, kelime başında ünlü değişmesi: o- > u- ve kelime başında ses büzüşmesinden kaynaklanan ünlü uzunluğu: og- > oo- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün anlam bakımından da daraldığı görülmektedir. Yazıtlarda sözcüğün *ogul* kelimesinin çokluk biçimi (*ogul+an*) olarak kullanıldığı görülürken, ağızlarda bu ek işlevini kaybetmiş ve kalıplaşarak tekilleşmiştir. Ayrıca, yazıtlarda sözcük, “çocuklar, evlatlar” anlamında herhangi bir cinsiyet bildirmeden genel kullanıma sahiptir. Ağızlarda ise bu kelime yalnızca “erkek çocuk” anlamında kullanılagelmıştır. Bu yönüyle kelimenin genel anlamdan özel anlama indirgendiği söylenilebilir.

ogul: Çocuk, evlat; bir unvan niteleyicisi. (KT D 1; KT D 5; KT D 7; KT D 24; KT K 10; KT K 13; BK D 2; BK D 3; BK D 6; BK D 7; BK D 18; BK D 20; BK D 24; BK D 38; BK K 10; BK K 15; BK G 3; BK G 9; KT D 14; T 44; T 46; T 47; ŞU D 7; ŞU B 3; O 4; O 11; KÇ 5; KÇ 13; KÇ 21; KÇ 22; KÇ 26; Tes B 5; Tes B 6; Su. 2; Su. 10; Su. 11; Tar. K 4; Alt. I b 3; Alt. II a 1; İh. A. b 2; Ta. II 6; Ta. II 7; Ta. III 2; Ta. V 2; Ba. III 1; Ba. III 4; ÇA I a 1; ÇA II 2; ÇA III 2; ÇA VIII 1; ÇA X 1; Aç. a 2; Uy. I b 1; Uy. II 5; Uy. III b 2; Uy. III b 5; Uy. III b 6; Elg. 12; Uy. Tu. 1; Be. a 1; UK 1).

ogul: Oğul. (Erten, 1994, s.167a; Gemalmaz, 1995, s.246),

oğul: Oğul. (Gemalmaz, 1995, s.246; Turan, 2006),

ovul: Erkek çocuk. (Eraslan, Suluca-Ama.) (DS, s.3301b),

ol: Oğul, erkek çocuk. (*Güdül-Ank.) (DS, s.4614a; Caferoğlu, 1994(c), s.337a; Caferoğlu, 1994(d), s.244b; Caferoğlu, 1994(e), s.255b; Korkmaz, 1994(a), s.118b; Erten, 1994, s.167a; Olcay, 1995(b), s.76a; Gemalmaz, 1995, s.246; Buran, 1997, s.200; Eren, 1997, s.189; Günşen, 2000, s.491b; Demir, 2001, s.352a; Aydın, 2002, s.148),

oğul: Arıların baharda çıkardığı yavrular. (İğdecik, Bağlılı *Eğridir-Isp.; Kurna, Çerçin, Çamköy *Göhlisar, Güney *Yeşilova-Brd.; Çöplü *Çivril, Kösten, Dallica *Nazilli-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Demirkapı *Susurluk-Ba.; Fili *Biga-Çkl.; Tokat, Bozan *Sivrihisar-Es.; *Kandıra *Akyazı-Kc.; -Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *İskilip-Çr.; *Çarşamba-Sm.; *Merzifon *Taşova köyleri-Ama.; *Artova-To.; Bayadı, Salman *Akkuş-Or.; *Akçaabat *Maçka ve köyleri-Tr.; Gare *Ardeşen-Rz.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; -Ml. ve çevresi; *Nizip-Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı *Antakya-Hat.; Maksutlu *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar *Zara-Sv.; Çanlılı *Ayaş-Ank.; Köşker-Krş.; *Pınarbaşı köyleri-Ky.;

*Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Elmalı *Korkuteli köyleri-Ant.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.3271b-3272a; Buran, 1997, s.200; Eren, 1997, s.189).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -v- ve kelime başında ses büzüşmesinden kaynaklanan ünlü uzunluğu: ogu- > oo- görülmektedir. Yazıtlarda kelime “çocuk” anlamında kullanılmıştır. Ağzılarda ise bu genel anlam özelleşerek “erkek çocuk” karşılığında kullanılmıştır. Kelimenin genel anlamını yalnızca “arı yavruları” için kullanılan sözcükte koruduğu gözlemlenmektedir.

oguş: Boy, kabile, klan. (KT G 1; KT G 6; KT K 7; BK K 1; BK K 4; BK D 25; BK D 31).

oğuş: Erkek çocuk. (Karacaviranlı-Çkr.) (DS, s.3274a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- görülmektedir. Sözcük, anlam yönünden de farklılaşmıştır. Yukarıdaki maddebaşlarında *oglan* ve *ogul* kelimelerinin genel anlamdan özel anlama doğru bir değişme gösterdiğini söylemiştik. Aynı durum *oguş* kelimesinde de görülmektedir. Yazıtlarda “boy, kabile” anlamında kullanılan bu sözcük ağızlarda yalnızca “erkek çocuk” olarak tespit edilmiştir. Ağızlarda geçen bu verinin *oğul* kelimesiyle bir ilgisi olup olmadığı ise çok açık değildir.

oguz: Eski Türk boylarından biri. (KT G 2; KT K 4; KT K 6; KT K 7; KT K 8; KT K 13; KT D 14; KT D 22; KT D 28; BK D 1; BK D 12; BK D 18; BK D 23; BK D 29; BK D 32; BK D 33; BK D 34; BK D 35; BK D 38; T 7; T 8; T 9; T 10; T 12; T 14; T 15; T 16; T 22; T 49; T 62; ŞU G 8; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU B 8; ŞU K 3; ŞU K 5; ŞU D 10; KÇ 16; O 5; O 6; Tar. D 2; Tar. K 1).

oğuz: 1.Cana yakın olmayan, sevgi ve ilgi çekmeyen kimse. (Kaptanpaşa köyleri *Çayeli-Rz.), 2.Anlayışı kıt olan. (Şihlar *Ulubey-Or.; -Gm.), 3.Uslu kimse. (-Ky.) (DS, s.3274a),

oğuz: Bilgisiz, beceriksiz, kötü, cahil, ahmak, saf, kolay kandırılabilir. (Gemalmaz, 1995, s.246).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Sözcük anlam olarak da çok farklı noktalara ulaşmıştır. Her şeyden önce bir boy adı olarak ağızlarda kalmamıştır. Daha da dikkat çekici olanı ise kelimenin olumsuz anlamlar içermesidir. Bunun

sebepleri hakkında geniş bir çalışma yapılabilir. Ancak ilk bakışta, buradaki olumsuz anlamın boylar arasındaki çekişmelerden ileri geldiği ve bu çekişmelerin bakiyeleri olduğu iddia edilebilir.

ok: Ok. (KT D 33; KT D 36).

oh: Ok. (Çarıkçı *İğdır-Kr.) (DS, s.3274a; Caferoğlu, 1995(c), s.267a; Gemalmaz, 1995, s.246; Günşen, 2000, s.491a; Turan, 2006),

oklanmak: Vurulmak, birdenbire ölmek. (-Ezm.) (DS, s.3277a),

ok (I): 1.Oklava. (Karkın, Çumra-İz.; -Kn.; *Elmalı-Ant.), 2.Cirit, değnek. (Gerçe *Çiçekdağı-Krş.), 3.Üzüm çardağına konulan uzun sırık. (Gölcük-Mğ.), 4.Tavanın orta direği. (Lapseki-Çkl.; Vazıldan *Divriği-Sv.), 5.Kargir yapılarda iki duvarın arasına çapraz konulan kalın direkler. (*Lapseki-Çkl.), 6.Araba, kağı yapmakta kullanılan uzun, düz çam. (Karaözü *Gemerek-Sv.; Alcı *Sorgun-Yz.), 7.Kağıda mazı üzerine boydan boya uzatılan yan ağaçları. (-Sn.; -Sm.; -To. ilçe ve köyleri; Çanılı *Ayaş-Ank.; -Ky.) (DS, s.3275b),

ok (II): Kemeçe yayı. (-Tr.) (DS, s.3275b),

ok (III): Kalem gibi olan bitki gövdesi. (*Lüleburgaz-Krk.),

ok (IV): 1.Bir tarım aracı, tırmık. (-Uş.), 2.Sürgü ya da tırmığı boyunduruğa bağlayan ağaç, zincir ya da demir parçası. (Dalıca *Nazilli-Ay.),

ok (V): Tava. (Yayla *Tefenni-Brd.),

ok (VI): 1.Dil gibi ensiz ve uzun tarla parçası. (Önsen-Mr.), 2.Tarlaları ayıran çizgi. (*Mut köyleri-İç.) (DS, s.3276a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h görülmektedir. Kelime, temel anlamını korumakla beraber benzetme ilgisi kurularak oluşturulmuş birçok yeni kavram da ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle okun fizikî özellikleri, çeşitli tarım araçları ve ev aletlerinin isimlendirilmesinde etkili olmuştur.

okı-: Çağırarak, davet etmek. (BK D 28).

okumak: Düğün, mevlit vb. yerlere çağırmak. (*Ödemiş köyleri-İz.; *Sivrihisar-Es.; *Akyazı-Sk.; -Ks.; *Boyabat-Sn.; Sarıca *Gölköy-Or.; Çepni *Gemerek-Sv.; *Mut köyleri-İç.; *Akseki-Ant.) (DS, s.3278a; s.4613b; Kalay, 1998, s.265; Yıldırım, 2008, C II),

ohumak: Çağırmak, davet etmek. (Caferoğlu, 1994(d), s.244b; Caferoğlu, 1994(e), s.255b; Günşen, 2000, s.491a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü genişlemesi: -u > -ı ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik göze çarpmamaktadır.

ol: O, onlar; fiil çekim ögesi. (KT G 3; KT G 7; KT G 8; KT G 13; KT K 2; KT K 4; KT K 8; KT D 16; KT D 21; KT D 24; KT D 25; KT D 32; KT D 33; KT D 34; KT D 36; KT D 38; BK K 2; BK K 6; BK K 15; BK D 14; BK D 18; BK D 20; BK D 21; BK D 25; BK D 27; BK D 38; T 10; T 12; T 20; T 21; T 22; T 24; T 27; T 30; T 33; T 34; T 35; T 42; T 47; ŞU G 4; ŞU G 6; Tes K 2; Tar. K 5).

ol: O. (Caferoğlu, 1994(c), s.337a),

o: O (İşaret zamir ve sıfatı) (Erten, 1994, s.166b; Gemalmaz, 1995, s.245; Turan, 2006),

u: O: *Una söyledim.* (-Sm.; *Ünye-Or.) (DS, s.4021a; Olcay, 1995(b), s.82b; Gemalmaz, 1995, s.245; Kalay, 1998, s.267; Demir, 2001, s.357a; Özçelik-Boz, 2002, s.250a; Turgut, 2002, s.321; Aydın, 2002, s.155).

Açıklamalar: Kelime yalnızca Caferoğlu'nun derlemelerinde eski biçimiyle tespit edilmiştir. DS ve diğer kaynaklarda ise *ol* biçiminin yerini *o* ya da *u* şekline bıraktığı gözlemlenmektedir. Buna göre kelime sonunda ünsüz düşmesi: -l > Ø ve kelime başında ünlü değişmesi: o- > u- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin herhangi bir anlam değişikliğine uğramadığı görülmektedir.

olur-: Oturmak; tahta geçmek; hüküm sürmek; yurt tutup oturmak. (KT GD; KT B; KT D 1; KT D 3; KT D 5; KT D 16; KT D 17; KT D 26; KT G 1; KT G 3; KT G 4; KT G 8; KT G 9; BK D 2; BK D 3; BK D 6; BK D 14; BK D 15; BK D 36; BK K 1; BK K 2; BK K 6; BK K 7; BK K 9; BK G 9; BK G 13; T 7; T 8; T 9; T 12; T 18; T 22; T 31; T 32; T 34; T 52; T 62; ŞU

B 3; ŞU K 2; ŞU K 3; ŞU K 4; ŞU D 10; KÇ 14; Tes B 6; Tes K 1; Tes K 5; Tes D 1; Tes D 4; Tes D 6; Tar. D 1; Tar. D 4).

olturmak: Oturmak. (Çilehane *Reşadiye-To.; Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.),

oturmak: Oturmak, hükümdar olmak. (Olçay, 1995(b), s.76b; Gemalmaz, 1995, s.250; Turan, 2006),

otırmak: Oturmak. (Erten, 1994, s.167a; Gemalmaz, 1995, s.250; Özçelik, 1997, s.265b),

otturmak: Oturmak. (Özçelik, 1997, 265b),

otumak: Oturmak. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış *Selim-Kr.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.3297a),

otumak: Oturmak. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4618b; Korkmaz, 1994(a), s.119a; Gülsevin, 2002, s.385b; Turan, 2006, s.?).

Açıklamalar: Kelimenin eski biçiminin *ol-tur-* “oturmak” olduğu göz önünde bulundurulduğunda kelime içindeki ünsüzün düştüğü görülür: -l- > Ø. DS’deki *olturmak* kaydı da bir hayli dikkat çekicidir. Böylece kelimenin ağızlarda hem *oltur-* hem de *otur-* biçimlerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bazı yörelerde kelime içinde ünsüz ikizleşmiştir: -t- > -tt-, kelime sonunda ünsüz yitimi: -r > Ø ve kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin ağızlarda anlam genellemesine uğradığı da söylenebilir. Çünkü yazıtlardaki “tahta geçmek” ve “yurt tutmak” anlamları kaybolmuş ve daha genel ifadeyle “oturmak” anlamı yaygınlaşmıştır.

on: On sayısı (10). (KT G 12; KT K 7; KT K 13; KT D 19; BK K 15; BK D 16; T 26; T 36; Su. 5).

on: On (10). (Erten, 1997, s.167a; Gemalmaz, 1995, s.247; Turan, 2006),

om: On. (Gemalmaz, 1995, s.247; Aydın, 2002, s.148),

uñ: On. (Korkmaz, 1994(a), s.122b).

Açıklamalar: Çoğu yörede kelimenin eski biçimi korunmuştur, kimi bölgelerde ise kelime sonunda ünsüz değişmesi -n > -m, kelime başında ünlü değişmesi: o- > u- ve kelime

sonunda nazallaşma -n > -ng hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur.

opla-: Atılmak; düşman üstüne şiddetle hücum etmek. (KT K 2; KT K 3; KT K 4; KT K 5; KT D 32; KT D 36; KÇ 5; KÇ 10; KÇ 11; KÇ 15; KÇ 19; KÇ 23).

hoplamak: Zıplamak, fırlamak, sıçramak; arkaya, sırtta almak. (-Ada.) (DS, s.2405b; Özçelik, 1997, s.261b; Günşen, 2000, s.483a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz türemesi: op-la- > hop-la-. Kelime anlam bakımından da paralellikler göstermektedir. İlk bakışta kelime kökünün bir yansıma isim olduğu akla gelmektedir. Ancak Osman Fikri Sertkaya, bu kelimenin yazıtlarda kullanılış biçimlerini ele alarak ve Türkçedeki hayvan adlarına gelen -layu/ -leyü ekini göz önünde bulundurarak *op* kelimesinin “boğa, sığır” anlamlarında kullanıldığını dolayısıyla da *oplayu tegmek* deyiminin “boğa gibi hücum etmek” manasına geldiğini belirtmiştir. Daha fazla ayrıntı için bkz. *Sertkaya, 1995, s.153-159.*

ordu: Hükümdarın karargâhı, merkezi. (KT K 8; KT K 9).

ordulu: Dağlarda yaşayan aileden büyük topluluk, oymak. (*Düzce-Bo.) (DS, s.3290a),

ordugâh: Ordunun konakladığı yer. (Gülseren, 2000, s.414a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam bakımından ise değişmeler olmuştur. Bolu ili ağzında kelime “kalabalık” anlamında kullanılmaktadır. Kısacası yazıtlardaki anlam tam olarak ağızlarda yer almamıştır. Bu sözcüğün yaygınlaşmadığı da görülmektedir.

ortu: Orta. (KT G 2; BK K 2).

ortu: Orta. (Korkmaz, 1994(a), s.118b; Günşen, 2000, s.491b),

orta: Orta. (Erten, 1994, s.167a; Caferoğlu, 1994(e), s.256a; Caferoğlu, 1995(c), s.268a; Caferoğlu, 1995(a), s.299a),

orda: Orta. (Caferoğlu, 1994(c), s.337b),

orta (II): Orta büyüklükte moloz. (-Gaz.),

orta (III): Davar etinin butla bel arasındaki parçası, boş böğür. (*Bor-Nğ.),

orta bozan: Bozguncu, arabozucu. (*Bor-Nğ.),

orta çivisi: Arabalarda yastık, kuyruk ve dingil ağaçlarını birbirine bağlayan demir çivi. (Çeltikçi *İnegöl-Brs.) (DS, s.3290b),

orta güz: Ekim ayı. (Bağlılı *Eğridir-Isp.; Güney *Yeşilova-Brd.; *Cide-Ks.; -Sn.; *Vezirköprü *Kavak, Ömerli *Bafra-Sm.; *Merzifon-Ama.; Bizeri-To.; Bayadı-Or.; -Mr.; *Bor-Nğ.; Üskül, Yeniköy *Karaısalı-Ada.),

orta ok: Evin çatısını örterken kullanılan orta direk. (Uluğbey *Senirkent-Isp.) (DS, s.3291a-b; Caferoğlu, 1994(), s.245a),

orta sofrası: Herkese açık sofra. (*Bor-Nğ.) (DS, s.3292a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelimenin eski biçimi korunmuştur. Bazı bölgelerde ise kelime sonunda ünlü daralması: -u > -a ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün temel anlamı olan “orta, ara” ağızlarda da korunmuştur. Bunun yanında çeşitli araç adları, gün ve ay adları ile soyut isimler de bu kelime ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla kelimenin Anadolu ağızlarında anlam bakımından çeşitli değişimlere uğradığı söylenebilir.

ot: Ateş. (KT D 27; KT D 37; BK D 22; BK D 27).

öt: Ateş. (-Brs.; *Akyazı çevresi-Sk.; -Tr.; Çakallık-Mğ.) (DS, s.3358b; Turan, 2006),

ot salmak: Ateşlemek, kundaklamak. (Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.3297a),

ot taşı: Fırınlarda, tandırlarda kullanılan ateşe dayanıklı, göz göz delikli, siyah renkli bazalt taşı. (*Nizip-Gaz.; -Nğ.) (DS, s.3297a),

od: Ateş. (Caferoğlu, 1994(e), s.255a; Caferoğlu, 1995(b), s.270a; Turan, 2006),

od vermek: Yakmak. (*İğdır-Kr.) (DS, s.4611a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü incelmesi: o- > ö- ve kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -t > -d hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün anlamını ağızlarda da koruduğu görülmektedir.

otaçı: Hekim, doktor. (Şan. I 3).

otacı: 1.Doktor. (-Brs.; Adapazarı-Kc.; -Nğ.; -Ed.), 2.Ev ilacıyla göz hastalığını iyileştiren göz doktoru. (-Bo.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.3294b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Ağızlardaki verinin ilk anlamı yazıtlardaki veriyle aynı anlama gelmektedir, ikinci anlam ise yazıtlardaki veriye göre özelleşerek “göz doktoru” anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden kelimenin anlam değişikliğine uğradığını söylemek doğru olmaz.

otuz: Otuz (30). (KT KD; KT G 1; KT K 1; KT K 2; KT D 4; KT D 14; KT D 18; KT D 34; BK D 5; BK D 15; BK D 25; BK D 26; BK D 28; BK D 29; BK D 34; BK D 38; BK G 2; BK G 9; BK G 10; T 19; T 51; Tes D 3; Ta. II 1; Uy. III c 2; Uy. b 2).

otuz: Otuz. (Erten, 1994, s.167a; Gemalmaz, 1995, s.250; Turgut, 2002, s.322),

ottuz: Otuz. (Edip, 1991, s.127; Özçelik, 1997, s.265b),

otız: Otuz. (Özçelik-Boz, 2001, s.246b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -t- > -tt- ve kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık olmamıştır.

oz-: Geçmek, aşmak; kurtulmak. (KT K 7; BK D 28; BK D 31).

ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak. (*Osmancık-Çr.),

ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak. (Şumnu göçmenleri-İst.; Çilehane *Reşadiye-To.; Emiryakup *Hayrabolu-Tk.) (DS, s.3307b-3308a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi görülmemektedir. Ancak, sözcüğün yazıtlardaki anlamı ile ağızlardaki anlamı arasında bazı farklılıklar göze

çarpmaktadır. Kelimenin ağızlardaki ilk anlamı soyut bir ifadedir. Diğer anlamı ise yazıtlardaki kullanıma daha yakındır.

öd (I): Zaman. (KT G 1; KT D 21; KT D 40; KT K 10; BK D 18).

öd: Zaman. (-Ba.) (DS, s.3311b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Görüldüğü üzere sözcük ağızlarda yaygınlaşmamıştır.

öd (II): Öd, safra kesesi; yürek, kalp. (BK D 29).

öd: Yüreklilik. (*Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.3311a),

öt: Yürek, kalp. (*Sungurlu-Çr.),

ödünü almak: Korkutmak. (Bekilli *Çal-Dz.) (DS, s.3314a),

ödü sıtmak: Çok korkmak, ödü patlamak. (Çığrı *Dinar-Af.; *Eğridir köyleri, Baladır *Keçiborlu *Yalvaç-Isp.; Salda *Yeşilova-Brd.; Yukarıseyit, Bekilli *Çal, Darıveren *Acıpayam, Kösten, Honaz-Dz.; Sürez *Bozdoğan, Dalıca *Nazilli-Ay.; -Ank.; *Bor-Nğ.; *Hadım *Ermenek-Kn.; Namrun *Tarsus *Mersin köyleri-İç.; Güzelsu *Akseki *Korkuteli ve köyleri *Elmalı ve köyleri-Ant.),

ödü çatlamak: Çok korkmak, ödü patlamak. (*Lüleburgaz-Krk.),

ödü yarılmak: Çok korkmak, ödü patlamak. (Kuz *Akkuş-Or.; Çağlayan, Cerit-Mr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.3314b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -d > -t görülmektedir. Kelimenin ağızlarda çoklukla soyutlaşarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle çeşitli deyimlerin oluşumunda görülen *öd* kelimesi, genel itibarıyla “korkmak” anlamına gelmektedir.

ög: krş. ök. Anne. (KT K 9; KT D 11; KT D 25; KT D 31; BK D 10; BK D 21; Alt. I c 1; Alt. II b 1; ÇA I a 2).

ök: 1.Anne. (-Kü.; *Boyabat-Sn.; *Göle-Kr.; Harran-Şur.; Deliilyas *Şarkışla-Sv.; *Bor-Nğ.; Ayvagediği *Mersin-İç.), 2.Anne ve baba. (*Göle-Kr.) (DS, s.3326b),

ök: Anasız çocuk, öksüz. (-Or.; -Gr.; -Tr.) (DS, s.4624b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k yaygındır. Kelime, çoğu yörede “anne” anlamında kullanılırken kimi bölgelerde genelleşerek “anne ve baba; anasız, öksüz” anlamlarını ihtiva etmiştir.

ög-: Övmek. (BK G 15).

ögmek: Yüceltmek, övmek. (Caferoğlu, 1995(b), s.271a; Özçelik-Boz, 2001, s.246b),

öymek: Övmek. (-Isp.; Zarşat *Ahıska-Kr.; *Marmaris-Mğ.) (DS, s.3368a; Caferoğlu, 1995(b), s.271b; Caferoğlu, 1995(c), s.269b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime hiçbir ses değişimine uğramamışken bazı bölgelerde kelime sonundaki ünsüz değişmiştir: -g > -v > -y. Anlam olarak ise herhangi bir değişim söz konusu değildir.

ögsüz: Anasız, öksüz (at için kullanılmıştır). (KT K 9).

öksüz: Anasız, öksüz. (Erten, 1994, s.167a),

öösüz: Öksüz. (-Gaz.; Çomaklı *Korkuteli-Ant.) (DS, s.3358a; Korkmaz, 1994(a), s.119a; Eren, 1997, s.190; Günşen, 2000, s.492b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- ve *ök-* ses grubunun büzüşmesi sonucu olan ünlü uzunluğu: *ök-* > *öö* hadiseleri meydana gelmiştir. Yazıtlarda kelimenin Köl Tigin’in atı için kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ağızlarda ise böyle bir kullanıma rastlanmaz.

ögün-: Övünmek, sevinmek. (Ç 6).

ögünmek: Kendini övmek, övünmek. (Gemalmaz, 1995, s.251),

ögünmek: Sevinmek. (*Kula-Mn.) (DS, s.4624b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık olmamıştır.

ögüz: Irmak, nehir. (KT G 3; KT D 17; KT D 37; KT D 39; BK K 3; BK D 15; BK D 20; BK D 27; BK D 30; T 16; T 18; T 19; T 35; T 37; T 44; ŞU K 3; ŞU K 8; ŞU G 1; Tar. D 3; Tar. D 7).

öz (I): 1.Su arkı. (Bayat-Af.; Gebe-Gaz.; -Mr.; Akçaeniş *Elmalı-Ant.), 2.Dere, çay, ırmak. (Salda, Güney *Yeşilova-Brd.; Çöplü *Çivril, Oğuz *Acıpayam-Dz.; Kayı *Tosya-Ks.; *Sungurlu-Çr.; Alihoca, İğdir-To.; Sarıca, Gököy *Afşin ve köyleri-Mr.; *Ünye-Or.; İpsile *Hafik-Sv.; Cumafakılı *Sorgun, Gülabi-Yz.; Kılıçlar, Karaköy *Nallıhan, Faraşlı *Kalecik, Gelara-Ank.; Sadık *Mucur-Krş.; Afşar köyleri *Pınarbaşı *İncesu-Ky.; Sarılar *Avanos-Nş.; Yerkesik-Mğ.; -Ed.), 3.Küçük göl. (Kavaktepe-Nğ.), 4.Pınar, derelerin çıktığı yer. (Karahüyük-Hat.; Boynuydoğan-Ada.; Nebiler-Ant.),

öz (II): Sulak, verimli yer, otlak. (*Merzifon köyleri-Ama.; Önsen-Mr.; Küplü, Kavaklı-Sv.; Gelara-Ank.; Görmel, Fariske *Ermenek-Kn.; *Mut köyleri-İç.) (DS, s.3369b-3370a).

Açıklamalar: Kelime, büzüşme hadisesi sonucunda öz biçimine girmiştir: ögüz > öz. Anlam olarak ise birçok yeni kavramın karşılığında kullanılmıştır. Bu sözcüğün su, dere, çay vs. gibi unsurlar temelinde anlam değişmelerine uğradığı söylenebilir. Yazıtlardaki gibi tek bir kavramı karşılamaz.

ök: krş. ög. Anne. (UKK 4).

ök: 1.Anne. (-Kü.; *Boyabat-Sn.; *Göle-Kr.; Harran-Şur.; Deliilyas *Şarkışla-Sv.; *Bor-Nğ.; Ayvagediği *Mersin-İç.), 2.Anne ve baba. (*Göle-Kr.) (DS, s.3326b),

ök: Anasız çocuk, öksüz. (-Or.; -Gr.; -Tr.) (DS, s.4624b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kelimenin “anne” anlamının yanında “anne ve baba; anasız çocuk” kavramlarını da karşılaması, sözcüğün anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir.

öküş: Çok, çok fazla. (KT G 6; KT G 7; KT G 10; KT D 16; KT D 29; BK K 5; BK K 6; BK K 7; BK D 14; BK D 24; BK D 31; T 7; T 39; T 41; ŞU D 4; O 7; KY 6).

öğüş: Çok. (Aşağılıca-Es.; *Çerkeş-Çkr.; Harput-El.) (DS, s.3325b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -g- > -ğ- görülmektedir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

öl-: Halktan veya düşmandan birisinin ölmesi; çok acı çekmek. (KT K 10; KT G 6; KT G 7; KT G 8; KT G 9; KT G 10; KT K 4; KT K 6; KT D 19; KT D 20; KT D 27; KT D 28; KT D 29; KT D 33; BK K 5; BK K 6; BK K 7; BK K 8; BK D 2; BK D 16; BK D 17; BK D 23; BK D 31; BK D 33; BK D 37; T 3; T 11; T 16; ŞU D 5; O Ek Yazıt 3-7; Su. 8; Tar. G 4; Aç. b 1; Uy. II 5; HT X 3; KC b 4; ÇA XI 3; Elg. 3; İh. A. c 2).

ölmek: Ölmek; acı ve ıstırap çekmek. (Erten, 1994, s.167b; Caferoğlu, 1994(d), s.246a; Gemalmaz, 1995, s.252; Özçelik-Boz, 2001, s.246b),

ülmek: Ölmek. (Olçay, 1995(b), s.83b; Eren, 1997, s.192; Özçelik-Boz, 2001, s.250a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başında ünlü değişmesi: ö- > ü- olayı vardır. Yazıtlarda *öl-* fiili yalnızca halktan, sıradan kişiler ve düşmanlar için kullanılmıştır. Hükümdarın vefat etmesi ise *uç-*, *uçā bar-*, *kergek bol-* gibi farklı ifadelerle anlatılmıştır. Dolayısıyla, bu fiil ağızlarda, özel kullanımdan genel kullanıma geçmiştir.

ölüg: Ölü, cenaze. (KT K 9; İh. A. b 1; Aç. a 1).

ölü: Ölü. (Erten, 1994, s.167b),

öli: Ölü. (Erten, 1994, s.167b),

ülü: Ölü. (Gülensoy, 1998),

ölü ölmek: Ölmek. (*Silifke-İç.) (DS, s.4626a),

ölü muhbiri: Ölü yıkayıcı. (-Ml.) (DS, s.3335b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i ve kelime başında ünlü değişmesi: ö- > ü- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur.

ölür-: Öldürmek. (KT D 10; KT D 36; KT D 38; KT D 40; KT K 1; KT K 2; KT K 7; BK K 9; BK G 1; BK G 3; BK G 7; BK G 9; T 7; T 10; T 11; T 21; T 28; T 30; T 42; KÇ 5; KÇ 18; Be. d 2; Oy. b 2).

öldürmek: Öldürmek. (Caferoğlu, 1994(d), s.246a; Erten, 1994, s.167b; Olcay, 1995(b), s.77a; Caferoğlu, 1995(c), s.268a),

üldürmek: Öldürmek. (Olcay, 1995(b), s.77a),

öldirmek: Öldürmek. (Erten, 1994, s.167b; Özçelik, 1997, s.266a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: ö- > ü- görülmektedir. Yazıtlardaki *öl-* (*ü*)*r-* fiili ile ağızlardaki *öl-d(ü)r-* fiili, aynı fiil köküne aynı görevde kullanılan ekler getirilerek yapılmış ayrı gövdelerdir. Ancak bu iki kelimenin hem gramer hem de anlam bakımından çokça benzerlik göstermesi, bu iki ayrı fiil gövdesinin karşılaştırılmasına olanak sunmaktadır.

öñ: Ön; doğu. (KT D 4; BK D 5; BK G 13; T 7; T 10; T 14; T 17; T 20; ŞU K 6; ŞU G 7; O 2; Tes K 5; Tes D 5, Tar. B 3).

ön: Ön. (Edip, 1991, s.128; Caferoğlu, 1994(d), s.246a; Caferoğlu, 1994(e), s.256a; Caferoğlu, 1995(c), s.268b),

ön: Ön. (Caferoğlu, 1994(c), s.337a; Olcay, 1995(b), s.77a; Erten, 1994, s.167b),

ög: Ön taraf. (Edip, 1991, s.127; Caferoğlu, 1994(c), s.337a; Erten, 1994, s.167b; Sağır, 1995, s.424a; Gülensoy-Buran, 1994, s.225; Caferoğlu, 1995(a), s.300a; Caferoğlu, 1995(c), s.268a; Olcay, 1995(a), s.124b; Gemalmaz, 1995, s.251; Buran, 1997, s.200; Gülsevin, 2002, s.385b).

Açıklamalar: Kelime kimi yörelerde nazallığını korumuşken kimi bölgelerde bu nazallık ya n sesine: -ñ > -n ya da g sesine dönüşmüştür: -ñ > -g. Sözcükte herhangi bir anlam farklılığı olmamıştır.

ör-: Yükselmek, kalkmak; baş kaldırmak, isyan etmek. (KT B).

örmek: Gözetlemek, pusuya düşürmeye çalışmak. (-Kn.) (DS, s.3343b),

örülmek: 1.Kavga etmek. (Köşker-Krş.), 2.Öfkeli öfkeli ve üsteleyerek konuşmak. (Kavşıt *Sungurlu-Çr.) (DS, s.3355a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi olmamıştır. Ancak anlam bakımından bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Yazıtlarda kelime yalnızca bir yerde geçmektedir ve büyük ihtimalle de bir ayaklanmayı anlatmaktadır. Dolayısıyla ağızlardaki anlamlar bu çerçevede yazıtlardaki kullanıma uygun düşmektedir. Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ağızlarda tespit edilen bu fiil daha düşük seviyedeki kavga, çekişme vb. olaylar için kullanılmaktadır. Yazıtlardaki kadar genel bir anlam ifade etmez.

örgi-: Yapmak, inşa etmek. (ŞU G 10).

örümek: Yapmak. (-Bo.) (DS, s.3350b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -i > -ü hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin yazıtlarda “taht yapmak” anlamına geldiği söylenebilir. Çünkü aynı kökten türemiş ve “taht” anlamına gelen *örgi-n* kelimesi de bu metinlerde bulunmaktadır. Ağızlarda ise bu kelimenin daha genel bir ifadeyle “yapmak, etmek” anlamlarında kullanılmaktadır. Belki de bu duruma verilebilecek en iyi örnek ağızlarda sıkça kullanılan ve “Ne yapıyorsun?” anlamına gelen *nörüyon* (< ne örüyorsun?) (DS, s.3256b) söz kalıbıdır. Dolayısıyla kelimenin, özel bir ifadeden genel bir anlama doğru gittiği söylenebilir.

ört: Ateş, alev. (T 40).

ört: Ateş. (Yıldırım, 2006, C II),

ört: Duman. (Caferoğlu, 1995(a), s.300a),

örtlemek: Yüreğini yakmak. (*Karaisalı-Ada.) (DS, s.3352a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi olmamıştır. Anlam bakımından ise somut kullanımdan soyut anlama geçiş görülmektedir, *örtlemek* kelimesi buna işaret etmektedir.

ötle-: Öğütlemek, öğüt vermek. (O 11).

ötlemek: Öğüt vermek. (Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.3360a),

öğütlemek: Öğüt vermek, tavsiyede bulunmak; bir konuda birisini doldurmak. (Gemalmaz, 1995, s.252; Olcay, 1995(a), s.125a).

Açıklamalar: Ongin yazıtında geçen bu kelimenin eski biçimi *öğüt* olduğundan zamanla bu seslerin büzüşerek *öt* halini aldığı söylenebilir. Nitekim aynı ses hadiseleri Anadolu ağızlarında da meydana gelmiştir. Bunun yanında kelimenin büzüşmemiş şekli olan *öğütlemek* sözcüğü de ağızlarda kullanılmaktadır.

ötrü: -dan sonra, -dan dolayı, o yüzden. (T 12; T 16; ŞU G 5).

ötrü: Dolayı. (*Urla-İz.; -Sm.) (DS, s.3360b; Caferoğlu, 1994(e), s.256a),

ötürü: Dolayı, için. (Caferoğlu, 1994(d), s.246b),

-den ötürü: Hakkında: *Baban benden ötürü ne dedi?* (*Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.1426a),

ötürü: Ötürü. (Caferoğlu, 1995(b), s.271a; Gemalmaz, 1995, s.253).

Açıklamalar: Kimi bölgelerde kelime, yazıtlardaki biçimiyle bulunmaktadır ve ses değişimine uğramamıştır. Bazı bölgelerde ise kelimenin özgün biçimi olan *ötürü* kullanılmaktadır. Yazıtlardaki verinin yardımcı ünlüsünü (-ü-) kaybettiğini söyleyebiliriz.

ötün-: Arz etmek, ricada bulunmak. (T 12; T 14; T 15; T 18; T 25; O 8; Tar. G 4).

ötünmek: Yalvarmak, dilemek. (İdil Ural göçmenleri-İst.) (DS, s.3361a),

ötünmek: Yalvarmak, acındırmak. (*Antakya-Hat.) (DS, s.4631a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

öz: Kendi; benlik, öz; bir unvan niteleyicisi. (KT KD; KT D 3; KT D 17; KT D 26; KT D 27; KT D 30; KT D 38; KT K 10; KT G 9; BK D 2; BK D 4; BK D 14; BK D 17; BK D 21; BK

D 22; BK K 7; BK K 9; BK G 15; BK B 7; T 1; T 6; T 13; T 15; T 17; T 54; T 55; T 56; T 59; ŞU K 6; ŞU B 8; KÇ 21; KÇ 23; Tar. B 6; Alt. I a 3; Ta. I 4; Aç. c 3).

öz: Kendi; mec. gönül. (Caferoğlu, 1994(e), s.256b; Caferoğlu, 1995(a), s.300b; Caferoğlu, 1995(b), s.271b; Caferoğlu, 1995(c), s.269b; Günşen, 2000, s.492b; Ercilasun, 2002, s.381).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişikliği olmamıştır. Yazıtlarda kelimenin bazı soyut kavramları karşıladığı görülmektedir. Aynı durum ağızlarda da vardır. Anadolu ağızlarındaki “gönül, iç” anlamı ile yazıtlardaki “benlik” bu paralelde değerlendirilebilir. Yazıtlardaki unvan niteleme durumu ise ağızlarda yer almaz.

özge: Başka, diğer. (Ta. II 5).

özge: Başka; yabancı; taşra. (*İğdır-Kr.) (DS, s.4633a; Caferoğlu, 1994(e), s.257b; Caferoğlu, 1995(b), s.271b; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.395b; Ercilasun, 2002, s.381),

özke: Özge, başka. (Selendi *Akhisar-Mn.; *Lapseki-Çkl.) (DS, s.3374a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

özlük: Kişiye ait olan her şey; şahsî. (BK K 11; BK G 12; KÇ 4; KÇ 15; Alt. K. I a 3).

özlük: 1.Kişilik. (Ahiske-Krş.), 2.Gurur. (*Bergama-İz.),

özlük: Kimlik cüzdanı. (-Dz.; -Brs.).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. *özlük* sözcüğü yazıtlarda karşımıza somut anlamlarla çıkarken ağızlarda bu durum tersine dönmüş ve soyut ifadeler ağırlık kazanmıştır. Yalnızca “kimlik cüzdanı” kelimesinin somut bir nesneyi ifade ettiği söylenebilir.

sab: Söz, haber, bilgi. (KT G 1; KT G 2; KT G 5; KT G 6; KT G 7; KT G 9; KT G 11; KT G 12; BK K 1; BK K 4; BK K 5; BK K 6; BK K 7; BK K 8; BK K 14; BK D 1; BK D 39; BK G 13; T 9; T 12; T 22; T 29; T 30; T 33; T 34; T 35; T 36; T 42; Uy. III a 2).

sav: 1.Söz, laf, dedikodu. (*Düzce-Bo.; *Ahlat-Bt.; -Şur.; *Antakya-Hat.), 2.Karşılıklı konuşma, sohbet. (*Erciş-Vn.; *Bor-Nğ.), 3.Bilgi, haber. (Tekke *Kızılcahamam-Ank.), 4.Mektup. (Bayadı-Or.) (DS, s.3553a; Edip, 1991, s.131).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -b > -v meydana gelmiştir. Anlam bakımından pek fark yoktur; yalnız *sav* sözcüğünün ağızlarda “sohbet; mektup” anlamlarını kazandığı da görülmektedir.

saç: Saç. (BK G 12; Aç. b 2).

saç: Saç. (Erten, 1994, s.168b),

saş: Saç. (*Akçakoca-Bo.; Kesirik-El.) (DS, s.3551; Korkmaz, 1994(a), s.120a; s.4675a; Caferoğlu, 1994(c), s.344a; Caferoğlu, 1994(e), s.260b; Caferoğlu, 1995(a), s.304a; Caferoğlu, 1995(b), s.274b; Caferoğlu, 1995(c), s.274b; Gemalmaz, 1995, s.271; Kalay, 1998, s.266; Günşen, 2000, s.494b; Demir, 2001, s.354a; Turgut, 2002),

saç bağı: Saça takılan madenden süs eşyası. (*Ermenek-Kn.),

saç boncuğu: Örülmüş saçlara takılan küçük mavi boncuklar. (*Bor-Nğ.) (DS, s.3510b),

saç kıstırma: Saç tokası. (*Boyabat-Sn.) (DS, s.3511b),

saç yazmak: Saç taramak, örmek. (Çöplü *Çivril *Çal *Oğuz *Acıpayam-Dz.; *Emet-Kü.; *Kandıra *Gebze-Kc.; *Çarşamba-Sm.; Kuz *Akkuş-Or.; Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.3512a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş yaygındır. Anlam yönünden herhangi bir farklılık yoktur.

sakın-: Düşünmek; kaygılanmak, sakınmak. (BK D 2; BK D 9; BK D 33; BK D 35; BK B 6; KT D 10; KT K 10; KT K 11; T 5; T 6; T 22; T 24; ŞU B 7; ŞU K 11; O 10; Tar. G 3; İh. A. b 4).

sahınmak: Sakınmak. (-Nğ.) (DS, s.3517b; Caferoğlu, 1994(d), s.251b; Gemalmaz, 1995, s.268).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- meydana gelmiştir. Yazıtlardaki “düşünmek” anlamının ağızlarda yerini tamamen “kaygılanmak, sakınmak” anlamına bıraktığını söyleyebiliriz. Bu yönüyle kelime olumsuz bir kavram ifade eder olmuştur.

sanç-: Ucu sivri bir nesneyi batırmak, saplamak; düşmanda ölümcül yara açmak. (KT K 2; KT K 5; KT K 6; KT K 8; KT K 9; KT D 36; BK D 26; BK D 30; BK D 31; BK D 32; BK D 37; T 28; ŞU D 1; ŞU D 2; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 6; ŞU G 5; ŞU G 6; ŞU G 8; ŞU G 9; ŞU G 12; ŞU B 6; ŞU B 7; KÇ 5; KÇ 10; KÇ 15; KÇ 19; KÇ 20; KÇ 22).

sançmak: 1.Saplamak, batırmak: *İğneyi iğneliğe sancıver oğlum.* (*Sivrihisar-Es.; - Ama.; Erkinis *Yusufeli-Ar.), 2.Isırmak, sokmak: *Yılan sançtı.* (-Bt.) (DS, s.3537b; Özkan, 2007, s.214),

sancmak: Sançmak, sokmak, batırmak. (*Ahlat-Bt.) (DS, s.3537b; Erten, 1994, s.169a, Günşen, 2000, s.494a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde herhangi bir ses değişmesi olmazken kimi bölgelerde kelime sonundaki ünsüz ötümlü hale gelmiştir: -ç > -c. Ağızlarda da kelimenin temel anlamı olan “batırmak, saplamak” korunmuştur. Bunun yanında yazıtlarda bulunmayan “yılan vb. hayvanların sokması” anlamı ağızlarda yaygınlaşmıştır.

saṇa: Sana. (T 32).

saṇa: Sana. (Hayati *Erbaa-To.) (DS, s.4671a),

saṇa: Sana. (Turgut, 2002, s.327),

sā: Sana. (-Gaz.; -Nğ.) (DS, s.3509a; Caferoğlu, 1994(c), s.344a; Caferoğlu, 1994(d), s.251a; Caferoğlu, 1994(e), s.259b; Caferoğlu, 1995(a), s.303a; Caferoğlu, 1995(b), s.274a; Caferoğlu, 1995(c), s.273a; Günşen, 2000, s.493b; Demir, 2001, s.353b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -ng- > -g- > -ğ- ve seslerin büzüşmesi sonucunda ortaya çıkan ünlü uzunluğu: -aḡa > ā görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

sarıg: Sarı. (T 48; KC a 5).

sarı: Sarı. (Erten, 1994, s.169a),

saru: Sarı. (Erten, 1994, s.169a; Demir, 2001, s.354a),

sari: Sarı. (Turan, 2006),

sarıağu: Sarı çiçekli ve yaprakları ağılı, bodur bir çeşit ağaç. (Şıhlar *Ulubey-Or.),

sarıbaş (I): Sarı başaklı bir çeşit buğday. (Cumayarı-Zn.; -Tr.; Korzaf *Uluşiran-Gm.; -Rz.),

sarıbaş (II): Parlak ve düzgün tüylü, küçük bir çeşit kuş. (-Ant.),

sarıboz: Aka yakın sarı renkli çiçek. (-Isp.),

sarı baybak: Sarışın adam. (Yayalar *Kartal-İst.),

sarı buzgulu: Sert kabuklu, turşusu yapılan bir çeşit sarı üzüm. (Ortahisar *Ürgüp-Nş.) (DS, s.3546a-b),

sarıçapar: 1.Sarı ya da kızıl saçlı, yüzünün cildi bozuk olan adam. (*Düzce-Bo.),
2.Sarışın, aksi adam. (*Düzce-Bo.),

sarıdiken: Uçlarında sarı ve sivri dikenler bulunan bir yaban otu. (Dereköyü-To.),

sarıerik: Kayısı. (*Kemaliye-Ezc.; Köşker-Krş.) (DS, s.3547a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u ve kelime sonunda ünlü incelmesi: -ı > -i hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur. Sözcüğün bir renk adı olması, ağızlarda çeşitli bitki ve hayvanların nitelemesi ve belirtilmesi sebebiyle bir hayli yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Bu yönüyle kelime, terim adlarının oluşmasında sıkça kullanılmıştır.

sebin-: Sevinmek. (BK D 2; Ç 6).

sevinmek: Sevinmek. (Erten, 1994, s.169b),

sevünmek: Sevinmek. (Demir, 2001, s.354b),

sarilmek sevinmek: Sevinçle kucaklaşmak. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- meydana gelmiştir. Anlam yönünden bir farklılık olmamıştır.

sekiz: Sekiz (8). (BK D 14; BK D 24; BK D 26; BK G 2; ŞU B 3; ŞU B 7; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU G 1; KÇ 3; Tar. D 3; Tar. D 5; Be. b; ÇA I a 1; Aç. c 4; Elg. 2; Elg. 5).

sekiz: Sekiz. (Erten, 1994, s.169b; Turan, 2006),

sekkiz: Sekiz. (Zarşat-Kr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.3573a; Caferoğlu, 1995(a), s.304b; Caferoğlu, 1995(b), s.275a; Caferoğlu, 1995(c), s.275a; Gemalmaz, 1995, s.273; Buran, 1997, s.203; Özçelik-Boz, 2001, s.248a),

seggiz: Sekiz. (Gemalmaz, 1995, s.273).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime içindeki ünsüz ikizleşmiştir: -k- > -kk- ve bazı bölgelerde de ikizleşen bu ünsüzler ötümlüleşmiştir: -kk- > -gg-. Sözcük, anlam bakımından değişiklik göstermez.

semiz: İyi beslenmiş hayvan, semiz. (T 5; T 6).

semüz: Besili, semiz, şişman. (Karaköy *Düzce-Bo.) (DS, s.3582b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü genişmesi: -i- > -ü- görülmektedir. Anlam bakımından kelimeye değişiklik olmamıştır.

sen: İkinci tekil şahıs eki; fiil çekim ögesi. (KT G 8; BK K 6; BK K 14; ŞU D 5).

sen: İkinci tekil şahıs zamiri. (Erten, 1994, s.169b; Caferoğlu, 1995(a), s.304b; Caferoğlu, 1995(c), s.275b; Gemalmaz, 1995, s.275; Özçelik-Boz, 2001, s.248a).

Açıklamalar: Kelimeye herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

señir: Tepe; dağ sırtı; yamaç. (KK 2; KK 4; KK 5).

senir: İki dağ arasındaki sırt. (Gökçam *Sungurlu-Çr.; Kervan, Saray *İlgın-Kn.; - Ama.; *Alucra-Gr.; Cimşit *Bâlâ, Hisarlıkaya *Polatlı, Gürcü *Kızılcahamam, Çiftlik

*Kalecik-Ank.; Sarıvadi *Ermenek, Afşar *Hadım-Kn.; *Kozan ve köyleri, Çakallı *Ceyhan *Karaısalı, Ortabereket-Ada.; *Mut köyleri-İç.) (DS, s.3584a-b),

senir: 1.Yükseklik. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.), 2.Tepe, doruk. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.) (DS, s.4685a),

senğir: İki dağ arasındaki sırt. (Genezin *Avanos-Nş.) (DS, s.3584b),

senri: İki dağ arasındaki sırt. (Ağcakışla *Şarkışla-Sv.) (DS, s.3584b),

seğir: 1.Sıradağ. (*Gemerek-Sv.; *Ayaş-Ank.), 2.Dağ sırtı, bayır. (Feruz *Kayaş-Ank.; Hamurcu-Ky.; Yerebakan *Feke-Ada.), 3.İki tarla arasındaki sınır. (Temürlü-Krş.; -Ada.) (DS, s.3567b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde nazallık korunurken kimi bölgelerde nazallığın farklı yönlerde ilerlediği görülmektedir. Örneğin bu sözcük bazen -η- > -n-, bazen ise -η- > -g- > -ğ- değişmelerine uğradığı görülmektedir. Bunun dışında nadiren sözcüğün ses göçüşmesine uğramış biçimleri de kullanılmıştır: senir > senri. Anlamın genel olarak korunduğu görülmektedir.

sı-: Kırmak. (KT D 36; KT G 11; BK K 14; T 19; KÇ 21).

sımak: Kırmak (yumurta vb.için). (-Gaz.) (DS, s.3604a),

sımak: Sözü, emri, yemini bozmak: *Buyruk sıdı*. (Aşağı Ilıca-Es.) (DS, s.3610a),

sınmak: Kırılmak. (Tokat-Es.; -Ama.; Çilehane *Reşadiye-To.; -El.; Ayşepınar-Ky.; *Bor-Nğ.) (DS, s.3614b),

sınmak: Kırılmak, bozulmak: *Öküüm öldü kağnım sındı*. (*Bünyan-Ky.) (DS, s.4692a; Caferoğlu, 1994(e), s.261b; Caferoğlu, 1995(b), s.275b),

sındırmak: Bir şeyi kırmak, akıtmak: *Yumurtaları tabağa sındır*. (Akdoğan *Kızılcahamam-Ank.; -Kn.; Yassıviran *Sivrihisar-Es.) (DS, s.3613a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Yazıtlardaki *sabımın sımadı* “sözümü kırmadı” ve ağızlardaki *buyruk sıdı* “emri bozdu” cümleleri soyut anlam bakımından da uygunluk göstermektedir.

sık-: Sıkıştırmak; savaşta düşmanı zor durumda bırakmak. (ŞU D 4).

sıhmak: Sıkamak, sıkıştırmak. (Özçelik, 1997, s.267b; Günşen, 2000, s.495a; Özçelik-Boz, 2001, s.248a),

sıhılmak: Sıkılmak. (Erten, 1994, s.170a; Gemalmaz, 1995, s.278; Günşen, 2000, s.495a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h görülmektedir. Yazıtlarda kelimenin bir savaş deyişi olarak kullanıldığı açıktır. Ağızlarda ise bu anlam doğal olarak yitirilmiş ve sözcüğün temel anlamını aktaran bir yapıda gelişmiştir.

sıgar: Ordunun iki bölümünden biri, uç; yarı, yüzde elli. (BK D 32; T 40; ŞU D 3; ŞU D 6; ŞU D 7).

sınar [sınar]: 1.Eşdeğer, denk. (Kızılhisar *Acıpayam-Dz.; *Tosya-Ks.; *Kargı-Çr.; Pazar *Kızılcahamam-Ank.; Hisarcık-Ky.; -Ng.; *Karaman-Kn.; *Serik-Ant.), 2.Sıra, dizi: *Dağ sınarı çok hoştur.* (*Geyve-K.) (DS, s.3611b; Caferoğlu, 1994(d), s.254a),

sınar: Benzer. (-Çr.; *Bor-Ng.) (DS, s.4691b).

Açıklamalar: Bazı bölgelerde kelimedeki nazallık kaybolmuştur: -ŋ- > -n-. Anlam bakımından da bazı değişiklikler olmuştur. Kelimenin yazıtlarda daha çok askerî bir terim olarak kullanıldığı görülmektedir, bu metinlerde esas, ikiye ayrılan ordunun tek bölümünün isimlendirilmesi olmuştur. Ağızlarda ise bu askerî anlam kaybolmuş ve daha genel bir söylemle “denk, yarım, yarı, benzer” gibi anlamları karşılamıştır. Dolayısıyla bu sözcükte anlam genelleşmesi olduğu söylenebilir.

sıpa: Bir yaşındaki eşek yavrusu; bir unvan niteleyicisi. (Tar. K 3).

supa: Sıpa. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.3700a),

suppa: Sıpa. (*Antakya ve çevresi-Hat.),

zıpa: Sıpa. (Hasanoğlan-Ank.) (DS, s.4375b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u-, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -p- > -pp- ve kelime başında ünsüz değişmesi: s- > z- hadiseleri meydana

gelmiştir. ŞU yazıtında kelimenin bir unvan niteleyicisi olarak geçtiği görülmektedir, böyle bir kullanıma ağızlarda rastlanmaz.

siz: Siz; fiil çekim ögesi. (KT D 34; KT G 11; BK K 8; ŞU D 10; Tar. G 5; IHN, İh. A. b 3; Uy. Ta. 1; Uy. Tu. 1; Uy. Tu. 2; Ba. I 3; Be. a 2; Be. c 1; Be. c 5; Aç. a 3; Aç. a 4; Aç. d.; Uy. II 5; Oy. a 3; Oy. b 1; Elg. 3; Elg. 6; Elg. 9; Elg. 10; Elg. 12; Ta. I 1; Ta. IV; Ta. V 1; KC a 1; KC a 3; KC b 2; KC b 4; ÇA II 2; ÇA III 1; ÇA III 2; ÇA IV 1; ÇA IV 3; ÇA VII 2; ÇA VII 3; ÇA IX 3; Oz. a 2; UK 1).

siz: Siz, ikinci şahıs çokluk zamiri. (Erten, 1994, s.170a; Gemalmaz, 1995, s.282).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

sök-: Sökmek. (KT D 35; BK D 27; T 25).

sökmek (I): Yaslanmak. (*Şebinkarahisar-Gr.),

sökmek (II): Güçlüğü yenmek, başarmak: *Çocuk okumayı söktü.* (*Bor-Nğ.; *Mut-İç.) (DS, s.3678a),

sökmek: Bozmak. (Özçelik-Boz, 2001, s.248a),

sükmek: Sökmek. (Korkmaz, 1994(a), s.121a),

söhmek: Sökmek. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.3677b),

sökütmek: 1.Çıkarmak: Kotunları ahırdan söküt. (Kayadibi-Gr.), 2.Yerinden oynatmak, çıkarmak, sökmek. (*Merzifon-Ama.; Bayadı-Or.; *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.3679a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime içinde ünlü değişmesi: -ö- > -ü- hadiseleri meydana gelmiştir. Bu sözcüğün özellikle ağızlarda daha çok soyut kavramları karşılaması dikkat çekicidir. Ayrıca kelimenin anlam değişmelerine uğradığı da görülmektedir.

söz: Söz. (ŞU B 5).

söz: Söz; dedikodu. (Erten, 1994, s.170b; Gemalmaz, 1995, s.284),

söz: Şarkı, türkü, umumiyetle manzum parça. (Caferoğlu, 1995(b), s.276b),

soz: Söz. (-Tr.) (DS, s.3673a; Caferoğlu, 1995(b), s.276b; Turan, 2006.),

söz açılmak: Anlatılmak istenen konu üstünde konuşulmaya başlamak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.3686b),

söz altında galmamak: Aşağılayıcı söze karşılık vermek, kendini savunmak. (*Bor-Nğ.),

söz avırtlamak: Konunun dışına çıkmak, söz karıştırmak: *Söz avırtlama, haydi doğrusunu söyle.* (*Sivrihisar-Es.),

söz dutmak: Söz dinlemek, söylenen söze uygun davranmak. (*Bor-Nğ.),

söz eslemek: Söz dinlemek. (*Lâpseki-Çkl.),

söz itmek: Dedikodu konusu etmek. (*Bor-Nğ.),

söz sav: Dedikodu. (*Antakya-Hat.; -Kn.) (DS, s.3687a-b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelimenin kalınlaştığı görülmektedir: söz > soz. Sözcüğün anlam kötüleşmesine uğrayarak “dedikodu” anlamında kullanılışı da yaygındır. Ayrıca, ağızlarda bu kelimenin çeşitli fiillerle birleşerek farklı anlamlar kazandığı da görülmektedir.

sözleş-: Konuşmak, söyleşmek. (KT D 26; BK D 21).

söyleşmek: Konuşmak. (Yarıkkaya *Yalvaç-Isp.) (DS, s.3679b),

söleşmek: Konuşmak: *Şu adamlar ne söleşiyorlar?* (Çilehane *Reşadiye-To.; *Antakya-Hat.) (DS, s.3679b; Caferoğlu, 1994(c), s.345b; Caferoğlu, 1995(a), s.306a; Caferoğlu, 1995(c), s.277a).

Açıklamalar: Eski Türkçede çoklukla *sözleşmek* “konuşmak” biçiminde kullanılan bu sözcük özellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren *söyleşmek* şeklini almıştır. Nitekim bugün Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında da bu durum geçerlidir.

sub: Su; ırmak. (KT D 11; KT D 19; KT D 20; KT D 24; KT D 27; BK D 10; BK D 16; BK D 17; BK D 22; BK D 35; BK D 40; BK K 13; T27; T 38; ŞU K 2; Tar. G 5; Tar. B 4; Be. c 1).

suv: Su. (Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.3704a),

suy: Su. (Gülsevin, 2002, s.387b; Yıldırım, 2006, C II),

su: Su. (Erten, 1994, s.170b; Turan, 2006),

sü: Su. (Caferoğlu, 1995(a), s.306b; Buran, 1997, s.203),

su altı: 1.Sulak yer, sulak tarla. (Çığrı *Dinar-Af.; *Eğridir ve köyleri-Isp.; Söğüt-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; Kızanlık *Hendek-Sk.; Kozağaç *Şiran-Gm.; -Rz. ve çevresi; *Şavşat-Ar.; *Antakya ve köyleri-Hat.; *Bor-Nğ.; *Milas-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.), 2.Su yatağına ters düşen tarla. (Bağlıca *Ardanuç-Ar.),

su atılan: Çağlayan. (Köprücek *Boyabat-Sn.) (DS, s.3688b),

su çevreği: Burgaç, girdap, su çevrisi. (*Lâpseki-Çkl.), su çıknağı: Su kaynağı. (*Mudanya-Brs.),

su çıknağı: Hayvanın su içtiği yer, yalak. (Dolu *Malkara-Tk.) (DS, s.3689b),

su kesilmek: Çok ıslanmak: *Yağmurdan üstüm başım su kesildi.* (*Bor-Nğ.),

su kırağı: Su kenarı: *Bu ırmak çok yelli akıyor, su kırağında dolaşmayın.* (*Pınarbaşı-Ky.),

su kuşu: 1.Su kıyılarında yaşayan bir çeşit kuş. (*Perşembe-Or.), 2.Balık. (Elmalı *Kızılcahamam-Ank.) (DS, s.3692a-b),

su savağı: Çeşmenin, ırmağın başında ya da kıyısında su almak için açıklan gedik. (Lâpseki-Çkl.),

su sığırı: Manda, dişi manda. (Lapseki-Çkl.; *Karacabey-Brs.; *Gölpazarı-Bil.; Yuvacık *İzmit-Kc.; *Kurşunlu-Çkr.; -Sm.; Cevdetiye *Osmaniye-Ada.; Şahpaz *Çorlu-Tk.) (DS, s.3702b),

su yalağı: Su bardağı. (Emirler *Mersin-İç.),

su yarığı: Kuru dere. (Kuruçay *İliç-Ezc.),

su yarıntısı: Su bölümü çizgisi. (-Ay. köyleri),

su yirimi: 1.Su yatağı. (Paşaköy *İpsala-Ed.), 2.Küçük dere, ark, su cetveli. (Yalova *Eceabat-Çkl.) (DS, s.3705a-b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -b > -v > -y, kelime sonunda ünsüz düşmesi: -b > -v > -y > Ø ve kelime sonunda ünlü incilmesi: -u > -ü meydana gelmiştir. Yazıtlardan farklı olarak *su* kelimesi ağızlarda tek başına “ırmak” anlamı vermemektedir. Ancak *su kırağı*, *su yarığı*, *su yarıntısı* gibi çeşitli ifadelerde “nehir, dere” anlamlarına rastlanılmaktadır.

subsuz: Susuz, çorak yer. (BK GD).

susuz: Susuz, kurak. (Gülsevin, 2002, s.387b),

sussuz: Susuz, susamış. (Caferoğlu, 1995(c), s.277b; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -b > Ø ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -s- > -ss- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin ağızlardaki anlamı yazıtlardaki verilerle örtüşmektedir.

suña: Bir çeşit ördek. (Alt. K. I b 3).

suna: Erkek ördek. (Altuntaş *Mudanya-Brs.) (DS, s.3697b),

sona: Suna, bir cins dişi ördek. (Zarşat-Kr.; *Erciş-Vn.) (DS, s.3665b; Caferoğlu, 1995(b), s.276b; Gemalmaz, 1995, s.282).

Açıklamalar: Kelimedeki nazallık kaybolmuştur: -ŋ- > -n- ve kimi yörelerde kelime içindeki ünlü değişmiştir: -u- > -o-. Anlam bakımından ördeğin cinsi konusunda bazı farklılıklar görülmektedir. Kelimenin birçok kaynakta “erkek ördek” anlamına gelmesine karşın özellikle doğu illerimizde “dişi ördek” olarak kullanılması dikkat çekicidir.

sungur: Bir çeşit yırtıcı kuş. (KC b 3).

sungur: Doğana benzer bir çeşit avcı kuş. (*Ürgüp-Nğ.) (DS, s.3698b),

songur: Şahin. (Kırkağaç-Isp.; *Lapseki-Çkl.; *Merzifon-Ama.; Hani *Lice-Dy.) (DS, s.3666a).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime içinde ünlü değişmesi meydana gelmiştir: -u- > -o-. Kelimede herhangi bir anlam değişmesi olmamıştır.

süçig: Tatlı, hoş. (KT G 5; KT G 6; BK K 4; BK K 5).

süci: Şarap. (Lâpseki-Çkl.),

sücü: Şarap. (-İz.),

sici: Şarap. (*Niksar-To.; -Kn.) (DS, s.3706b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c-, kelime sonunda ünsüz yitimi: -g > Ø, kelime sonunda ünlü genişlemesi: -i > -ü ve kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin yazıtlarda *süçig sab* “tatlı söz” biçiminde soyut anlamlarla kullanıldığı görülmektedir. Ağızlarda ise yalnızca şarabın verdiği tat ve hoşluk dolayısıyla “şarap” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kelime soyut ifadeden somut ifadeye dönmüştür.

süngü: Mızrak, süngü. (KT D 35; BK D 26; T 28).

süngü: Ucunda ıslak bez bulunan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık. (*Düzce-Bo.; *Beypazarı-Ank.; -Ky.; -Kn.) (DS, s.3717a),

süngü: Süngü. (Caferoğlu, 1994(d), s.255b),

süngi: Süngü. (Gemalmaz, 1995, s.287).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i meydana gelmiştir. Kelimenin özgün anlamına yalnızca birkaç bölgede rastlanılmaktadır. Bunun dışındaki verilerde süngüye benzetilerek isimlendirilmiş çeşitli aletler bulunmaktadır. Dolayısıyla kelime, süngünün fizikî özellikleri dikkate alınarak farklı araçların adı olmuştur.

süçük: Kemik. (BK D 20; KT D 24).

sümük: Kemik. (Yoncalı *Doğubeyazıt-Ağ.; Koyundere *Ahıska-Kr.; -Ezc.; -Bt.; *Erciş-Vn.; -Ur.; -Dy.; -Ml. ilçe ve köyleri; *Antakya-Hat.; *Divriği-Sv.; -Ada.) (DS, s.3715a; Caferoğlu, 1994(e), s.262b; Caferoğlu, 1995(b), s.277b),

sümüh: Kemik. (Olçay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.396b; Ercilasun, 2002, s.382),

sümik: Kemik. (Edip, 1991, s.134).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -ng- > -n- > -m-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- hadisleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir fark oluşmamıştır.

sür-: Sürmek, uzaklaştırmak; düşman kuvvetlerini püskürtmek, kovmak. (KT D 23; BK D 19; ŞU G 2; KÇ 20).

sürmek: 1.Götürmek. (Vazıldan *Divriği-Sv.), 2.İleri itmek, sürmek. (*Akkuş-Or.), 3.Sürdürmek. (*Silifke-İç.), 4.Kovmak. (*Antakya-Hat.; *Bor-Nğ.), 5.İzlemek. (-Krk.; *Bor-Nğ.), 6.Direnmek, üstünde durmak: *Allah aşkına üzerime sürüp durma şu işi.* (-Sm.),

sürmek: Sürgün olmak. (Keben *Silifke-İç.) (DS, s.3723b; Erten, 1994, s.170b; Olçay, 1995(b), s.80b; Gemalmaz, 1995, s.287),

sürmek: Kızı gönülsüz, güç kullanarak evlendirmek, kaçırmak. (*Eşme-Uş.) (DS, s.4716a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi meydana gelmemiştir. Anlam olarak ise birçok yeni kavramı bünyesinde toplamıştır. Yazıtlardaki temel anlam korunmuş, bunun yanında “kız kaçırmak” gibi farklı anlamları da karşılamıştır.

tabar: Mal, davar. (ŞU G 5; Ç 1).

tavar: 1.Koyun (-Çr.), 2.Koyun sürüsü. (-To.) (DS, s.3847b; Caferoğlu, 1995(c), s.279b; Turan, 2006),

davar: İnek, öküz, katır, eşeğe verilen ad. (Şenoba *Uludere-Hak.) (DS, s.1378b; Erten, 1994, s.153a),

davar: Koyun. (Sağır, 1995, s.413a; Gemalmaz, 1995, s.72; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.390b; Yıldırım, 2006, C II),

davar doluk: Davar mavar, irili ufaklı bütün davarlar: *Davar doluğu sattım.* (-Gaz.),

davar düğünü: Koyunlar kuzuladığı zaman yapılan şenlik. (Göynük *Göksun-Mr.) (DS, s.1378b),

davar yolu: Keçi yolu. (Olukyanı-Zn. göçmenleri) (DS, s.1379a),

davar yüzü: Kışın davarın kuzulamasından takriben elli gün önce, çocuklar tarafından yapılan bir merasimin adıdır. Şu şekilde yapılır: Çocuklardan bir grup bir araya gelerek ellerindeki çan ve keleklerle, evlerin bacalarını birer birer dolaşarak bunları bacalardan içeriye salları ve metinler bölümünde neşredilen “davar yüzü” adlı şarkıyı söylerler. Aynı zamanda bu şarkı kısır gelinler için de söylenir. (Caferoğlu, 1994(e), s.226b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başındaki ünsüz korunmuştur; ancak genel olarak bu ünsüz ötümlü hale gelmiştir: t- > d- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından yazıtlardaki verilerle uyumludur.

tabışgan: Tavşan; bir yıl adı. (T 8; ŞU D 8).

tavşan: Tavşan. (Gülsevin, 2002, s.388a),

davşan: Tavşan. (*Tefenni-Brd.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; *Sivrihisar-Es.; Kesirik-El.; -Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; -Nğ.; *Kozan-Ada.) (DS, s.1381b; Korkmaz, 1994(a), s.107b; Caferoğlu, 1994(c), s.315a; Caferoğlu, 1994(e), s.226b; Caferoğlu, 1995(b), s.241b; Caferoğlu, 1995(c), s.231b; Gülensoy, 1998, s.?.; Eren, 1997, s.183; Aydın, 2002, s.125; Gülsevin, 2002, s.374a),

davişan: Tavşan. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1381b; Caferoğlu, 1994(d), s.213b),

davuşan: Tavşan. (-Sm.) (DS, s.1381b; Caferoğlu, 1994(c), s.315a; Caferoğlu, 1995(a), s.272a; Caferoğlu, 1995(b), s.241b; Caferoğlu, 1995(c), s.232a; Buran, 1997, s.188).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark yoktur.

tag: Dağ. (KT D 12; KT D 24; BK D 10; BK D 20; BK G 7; BK G 8; BK B 5; T 44; T 47; ŞU G 3; ŞU K 8; HT IX 2; Tar. D 7).

tağ: Dağ. (Gemalmaz, 1995, s.297),

dağ: Orman. (*Kandıra-Kc.; Gare *Ardeşen-Rz.) (DS, s.1321b; Caferoğlu, 1994(c), s.314a),

tav: Dağ. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.),

tav: Orman. (Arnavutköy-İst.) (DS, s.3847a),

dav: 1.Dağ. (Karaköy, Cumayeri *Düzce *Akçakoca-Bo.; *Bafra-Sm.; *Ünye-Or.), 2.Orman, sık ağaçlık yer. (Aliköy *Çaycuma-Zn.) (DS, s.1378a; Caferoğlu, 1994(c), s.315a; Caferoğlu, 1995(c), s.231a; Eren, 1997, s.183),

dā: Dağ. (*Düzce-Bo.; Hasanoğlan-Ank.; -Nğ.) (DS, s.1311a; Caferoğlu, 1994(c), s.314a; Caferoğlu, 1994(d), s.212a; Caferoğlu, 1994(e), s.225a; Caferoğlu, 1995(a), s.271a; Caferoğlu, 1995(c), s.231a; Olcay, 1995(b), s.59a; Günşen, 2000, s.469b; Demir, 2001, s.340b),

dağ daş: Dağlık taşlık yer, umumiyetle meskun olmayan yer. (Caferoğlu, 1994(e), s.225b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -v, kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve -ağ ses grubunun büzüşmesi sonucu ortaya çıkan ünlü uzunluğu: -ağ > ā meydana gelmiştir. Bu sözcüğün birçok bölgede “orman, ağaçlık yer” anlamında kullanılması kelimenin anlam genişlemesine uğradığına işaret etmektedir.

takı: Dahi, daha, ve. (KT G 13; O 10; Tar. D 9).

dahı: Doğrulama ya da uygun bulma, evet; daha; *değil mi ya?* anlamında kullanılır. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.1311a),

dahi: Bağlama ve kuvvetlendirme edatı. (Erten, 1994, s.153a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: -t > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime sonunda ünlü incilmesi: -ı > -i hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, ağızlarda da edat olarak değişmeden kullanılmaktadır.

takıgu: Tavuk; bir yıl adı. (ŞU K 10; ŞU B 4; Tes B 4; Tar. G 2).

tavık: Tavuk. (Develi, Bakraz *Düzce-Bo.; -Gaz.; -Yz.) (DS, s.3848b; Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Caferoğlu, 1995(c), s.279b; Gülsevin, 2002, s.388a),

tavıh: Tavuk. (Günşen, 2000, s.498a; Özçelik-Boz, 2001, s.249a),

tavuh: Tavuk. (Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Caferoğlu, 1995(a), s.308a; Turan, 2006),

ak tavuk: Güvercin büyüklüğünde bir kuş. (Çeltekin *Yeşilova-Brd.) (DS, s.163a),

çağsırlı tavuk: Paçaları tüylü tavuk. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1039b),

kurk tavuk: Kuluçkaya yatmış tavuk. (Yapıntı *Mut, Sarıkavak *Tarsus-İç.) (DS, s.2199a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -g- > -v-, kelime sonunda ünlü yitimi -u > Ø, kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k > -h ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

tam: Duvar. (KT GD).

tam: 1.Ahır. (*Kandıra-Kc.; *Düzce-Bo.; *Akyazı ve çevresi-Sk.; Kilimli, Aşağı Çayır-Zn.; -Sn.; *Vezirköprü *Çarşamba-Sm.; -Ama.; Yavadı, Yevelî *Mesudiye-Or.; *Tirebolu-Gr.; Ant. ve çevresi), 2.Yapıların üst bölümü, dam. (*Merzifon-Ama.; *Almus-To.; *Tirebolu-Gr.; Gare *Ardeşen-Rz.), 3.Toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi: *Bu köyün tamları seyrek*. (*Tirebolu-Gr.), 4.Büyük, boş, ışıksız oda. (Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.), 5.Baca. (*Almus-To.; -Sv.) (DS, s.3818a-b; Demir, 2001, s.356b; Aydın, 2002, s.154),

dam: 1.Toprak damlı ev, kulübe, köy evi. (Ulubey *Senirkent-Isp.; Güney *Yeşilova, Yayla *Tefenni-Brd.; İğdecik, Sancaklıboz-Mn.; *Bayramiç-Çkl.; Çavdarlı *Şavşat-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr. köyleri, Cenciğe, Ergen-Ezc.; İsmetpaşa-Ml.; *Siverek-Şur.; -Gaz.; *Afşin-Mr.; *Antakya-Hat.; İğdeli *Gemerek *Gürün-Sv.; *Yerköy-Yz.; -Ank. ve çevresi, Yeniköy *Ereğli, Atlandı *Kadınhanı, Arısama-Kn.; Uzuncaburç *Silifke, Emirler-İç.; *Milas, Bodrum-Mğ.), 2.Oda. (Gökdere *Akdağmadeni-Yz.), 3.Ceza evi. (*Emirdağ-Af.; -Uş.; Bağlılı *Eğridir-Isp.; Karamanlı *Tefenni *Göhlhisar-Brd.; Hırka *Tavas-Dz.; Çamaltı

*Menemen *Ödemiş *Kiraz-İz.; İğdecik, Sancaklıboz-Mn.; Seydiömer *Tavşanlı-Kü.; -Çr.; Ersis *Yusufeli-Ar.; Köşker-Krş.; *Bor-Nğ.; Atlandı *Kadınhanı-Kn.; Bağyaka *Finike *Elmalı-Ant.), 4.Kapalı yer. (*Emirdağ-Af.), 5.Hayvan yiyeceğinin saklandığı yer, ambar. (Bağıllı *Eğridir-Isp.; -Rz. çevresi; *Iğdır-Kr.), 6.Yaylada sütlerin saklandığı yer. (Ersis *Yusufeli-Ar.), 7.Ahır. (Kunduzlu, Eğret-Af.; -Uş.; *Eğridir *Sütçüler, İlyas, Kozluca *Keçiborlu-Isp.; Çerçin-Brd.; -Dz. ilçe ve köyleri; *Bergama, Sasallı *Menemen-İz.; Demirkapı *Susurluk-Ba.; *Gemlik, Durakköy, Yorgeli, Vezirçiftliği-Brd.; Ilıcaksu *Domaniç-Kü.; Barcak, Akköy *Söğüt-Bil.; Saraçlı *Geyve-Kc.; *Düzce-Bo.; Koyullu *Safranbolu *Devrek-Zn.; -Ks. ilçe ve köyleri *İskilip *Kargı-Çr.; Gazibeyli *Bafra-Sm.; -Sn.; -Ama. köyleri; -Gr.; Süle, Uluşiran *Şiran-Gm.; *Refahiye çevresi-Ezc.; Sasallı-Tn.; Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.; Taşköprü, Şıhlar, Çubukabat, Çanıllı *Ayaş *Elmalı, Hasanoğlu-Ank.; -Nğ.; Osmaniye *İlgın-Kn.; -Ed.; *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski-Krk.; İnecek-Tk.), 8.Baca. (-Sv.; -Ky.) (DS, s.1347b-1348a-b; Korkmaz, 1994(a), s.107b; Gemalmaz, 1995, s.70; Özçelik, 1997, s.257b; Günşen, 2000, s.469a; Özçelik-Boz, 2001, s.240b; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.390b; Ercilasun, 2002, s.374).

Açıklamalar: Kelime kimi yörelerde eski biçimini korurken kimi bölgelerde ön sesteki ünsüz ötümlüleşmiştir: t- > -d. Anlam olarak da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki “duvar” anlamı yalın bir biçimde ağızlarda bulunmamaktadır. Ancak, dikkat çekici nokta üstü kapalı ve duvarlarla çevrilmiş birçok yapı bu kelimeyle adlandırılmıştır. Bu duvarların geçilmezliği anlatılmak için “cezaevi” kavramı bile bu isme yüklenmiştir. Dolayısıyla bu sözünün kullanımı, anlam bakımından yazıtlardan bir hayli farklıdır.

tamgaçı: Mühürdar. (KT K 13).

tamgaçı: Yazman, kâtip. (-Kr.) (DS, s.3819b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Sözcüğün “mühürdar” anlamından “yazman” anlamına kaydığı görülmektedir. Bu kelimenin bu şekilde anlam farklılaşmasına uğraması Türklerin yaşadığı sosyal değişimle ilgili olmalıdır.

tañ: Tan vakti, şafak. (T 35).

tan: Ufuk. (İğdecik-Isp.; -Ks.; *Mecitözü-Çr.; Çanılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.3820b),

dan: Sabah vakti, tan. (-Gaz.; *Afşin-Mr.; Karahöyük *İncesu-Ky.; -Nğ.; -Kn.),

tan üstü: Sabah vakti. (*Sarıkamış-Kr.) (DS, s.3824a),

tanyeli: Tan vakti esen yel. (Keşanuz *Ayaş-Ank.; *Bor-Nğ.; May-Kn.) (DS, s.3824a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime sonunda nazallığın kaybolduğu: -ŋ > -n görülmektedir. Sözcüğün anlam değişmesine uğrayarak “ufuk” anlamında kullanıldığı da saptanmıştır.

tapıg: Hizmet. (ŞU B 5).

tapuk: Boyun eğme, gönül verme: *Türkler doğruluğa tapuktur.* (*Bergama-İz.) (DS, s.3832a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- ve kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından karşılaştırıldığında *tap-* “inanmak; çok sevmek” ifadesi temelinde gelişmiştir. Dolayısıyla bu iki veri arasındaki anlam ilişkisi yakındır.

tap+la-: Tasvip etmek, onaylamak, kabul etmek. (BK D 35).

tap (IV): Uygun, oranlı. (Lülük *Dört Yol-Hat.; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.; *Bahçe-Ada.),

tap (VIII): Doğru. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.) (DS, s.3824b),

taplamak: Saptamak: *Yerini iyi tapladın mı?* (*Pınarbaşı-Ky.), 2.Kestirmek: *İyi taplamışım dediğim çıktı.* (Bozüyük *Göksun-Mr.; Şambayatı-Ank.; Çukur *Karaisalı, Kandilli *Saimbeyli, Faydalı *Kozan-Ada.; Civanyaylağı *Mersin-İç.), 3.Bir işin olabileceğine inanmak, akli yatmak: *Nihayet bu işi yapacağına akli tapladı.* (Bozlar-Yz.), 4.Sahip çıkmak, malımsımak: *Evimden çıkmıyor, taplı.* (-Nğ.).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcüğün kök hali olan *tap* ismi DS’de “uygun, doğru” anlamlarıyla bulunmaktadır. Dolayısıyla yazıtlardaki

sözcüğün bu isim kökünden türediği açıktır. *taplamak* kelimesine baktığımızda ise farklı anlamlarla karşılaşmaktayız. Yazıtlarda bir yerde geçen ve “onaylamak, kabul etmek” anlamında kullanılan sözcük, ağızlarda anlam değişmesine uğrayarak “saptamak, tahmin etmek ve inanmak” biçimlerinde kullanılmaktadır.

tarıglag: *krş. tarlag.* Tarla. (Tar. B 4).

tarla: Tarla. (Gemalmaz, 1995, s.300),

talla: Tarla. (Akçakoca-Bo.; İğdeli *Gemerek-Sv.; -Nğ.) (DS, s.3814b; DS, s.4737b; Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Caferoğlu, 1995(c), s.279a; Eren, 1997, s.191; Günşen, 2000, s.498a; Demir, 2001, s.355b; Aydın, 2002, s.154),

tāla: 1.Tarla. (Genek *Yatağan-Mğ.), 2.Ormanların ortasındaki boş, ağaçsız yerler. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.), 3.Dağ sırtlarındaki basamaklar. (*Tuzluca-Kr.) (DS, s.3814b),

tāla: Tarla. (Korkmaz, 1994(a), s.121b; Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Gülsevin, 2002, s.388a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ve kelime içinde ünsüz yitimi: -g, -g- > Ø, kelime içinde ünlü düşmesi -ı- > Ø, gerileyici ses benzeşmesi: -rl- > -ll- ve ses düşmesinden kaynaklanan ünlü uzunluğu: -ar- > -ā- meydana gelmiştir. Yazıtlardaki anlamının dışında bu sözcük ağızlarda genel bir anlam kazanarak “boş arazi” için de kullanılır olmuştur.

tarlag: *krş. tarıglag.* Tarla, ekilebilir arazi. (UKK 2; UKK 3).

tarla: Tarla. (Gemalmaz, 1995, s.300),

talla: Tarla. (Akçakoca-Bo.; İğdeli *Gemerek-Sv.; -Nğ.) (DS, s.3814b; DS, s.4737b; Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Caferoğlu, 1995(c), s.279a; Eren, 1997, s.191; Günşen, 2000, s.498a; Demir, 2001, s.355b; Aydın, 2002, s.154),

tāla: 1.Tarla. (Genek *Yatağan-Mğ.), 2.Ormanların ortasındaki boş, ağaçsız yerler. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.), 3.Dağ sırtlarındaki basamaklar. (*Tuzluca-Kr.) (DS, s.3814b),

tāla: Tarla. (Korkmaz, 1994(a), s.121b; Caferoğlu, 1994(d), s.257b; Gülsevin, 2002, s.388a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz yitimi: -g > Ø, gerileyici ses benzeşmesi: -rl- > -ll- ve ses düşmesinden kaynaklanan ünlü uzunluğu: -ar- > -ā- meydana gelmiştir. Yazıtlardaki anlamının dışında bu sözcük genel bir anlam kazanarak “boş arazi” için de kullanılır olmuştur.

taş (I): Dış; insanın dışı, dış görünüşü. (KT G 12; KT D 26; BK D 21; BK K 14; ŞU G 4; T 13; KC a 2).

taş: Dış. (Karaçay aşireti *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.3929a),

dış donu: Pantolon. (Hocaköy *Kandıra-Kc.) (DS, s.1473b),

dış: Dış. (Gemalmaz, 1995, s.79; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünlü değişimleri: -a- > -ı- > -i- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişim olmamıştır.

taş (II): Taş; mezar taşı; taşlık yer. (KT G 11; KT G 12; KT G 13; KT GB; KT K 13; KT GD; KT KD; BK K 8; BK K 13; BK K 14; BK K 15; BK B 7; T 4; ŞU D 10; O Ek Yazıt 1-2; Tar. B 2; Tar. B 3; Uy. V).

daş: 1.Taş. (Süçüllü *Yalvaç-Isp.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; -Es.; *Akçaşehir-Bo.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; -Sm.; *Zile-To.; *İğdır *Arpaçay-Kr.; -Ml.; -Gaz.; *Gürün-Sv.; -Nğ.; Sökün *Silifke-İç.), 2.Elmas, pırlanta gibi kıymetli taşlar. (-Sm.) (DS, s.1375a-b; Erten, 1994, s.153a; Korkmaz, 1994(a), s.107b; Caferoğlu, 1994(c), s.315a; Caferoğlu, 1994(d), s.213b; Caferoğlu, 1994(e), s.226a; Caferoğlu, 1995(a), s.271b; Caferoğlu, 1995(c), s.231b; Özçelik, 1997, s.257b; Buran, 1997, s.188; Günşen, 2000, s.470a; Aydın, 2002, s.125; Gülsevin, 2002, s.374a),

daş: El değirmeni. (Özçelik-Boz, 2001, s.240b),

taş evlemek: Taş kırmak için çivi yeri açmak. (Kurna-Brd.) (DS, s.4743a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-. Sözcük, anlam bakımından herhangi bir değişime uğramamıştır.

taşra: Merkezin dışı; dışarı. (KT D 11; KT D 26; BK D 10; BK D 21).

taşra: Yüz numara, ayak yolu, hela. (*Bor-Nğ.; Kr. ve çevresi) (DS, s.3843a; 4743b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır; ancak bazı yörelerde bu sözcük “tuvalet, helâ” anlamına gelmektedir. Bu durumu köylerde tuvaletlerin genellikle dışarıda bulunmasıyla açıklayabiliriz.

tat: Yabancı; kendi boyundan ya da milletinden olmayan. (KT G 12; BK K 15; Alt. K. I b 3).

tat: 1.Dilsiz. (*Eğridir ve köyleri-Isp.; Yukarı Seyit *Çal-Dz.; *Tire-İz.; -Ba.; Ahmetli *Turgutlu-Mn.; Balçıkhisar-Es.; Gökçepınar *Mecitözü-Çr.; Ladik-Sm.; -Gaz.; *Mucur-Krş.; Kızılviran *İncesu-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri, Civanyaylağı *Mersin-İç.; Güzelsu *Akseki-Ant.; -Mğ.), 2.Kekeme. (Söğüt, Honaz, Yukarı Seyit *Çal-Dz.; *Ödemiş ve köyleri-İz.; *Alaşehir-Mn.; Gökçepınar *Mecitözü-Çr.; -Dy.; Ayvazhacı-Ky.; -Nş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; -Ada.), 3.Çirkin, sevimsiz. (*Eğridir ve köyleri-Isp.; *Bayındır *Tire-İz.; *Erciş-Vn.; -Mğ.), 4.Kaba kimse için. (*Dinar-Af.; *Uluborlu *Buldan, Solmaz *Tavas-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Tavşanlı, Beşkarış *Altıntaş-Kü.; Yapraklı-Çkr.; -Ezm.; *Ahlat-Bt.; *Milas-Mğ.), 5.Sıra, saygı gözetmeyen, şaşkın, aptal. (*Çal-Dz.; -Uş.; -Kü.; -Vn.) (DS, s.3843b; DS, s.4743b; Gülensoy-Buran, 1994, s.234; Ercilasun, 2002, s.383),

tat: Acem, Şii. (Olçay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.397a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Bazı bölgelerde kelime özgün anlamı olan “yabancı” ifadesini korurken, kimi yörelerde daha yaygın olarak anlam değişmesi meydana gelmiş ve kelime anlam kötüleşmesine uğrayarak “dilsiz, kekeme, çirkin, aptal vb.” anlamlarında kullanılmıştır. Bu anlamların oluşmasında toplumda yabancılara karşı farklı ve olumsuz bakışın etkisi olabilir. Tüm anlamların yanında sözcük “Acem, Fars” karşılığında da kullanılmıştır.

tay: At yavrusu; bir unvan niteleyicisi. (BK G 11; ŞU D 5; ŞU K 11; Tar. B 6; Tar. K 3).

tay: 1-3 yaş arasındaki at yavrusu. (Gemalmaz, 1995, s.301; Aydın, 2002, s.154),

day: At, eşek yavrusu. (-Tr. ve çevresi; Gm. ve çevresi; Taşburun *İğdır-Kr.) (DS, s.1388b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başındaki ünsüz ötümlüleşmiştir: t- > d-. Sözcükte herhangi bir anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

te-: krş. ti-. Demek, söylemek. (T 5; T 15; T 20; T 21; T 22; T 23; T 24; T 25; T 26; T 29; T 30; T 31; T 33; T 34; T 35; T 37; ŞU G 4; ŞU B 5; O 7; Tar. D 6; Tar. K 5).

demek: Demek, söylemek. (Erten, 1994, s.153a; Olcay, 1995(b), s.60a; Gemalmaz, 1995, s.73; Özçelik, 1997, s.258a; Aydın, 2002, s.125; Gülsevin, 2002, s.374a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur.

tebi: Deve. (T 48).

devi: Deve. (Korkmaz, 1994(a), s.108a),

teve: Deve. (Caferoğlu, 1994(c), s.348a),

deve: Deve. (Erten, 1994, s.153b; Caferoğlu, 1994(d), s.241a; Caferoğlu, 1995(c), s.232b),

deveağzı: Bakırdan yapılmış, ağzı eğik sürahi. (-Tr.),

deveboynu (I): Bir kilim motifinin adı. (Orhana *Anamur-İç.),

deveboynu (II): Süsen cinsinden, sarı bir çiçek açan, uzun sapı deveboynuna benzeyen, fena kokulu bir ilkbahar çiçeği. (-Nğ.),

deveboynu (III): 1.Bakırcı ve kalaycıların kullandığı örs. (-Isp.), 2.Eğri soba borusu. (-Çkr.), 3.Eğri su borusu. (*Turgutlu-Mn.),

deveboynu (IV): 1.Okla boyunduruğu birbirine bağlayan eğri ağaç kısım. (Hisarlı *Polatlı-Ank.; Ömerhacılı *Kaman-Krş.; -Ant.), 2.Asmalar için, iki direk arasına bir direk

çivileyerek yapılan destek, bir çeşit çardak. (*Göynük-Bo.), 3.Dokuma tezgâhında kücü ağacının yanlara gelen kısımlarının altına konulan ağaç. (-Ky.),

devedabarı (I): İri, yassı bir çeşit üzüm. (Hasanoğlu-Ank.),

devedabarı (II): 1.Sarı, beyaz renkte büyük kır papatyası. (Kırcaklı *Nazilli-Ay.), 2. İlkbaharda kırlarda, tarlalarda kendiliğinden yetişen, pembe çiçekli, çiğdeme benzeyen yumru kökleri yenilebilen yabani bir bitki. (Çeltik *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni-Brd.; -Çr.; Dereköy *Zile-To.; Suboğaz-Gaz.; Güdül-Ank.; *Bor-Nğ.; *Bozkır *Karaman-Kn.), 3.Kırlarda yetişen ve rozet şeklindeki yaprakları salataya konulan, yenilebilen bir ot. (-To.; Ören *Fethiye-Mğ.), 4.Biçimi deve tabanına benzeyen, yere yayılmış olarak yetişen az dikenli ve turşusu yapılabileb bir ot. (*Fethiye köyleri-Mğ.), 5.Kabak yaprağına benzeyen geniş yaprakları, tüylü ve yapışkan bir ot: *Sıcak geçen insanların sırtına devetabanı koymalıdır.* (Bağıllı *Eğridir köyleri-Isp.),

deve depiği: Deve tekmesi (mecazen büyük bir kimsenin vurduğu darbe için kullanılır): *Onun depiği deve depiğidir, yiyenler bir daha belini doğruldamaz.* (*Bor-Nğ.), (DS, s.1440a-b-1441a),

devediş: 1.Sarı, iri taneli bir buğday çeşidi. (Karahayıt-Ay.; Becenek, Çimşit *Bala-Ank.; Gerit *Bodrum-Mğ.), 2.İri taneli mısır. (Navlu *Yeşilova-Brd.; -Sm.),

devegözü: 1.İri, yuvarlak taneli, kabuğu kalın ve sert siyah üzüm. (Sücüllü *Yalvaç *Keçiborlu, Bağıllı *Eğridir-Isp.; Moran, Oğuz *Acıpayam-Dz.; Deresağ *Mudurnu-Bo.; -Gaz.; *Argıthanı *Hadım-Kn.), 2.Kalın kabuklu, büyük taneli, sulu, beyaz üzüm. (-Isp.; *Kilis-Gaz.; *Hadım-Kn.),

devegulak: Su kenarlarında yetişen büyük yapraklı yabanî bir bitki. (Emirşahlar *Anamur-İç.) (DS, s.1441a-b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- ve kelime sonunda ünlü değişmesi: -i > -e hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimede anlam bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Ağızlarda devenin ağzı, tabanı, boynu, dişi, gözü ve kulağı çeşitli bitkilere benzetme yoluyla ad olmuştur. Devenin bu fizikî özellikleri göz önünde bulundurularak birçok alanda yeni terimler oluşmuştur.

teg: Gibi, benzer. (KT G 1; KT K 10; KT D 5; KT D 12; KT D 31; BK G 13; BK K 1; BK D 1; BK D 5; BK D 6; BK D 11; T 8; T 13; KÇ 9; Tar. K 1; Aç. b 2).

tek: 1.Gibi. (Kesirik-El.), 2.Değın. (-Çr.) (DS, s.4749a; Caferoğlu, 1995(a), s.308b),

tek: Kadar. (Caferoğlu, 1995(a), s.308b; Caferoğlu, 1995(c), s.279b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını korumasının yanında “kadar” anlamı da kazanmıştır.

teg-: Ulaşmak, erişmek; saldırmak, hücum etmek. (KT K 2; KT K 3; KT K 4; KT K 5; KT K 8; KT D 32; KT D 33; KT D 34; KT D 36; KT D 37; KT D 40; BK D 30; BK G 8; BK GD; T 11; T 35; T 39; O 9; O 10; O 11; KÇ 5; KÇ 10; KÇ 11; KÇ 15; KÇ 19; KÇ 23; Su. 5; Tes B 5; Tes D 3; Elg. 11; Alt. K. I c 2; Aç. b 4).

tekmek: 1.Vurmak. (Vazıldan *Divriği-Sv.), 2.Toplamak, dermek. (-Tr.) (DS, s.4750a),

teğmek: 1.Sıçramak. (*Eğridir ve köyleri-Isp.), 2.Atlamak. (*Eğridir ve köyleri-Isp.), 3.Görünmeden gitmek, kaçmak. (*Zile-To.; -Ky.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4006a-b),

degmek: 1.Dokunmak, hasta etmek: *Çocuğa yemek degmiş.* (*Zile-To.), 2.Vurmak, çarpmak: *Ali'ye güneş degmiş.* (*Zile-To.),

degmek: Değmek, dokunmak. (Erten, 1994, s.153b; Olcay, 1995(a), s.116b; Turan, 2006.),

dēmek: Değmek, dokunmak. (Hasanoğlu-Ank.; *Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1416a),

tēmek: Dokunmak, değmek: *Ali başıma tēdi.* (Kaya-Mğ.) (DS, s.3876b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ ve -eg ses grubunun büzüşmesi sonucu ortaya çıkan ünlü uzunluğu: -eg > ē hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından bazı değişimler yaşamıştır. Buna göre yazıtlarda kullanılan anlamlar dışında “hasta etmek” anlamı yeni bir mana olarak dikkat çekmektedir.

tegi: -e kadar, değın. (KT G 3; KT G 4; KT G 6; KT G 12; KT D 2; KT D 8; KT D 17; KT D 21; KT D 39; BK K 2; BK K 3; BK K 4; BK K 11, BK K 15; BK D 3; BK D 4; BK D 8; BK D 15; BK D 18; BK GD; T 45; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 9; KÇ 16; O 2).

teki: Gibi: *Sel teki aharam.* (Zarşat-Kr.) (DS, s.3867a),

deki: Kadar. (Güvenli *Anamur-İç.) (DS, s.1407b),

teki: Gibi, emsali: *Sen teki.* (Caferoğlu, 1995(c), s.279b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, ağızlarda daha çok “gibi” anlamında kullanılmaktadır.

tegin: *krş. tigin.* Kağanın erkek kardeşlerine verilen unvan, prens. (Tar. D 6).

tekin: Uslu. (Bereketli *Tavas-Dn.; Müslümsölöz *Orhangazi-Brs.; Çınarlı-İst.) (DS, s.3864a; s.4749b),

tekin (I): 1.Dolu ve önemli yer. (*Urla-İz.; -Sm.; *Ağın-El.; *Koyulhisar-Sv.), 2.Boş ve önemsiz yer. (-Dz.; *Düzce-Bo.; *Kurşunlu-Çkr.; *Merzifon-Ama.) (DS, s.3867a),

tekin (II): 1.Uyanık, tetikte. (Harkaçığı *Kadirli-Ada.) (DS, s.3867a),

tekin (III): Gizli, saklı, esrarlı. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4749b),

tekin durmak: Uslu durmak. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4749b),

tekin olmamak: Gizi bilinmemek. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.3867b),

tekin söz: Önemli, gizli anlamı olan söz. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4749b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- meydana gelmiştir. Sözcüğün “prens” anlamı ağızlarda yaşamamaktadır. Bununla beraber kelimenin temel anlamına dair bazı verilerin ağızlarda kullanıldığını söyleyebiliriz. Özellikle “uslu, akıllı; uyanık” karşılıkları sözcüğün anlamını göstermesi bakımından bizce çok önemlidir.

tegre: Çevre, etraf. (T 8).

tekre: Çevre, bölge. (-Sm.) (DS, s.3869a),

tikre: Bölge, çevre. (*Ünye-Or.) (DS, s.3932b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötünsüzleşmesi: -g- > -k- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam ağızlarda da değişmemiştir.

tegür-: Götürmek, ulaştırmak, iletmek. (T 19; T 47).

değirmek: 1.Duyurmak, bildirmek, ulaştırmak. (Yayla *Tefenni-Brd.; *Lapseki-Çkl.; -Çkr.; Bahçeli *Bor-Nğ.), 2.Vurmak, değdirmek, dokundurmak. (*Eğridir köyleri, Yassıvıran *Senirkent-Isp.; *Akyazı çevresi-Sk.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Hamzabali, Gülek *Tarsus-İç.) (DS, s.1401a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -ü- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Yazıtlardaki anlam ağızlarda da kullanılmıştır. Bundan başka ağızlarda kelimenin “vurmak, değmek, dokunmak” gibi yan anlamlar kazandığı da görülmektedir.

tel-: Delmek; yerin yarılması. (KT D 22; BK D 18).

delmek: Delmek, delik açmak; içine işlemek. (Erten, 1994, s.153b; Gemalmaz, 1995, s.74; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişim söz konusu değildir.

temir: Demir. (KT G 4; KT D 2; KT D 8; KT D 17; KT D 39; BK K 3; BK D 4; BK D 8; BK D 15; T 45; T 46).

temir: Demir. (Caferoğlu, 1994(c), s.347b),

demir: Demir. (Gemalmaz, 1995, s.75; Erten, 1994, s.153b),

demür: Demir. (Hacıahmet *Düzce-Bo.; -Çkr.) (DS, s.1420a; Caferoğlu, 1994(e), s.227a; Gemalmaz, 1995, s.75; Demir, 2001, s.341a),

demir eğmek: Çift sürerken sapan demirini hayvanın ayağına batırmak: *Bugün nadas ederken demir eğdirdim.* (Örkenez, Çetince *Yalvaç-Isp.) (DS, s.1471b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içindeki ünlü genişlemesi: -i- > -ü- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Yazıtlarda bu sözcük bir yer adı olan *temir kapı*g “Belh ile Semerkant arasındaki geçit” yer adının içerisinde geçmektedir. Bugün Türkiye’de de *Demirkapı* (Gülensoy, 1995, s.15b) adında birçok yerleşim yeri bulunması dikkat çekicidir.

teñri: Tanrı; gök, gökyüzü; bir uncan niteleyicisi. (KT G 1; KT G 9; KT GB; KT GD; KT KB; KT K 4; KT K 10; KT D 1; KT D 10; KT D 11; KT D 12; KT D 15; KT D 22; KT D 25; KT D 29; BK G 13; BK B 3; BK K 1; BK K 7; BK K 9; BK K 10; BK K 12; BK D 1; BK D 2; BK D 10; BK D 11; BK D 13; BK D 14; BK D 18; BK D 21; BK D 23; BK D 29; BK D 33; BK D 35; T 2; T 3; T 6; T 16; T 38; T 40; T 53; ŞU K 1; ŞU D 1; ŞU D 2; ŞU G 9; O 3; O 10; O 11; HT VIII; HT IX 1; ÇA I b 2; ÇA II 3; ÇA IV 3; Tar. D 4; Tar. B 3; Tar. K 2; İh. A. c 1; Gür.; Uy. Ta. 2; Uy. Tu. 2; Uy. Tu. 3; Uy. III b 1; Elg. 10; Ba. III 3).

tanrı: Tanrı. (-Vn.) (DS, s.4739b),

tağrı: Tanrı. (Caferoğlu, 1995(a), s.308a),

tānı: Tanrı. (Caferoğlu, 1994(c), s.347a),

tāri: Tanrı. (-Vn.) (DS, s.4739b; Gemalmaz, 1995, s.300).

Açıklamalar: Kelime içinde nazallığın kaybolması: -ŋ- > -n-, -ŋ- > -g- > -ğ-, kimi bölgelerde ise ses büzüşmeleriyle oluşmuş ünlü uzunlukları: -ağ- > ā hadiseleri meydana gelmiştir. Kelimenin “gökyüzü” anlamı ağızlarda kalmamıştır.

ter: Ter. (T 52).

ter: Tifo. (-Ks.; Çivriz-Gr.; -Gm.) (DS, s.3890a),

ter alıştırma: Teri biraz kurutmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.3890b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anadolu ağızlarında kelimenin bir hastalık adı haline geldiği de görülmektedir. Kuşkusuz tifo hastalığının etkilerinden olan aşırı terleme, bu hastalığın tanımlanması için ideal bir nokta olmuştur.

teril-: krş. tiril-. Toplanmak, bir araya gelmek. (T 28; T 36).

derilmek: 1.Toplanmak. (Ulaş *Tarsus-İç.), 2.Derli toplu olmak. (-Gaz.) (DS, s.1434a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur.

teyey: Sincap. (BK K 12; BK D 10).

teyin: Sincap. (Örkenez, Sücüllü *Yalvaç *Şarkikaraağaç-Isp.; -Brd.; Tavaklı *Ezine-Çkl.; *Simav-Kü.; -Ks.; *Mecitözü-Çr.; *Çarşamba-Sm.; *Taşova ve köyleri-Ama.; Gökköy *Reşadiye *Zile-To.; Bolaman, Sarıca *Gölköy-Or.; *Şebinkarahisar, Gicara *Alucra-Gr.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; Yukarı Kale, Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; -Yz.; *Bor-Nğ.; Çakırlar *Akşehir *Ereğli *Seydişehir *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri-İç.; Mahmutlu, Güzelsu *Akseki-Ant.) (DS, s.3862b; DS, s.4758b; Gemalmaz, 1995, s.309; Demir, 2001, s.356b; Aydın, 2002, s.154),

tiyin: Sincap. (*Ereğli-Kn.) (DS, s.3940a),

deyin: Sincap. (*Kırkağaç-Mn.; -Dy.; *Ağın-El.; *Pütürge *Arapkir-Ml.; *Keskin-Ank.),

değin: Sincap. (Gelenbe *Kırkağaç-Mn.) (DS, s.1446b; Sağır, 1995, s.413b; Gülseren, 2000, s.396b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -y- > -ğ- ve kelime sonunda nazallığın kaybolması: -ng > -n ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir.

teyin: krş. tiyin. Diye. (T 6; T 17; T 23; T 24; T 39; T 40).

deyin: Diye. (Gemalmaz, 1995, s.77; Özçelik, 1997, s.258a; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.391a; Günşen, 2000, s.470b; Aydın, 2002, s.126).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık olmamıştır.

tez-: Kaçmak; geri çekilmek. (BK D 37; BK D 38; BK D 40; BK D 41; KT D 34; T 38; T 43; ŞU K 11; ŞU G 10; ŞU G a; Tar. G 3).

tezmek: Kaçmak. (*Şarkikaraağaç *Yalvaç-Isp.; Selçuklu *Akhisar-Mn. ve çevresi-Kü.; *Zile-To.; Şıhlar *Ulubey-Or.; Çepni *Gemerek-Sv.; -Yz.) (DS, s.3909a-b),

tezmek: 1.Bulunduğu yerden ya da sürüden ayrılp uzaklaşmak (insan ya da havyan için). (Mormat *Ezine-Çkl.; Sarayözü, Ezinepazarı-Ama.; *Şebinkarahisar-Gr.; *Maçka ve köyleri-Tr.; Akarsu, Bağlıca *Ardanuç, Zor *Yusufeli, Yavuz *Şavşat-Ar.; İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.; -Ezm.; -Ezc.; -El.; Lohan-Gaz.; *Gemerek *Gürün-Sv.; *Bodrum-Mğ.), 2.Yolunu şaşırmak. (*Eğridir ve köyleri-Isp.; Kızılhisar *Acıpayam *Çal, Kızılcabölük *Tavas-Dz.; *Merzifon ve köyleri, Ezine-Ama.; *Zile-To.), 3.Koşmak. (-Isp. ve çevresi; *Sarayköy-Dz.; *Bayburt-Gm.; -Ed.).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcüğün ağızlarda da temel anlamını koruduğu görülmektedir. Bunun yanında bahsi geçen temel anlamdan türemiş başka ifadeler de göze çarpmaktadır.

tezig: Çabuk, tez. (Kız. Çrz. 2).

tezik: Çabuk, tez. (*Yalvaç-Isp.; Pirinççeşme *Malkara-To.) (DS, s.3908a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -g > -k meydana gelmiştir. Anlam yönünden bir farklılık yoktur.

tıpla-: Dinlemek. (KT G 2).

dinlemek: Dinlemek. (Erten, 1994, s.154a),

dinnemek: Dinlemek. (Caferoğlu, 1994(c), s.316a; Erten, 1994, s.154a; Caferoğlu, 1995(c), s.233a; Gemalmaz, 1995, s.79; Gülensoy, 1998; Günşen, 2000, s.471a; Demir, 2001, s.341b),

dinemek: Dinlemek. (Taşoluk *Göksun-Mr.) (DS, s.1483a; Caferoğlu, 1994(d), s.215a; Caferoğlu, 1994(e), s.228a; Günşen, 2000, s.471a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünlü incilmesi: -i- > -i-, kelime içinde nazallığın kaybolması: -ŋ- > -n- ve ilerleyici ses benzeşmesi: -nl- > -nn- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

ti-: krş. te-. Demek, söylemek. (BK D 8; BK D 9; BK D 32; BK D 40; BK D 41; KT D 9; KT D 10; KT G 7; KT K 11; T 5; T 9; T 10; T 11; T 12; T 30; T 32; T 33; T 36; T 38; T 39; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 10; ŞU D 11; ŞU G 1; KÇ 23).

dimek: Demek, söylemek. (Korkmaz, 1994(a), s.108a; Erten, 1994, s.153b; Caferoğlu, 1994(e), s.228a; Caferoğlu, 1995(a), s.273b; Caferoğlu, 1995(c), s.233a; Olcay, 1995(b), s.60b; Eren, 1997, s.183; Günşen, 2000, s.471a; Turan, 2006),

temek: Demek. (Caferoğlu, 1994(c), s.348a),

demek: Demek, söylemek. (Erten, 1994, s.153a; Olcay, 1995(b), s.60a; Gemalmaz, 1995, s.73; Özçelik, 1997, s.258a; Aydın, 2002, s.125; Gülsevin, 2002, s.374a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime sonunda ünlü değişmesi: -i > -e hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

tigin: krş. tegin. Kağanın erkek kardeşlerine verilen unvan, prens. (BK GB; BK D 14; BK D 21; BK D 31; KT B; KT GB; KT GD; KT KD; KT D 26; KT D 27; KT D 30; KT D 31; KT D 32; KT D 34; KT D 35; KT D 37; KT D 40; KT K 1; KT K 2; KT K 3; KT K 5; KT K 7; KT K 8; KT K 9; KT K 10; KÇ 24; KÇ 26; ŞU K 9; Tar. D 9; ÇA III 1).

tekin: Uslu. (Bereketli *Tavas-Dn.; Müslümsölöz *Orhangazi-Brs.; Çınarlı-İst.) (DS, s.3864a; s.4749b),

tekin (I): 1.Dolu ve önemli yer. (*Urla-İz.; -Sm.; *Ağın-El.; *Koyulhisar-Sv.), 2.Boş ve önemsiz yer. (-Dz.; *Düzce-Bo.; *Kurşunlu-Çkr.; *Merzifon-Ama.) (DS, s.3867a),

tekin (II): 1.Uyanık, tetikte. (Harkaçtığı *Kadirli-Ada.) (DS, s.3867a),

tekin (III): Gizli, saklı, esrarlı. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4749b),

tekin durmak: Uslu durmak. (*Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4749b),

tekin olmamak: Gizi bilinmemek. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış-Kr.) (DS, s.3867b),

tekin söz: Önemli, gizli anlamı olan söz. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4749b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- ve kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- meydana gelmiştir. Sözcüğün “prens” anlamı ağızlarda yaşamamaktadır. Bununla beraber kelimenin temel anlamına dair bazı verilerin ağızlarda kullanıldığını söyleyebiliriz. Özellikle “uslu, akıllı; uyanık” karşılıkları sözcüğün anlamını göstermesi bakımından bizce çok önemlidir.

tik-: Dikmek; yazıt dikmek. (KT G 11; KT D 16; KT D 25; BK D 13; BK G 9; BK G 11; Tes G 2; Alt. K. I b 1; Be. c 3; ÇA VIII 1).

tikmek: Dikmek. (Edip, 1991, s.137; Caferoğlu, 1994(c), s.348b; Caferoğlu, 1995(a), s.309b; Özçelik-Boz, 2001, s.249b; Yıldırım, 2002, C II; Turan, 2006),

dikmek: Dikmek. (Erten, 1994, s.153b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişim olmamıştır.

tile-: Dilemek, istemek. (T 23).

tilemek: Dilemek. (Caferoğlu, 1994(c), s.349a),

dilemek: Dilemek, istemek. (Erten, 1994, s.153b),

dilemek (I): 1.Evlenmek için kızı ailesinden istemek. 2.Aramak: *Evin dört bir yanını diledi.* (*Çorlu-Tk.),

dilamak: 1.İstemek, dilemek. 2.Dua etmek. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve bazı yörelerde kelimenin kısmen kalınlaştığı da görülmektedir: -e > -a. Yazıtlardaki anlam ağızlarda da korunmuştur. Bunun yanında “aramak, dua etmek” anlamlarının da Anadolu ağızlarında tespit edildiği görülmektedir.

tir-: Dermek, toplamak, bir araya getirmek; boylar arasında birliği sağlamak. (BK K 8; BK D 11; KT G 10; KT D 12; ŞU K 5).

dirmek: Toplamak, derlemek. (*Alaca-Çr.) (DS, s.1519a),

dermek: Dermek, toplamak, tanzim etmek. (Caferoğlu, 1994(e), .227a; Caferoğlu, 1995(b), s.242a; Caferoğlu, 1995(c), s.232a; Günşen, 2000, s.470b; Gülsevin, 2002, s.374b),

dermek: Ekini biçip toplamak. (-İst.; Zencidere-Ky.; Ceyhan *Ereğli-Kn.; Yapıntı *Mut-İç.; Pisi-Mğ.) (DS, s.1435b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

tirig: Diri, canlı. (KT GD; KT K 9; ŞU B 1).

diri: Şişman, etli, yağlı. (Uşhum *Yusufeli-Ar.) (DS, s.1516b),

diri: Zengin. (*Fethiye ve köyleri-Mğ.) (DS, s.1516b),

diri bütün: Canlı canlı ve bütün olarak: *Sinekler insanı diri bütün yiyecekler.* (DS, s.1517b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Ağızlarda kelimenin anlam farklılığına uğrayarak soyutlaştığı görülmektedir.

tiril- (I): krş. teril-. Derilmek, toplanmak. (KT D 12; BK D 11; BK D 29; BK D 34; BK D 36; BK D 39; T 33; ŞU G 12; ŞU D 1; ŞU G 3).

derilmek: 1.Toplanmak. (Ulaş *Tarsus-İç.), 2.Derli toplu olmak. (-Gaz.) (DS, s.1434a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur.

tiril- (II): Dirilmek, hayata dönmek. (BK D 31; ŞU D 1).

dirilmek: Ölünen canlanması, dirilmek. (Turan, 2006),

direlmek: Dirilmek, canlanmak, kuvvetlenmek. (Avşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.) (DS, s.1513a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

tiyin: krş. teyin. Diye. (KT D 11; KT D 27; KT D 28; KT D 39; BK D 10; BK D 16; BK D 17; BK D 20; BK D 21; BK D 22; BK D 23; BK D 33; T 34).

deyin: Diye. (Gemalmaz, 1995, s.77; Özçelik, 1997, s.258a; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.391a; Günşen, 2000, s.470b; Aydın, 2002, s.126).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık olmamıştır.

tod-: Doymak. (KT G 8; BK K 6).

toymak: Doymak. (Caferoğlu, 1994(c), s.349b; Turan, 2006),

doymak: Doymak. (Erten, 1994, s.154b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -d > -y hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

tog-: Doğmak, aşmak, geçmek. (KT D 35; KT D 37; BK D 27; Aç. a 2; Alt. K. II b 1; U. Ka. 2).

toğmak: Doğmak; ortaya çıkmak. (Caferoğlu, 1994(c), s.349a; Turan, 2006),

dogmak: Doğmak. (Erten, 1994, s.154a),

doğmak: Doğmak; doğurmak. (Gemalmaz, 1995, s.80),

dōmak: Doğmak. (Caferoğlu, 1994(e), s.228a; Günşen, 2000, s.471b; Aydın, 2002, s.126; Gülsevin, 2002, s.375a),

dovmak: Doğmak. (Demir, 2001, s.342a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ > -v ve ses büzüşmesi sonucunda ortaya çıkan ünlü uzunluğu: -og > -ō hadisleri meydana gelmiştir. Sözcük, yazıtlardaki anlamından farklı olarak “ortaya çıkmak” manasını da kazanmıştır.

togu: Doğu. (KT K 4; BK D 30).

doğu: Şark. (Gülsevin, 2002, s.375a),

dō: Doğu. (Caferoğlu, 1995(a), s.274a),

dogı: Doğu. (Caferoğlu, 1995(c), s.233b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, kelime sonunda ünlü daralması: -u > -ı ve ses büzüşmesi sonucunda ortaya çıkan ünlü uzunluğu: -ogu > ō meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

tok: Tok. (KT G 8; BK K 6; T 8).

tok: Kalın; sıkı, sağlam. (*Bor-Nğ.) (DS, s.3948a; DS, s.4767b; Günşen, 2000, s.499a),

toh: Tok. (Olçay, 1995(a), s.127a; Gemalmaz, 1995, s.312; Turan, 2006),

dok: Tok. (-Sm.) (DS, s.1539b),

doh: Tok. (*Sorgun-Yz.) (DS, s.1539b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında “kalın, sıkı, sağlam” anlamları da kazanmıştır.

tokı-: Vurmak, çarpmak, dövmek; mağlup etmek. (KT K 6; KT G 8; BK D 31; ŞU K 9; ŞU K 11; ŞU D 6; ŞU D 8; ŞU G 2; ŞU G 5; ŞU B 2; ŞU B 3).

tokumak: Dokumak; ceviz, pestil eriği vb. meyveleri sırkla vurup düşürmek. (*Düzce-Bo.; Karaca *İnebolu-Ks.; *Boyabat-Sn.) (DS, s.3953b; Özkan, 2007, s.218),

tohumak: Dokumak. (Gemalmaz, 1995, s.312; Özçelik-Boz, 2001, s.249b),

dokumak: Ağaçtaki meyveyi toplamak için sırkla vurarak düşürmek. (*Bursa ve köyleri; Pazar *Karamürsel *Gölcük-Kc.; *Düzce-Bo.; *Safranbolu, Aliköy *Çaycuma-Zn.; -Ks.; *Kuşunlu-Çkr.; Çanılı *Ayaş, Akdoğan *Kızılcahamam-Ank.) (DS, s.1541a; Caferoğlu, 1995(c), s.233b),

dokumak: Kumaş dokumak. (Gülsevin, 2002, s.375a),

dohumak: Dokumak. (Özçelik, 1997, s.258b),

dohumak: Dokumak, örmek. (Gemalmaz, 1995, s.81; Günşen, 2000, s.471b; Aydın, 2002, s.126).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün tam anlamıyla ağızlarda yaşadığını söylemek zordur. Bunun yanında kelime daha çok “dokumak, örmek” anlamlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla kelime bir anlam değişmesi oluşmuştur.

tokıt-: Vurdurmak; taş üzerine yazdırtmak, hâkkettirmek. (KT G 12; KT G 13; BK K 14; BK K 15; ŞU D 8; ŞU D 9; Tar. B 2; Tar. B 3; O Ek Yazıt 1-2).

tokutmak: Ceviz, pestil eriği vb. meyveleri sırkla vurup düşürmek. (Darıyeri *Düzce-Bo.) (DS, s.3953b),

tokutmak: Dokutmak. (-Çr.) (DS, s.4768b),

tohtmak: Dokutmak. (Özçelik-Boz, 2001, s.249b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- hadiseleri meydana gelmiştir. Tıpkı *tokı-* fiilinde olduğu gibi *tokıt-* fiili

de tam anlamıyla günümüze kadar ulaşmamıştır. Bunun yerine kelimenin “dokumak” anlamı kazandığı görülmektedir. Şüphesiz ki bu anlam, yazıtlarda kullanılan “taş üzerine yazdırtmak” ifadesiyle yakın ilişki içindedir.

tokuz: Dokuz (9). (KT K 4; KT K 6; KT K 9; KT G 2; KT G 3; KT D 14; BK D 12; BK D 34; BK D 35; BK G 9; T 9; ŞU K 3; ŞU K 5; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU D 10; ŞU D 11; ŞU B 8; Uy. I b 1; Uy. III a 4; Uy. III b 6; Uy. III c 1; Uy. III c 4).

dokkuz: Dokuz. (*Antakya-Hat.) (DS, s.1540a; Caferoğlu, 1995(a), s.274a; Olcay, 1995(b), s.61a),

dohuz: Dokuz. (-Gaz.) (DS, s.1540a; Caferoğlu, 1994(d), s.216a; Caferoğlu, 1994(e), s.228a; Caferoğlu, 1995(a), s.274a; Gemalmaz, 1995, s.81; Günşen, 2000, s.471b; Özçelik-Boz, 2001, s.249b; Aydın, 2002, s.126; Turan, 2006),

dokguz: Dokuz. (Zarşat-Kr.) (DS, s.1540a),

dohguz: Dokuz. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.1540a; Caferoğlu, 1995(b), s.243a; Caferoğlu, 1995(c), s.233b),

doğuz: Dokuz. (Caferoğlu, 1995(b), s.243a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -k- > -kk- ve bu ünlü ikizleşmesinde meydana gelen ünsüz değişmesi: -kk- > -kg- > -hg- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -g- > -ğ- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

tolgat-: Eziyet çektirmek, sıkıntıya sokmak. (BK K 13).

tolamak: Yağma etmek. (-Brs.) (DS, s.3817a),

tolamah: Kandırmak, aldatmak. (Caferoğlu, 1995(b), s.281b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø. Yazıtlarda fiilden fiil yapan bir ekle (-t-) kurulduğu anlaşılan bu sözcük ağızlarda bu haliyle bulunmaz. Anlam yönünden de bazı farklar vardır. Yazıtlarda sözcük “acı çektirmek” anlamında kullanılırken ağızlarda bu sözcüğün farklılaşarak “yağmalamak ve aldatmak” anlamlarına geldiği görülmektedir. Yalnız, kelimedeki olumsuz anlam ağızlarda da korunmuştur.

ton: Elbise, giysi. (KT D 26; KT D 29; BK D 21; BK D 23; KC a 5; KC b 6).

ton: Kürk. (Yazılı *Emirdağ-Af.; Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.3960b; 4770a),

ton: İç çamaşırı, don. (Turan, 2006),

don (I): 1.Çamaşır: *Cuma günü don yıkamam.* (Tahtacı *Atabey-Isp.; Kuşbaba *Bucak-Brd.; *İskilip-Çr.; Çayır *Zile-To.; -Ml.; -Gaz.; Varyanlı, Hartlap-Mr.; *Antakya-Hat.; E.Hüyük, Ortaköy *Şarkışla-Sv.; Akçalar *Seydişehir-Kn.; *Fethiye köyleri-Mğ.), 2.Kıyafet, biçim. (Koyundere *Ahıska-Kr.; *Fethiye köyleri-Mğ.), 3.Gelin elbisesi, kadın elbisesi. (*Karşıyaka-İz.; -Mr.; *Bor-Nğ.), 4.Pantolon. (*Sandıklı-Af.; *Gelendost-Isp.), 5.Şalvar. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Bizeri-To.; *Antakya köyleri-Hat.), 6.Beyaz perdeden yapılmış pijama. (Kaşköy *Gürün-Sv.), 7.Tavukların ayağına işaret olarak bağlanan bez: *Annem tavuklarımız belli olsun diye ayaklarına don dikmiş.* (*Nazilli-Ay.), 8.Saman taşımak için kağıtların yanlarına konulan yün örtü. (-İz.; Sarıhamzalı, Bahattin *Sorgun-Yz.; Ank. çevresi) (DS, s.1557b-1558a; Erten, 1994, s.154a; Caferoğlu, 1994(e), s.228b; Caferoğlu, 1995(b), s.243a; Caferoğlu, 1995(c), s.233b; Buran, 1997, s.189; Gülseren, 2000, s.397b),

don: Gecelik. (Aşağı Yaylabel-Isp.) (DS, s.4489a),

don daşı: Üzerinde çamaşır yıkanan taş. (*Sivrihisar-Es.) (DS, s.1559b),

don kazanı: Çamaşır kazanı. (*Kilis-Gaz.; *Antakya-Hat.) (DS, s.1561a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Kelime temel anlamını korumasının yanında birçok yeni kavramın da karşılığı olmuştur. Bu yönüyle kelimenin ağızlarda bir hayli yaygın bir şekilde kullanıldığı söylenebilir.

toñuz: Domuz. (KÇ 18; Uy. VI 3).

doğuz: Domuz. (Üstübi, Gümüşova *Düzce-Bo.) (DS, s.1562a; Caferoğlu, 1994(c), s.316b),

doñuz: Domuz. (*Eğridir köyleri *Sütçüler köyleri-Isp.; Oğuz *Acıpayam-Dz.; Sarıçökek, Çele *Düzce-Bo.; Sarı *Merzifon-Ama.; Hayati *Erbaa-To.; Hasanoğlu-Ank.; Ermenek-Kn.; *Tarsus, Gürenli *Anamur-İç.) (DS, s.1562a; Caferoğlu, 1994(e), s.228b; ; Eren, 1997, s.184; Günşen, 2000, s.471b; Aydın, 2002, s.126; Özkan, 2007, s.213),

donuz: Domuz. (-Vn.) (DS, s.4489b; Gemalmaz, 1995, s.81).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -ŋ- > -g- > -ğ- ve kimi bölgelerde nazallık kaybolmuştur: -ŋ- > -n-. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

torug: Doru at. (KT D 33; Su. 7).

toru: Koyu kırmızı, doru (at için). (-Kü.; -Çr.) (DS, s.3972a; 4772a),

doru: Bir at cinsi: *Besle kırı, bin doruya*. (Günşen, 2000, s.471b),

isli doru: 1.Koyu doru ya da kahverenginde at donu. (-Isp.; -Ant.; *Fethiye ve köyleri, Yerkesik-Mğ.), 2.İslenmiş gibi görünen bir çeşit at donu. (*Mut ve köyleri-İç.) (DS, s.2558b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

tök-: Dökmek; düşmanı mağlup etmek. (Tes K 3; Tar. D 2).

tökmek: Dökmek. (Koyundere *Ahıska-Kr.; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.3981b; Edip, 1991, s.138; Erten, 1994, s.171b; Caferoğlu, 1995(a), s.309b; Caferoğlu, 1995 (b), s.282a; Caferoğlu, 1995(c), s.280b),

dökmek: Dökmek. (Caferoğlu, 1994(c), s.316b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Sözcüğün temel anlamı ağızlarda da korunmuştur.

töpü: Tepe, zirve, doruk. (KT D 11; BK D 10).

tepe: Tepe, doruk. (Gemalmaz, 1995, s.306; Turan, 2006),

depe: Tepe, baş, uç. (Körküler *Yalvaç-Isp.; *Düzce-Bo.; *Zile-To.; -Gaz.; Sarıhamzalı *Sorgun-Yz.; Keşanuz, Şihlar *Kızılcahamam-Ank.; -Nğ.; -Kn.; İmamlı *Silifke, Emirşahlar *Anamur-İç.) (DS, s.1426b; Caferoğlu, 1994(c), s.315b; Caferoğlu, 1994(e),

s.227a; Caferoğlu, 1995(a), s.272b; Caferoğlu, 1995(c), s.232b; Buran, 1997, s.188; Günşen, 2000, s.470a; Demir, 2001, s.341a; Özçelik-Boz, 2001, s.240b; Aydın, 2002, s.125; Gülsevin, 2002, s.374b),

deppe: Tepe, baş, uç. (Hisarcık *Yayladağı-Hat.) (DS, s.1426b),

tepe odası: Eski köy evlerinde tepeden penceresi olan harem odası. (*Bartın-Zn.) (DS, s.3885a),

tepe çukur: Tepelerdeki çukurlar. (Dereköy *Uluborlu-Isp.) (DS, s.3884a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünlü düzleşmesi: -ö- > -e-, kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -e ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -p- > -pp- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden ise herhangi bir değişiklik olmamıştır.

töri-: Türemek; yaratılmak. (KT K 10).

töremek: 1.Büyümek. (-Ky.), 2.Çoğalmak: *Bu yıl yirmi piliç törettim.* (*Merzifon-Ama.; *Bayburt-Gm.; -Ezm.; *Erciş-Vn.; *Ağın-El.; *Arapkir-Ml.; *Nizip-Gaz.; Gökahmetli-Mr.; *Koyulhisar *Zara *Gemerek-Sv.; -Yz.; *Bahçe-Ada.; -Isp.; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Çr.; -Kr.) (DS, s.3985b; 4775a; Ercilasun, 2002, s.384),

töremek: Ortaya çıkmak, türemek. (Caferoğlu, 1994(d), s.259b; Caferoğlu, 1995(c), s.281a; Gemalmaz, 1995, s.314),

türemek: Büyümek, çoğalmak. (*Antakya-Hat.) (DS, s.3985b),

dürümek: Doğmak, olmak, türemek, büyümeye başlamak. (-Dn.; *Bayındır-İz.; -Mn.; Şaphane *Gediz, Alayunt-Kü.; *Ermenek-Kn.; *Mut köyleri *Anamur-İç.; *Akseki-Ant.) (DS, s.1637b),

düremek: Doğmak, olmak, türemek, büyümeye başlamak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.1637b; Korkmaz, 1994(a), s.109a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünlü değişmesi: -ö- > -ü- ve kelime sonunda ünlü değişimleri -i > -ü, -i > -e hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından herhangi bir değişime uğramamıştır.

tört: Dört (4). (KT GB; KT G 13; KT D 2; KT D 29; BK GB; BK D 2; BK D 3; BK D 15; BK D 24; BK D 30; BK D 36; BK D 38; BK G 8; BK K 9; BK K 10; O 1; KÇ 11; KÇ 24; Tar. B 3; Alt. K. I b 2; Alt. K. II b 2; ÇA VIII 1; Uy. II 3; Elg. 2).

dört: Dört. (Erten, 1994, s.154b; Olcay, 1995(b), s.61b; Gülsevin, 2002, s.375b),

dörd: Dört. (Olcay, 1995(b), s.61b; Gülsevin, 2002, s.375b),

döt: Dört. (Eren, 1997, s.184; Gülensoy, 1998).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -t > -d ve kelime içinde titrek ünsüz düşmesi: -r- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

törü: Toplumun yaşamını düzenleyen sözlü yasalar, töre, âdet; tören. (KT D 1; KT D 3; KT D 8; KT D 13; KT D 16; KT D 22; KT D 30; KT D 31; BK D 2; BK D 3; BK D 4; BK D 8; BK D 11; BK D 12; BK D 14; BK D 19; BK D 36; BK K 9; BK K 10; Tar. B 3; Elg. 6; AY 2).

törü: Yol, düzen. (-Ank. ve çevresi) (DS, s.3986a; Gülensoy, 1998),

töre (I): Eğitim, görgü. (*Erciş-Vn.; Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.),

töre (III): Mahkeme. (Kadıçiftliği *Yalova-İst.) (DS, s.3985b; Gemalmaz, 1995, s.314; Ercilasun, 2002, s.384),

türe: Gelenek, görenek. (*Gelendost-Isp.; Narlıdere *Buldan-Dn.; *Çeşme-İz.; *Alaşehir-Mn.; Zeyve *Söğüt-Bil.; Tokat-Es.; *Çarşamba-Sm.; *Maçka ve köyleri-Tr.; *Bayburt-Gm.; -Gaz.; -Mr.; Köşker-Krş.; Çavuşçu *Ilgın, Bayındır-Kn.; *Yalvaç, Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç-Isp.) (DS, s.4015a; 4780b; Günşen, 2000,s.499b),

türe çıkarmak: Köyün gelenek ve göreneklerine uymayıp kendiliğinden yeni kurallar çıkarmak. (Balkır *Devrek-Zn.) (DS, s.4015a-b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -e ve kimi bölgelerde kelime içinde ünlü değişmesi: -ö- > -ü- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanı sıra “mahkeme, eğitim” gibi yan anlamlar da kazanmıştır.

tug: Bayrak, sancak. (ŞU D 5; ŞU B 6; ŞU G 9).

tuğ dikmek: 1.Üstün gelmek. (*Bor-Nğ.), 2.Dileği olmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4775b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ hadisesi meydana gelmiştir. Sözcüğün anlam yönünden de bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. DS’de tespit edilen “tuğ dikmek” ifadesi eski bir göçebe geleneğinin izlerini taşımaktadır. Bu veri dışında kelimenin ağızlarda kullanımına rastlanılmamıştır.

tuglug: Bayraklı, sancaklı. (ŞU K 8; ŞU B 7; Tar. D 7).

tugli: Tuğlu. (Gemalmaz, 1995, s.314).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime sonunda ünlü daralması ile incelmesi: -u > -ı > -i meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark yoktur. Ancak bu sözcüğün yazıtlarda yaygınlaşmadığı görülmektedir.

tul: Dul. (Köj. Ho. 6).

tul: Dul. (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.3989a),

dul avrat çocuğu: Babasız büyüdüğü için terbiyesiz ve görgüsüz olan çocuk. (*Mut ve köyleri-İç.),

dul avrat oğlu: Babasız büyüdüğü için terbiyesiz ve görgüsüz olan çocuk. (*Bor-Nğ.),

dul karı beslediği: Babasız büyüdüğü için terbiyesiz ve görgüsüz olan çocuk. (Tepeköy *Torbalı-İz.),

dul karı çocuğu: Babasız büyüdüğü için terbiyesiz ve görgüsüz olan çocuk. (Eymir *Bozdoğan-Ay.),

dul kari yavrısı: Babasız büyüdüğü için terbiyesiz ve görgüsüz olan çocuk. (-Rz. ve çevresi),

dulavratyaprağı: Labada. (-Kn.) (DS, s.1596b), dul eksik: Kocasız kadın. (*Antakya köyleri-Hat.) (DS, s.1598a),

dul garı çocuğu: Piç. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.1598a),

dul karı kömleği: Büyük yapraklı, dikenli az çiçekli bir çeşit ot. (Hisarardı-Mğ.) (DS, s.1598a),

dul apa: Boşanmış kadın. (Soğukpınar *Kangal-Sv.) (DS, s.1598a).

Açıklamalar: Kelime kimi yörelerde eski biçini korurken yaygın olarak kelime beşindeki ünsüz ötümlüleşmiştir: t- > d-. Sözcüğün anlamını ağızlarda da koruduğu gözlenirken çeşitli bitki adları oluşturması ise dikkat çekicidir.

tun: Bir unvan niteleyicisi. (Ç 1; Ç 2).

tun: Saygı gösterilen, saygın. (Ağveran, Ilıca-Ezm.) (DS, s.3994b).

Açıklamalar: Yazıtlarda bir unvan niteleyicisi olarak geçen bu sözcük ile ağızlardaki kelimenin aynı olma ihtimali vardır. Anlam ve yapı bakımından bizce paralellikler taşımaktadır.

tur-: Ayağa kalkmak; bekçilik yapmak. (KÇ 21; ŞU G 6; Tar. G 4; Tar. K 2).

turmak: Ayağa kalkmak, ayakta durmak. (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.3997a; Ercilasun, 2002, s.384),

durmak: Durmak, beklemek, kalmak. (Olcay, 1995(b), s.61b; Gemalmaz, 1995, s.83),

durmak: 1.Durmak, 2.Vaziyet almak, 3.Saklanmak, muhafaza edilmek, 4.Mahrumiyet üzere devam etmek, 5.Arta kalmak, artmak. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

turgak: Durulacak yer; bekçi, muhafız. (BK D 40; Tar. K 2).

durak (II): Dirlik, düzenlik, güvenlik. (-Yz. çevresi),

durak (III): Avın önünü kesme. (Lağus-Isp.),

durak (VII): Durulacak, oturup dinlenilecek yer. (-Ay.; -Or. köyleri; *Kilis-Gaz.) (DS, s.1604b; Caferoğlu, 1994(c), s.350a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünsüz düşmesi: -g- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün “bekçi, muhafız” anlamını ağızlarda kaybettiği gözlenirken “dirlik, güvenlik” gibi genel ve soyut anlamlar kazandığı tespit edilmiştir.

turgur-: Yaşamasını sağlamak ya da yaşamasına izin vermek. (ŞU D 2).

turgurmak: Bir işi başkasının yardımıyla yapmak. (Şabanözü *Polatlı-Ank.) (DS, s.3996b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi meydana gelmemiştir. Anlam bakımından ise paralellikler dikkat çekmektedir. Ancak bu iki veri yine de tam anlamıyla birbirinin karşılığı değildir. Ağızlardaki anlamın yazıtlardaki kullanıma göre daha genelleştiği söylenebilir.

tuş: Karşı. (ŞU G 1).

tuş: Karşı. (Caferoğlu, 1995(c), s.281b),

tuş olmak (I): Çatmak, uğramak, rastlamak. (*Ahlat-Bt.) (DS, s.3999a),

tuş olmak (II): Karşılaşmak, rastlaşmak. (-Çır.) (DS, s.4777b),

tuşlamak: Öne çıkmak, karşılamak, göğüslemek: *Sineme tuşladı.* (*Çıldır-Kr.) (DS, s.3999a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

tut-: Tutmak, yakalamak. (KT G 4; KT G 8; KT G 10; KT K 3; KT D 1; KT D 3; KT D 7; KT D 11; KT D 19; KT D 32; KT D 38; BK D 3; BK D 4; BK D 10; BK G 9; BK K 8; T 13; T 41; T 42; KÇ 6; KÇ 12; Tes B 4; Tes B 6; Tes D 3; Tes D 4; Tar. G 2; Tar. K 1).

tutmak: 1.Tutmak, kavramak, 2.Kiralamak, 3.Beklemek, 4.Seçmek, belirlemek. (Turan, 2006),

dutmak: Tutmak. (Olçay, 1995(b), s.61b; Gemalmaz, 1995, s.84; Günşen, 2000, s.472a; Gülseren, 2001, s.398b; Demir, 2001, s.342b; Gülsevin, 2002, s.375b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Sözcük, hem yazıtlarda hem de ağızlarda çok geniş bir ifade alanında kullanılmıştır. Kelimenin yaygın bir yardımcı fiil olması, bu kullanımları daha da zenginleşmiştir. Bu yönüyle bakıldığında sözcüğün her iki dönemde de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

tutun-: Tutunmak. (T 25).

tutunmak: Bir işe tutunmak. (Gülsevin, 2002, s.375b),

tutunmak (I): Dayanmak, sığınmak. (Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.),

tutunmak (II): Sarınmak, giyinmek: *Üstünde tutunacak elbisesi yok.* (*Merzifon ve köyleri-Ama.; -Gaz.) (DS, s.4003a-b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcük temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında çeşitli soyut ve somut anlamlar kazanarak genişlemiştir.

tuy-: Duymak, hissetmek, algılamak, farkına varmak. (T 38; ŞU K 10).

tuymak: İşitmek, duymak; haberdar olmak. (Caferoğlu, 1994(c), s.350a; Turan, 2006),

duymak: Duymak, işitmek. (Erten, 1994, s.154b).

Açıklamalar: Kimi bölgelerde kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik yoktur.

tügün+lüg: Düğümlü; kuyruğu düğümlenmiş at. (T 54).

tügün: Düğüm. (*Taşköprü-Ks.) (DS, s.4007b), tügüm: Düğüm. (Caferoğlu, 1994(c), s.350b),

tüyüm: Düğüm. (*Düzce-Bo.) (DS, s.4007b),

dügüm: Düğüm. (Gemalmaz, 1995, s.84),

düyüm: Düğüm. (*Düzce-Bo.) (DS, s.1643a),

düyün: Dügüm. (*İğdır-Kr.) (DS, s.1643a; Korkmaz, 1994(a), s.109a; Caferoğlu, 1995(b), s.244b; Caferoğlu, 1995(c), s.235b),

düğüm çalmak: Dügümlemek, düğüm yapmak. (Gülseren, 2000, s.398b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime sonundaki ünsüz korunmuşken kimi bölgelerde bu ses değişmiştir: -n > -m, kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kelime içinde ünsüz değişimleri: -g- > -ğ- > -y- olmuştur. Sözcükte herhangi bir anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

tümen: On bin (10000). (BK D 25; BK D 26; BK G 1; BK G 8; KT D 31; KT K 12; T 36; ŞU D 9; ŞU B 7; ŞU B 9; ŞU Kenar a; Tar. B 2; Tar. K 1; KÇ 10).

tümen (I): Yığın, küme, sürü. (-Mn. ve çevresi; *Çarşamba-Sm.),

tümen (II): Toptan, hepsi birden. (Gulam *Vezirköprü-Sm.),

tümen tümen: Çeşit çeşit. (*İskilip-Çr.; -Ank.) (DS, s.4012b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişimi olmamıştır. Yazıtlarda sözcük bir sayı ifadesi olarak kullanılmışken ağızlarda biraz farklılaşarak kalabalığı ve çeşitliliği anlatan bir kavram haline gelmiştir.

tün: Gece, geceleyin. (KT D 27; KT G 2; BK D 22; BK K 2; BK GD; T 12; T 22; T 26; T 27; T 35; T 42; T 51; ŞU D 1).

tün: Gece. (-Ay.; -Ba.; *Karaman-Kn.) (DS, s.4013b),

tün tün: Akşama doğru. (*Kula-Mn.) (DS, s.4780a),

tün yeli: Gece yarısı başlayıp kuşluk zamanına değin batıdan esen yel. (Cuma *Boyabat-Sn.) (DS, s.4014b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

tüğür: Evlilik vasıtasıyla aileler arasında oluşan akrabalık, yakınlık. (Be. C 4).

düğür: Dünür. (Korkmaz, 1994(a), s.109a),

dünür: 1.Kız görmeye giden kimse, görücü. (*Bolvadin-Af.; -Bo.; *Silivri ve köyleri *Çatalca-İst.; -To.; -Çr.; Bayram *Vezirköprü-Sm.; Safa-Md.; -Ur.; -Ank.; *Bor-Nğ.; -Kn.; -Ed.; *Lüleburgaz-Krk.), 2.Kız istemeye giden kimse, elçi. (Balçova *Kuşadası-İz.; Demirkapı, Ömerköyü *Susurluk-Ba.; *Bayramiç-Çkl.; *Kandıra-Kc.; *Kilimli-Zn.; *Taşköprü-Ks.; *Vezirköprü-Sm.; *Merzifon çevresi-Ama.; *Zile-To.; Hasbek *Akdağmadeni-Yz.; Yalıhüyük *Bozkır-Kn.; Mara *Silifke-İç) (DS, s.1632b; Gülensoy, 1998),

düğür: 2.Kız istemeye giden kimse, elçi. (Kesirik-El.),

düğür: 2.Kız istemeye giden kimse, elçi. (-Zn. ve çevresi; *Zile-To.; *Ünye-Or.; Teniste *Anamur-İç.) (DS, s.1632b),

düğür: 2.Kız istemeye giden kimse, elçi. (Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.1632b),

düvür: Kız görmeye giden kimse, görücü. (-Ezc.; Vazıldan, Palha *Divriği-Sv.) (DS, s.1632b),

dümür: Dünür. (Korkmaz, 1994(a), s.108b),

düğür: 1.Evlenenlerin anne ve babaları. (Sofular, Yılanlı, Yenice *Eğridir-Isp.; Mülâyim köyü-Zn.; -Çkr.; Düzköy *Keşap *Tirebolu-Gr.; -Gm.; -Mr.; -Ky.; -Nş.; Çandırlar-Ada.; İskilip-Çr.; -Nğ.) (DS, s.1625a-b), 2.Kız görmeye giden kimse, görücü. (-Krş.; Uğurlu *Ermenek-Kn.; Büyükçaylı *Dört Yol-Hat.) (DS, s.1625a-b; Yıldırım, 2006, C II),

dünür ana: Kız istemeye giden oğlan annesi. (-Isp.) (DS, s.1632b),

dünür başı: Kız istemeye gidenlerin başı. (-Ks. ve çevresi; *Bünyan-Ky.) (DS, s.1632b),

dünür pidesi: Nişanlıların birbirlerine gönderdikleri ekmek. (-Ba.) (DS, s.1632b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d-, kelime içinde ünsüz değişimleri: -ŋ- > -n-; -ŋ- > -g- > -ğ- > -v-, yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -n- > -m- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur.

türk: *bk. türük.* Türk. (T 1; T 2; T 3; T 9; T 11; T 17; T 18; T 20; T 22).

türk: Türk. (Erten, 1994, s.171b; Olcay, 1995(b), s.82b),

türk: Adam: *Ne bileyim ben elin türkünü.* (*Düzce-Bo.) (DS, s.4015b),

türh: Türk. (Gemalmaz, 1995, s.316).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

türük. krş. türk. Türk. (KT B; KT K 6; KT G 1; KT G 3; KT G 6; KT G 7; KT G 8; KT G 10; KT G 11; KT D 1; KT D 3; KT D 6; KT D 7; KT D 8; KT D 10; KT D 11; KT D 13; KT D 16; KT D 18; KT D 21; KT D 22; KT D 25; KT D 27; KT D 34; KT D 40; BK D 1; BK D 2; BK D 3; BK D 4; BK D 7; BK D 8; BK D 9; BK D 10; BK D 11; BK D 14; BK D 16; BK D 18; BK D 19; BK D 20; BK D 21; BK D 22; BK D 30; BK D 33; BK D 36; BK D 38; BK K 1; BK K 2; BK K 5; BK K 6; BK K 8; BK K 12; BK K 13; BK G 10; BK G 13; BK G 15; T 46; T 50; T 54; T 58; T 60; T 61; T 62; ŞU K 4; ŞU K 8; ŞU K 10; ŞU G 8; ŞU B 8; O 2; O 3; KÇ 4; KÇ 6; KÇ 8; Tar. D 5; Tar. D 7; Tar. D 8).

türk: Türk. (Erten, 1994, s.171b; Olcay, 1995(b), s.82b),

türk: Adam: *Ne bileyim ben elin türkünü.* (*Düzce-Bo.) (DS, s.4015b),

türh: Türk. (Gemalmaz, 1995, s.316).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü düşmesi: -ü- > Ø ve kimi yörelerde kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

tüş-: İnnek; düşmek; mağlup olmak. (KT K 4; T 16; T 30; ŞU G 5; ŞU G 13; ŞU B 2; ŞU B 4).

tüşmek: İnnek. (-Kr.; Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.4017a; 4781a; Caferoğlu, 1994(c), s.350b; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.397b; Günşen, 2000, s.499b),

düşmek: Düşmek, zayıflamak; innek; şehit olmak. (Erten, 1994, s.154b; Caferoğlu, 1994(e), s.229b; Caferoğlu, 1995(b), s.244b; Gemalmaz, 1995, s.85; Demir, 2001, s.342b; Ercilasun, 2002, s.375).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Anlam bakımından pek de fark olduğu söylenemez.

tüşür-: İndirmek, düşürmek. (T 27; Alt. K. I c 3).

tüşürmek: Düşürmek. (Gülensoy, 1998),

düşürmek: Bir kimsenin yalan ve kusurunu bulmak. (*Lâpseki-Çkl.) (DS, s.1640b),

duşurmak: Düşürmek, düşmesine sebep olmak. (Eren, 1997, s.184; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- ve kimi bölgelerde de sözcüğün kalınlaştığı görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

tüz: Barışık, uyumlu. (KT D 3; BK D 4).

tüz: Töreye, yasaya uygun davranan, adil. (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı-Kn.) (DS, s.4020b),

tüz: Düz, ova. (Caferoğlu, 1994(c), s.350b),

düz (III): Ova, kır, düzlük yer. (-Ay.; Tokat-Es.; *Düzce-Bo.; -Sm.; *Zile-To.; -Kr. köyleri *Erciş-Vn.; *Antakya-Hat.; -Ky.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.1643b; Erten, 1994, s.154b; Caferoğlu, 1994(c), s.235b; Olcay, 1995(a), s.117b; Gemalmaz, 1995, s.86; Ercilasun, 2002, s.375),

düz (VI): Uygun: *Arkadaş ağzı düz gerek.* (-Sm.; *Bor-Nğ.) (DS, s.1643b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- hadisesi meydana gelmiştir. Yazıtlarda sözcüğün soyutlaştığı görülmektedir. Ağızlarda ise kimi yörelerde somut kimi bölgelerde de somut anlamları karşılamıştır. Dolayısıyla yazıtlardaki soyutlaşma eğilimi bazı bölgelerde devam etmiştir.

tüzül-: Anlaşmak, ilişkileri düzeltmek, ittifak kurmak. (KT G 5; BK K 3).

düzülmek: Aldatılmak. (Navlu *Yeşilova-Brd.) (DS, s.1647b),

düzülmek: Düzülmek, sıralanmak. (Erten, 1994, s.154b),

düzülmek: Tamamlanmak, düzülmek. (Gülsevin, 2002, s.376a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz ötümlüleşmesi: t- > d- meydana gelmiştir. Tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da sözcüğün soyut anlamları karşıladığı görülmektedir. Ancak bu soyut anlamlar farklılaşmıştır. Bu yönüyle sözcüğün anlam değişmesine uğradığı söylenebilir.

ubut: Utanç. (T 37).

ut: 1.Utanma, sıkılma. (-Isp.; -Brd.; Yukarı Seyit *Çal, Honaz-Dz.; Tokat-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; İncesu *Sungurlu-Çr.; -Sm.; -Ezc.; -Gaz.; -Yz.; Üçem *Bala, Pazar *Kızılcahamam-Ank.; Afşarlar *Pınarbaşı-Ky.), 2.Gönül borcu. (*Eğridir köyleri-Isp.; Bahri *Akçadağ-Ml.; Karabey-Krş.) (DS, s.4025b),

ud: 1.Utanma, sıkılma. (*Eğridir köyleri-Isp.; -Brd.; *Bergama-İz.; Tokat-Es.; -Gaz.; *Gemerek-Sv.; Karabey-Krş.; Afşar köyleri *Pınarbaşı-Ky.; *Ermenek-Kn.; *Mut köyleri, Arslanköy-İç.) (DS, s.4025b; Edip, 1991, s.139).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz büzüşmesi: ubut > uvut > üt. Kimi yörelerde kelime sonundaki ünsüz ötümlüleşmiştir: -t > -d. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

uç: Uç. (T 40; ŞU D 4).

uç: Uç. (Erten, 1994, s.171b; Olcay, 1995(b), s.83a, Özçelik-Boz, 2001, s.250a),

uş: Uç. (Caferoğlu, 1995(c), s.282b),

uj: Uç. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.4033b; Caferoğlu, 1994(e), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.317; Caferoğlu, 1995(c), s.282a; Özçelik-Boz, 2001, s.250a; Demir, 2001, s.357a),

uç (I): 1.Issız, uzak yer. (Çerçin-Brd.), 2.Kıyı. (Çerçin-Brd.; *Mut köyleri-İç.), 3.Sınır. (Ahırlı-Ank.) (DS, s.4022b),

uç (II): Sonuç: *Ucunda ölüm yok ya!* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4022b),

uc: Amaç: *Herkes kâr ucunda.* (Durak-Or.; -Sm.) (DS, s.4021a),

uç virmek: 1.Herhangi bir şeyin ucunu belirlemek. (*Bor-Nğ.), 2.Saklı kalmış bir suçun ipucunun ortaya çıkması. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4025b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -ç > -c ve kelime sonunda ünsüz değişimleri: -ç > -ş > -j meydana gelmiştir. Sözcüğün ağızlarda birçok yeni anlam kazandığı da görülmektedir.

uç-: Uçmak; kağanların vefat etmesi. (KT KD; KT GD; KT D 16; KT D 30; BK D 14; BK D 20; BK G 10; ŞU K 12).

uçmak: Uçmak. (Erten, 1994, s.171b; Olcay, 1995(b), s.83a),

uçmak: Yapı, duvar vb. göçmek, çökmek, yıkılmak. (-Yz.; -Nğ.) (DS, s.4783a),

uşmak: 1.Uçmak (Koyundere *Ahıska-Kr.), 2.Yıkılmak. (*Kilis-Gaz.) (DS, s.4047b; Olcay, 1995(b), s.83a; Caferoğlu, 1994(a), s.351b; Caferoğlu, 1995(a), s.310a; Caferoğlu, 1995(c), s.282b; Gemalmaz, 1995, s.319; Günşen, 2000, s.500a; Gülsevin, 2002, s.389a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Ancak, yazıtlardaki “ölmek” anlamı kaybolmuştur. Sözcük, ağızlarda daha çok somut kullanımlarla yaşamaktadır.

uçuz: Kolay. (T 13; Tes K 2; Tar. D 2).

ujuz: Ucuz. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.4033b),

ucuzsunmak: Ucuz görmek, ucuz saymak. (-Gaz.; *Afşin-Mr.) (DS, s.4022b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -ç- > -j- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün anlam yönünden de bazı değişimlere uğradığı görülmektedir. Yazıtlarda “kolay” anlamına gelen sözcük, ağızlarda “değersiz, ucuz” kavramlarını karşılamıştır. Bu doğrultuda bir anlam kötüleşmesinin ortaya çıktığı söylenebilir.

ud-: Takip etmek, kovalamak, sürmek. (T 41; ŞU D 2; ŞU D 3; ŞU D 4; ŞU D 6; ŞU G 6).

uymak: Uymak. (Erten, 1994, s.172a),

uymak (I): 1.Çatmak, kavga başlatmak. (*Merzifon köyleri-Ama.; Vazıldan *Divriği-Sv.), 2.Kötü bir söz ya da davranışa benzer biçimde karşılık vermek. (*Bor-Nğ.),

uymak (II): Denk gelmek, uygun olmak: *Bazarlık uymadı.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4052b),

uymak: Kızın bir erkekle kaçması. (*Fethiye-Mğ.) (DS, s.4791b; Turgut, 2002),

uymak: Kanmak. (Özçelik-Boz, 2001, s.250a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -d > -y meydana gelmiştir. Yazıtlarda sözcüğün savaşımakla ilgili olarak “kovalamak, sürmek” anlamına geldiği görülmektedir. Bizce yazıtlardaki bu anlam kelimenin temel anlamı değil yan anlamıdır. Çünkü kelime, temelde “uymak” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ağızlardaki farklı anlamlara bu durumu göz önünde bulundurarak bakmak daha aydınlatıcı olacaktır. Bu doğrultuda sözcüğün ağızlarda soyutlaşarak “kanmak” biçiminde kullanıldığı söylenebilir.

udi-: Uyumak. (KT D 27; BK D 22; T 12; T 22; T 51).

uyimak: Uyumak. (Erten, 1994, s.172a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y- ve kelime sonunda ünlü incilmesi: -ı > -i meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık olmamıştır.

udluk: Uyluk, kalçadan dize kadar olan bacak bölümü. (KT D 36).

uyluh: Sığır vb. hayvanlarda bacak. (Çıkırık *Mecitözü-Çr.; -Yz.) (DS, s.4791b),

oyluh: But. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4619b; Gemalmaz, 1995, s.250).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y-, kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u-, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime başında ünlü değişmesi: u- > o- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık oluşmamıştır.

ugur: Zaman, vakit; yol. (T 25; Elg. 5).

uğur (I): 1.Yön. (Yukarı Seyit *Çal-Dz.; -Bo.; *Bor-Nğ.; Pınarlıbelen *Bodrum, Çamköy *Milas-Mğ.), 2.Ön. (-Ay.; Kızılcaören-Kü.; *Çarşamba-Sm.; -Ama.; -Rz.; Hacıilyas *Koyulhisar *Gemerek-Sv.; *Pınarbaşı-Ky.; *Ereğli-Kn.), 3.Kıyı. (*Bahçe-Ada.), 4.Yakın. (*Bahçe-Ada.) (DS, s.4031b-4032a),

uğur (V): Zaman. (-Ba.; *Ünye-Or.) (DS, s.4032a),

uğur kesme: 1.Yol kesme, önüne geçme (kadın, erkeğin; tavşan avcının vb.) (*Zara, Hacıilyas, Koyulhisar-Sv.; *Mut ve köyleri-İç.; -Ant.), 2.Düğünde, çağrılı gelen atlılar ile düğün yapılan köyün atlılarının birbirlerinin önünü kesmesi. (Balçıkhisar *Mahmudiye, İkipınar *Mihalıççık-Es.), 3.Gelin getirirken güveyin kurban kesmesi. (-Sm.) (DS, s.4032a),

uğur: Yol: *Senin uğurunu behliyecem.* (Olca-Ercilasun-Aslan, 1998, s.397b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Sözcük yazıtlardaki anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında özellikle çeşitli düğün âdetlerinin isimlendirilmesinde de kullanılmıştır.

ulug: Ulu, büyük, yaşlı. (KT D 28; KT D 34; KT D 40; BK G 9; BK D 34; BK K 9; BK K 10; T 5; T 56; KÇ 3; Tes K 1; Tar. B 6; Tar. B 7; Tar. B 8; Tar. K 4; Su. 10).

uli: Ulu; cet, ata. (Caferoğlu, 1995(c), s.282a; Gemalmaz, 1995, s.318; Turan, 2006),

ulu gici: Büyük küçük. (*Akşehir köyleri-Kn.) (DS, s.4036b),

ulu boydan: Yüksek perdeden. (Bayat *Emirdağ-Af.),

uluca: 1.Ana baba. (-İst.), 2.Aile büyüğü. (-Çkl.), 3.Kuma. (Ortaköy-Nğ.) (DS, s.4036b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø ve kelime sonunda ünlü daralması ile incelmesi: -u > -ı > -i meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

uluş: Şehir, kent. (KT K 12).

ulus: 1.Göçebe. (Lâpseki-Çkl.), 2.Oba. (-Mr.), 3.Aşiret, kavim. (*Bergama-İz.) (DS, s.4037b),

olus: Oymak, budun, topluluk. (*Bergama-İz.) (DS, s.3281a).

Açıklamalar: Kelime başında ünlü değişmesi: u- > o- meydana gelmiştir. Sözcüğün yazıtlardaki yazımına bakılırsa kelimeyi *ulus* şeklinde okumak da mümkündür. Dolayısıyla kelime sonundaki ünsüzün durumu tam olarak açık değildir. Kelimenin ağızlardaki anlamları toplumsal yapının ilk evresinden kalan “oba, aşiret, oymak” kavramlarını ifade etmektedir.

una-: Doğru bulmak, onaylamak. (T 35).

unamak: Onaylamak. (Çilehane *Reşadiye-To.) (DS, s.4788a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

ur-: Vurmak, yaralamak; taşa yazı yazmak; koymak, yerleştirmek. (KT G 10; KT G 11; KT D 33; KT D 36; BK K 8; T 34; KÇ 21; UK 3; Tes G 3).

urmak: 1.Vurmak. (*Ağın-El.; -Nğ.; *Gazipaşa-Ant.; *Kula-Mn.; Çavuşbucağı *Silifke-İç.), 2.Çalmak. (*Ağın-El.; -Nğ.; *Gazipaşa-Ant.) (DS, s.4043b; 4788b; Edip, 1991, s.139; Gülensoy-Buran, 1994; Olcay, 1995(b), s.83a; Özçelik-Boz, 2001, s.250a) (DS, s.4043b; Caferoğlu, 1994(a), s.351b; Caferoğlu, 1994(c), s.261a; Caferoğlu, 1995(a), s.310a),

vurmak: 1.Denk getirmek: *Tam üstüne vurmuşum.* (*Bor-Nğ.), 2.Yönelmek, sapmak (genellikle yokuş için). (*Bor-Nğ.), 3.Koymak: *Yemeği ataşa vur.* (*Afşin-Mr.; İncekum *Silifke-İç.), 4.Yüklemek. (İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.4110b; Olcay, 1995(b), s.85a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz türemesi: urmak > vurmak meydana gelmiştir. Sözcüğün yazıtlardaki anlamını ağızlarda da koruduğu görülmektedir. Bunun yanında “yönelmek, sapmak, yüklemek” gibi farklı anlamlar da kazanmıştır.

urug: Soy, ata, mensup olunan kavim, boy. (KT D 10; BK D 9).

uruk: Oba, aile. (-İst.) (DS, s.4043b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k hadisesi meydana gelmiştir. Anlam bakımından değişme olmamıştır. Bu sözcük yazıtlarda *urugsırat*- “kökünü

kazımak, yok etmek” biçiminde geçmiştir. *sıra-* ekinin ağızlarda işlerliğini kaybetmesi nedeniyle sözcüğü yalnızca kök halinde ele aldık.

uruş: Savaş, vuruşma. (Tar. K 5; O 10).

uruşman: Savaşçı: *Üstüne varanda uruşman beyleri.* (-İç.) (DS, s.4044a),

vuruş olmak: Dövüşmek. (Yenice *Tarsus-İç.) (DS, s.4111).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz türemesi: *uruş* > *vuruş* hadisesi meydana gelmiştir. Sözcük kök olarak yaşamasa da çeşitli ifadeler içerisinde kalıntılarını bırakmıştır. Bu sebeple kelimenin ağızlarda hâlâ var olduğu iddia edilebilir.

uz: Usta; bir unvan niteleyicisi. (Uy. II 1).

uz: Mahir, bilgiç. (Edip, 1991, s.140),

uz (I): 1.Doğru, temiz, uslu, dikkatli (kişi için). (Bayat *Emirdağ-Af.; *Uluborlu *Yalvaç-Isp.; Süller *Çal-Dn.; Yeniköy-Ba.; Emeşe *Biga-Çkl.; -Es.; *Kıbrısçık-Bo.; Aliköy *Çaycuma-Zn.; -Çkr.; *Afşin-Mrş.; -Ant.; *Lüleburgaz *Vize-Krk.), 2.Uysal, yumuşak yapılı (kişi için). (*Sivrihisar-Es.; Kilimli, Aliköy *Çaycuma-Zn.; -Sn.; *Çarşamba-Sm.; -Nğ.), 3.Bön, saf. (Aliköy *Çaycuma, Bali *Ereğli-Zn.; -Sn.; *Çarşamba-Sm.; *Niksar-To.; Saylan *Ünye-Or.; Saraycık *Keşap-Gr.; Akarsu *Ardanuç-Ar.) (DS, s.4054a),

uz (II): Becerikli, akıllı, anlayışlı. (Bayat *Emirdağ-Af.; Cebel *Eğridir-Isp.; Süller *Çal-Dn.; -Mn. ve köyleri; Karadoruk *Gönen-Ba.; Tokat-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; *Merzifon köyleri-Ama.; *Zile-To.; -Ur.; *Afşin-Mr.; *Koyulhisar-Sv.; -Ank. ilçe ve köyleri; Zincirdere, Afşar köyleri *Pınarbaşı *Develi-Ky.; Genezin *Avanos-Nş.; *Bor-Nğ.; Yeniköy *Ereğli-Kn.; Çiftapınar-İç.) (DS, s.4054a-b),

uz (III): Sinsi, kurnaz. (Bayat *Emirdağ-Af.; *Kilis-Gaz.; *Afşin-Mr.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; Vazıldan *Divriği-Sv.; Karahoca *Haymana-Ank.; *Develi-Ky.; -Nğ.; -Ada.) (DS, s.4054b; 4792a),

uz (IV): Yakın, içten: *Sen benim uz arkadaşım ol.* (*Etimesgut-Ank.) (DS, s.4054b),

uz (V): Hırsız. (-Kn.) (DS, s.4054b),

uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için). (*Kemalpaşa-İz.; *Alaşehir-Mn.; Göbel *Bandırma-Ba.; Dodurga *Bozüyük, Gökçesu, Yarhisar-Bl.; Tokat-Es.; Hereke *Gebze *Kandıra-Kc.; -Yz.; İhsaniye, Dastarlı *Ayaş, Gürcü *Kızılcahamam-Ank.; -Nş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Ballı *Malkara, Edirköy *Saray-Tk.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.4054b),

uz (VII): Yavaş. (-Mn. ve köyleri; *Bozüyük-Bl.; *Göksun, Şekeroba-Mr.; -Hat.; *Osmaniye, Faydalı *Kozan-Ada.; Meydan *Mut, Yanpar, Akeyne *Anamur-İç.) (DS, s.4054b),

uz (VIII): Epeyce, çokça. (*Çal-Dn.; -Sm.; -Ama.) (DS, s.4054b; 4792b), **uz (IX):** Öğretmen. (Lâpseki-Çkl.) (DS, s.4054b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcüğün yazıtlarda bir unvan niteleyicisi olarak kullanıldığını göz önünde bulundurursak ağızlardaki birçok anlama uygun düştüğünü görürüz. Bahsi geçen kişinin “doğru, temiz, uslu, dikkatli; becerikli, akıllı, anlayışlı; sinsi, kurnaz; yakın, içten vb.” anlamlarından biriyle nitelenmesi gayet mantıklıdır. Bunun yanında ağızlardaki olumsuz anlamlardan “yavaş; hırsız; çok” gibi kullanımların yazıtlardaki sözcükle eşleştirilmeleri anlam bakımından zor görünmektedir.

uzun: Uzak. (T 52).

uzun: Uzun. (Erten, 1994, s.174a; Olcay, 1995(b), s.83b; Turan, 2006),

uzun: Yılan. (-Ezc.; *Ağın-El.) (DS, s.4055b),

uzun itmek: Uzatmak, sürdürmek, uzlaşmayı geciktirmek, çok olmak, aşırı gitmek. (*Bor-Nğ.),

uzun oturmak: Yarı yatmış durumda oturmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4055b),

uzun uzamadiya: Uzun uzadıya. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4056b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcük, ağızlarda “uzak” olarak değil “uzun” anlamıyla yaşamaktadır. Bu yönüyle sözcük anlam bakımından biraz farklılaşmıştır.

üç: Üç (3). (KT D 4; KT D 18; BK D 5; BK D 32; BK D 34; BK D 41; BK G 8; T 14; T 19; T 20; T 33; KÇ 15; Su. 6; ŞU K 8; ŞU G 4; ŞU G 9; ŞU B 1; ŞU B 8; Tar. D 1; Tar. D 7; Ba. II 1; Be. a 1; Alt. K. I a 3; Uy. II 4; Uy. III a 1; Uy. III b 2; Uy. III c 3; Uy. III d 1).

üç: Üç. (Erten, 1994, s.172a; Olcay, 1995(b), s.83b),

üş: Üç. (Koyundere *Ahıska-Kr.; Hurma *Silifke-İç.) (DS, s.4046b; 4799a; Korkmaz, 1994(a), s.123a; Caferoğlu, 1994(e), s.267a; Erten, 1994, s.172b; Caferoğlu, 1995(a), s.311b; Olcay, 1995(b), s.84a; Gemalmaz, 1995, s.323; Buran, 1997, s.206; Gülensoy, 1998; Kalay, 1998, s.268; Günşen, 2000, s.500b; Demir, 2001, s.357b; Aydın, 2002, s.156; Gülsevin, 2002, s.389b),

üj: Üç. (Olcay, 1995(b), s.83b),

üc: Üç. (Olcay, 1995(b), s.83b; Gülensoy, 1998).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -ç > -ş > -j ve kimi bölgelerde kelime sonundaki ünsüz ötümlüleşmiştir: -ç > -c. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

üçün: İçin, olduğundan. (KT B; KT D 3; KT D 6; KT D 12; KT D 15; KT D 19; KT D 23; KT D 24; KT D 27; KT D 29; KT G 9; KT K 4; BK D 4; BK D 6; BK D 7; BK D 11; BK D 13; BK D 16; BK D 19; BK D 20; BK D 23; BK D 28; BK D 29; BK D 30; BK D 32; BK D 33; BK D 34; BK D 36; BK K 7; BK K 10; T 3; T 6; T 40; T 47; T 48; T 49; T 55; T 61; ŞU D 5; KÇ 1; KÇ 7; KÇ 12; KÇ 27; Tes D 5; Tar. B 3; İh. A. b 1; Ba. I 1; Be. b; Be. d 1; KK 5; Alt. K. I b 1; Alt. K. I c 1; Alt. K. II c 2; Alt. K. II B 2; ÇA I b 1; ÇA III 3; ÇA VIII 1; ÇA XI 1; Aç. a 4; Uy. I b 1; Uy. I c 1; Uy. II 2; Uy. III a 1; Uy. III b 4; Uy. III b 6; Elg. 7; Elg. 11).

üşün: İçin. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4024b; Erten, 1994, s.172a; Gemalmaz, 1995, s.321; Buran, 1997, s.206; Ercilasun, 2002, s.384),

uçun: İçin. (-Kr.; -Gaz.; *Bor-Nğ.; Çetrevilli *Silifke-İç.) (DS, s.4024b; 4783b; Caferoğlu, 1994(a), s.351a; Caferoğlu, 1994(c), s.260a; Caferoğlu, 1994(e), s.266a; Caferoğlu, 1995(a), s.311a; Caferoğlu, 1995(b), s.283a; Aydın, 2002, s.155),

için: İçin. (Erten, 1994, s.160a; Gemalmaz, 1995, s.178; Olcay, 1995(a), s.67b),

içün: İçin. (Gemalmaz, 1995, s.178).

Açıklamalar: Kelime bazı bölgelerde tamamen kalın biçimde yaşamaktadır, ayrıca kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelime başında ünlü daralması: ü- > i- da meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

üçünç: Üçüncü, üçüncü olarak. (KT K 6; KT D 33; Ç 1).

üçinci: Üçüncü. (Erten, 1994, s.172a),

üçüncü: Üçüncü. (Erten, 1994, s.172a).

Açıklamalar: Eski Türkçede sözcük *üçünç* biçiminde kullanılmışken ağızlarda bu sözcüğün iyelik eki ile genişlemiş şekilleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla sözcüğün eski biçimine bir iyelik eki ilave edilmiştir. Bunların dışında kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -ç- > -c- meydana gelmiştir. Anlamda herhangi bir değişme olmamıştır.

ülüg: Bölüm, bölüm; şans, talih, kader. (KT D 29; BK D 23; T 4; KÇ 23).

ülü: 1.Düğünde gönderilen çerez, armağan. (İshaklı *Bolvadin-Af.; -Nş.; Epçe-Ky.; *İlgın-Kn.), 2.Çocuklara verilen küçük armağan. (*Bolvadin-Af.; Genezin *Avanos-Nş.), 3.Sadaka. (*Gerede-Bo.; Tepelice *Bozkır-Kn.), 4.Armağan. (-Ml.; Mustafapaşa *Ürgüp-Nş.), 5.Pay, kısmet: *Ülüsünü göğden bekleyen ölüsünü toprak yer.* (Bahçeli *Bor-Nğ.; *Manavgat-Ant.), 7.Yoksul komşuya gönderilen yemek. (Civanyaylağı, Çapar *Tarsus-İç.), 8.Ölü evine gönderilen akşam yemeği. (*Mut köyleri-İç.), 9.Yiyecek. (Civanyaylağı-İç.), 10. Kurban etinden verilen sadaka. (Kapaklı *Kaş-Ant.) (DS, s.4066a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz düşmesi: -g > Ø meydana gelmiştir. Kelimenin “bölüm, bölüm” anlamı ağızlarda bulunmamaktadır. Buna karşın sözcüğün ağızlarda on farklı anlamla yaşaması, kelimenin ağızlardaki yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir.

ürk-: Ürmek, korkmak. (ŞU G 7).

ürkmek (I): Yıkılmak, çökmek. (*Kandıra-Kc.; *Gerze-Sn.; -Sm.; *Perşembe köyleri-Or.; -Gr.),

ürkme (II): Yaranın başka yerlere sıçraması. (*Eğirdir köyleri-Isp.; -Es. köyleri; *Perşembe köyleri-Or.; Çiftepınar *Mersin-İç.),

ürkme (III): Sırçan denilen iğden çıkma bükülmüş iplik topağı, birbirine karışmak, dolaşmak. (İğneciler *Mudurnu-Bo.) (DS, s.4071b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Yazıtlardaki anlam ile ağızlardaki anlam arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bu sözcüğün yazıtlarda soyut anlamıyla kullanıldığı görülürken ağızlarda daha çok somutlaşmış olarak tespit edilmiştir. Kelimeye bu yönden bakıldığında anlam paralellikleri dikkat çekmektedir.

üz-: Kırmak, koparmak. (T 13; T 14).

üzme (I): 1.Koparmak, ayırmak. (*Merzifon köyleri-Ama.; *Çarşamba-Sm.; Nefsiköseli *Görele *Tirebolu-Gr.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri-İç.; Milas-Mğ.), 2.Kopacak duruma getirmek. (*Kurşunlu-Çkr.) (DS, s.4087b; Caferoğlu, 1995(b), s.284b; Caferoğlu, 1995(c), s.283b; Ercilasun, 2002, s.384),

üzme (II): Deri vb. soymak. (-Kr.),

üzme (III): Koparmak. (Çilehane *Reşadiye-To.; -Kr.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4801b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yabız: Kötü, fena. (BK D 21; BK D 32; KT D 26; O 7).

yavız (I): İyi, güzel, iyi huylu. (İsabey *Çal, Bereketli *Tavas-Dn.; *Bozdoğan-Ay.; *Düzce-Bo.; -Gaz.; *Ermenek-Kn.; *Silifke-İç.),

yavız (II): Sert, keskin, yabanıl. (*Düzce-Bo.; -Gaz.; *Antakya-Hat.) (DS, s.4210a),

yavuz: 1. İyi, güzel, iyi huylu. (*Bolvadin-Af.; Hortma *Acıpayam, Derbent *Buldan-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; -İz. ilçe ve köyleri; -Mn. ve çevresi; Yağlılar *İvrindi, Yeniköy *Susurluk-Ba.; -Çkl.; Tirilye *Mudanya, Karsak-Brs.; Yenipazar *Gölpazarı, Pazarcık *Bozüyük-Bil.; Tokat, Bozan-Es.; *Kandıra-Kc.; Hacılıyas *Koyulhisar-Sv.; -Ank.; *Bor-Nğ.; Milas ve köyleri-Mğ.), 2.Yiğit, mert. (*Eğirdir köyleri-Isp.; Ayvalı *Taşköprü-Ks.; -Tr.; *Nizip-Gaz.; *Koyulhisar-Sv.; -Ank.), 3.Eliaçık. (-Gaz.), 4.Becerikli, çalışkan. (*Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; *Simav-Kü.; *Milas-Mğ.), 5.Sert, keskin, yabanıl. (*Eğirdir köyleri-Isp.;

Tokat, Bozan-Es.; Gölpazarı *Kurşunlu-Çkr.; *Çarşamba-Sm.; -Tr.; *Koyulhisar-Sv.; *Bünyan-Ky.; -Nğ.; *Mersin köyleri-İç.), 6.Isırgan (köpek için). (*Eğridir köyleri-Isp.; Tirilye *Mudanya-Brs.; Kocayatak *Serik-Ant.) (DS, s.4210a-b; 4818b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- ve kelime içinde ünlü genişlemesi: -ı- > -u- meydana gelmiştir. Sözcükte anlam bakımından da bazı farklılıklar oluşmuştur. Yazıtlarda “kötü, fena” anlamına gelen bu kelime, ağızlarda anlam iyileşmesine uğrayarak “iyi, güzel, eliaçık, yiğit” anlamlarında kullanılmıştır.

yablak: Kötü, fena; kötülük. (BK D 6; BK D 19; BK D 20; BK D 21; BK D 30; BK K 5; KT D 5; KT D 23; KT D 26; KT D 39; KT G 7; KT K 7; KT K 11; ŞU D 5; ŞU K 11; Tar. G 3).

yablak: Korkak. (*Tavas-Dn.) (DS, s.4115b),

yavlak (I): Çok, çok fazla. (-Af.; Cebel *Eğridir-Isp.),

yavlak (II): Uğursuz. (Kıbrısçık-Bo.; *Bafra-Sm.),

yavlak (III): Alışılmamış, yabansı. (-Kr.) (DS, s.4207a-b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime eski biçimini korumuştur, kimi bölgelerde ise kelime içindeki ünsüz değişmiştir: -b- > -v-. Sözcüğün ağızlardaki izlerine baktığımızda olumsuz ifadelerin baskın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ağızlardaki verilerin yazıtlardaki anlam temelinde gelişen sözcükler olduğu söylenebilir.

yabrit-: Yıpratmak, zayıflatmak; bozguna uğratmak. (BK D 31).

yıbratmak: Dövmek, dayak atmak. (İğneciler *Mudurnu-Bo.) (DS, s.4263b),

yıpratmak (I): Yırtmak, koparmak. (*Akyazı-Sk.; Akarsu *Ardanuç-Ar.),

yıpratmak (II): Usandırmak. (-Nğ.; Hatip-Kn.) (DS, s.4275b),

yıpramak: Yıpranmak, eskimek. (*Maçka ve köyleri-Tr.) (DS, s.4275b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -p- > -b- ve kelime içinde ünlü değişimleri -a- > -ı-, -ı- > -a- meydana gelmiştir. Sözcük yazıtlardaki anlam temelinde gelişerek “eskimek” anlamı da kazanmıştır.

yadag: Yaya, piyade. (BK G 1; BK D 32; KT D 28; KT D 32; T 4; T 25; ŞU G 9).

yayak: 1.Yaya, binitsiz. (*Düzce-Bo.; -Tr.; Hasanoğlu-Ank.; *Bor-Nğ.; -Ada.),
2.Atsiz asker, piyade. (-Ba.; Tokat-Es.; Peşman *Daday-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; Çanlılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.4210b-4211a; Caferoğlu, 1995(c), s.285b),

yayak yol: Yaya gidilebilen yol. (Olukyanı *Cide-Ks.) (DS, s.4211a),

yayah: Yaya. (Edip, 1991, s.142; Caferoğlu, 1995(c), s.285b),

yaya: Yaya, yaya olarak. (Gemalmaz, 1995, s.336),

yayan: Atsız asker, piyade; binitsiz. (*Antakya-Hat.; -Kr.; -Gaz.; -Yz.) (DS, s.4211a; 4818b; Erten, 1994, s.173b; Özçelik, 1997, s.270b; Gülseren, 2000, s.423b; Demir, 2001, s.358a; Özçelik-Boz, 2001, s.251a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -d- > -y-, kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k > -h ve kimi bölgelerde kelime sonundaki ünsüz düşmesi: -g > Ø görülmektedir. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

yagı: Düşman. (KT D 2; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 14; KT D 15; KT D 34; KT D 39; KT K 1; KT K 2; KT K 4; KT K 8; BK D 3; BK D 9; BK D 11; BK D 12; BK D 13; BK D 26; BK D 29; BK D 30; T 8; T 19; T 20; T 53; T 54; ŞU D 6; ŞU D 7; ŞU G 6; O 5; O 6; O 10; KÇ 23; Tar. B 4; ÇA VII 1; Uy. III a 3; Oy. b 2; Oz. a 1; Oz. c 3; Alt. K. I c 2).

yagı: Düşman. (Caferoğlu, 1995(c), s.284a),

yağı: Düşman. (Nikfer *Tavas-Dn.; -Bo.; Bayburt *Selim, Koyundere *Ahıska *İğdır-Kr.; *Mucur-Krş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; -Ada.; Temre *Kaş-Ant.) (DS, s.4121a; Caferoğlu, 1994(e), s.268a; Olcay-Ercilasun-Aslan, 2002, s.397b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir fark yoktur.

yagız: Yağız, siyaha yakın bir renk; bir çeşit at rengi. (KT D 1; KT K 5; KT K 8; Tar. D 4; Tar. B 3).

yagız: Kara. (*Kula-Mn.) (DS, s.4809b),

yağız (I): 1.Esmer, kara renkli. (*Alaşehir-Mn; *Ayvalık-Çkl.; *Düzce-Bo.; Güzlük *Araç-Ks.; *Çarşamba-Sm.; *Merzifon-Ama.; Küçük İsa *Zile-To.; -Kr.; -Md.; *Antakya-Hat.; Maksutlu *Şarkışla, Hacıılyas *Koyulhisar-Sv.; *Ayaş-Ank.; Köşker-Krş.; -Ky.; *Fethiye-Mğ.),

yağız (II): 1.Yiğit. (*Alaşehir-Mn.), 2.Tavlı, bakımlı hayvan. (Hacıılyas *Koyulhisar-Sv.; Lamus *Ermenek-Kn.) (DS, s.4123a; 4810b),

yağız yer: Cehennem, sin: *Yağız yere giresin.* (*Ağın-El.) (DS, s.4123a),

yāz: Yağız. (Hasanoğlan-Ank.) (DS, s.4217; Caferoğlu, 1994(e), s.269b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- ve kimi bölgelerde kelime içinde ses büzüşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu: -ağ- > ā meydana gelmiştir. Sözcüğün temel anlamı ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında sözcüğün anlamı iyi yönde ilerlemiş ve kelime ağızlarda “yiğit, güzel” anlamlarında da kullanılmıştır.

yaguk: Yakın. (KT G 7; KT G 13; BK K 5).

yavuk: Yakın. (*Şavşat-Ar.; *Arpaçay-Kr.) (DS, s.4210a),

yavuğ: Yakın, nişanlı. (Caferoğlu, 1995(b), s.285b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi -g- > -v- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -g > -ğ meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark yoktur.

yaka: Sınır. (ŞU D 8; ŞU G 2).

yaka: 1.Yan, yön. (*Atabey-Isp.; *Çal, Kadıköy-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; -Mn. ilçe ve köyleri; Fili *Biga-Çkl.; Tokat-Es.; Bedre *İnegöl-Brs.; -Kü.; Büyük Yenice-Bil.; *Düzce-Bo.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; *Perşembe, Bayadı-Or.; *Tirebolu-Gr.; -Tr.; Hacıılyas *Koyulhisar-Sv.; Çanılı, Şabanözü *Polatlı-Ank.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Beyşehir, Hatip-Kn.; Yanpar *Mut ve köyleri-İç.; Benilvat *Akseki *Alanya-Ant.; -Mğ. Köyleri; *Lüleburgaz-Krk.; Türkgücü *Çorlu-Tk.), 2.Semt. (K.Ahmet-Af.; -Tr.; Hatip-Kn.; Yanpar-İç.), 3.Sırt, bayır. (Güney *Yeşilova-Brd.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; Cumayanı-Zn.; Arazya-Ks.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; *Tirebolu-Gr.; -Rz.; *Şavşat-Ar.; *Arapkir-Ml.; Hacıılyas

*Koyulhisar-Sv.; *Bor-Nğ.; *Ermenek, İbrala-Kn.; Yanpar, Tümük *Mersin *Mut ve köyleri-İç; Rumeli göçmenleri *Lüleburgaz-Krk.), 4.Kıyı. (*Bozdoğan-Ay.; Fili *Biga-Çkl.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Bayadı-Or.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.4129a; 4811a),

yaha: Yaka, kenar. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (Gemalmaz, 1995, s.331; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- görülmektedir. Sözcüğün yazıtlardaki anlamı ağızlarda kalmamıştır. Buna karşın kelime “yön, semt, bayır, kıyı” gibi çeşitli anlamlar kazanmıştır.

yalabaç: Elçi. (BK D 39; Alt. K. II c 2; Uy. I c 2).

yalvaç: Peygamber. (*Kula-Uş.; *Akhisar-Mn.; Çandarlı *Bergama-İz.; -Ur.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan-Mr.; -Ky.; *Mersin-İç.) (DS, s.4152a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- ve orta hecede ünlü düşmesi: -a- > Ø meydana gelmiştir. Sözcüğün yazıtlarda “elçi” anlamında kullanılmıştır; ancak Türklerin müslümanlığı kabulüyle zaman içinde bu kelimenin “peygamber” anlamına geldiği görülmektedir.

yalın: Yalın, çıplak. (KT D 28; KT D 29; BK D 23).

yalın: Çıplak. (*Çal-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Buca-İz.; -Mn. ve çevresi *Lapseki-Çkl.; Tokat-Es.; *Akyazı çevresi-Sk.; -Çkr.; *Merzifon-Ama.; Küçük İsa *Zile-To.; -Kr.; *Arapkir-Ml.; *Antakya-Hat.; *Yerköy-Yz.; Çanılı *Ayaş-Ank.; Afşar *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; -İç. ilçe ve köyleri) (DS, s.4147b; Gemalmaz, 1995, s.332),

yalın bacak: Çıplak ayak. (*Akyazı çevresi-Sk.) (DS, s.4147b),

yalın yalburdak: 1.Çıplakayak, yalınayak. (Bayadı-Or.; Maksutlu *Şarkışla-Sv.), 2.Özensiz, düzensiz giyim. (-Çr.) (DS, s.4148b).

Açıklamalar: Kelime sonundaki nazallık kaybolmuştur: -ŋ > -n. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

yalma: Giyim; kaftan; zırh. (KT D 33).

yelme: Eteklik. (*Elbistan-Mr.) (DS, s.4240a).

Açıklamalar: Kelimenin ağızlarda tamamen inceldiği görülmektedir. Yazıtlardaki anlam ile ağızlardaki anlam tam olarak birbirini karşılamasa da aynı paralelde devam ettikleri düşünülebilir.

yalğus: Yalnız, tek başına. (KÇ 23; ÇA IV 1).

yalnuz: Tek başına; şu şartla ki, yalnız. (Turan, 2006),

yalınıs: Yalnız. (Gülensoy, 1998),

yalınız/yalıgız: Yalnız. (-Bo.; -Sm.) (DS, s.4136a; Korkmaz, 1994(a), s.123b; Caferoğlu, 1995(c), s.284b; Gülensoy, 1998; Gülseren, 2000, s.423a; Özçelik-Boz, 2001, s.251a),

yaluğuz: Yalnız. (*Güdül-Ank.) (DS, s.4813b; Aydın, 2002, s.157),

yalanuz: Yalnız. (Caferoğlu, 1994(c), s.264a; Caferoğlu, 1994(e), s.268b; Caferoğlu, 1995(a), s.312a; Caferoğlu, 1995(c), s.284b; Gemalmaz, 1995, s.332; Eren, 1997, s.192; Turgut, 2002, s.334),

yannuz: Yalnız. (Turan, 2006),

yannız: Yalnız. (Kalay, 1997, s.268),

yalaguz: Yalnız. (Erten, 1994, s.173a; Caferoğlu, 1994(a), s.352b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz sızıcılaşması: -s > -z, kelime içinde ünsüz değişmesi: -ŋ- > -n- ve -ŋ- > -g-, kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- ve kelime içinde gerileyici ses benzeşmesi: -ln- > -nn- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yama-: Katılmak, eklenmek. (Tar. D 6).

yamamak: 1.Yama yapmak 2.Üstüne yıkmak. (Turan, 2006),

yamamak: 1.Beğenilmeyen bir şeyi almaya birini razı etmek ya da zorla vermek. (*Düzce-Bo.; -Tr.), 2.Birinin üstüne suç atmak. (Uluşiran *Şiran-Gr.) (DS, s.4155a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Sözcük, yazıtlarda somut anlamıyla “katılmak, eklenmek” kullanılırken ağızlarda daha çok soyutlaşarak olumsuz anlamlar kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla kelimede anlam kötüleşmesi meydana gelmiştir.

yan: krş. yen. Yan, taraf; -den doğru. (T 11; T 26; T 33; ŞU G 1).

yan: Taraf. (Caferoğlu, 1994(c), s.264a; Olcay, 1995(a), s.128a; Gemalmaz, 1995, s.332; Gülsevin, 2002, s.390a; Turan, 2006),

yan: Arkadaş. (-Ay.) (DS, s.4161a),

yen: Yan taraf. (Erten, 1994, s.174a),

yen: Arkadaş. (Babasultan-Brs.) (DS, s.4246a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Tıpkı yazıtlardaki gibi *yan* ve *yen* olarak çift şekilli olarak ağızlarda da yaşamaktadır. Sözcüğün “-den doğru” anlamı ağızlarda kaybolmuştur. Bunun yanında kelime soyutlaşarak “arkadaş, dost” manasında da kullanılmıştır.

yana: Tekrar, yeniden. (KT D 10; KT D 21; KT D 38; KT D 40; BK D 9; T 2; KÇ 19; ŞU G 2; ŞU G 7; ŞU G 10; ŞU K 7; ŞU D 5; ŞU D 7; ŞU D 8; ŞU B 1; ŞU B 3; Tar. D 4; Tar. D 8).

yene: Yine, gene. (Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.339; Gülensoy, 1998),

gene: Gene, yine. (Erten, 1994, s.156b; Olcay, 1995(b), s.65a; Gemalmaz, 1995, s.130; Eren, 1997, s.185),

gine: Yine. (Çığrı *Dinar-Af.; *Gelendost-Isp.; Güney *Yeşilova-Brd.; Yukarıseyit *Çal *Sarayköy ve köyleri, Honaz, Oğuz *Acıpayam *Tavas-Dn.; *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı-İz.; *Alaşehir-Mn.; *Susurluk-Ba.; Tokat-Es.; *Akyazı-Kc.; Peşman *Daday-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; -Çr.; -Sm.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Çilehane *Reşadiye-To.; Kuzköy *Akkuş, Sarıca *Gölköy, Danışman *Fatsa, Uzunmusa-Or.; Utav *Yusufeli-Ar.; Cenciğe-Ezc.; *Antakya ve köyleri-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; Çamlı *Ayaş, Mühye-Ank.; *Bor-Nğ.; Mut ve köyleri-İç.; Ören *Fethiye ve köyleri, Yerkesik-Mğ.) (DS, s.2079a).

Açıklamalar: Sözcük ağızlarda tamamen incelmıştır. Bunun dışında kelime başında ünsüz değişmesi: y- > g- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden bir farklılık olmamıştır.

yañıl-: Yanılmak, hata yapmak. (KT G 6; KT G 10; KT G 11; KT D 19; KT D 20; KT D 23; BK K 4; BK K 8; BK D 16; BK D 19; T 26; ŞU B 5; O 11).

yañılmak: Yanılmak. (*Posof-Kr.; Macar-Gaz.) (DS, s.4167b; Özkan, 2007, s.218),

yañalmak: Yanılmak, aldanmak. (-Kr.; -Yz.) (DS, s.4162a; 4814b; Caferoğlu, 1995(a), s.312b).

Açıklamalar: Kimi bölgelerde kelime içindeki ünlü ilk hecedeki ünlünün etkisiyle genişlemiştir: -ı- > -a-. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

yany-: Yaymak, dağıtmak, bozguna uğratmak. (KT D 23; KT D 34; BK D 19; T 16; T 41; O 1).

yaymak: Dağıtmak. (Sarıdris *Şarkikaraağaç-Isp.; -Tr.; *Antakya-Hat.; Çanılı *Ayaş-Ank.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; -Ada.) (DS, s.4215b).

Açıklamalar: Eski Türkçede bazı harfler çift sesleri karşılamıştır. Bu seslerden birisi de -ny- 'dir. Bu ses zamanla Türk lehçelerinde ikiye ayrılarak varlığını sürdürmüştür. Anadolu ağızlarında bu ayrımın -y'li şekillerini görmekteyiz. Sözcük ifade bakımından da eski manasını korumuştur.

yap-: Yapmak, inşa etmek. (ŞU B 5).

yapmak: Yapmak, etmek; inşa etmek. (Erten, 1994, s.153a; Gemalmaz, 1995, s.333; Gülsevin, 2002, s.390a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Yalnız, bu sözcük ağızlarda çoklukla yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

yara-: Yaramak, uygun olmak. (T 23; ŞU D 10; KY 6).

yaramah: Fayda sağlamak, yaramak. (Erten, 1994, s.173b; Aydın, 2002, s.158),

yarımak: Yaramak. (Korkmaz, 1994(a), s.123b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime sonundaki ünlü daralmıştır: -a > -ı. Anlam bakımından bir fark bulunmamaktadır.

yarak: Silah, teçhizat, donanım. (KT D 33; T 54).

yarak: Gerekli araçlar. (-Çr.) (DS, s.4816b),

yarah: Silah. (Caferoğlu, 1994(e), s.269a; Caferoğlu, 1995(b), s.285b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yarat-: Yapmak; Tanrı'nın yaratması; düzenlemek. (KT K 13; KT D 13; KT D 19; KT D 20; BK G 13; BK K 9; BK D 1; BK D 12; BK D 17).

yaretmak: Yaratmak. (Günşen, 2000, s.502b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Yazıtlarda sözcüğün birçok anlamda kullanılmış olmasına karşın ağızlarda bu anlam genişliği daralmış ve kelime “Allahın yaratması” manasında sabitlenmiştir. Ayrıca eldeki kaynaklarda bu fiilin kullanımı ile ilgili verilerin az olduğu görülür.

yarlıka-: Buyurmak, esirgemek, ihsan etmek. (KT G; KT D 15; KT D 29; BK K 7; BK K 9; BK K 10; BK D 13; BK D 14; BK D 23; BK D 33; BK D 34; T 16; T 40; T 53; O 6; Tar. B 3; Tar. K 6).

yarlıgamak: Bağışlamak, korumak. (Oğuz *Acıpayam-Dn.; -Ba. ve çevresi; Ağızören-Kü.; Osmançavuşlar *Düzce-Bo.; *Taşköprü-Ks.; Ildızım-Çkr.; -Kr.; *Erciş-Vn.; *Kilis-Gaz.; Salmanfakılı-Yz.; Köşker-Krş.; Kirazlıyurt *Saimbeyli-Ada.) (DS, s.4189a),

yargılamak: Bağışlamak, korumak. (Güllü *Buldan-Dz.; *Karacasu *Bozdoğan-Ay.; Asmasız-Nğ.) (DS, s.4189a),

yarılgamak: Bağışlamak, korumak. (Bayındır *Beyşehir-Kn.; Güzelsu *Akseki-Ant.) (DS, s.4189a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -g- > -ğ- ve kelime içinde ses göçüşmesi: -lıga- > -gıla- hadiseleri meydana gelmiştir. Bunun yanında yazıtlardaki ifadeler ve manalar korunmuştur.

yaruk: Aydınlık, ışıık; ay ışığı. (ŞU D 1).

yarık: Ay ışığı. (-Brs.) (DS, s.4185b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- meydana gelmiştir. Anlam yönünden bir değişiklik olmamıştır.

yası: Yassı. (ŞU D 9; Tar. B 3).

yassı: Yayvan ve düz. (Gülseren, 2000, s.423b),

yassi: Yassı. (Gemalmaz, 1995, s.335; Turan, 2006),

yassu: Yassı. (*Zile-To.) (DS, s.4197a; Demir, 2001, s.358a),

yassı yağarnı: Geniş omuzlu. (Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.4197a),

yasdı: Yassı, basık. (-Gaz.; *İğdır-Kr.; -Yz. ilçe ve köyleri) (DS, s.4194a; 4817b; Caferoğlu, 1995(a), s.312b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -s- > -ss-, kelime sonunda ünlü incelmesi: -ı > -i, kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u ve ünsüz ikizleşmesinden sonra oluşan düzensiz bir ünsüz değişmesi de vardır: -ss- > -sd-. Türkçede sonradan türeyen ünsüzler için bkn. *Eckmann, 1955*. Anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

yaş (I): Gözyaşı. (KT K 11).

yaş: Gözyaşı. (Erten, 1994, s.173b; Gemalmaz, 1995, s.335; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

yaş (II): Yaş, ömür. (BK D 14; BK D 15; BK D 24; BK D 25; BK D 26; BK D 28; BK D 29; BK D 31; BK D 38; BK G 2; BK G 7; KT K 1; KT D 31; KT D 32; KT D 35; KT KD).

yaş: Yaş, ömür, yıl. (Gemalmaz, 1995, s.335; Gülsevin, 2002, s.390a; Turan, 2006),

yaş yaşamak: Ömür geçirmek, yaşamak. (*Silifke-İç.) (DS, s.4200b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yaş (III): Taze, genç. (Alt. K. I b 3).

yaş: Taze. (Gemalmaz, 1995, s.335),

yaş tut: Taze dut. (Gemalmaz, 1995, s.335),

yaş meyva: Taze meyve. (Gemalmaz, 1995, s.335).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yaşa-: Yaşamak. (KT K 2; KÇ 3).

yaşamak: ...yaşında bulunmak: *On yaşıyor.* (*Afşin-Mr.) (DS, s.4198b),

yaşamak: Hayatını devam ettirmek. (Erten, 1994, s.173b; Turan, 2006),

yaşşamak: Yaşamak. (Erten, 1994, s.173b),

yaş yaşamak: Ömür geçirmek, yaşamak. (*Silifke-İç.) (DS, s.4200b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -ş- > -şş- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yaşıl: Yeşil. (KT D 17; BK D 15).

yaşıl: 1.Yeşil. (Eziler *Güney-Dn.; *İğdır, Koyundere *Ahıska-Kr.), 2.Yeşilbaş, erkek ördek. (*Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri-Hat.; -Mr.; Höketçe *Saimbeyli-Ada.; *Milas-Mğ.) (DS, s.4199a-b; Caferoğlu, 1994(e), s.269a),

yeşil (I): Koyu al (at rengi için). (*Eğridir köyleri-Isp.; Çiftlik-Ank.; Köşker-Krş.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri-İç.),

yeşil (II): Yeşil başlı yabanördeği. (-Mn.; *Erciş-Vn.; *Milas-Mğ.) (DS, s.4257a-b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelimenin tamamen incelendiği görülmektedir. Kimi bölgelerde ise sözcüğün eski biçimi korunmuştur. Kelime, temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında sözcük, diğer renk isimlerinde görüldüğü çeşitli hayvan türlerinin adlandırılmasında da kullanılmıştır.

yat-: Yatmak, uzanmak. (KT D 24; KT K 9; BK D 20; T 19).

yatmak: Yatmak, uyumak. (Edip, 1991, s.142; Erten, 1994, s.173b; Caferoğlu, 1994(e), s.269a; Caferoğlu, 1995(b), s.285b; Turan, 2006),

yamak: Yatmak. (Korkmaz, 1994(a), s.123a; Gülensoy, 1998).

Açıklamalar: Kelime, Güney-Batı ağızlarında kelime içindeki -t- ünsüzünü yitirmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yay: Yaz mevsimi. (BK B 3; BK D 39; ŞU D 8).

yay: 1.Yaz. (-Ama.; Bayburt *Selim *İğdır-Kr.; Doğubeyazıt-Ağ.; *Ağın-El.; -İç. ilçe ve köyleri; Çini *Akseki, Apturrahmanlar *Serik, Nebiler, Akdere, Bağyaka *Finike *Gündoğmuş-Ank.; -Nğ.), 2.Yaz mevsiminin 20 Mayıs ile 15 Haziran arasındaki bölümü. (*Eğridir ve köyleri, Aliköy-Isp.) (DS, s.4210b; Ercilasun, 2002, s.385),

yay ayı: Yaz. (*Erciş-Vn.) (DS, s.4210b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yayla-: Yazı geçirmek, bir yerde yaylamak. (ŞU D 8; ŞU D 9; ŞU G 2; ŞU B 3; Tes G 2; Tar. B 2).

yaylamak (I): Yaylaya çıkmak. (*Silifke-İç.) (DS, s.4214a; Caferoğlu, 1995(b), s.285b; Caferoğlu, 1995(c), s.285b),

yaylamak (II): Otlatmak. (-Ada. ve çevresi) (DS, s.4214a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yaylag: Yayla. (Tar. B 5).

yaylak: Yayla, otlak. (Uluşiran *Şiran-Gr.; *İğdır-Kr.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.) (DS, s.4214a),

yaylah: Yayla, otlak. (Uluşiran *Şiran-Gr.; *İğdır-Kr.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.) (DS, s.4214a; Caferoğlu, 1995(c), s.285b),

yayle: Yayla. (Caferoğlu, 1994(a), s.354a; Turgut, 2002, s.334),

yaylacı: Yazın yaylaya çıkan. (Uluşiran-Gm.; *Bor-Nğ.),

yaylabuzu: Yazın dağdan getirilen kar. (Koyunlu-Nğ.),

yayla çiçeği: Yaylada biten, kokusunu geç yitiren bir çiçek. (-Rz.),

yaylagülü (I): Yaylada biten, kokusunu geç yitiren bir çiçek. (İğdeli *Gemerek-Sv.),

yaylagülü (II): Madımak. (Sunusa *Erbaa-To.),

yaylagüzeli: Boncuk gibi, küçük, kırmızı çiçekli, katmer yapraklı bir bitki. (Karamanalı *Tefenni-Brd.) (DS, s.4214a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -k > -h, kelime sonunda ünsüz yitimi: -g > Ø ve kelime sonunda ünlü incelmesi: -a > -e hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlam bakımından herhangi bir değişime uğramamıştır. Ağızlardaki verilere bakılacak olursa yaylada yetişen çeşitli bitkilerin tür adlarının belirlenmesi de bu kelimeyle sağlanmıştır.

yaz: İlkbahar. (BK G 2; BK D 31; KT K 8).

yaz: İlkbahar. (Bağyaka *Finike-Ant.) (DS, s.4217a; Caferoğlu, 1995(c), s.286a),

yaz ağzı: İlkbahar. (Kumdanlı *Yalvaç *Eğridir köyleri-Isp.; *Emet-Kü.; Tokat-Es.; *Koyulhisar *Gürün-Sv.) (DS, s.4217a),

yaz başı: İlkbahar. (-Or.; -Tr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; -Rz.; Akarsu *Ardanuç-Ar.; -Kr.; *İspir-Ezm.) (DS, s.4217a),

yaz: Yaz mevsimi. (Erten, 1994, s.173b; Gülsevin, 2002, s.390a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi meydana gelmemiştir. Sözcüğün yazıtlardaki anlamı bazı bölgelerimizde varlığını sürdürürken bugün çoklukla “yaz mevsimi” anlamında kullanılmaktadır. Bu mevsim adının farklı dönemleri kapsar hale gelmesi Türk coğrafyasındaki değişimden ileri gelmektedir. Eski Türklerin yaşadığı coğrafya ile bugünkü Anadolu coğrafyası bu bakımından bir hayli farklıdır.

yazı: Ova, düzlük. (BK D 15; BK K 5; KT G 3; KT G 6; KT D 17; T 33; T 36; Uy. Tu. 1; Ta. II 2; Ta. II 4).

yazı: 1.Düzlük, ova. (*Yalvaç *Eğridir köyleri-Isp.; -Dz.; -İz. ilçeleri; Kocabergos *Erdek-Ba.; Ahırköy *Söğüt-Bil.; Tokat, Bozan *Sivrihisar-Es.; *Düzce-Bo.; *Akyazı çevresi-Sk.; Ağrı *Cide-Ks.; Üveyikli *Devrek *Ereğli *Bartın-Zn.; -Çkr.; -Çr. ve ilçeleri; -Sn.; -Sm. ilçeleri *Ünye-Or.; -Tr.; -Rz.; *Bayburt-Gm.; *Aşkale *Oltu-Ezm.; Cenciğe-Ezc.; Gülesur-Ağ.; *Erciş-Vn.; *Çermik-Dy.; -El.; Erkenek *Akçadağ-Ml.; -Mr.; Amik ovası *Reyhanlı-Hat.; İğdeli *Gemerek, Hacıilyas *Koyulhisar, Maksutlu *Şarkışla-Sv.; *Akdağmadeni köyleri, Derbent-Yz.; Çanılı *Ayaş *Elmadağ, Faraşlı *Kalecik *Bâlâ-Ank.; Ladik *Mucur-Krş.; Seydin, Çalış *Avanos-Nş.; Türkmen, Afşar aşiretleri *Bünyan *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; -Kn. ilçe ve köyleri; Faydalı *Kozan-Ada.; *Mut ve köyleri, Bekirde *Silifke-İç.; Bağıyaka *Finike-Ant.; Şahin *Malkara-Tk.) (DS, s.4218a-b; 4819b; Gülensoy-Buran, 1994, s.233; Sağır, 1995, s.428b; Olcay, 1995(b), s.86a; Caferoğlu, 1995(a), s.312b; Buran, 1997, s.208; Gülseren, 2000, s.424a; Günşen, 2000, s.503a; Gülsevin, 2002, s.390a; Yıldırım, 2006, C II), 2.Yer, toprak: *Yazıda oturma*. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.), 3.Bağ, bahçe. (*Safranbolu-Zn.), 4.Yabancı yer. (Çitli *Mecitözü-Çr.), 5.Alan. (-Ks. ve çevresi) (DS, s.4218b),

yazu: Düzlük, ova. (Davutlar *Kuşadası-İz.; -Ks.; *Merzifon-Ama.; -To.; Arpaköy-Or.; *Şebinkarahisar-Gr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *Arapkir-Ml.) (DS, s.4218b; 265a; Caferoğlu, 1994(c), s.Caferoğlu, 1994(e), s.269b; Sağır, 1995, s.428b),

yazi: Yayla, kır, dağ. (Gemalmaz, 1995, s.337; Özçelik-Boz, 2001, s.251a; Turan, 2006),

yazı yaban: Kır, bağ, bahçe. (-Ama.; *Antakya-Hat.; *Gürün-Sv.; -Nş.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4219b),

yazu yaban: Kır, bağ, bahçe. (Uluşiran *Şiran-Gm.) (DS, s.4219b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü incilmesi: -ı > -i ve kelime sonunda ünlü genişlemesi: -ı > -u hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

yazukla-: Hata yapmak, suç işlemek. (BK D 36).

yazıklamak: Acımak, üzülmek. (-Sm.; *Bayburt-Gm.) (DS, s.4219a),

yazıhlamak: Acımak. (Olca, 1995(a), s.128b; Gemalmaz, 1995, s.337).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -k > -h meydana gelmiştir. Eski Türkçede “yanılmak, hata yapmak” anlamına gelen bu sözcük ağızlarda anlam kaymasına uğrayarak acıma bildiren bir işleve bürünmüştür. Ağızlardaki bu anlam, yazıtlardaki kullanımın farklı bir varyantı olarak görülebilir.

yazuk+lığ: Suçlu, kabahatli. (ŞU D 2).

yazuk: Yazık. (*Düzce-Bo.; Kaptanpaşa *Çayeli-Rz.; -Mr.; Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.4221b),

yazuh: Yazık. (Caferoğlu, 1994(e), s.269b; Aydın, 2002, s.158),

yazık: Yazık, günah. (Gülsevin, 2002, s.390a),

yazıh: Yazık; üzüntü. (Erten, 1994, s.173b; Caferoğlu, 1995(c), s.286a; Gemalmaz, 1995, s.337),

yazzık: Yazık. (Caferoğlu, 1995(a), s.313a; Günşen, 2000, s.503a).

Açıklamalar: Yazıtlarda sözcük *yazuklğ* biçiminde bulunmaktadır. Ağızlarda bu kelime, *yazuk/yazuh/yazık/yazıh* şekillerinde yaşamaktadır. Kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -k- > -kk- hadiseleri meydana gelmiştir. Eski Türkçede “günah, kabahat, suç” anlamına gelen bu kelimenin ağızlarda baskın olarak acıma ifade ettiği görülmektedir.

ye-: krş. yi- Yemek. (T 8).

yemek: Yemek. (Caferoğlu, 1995(c), s.286a; Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Gülsevin, 2002, s.390b; Turan, 2006),

yimek: 1.Yemek. (-Sm.; Koyundere *Ahıska-Kr.; *Antakya-Hat.; Hasanoğlu-Ank.; -Nğ.), 2.Rüşvet almak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4280a; 4824a; Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(c), s.265b; Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Özçelik, 1997, s.270b; Eren, 1997, s.192; Günşen, 2000, s.503b; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Gülsevin, 2002, s.390b).

Açıklamalar: Kelimenin hem e'li hem de i'li şekilleri tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da bulunmaktadır. Bu maddebaşını esas alacak olursak, kelime sonunda ünlü değişmesi: -e > -i meydana gelmiştir. Anlam aynıdır.

yeg: krş. yig. Daha iyi, yeğ. (BK G 10; T 23; T 37).

yeg: Daha iyi, yeğ. (-Mr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.4224b),

yek: İyi, seçmeye değer. (*Düzce-Bo.; *Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.4230a),

yey: Yeğ. (*Bandırma-Ba.; Üskübü *Düzce-Bo.; Çkr.) (DS, s.4261b; Caferoğlu, 1995(b), s.286a; Gemalmaz, 1995, s.341),

yığ: Yeğ. (Darıyeri, Sarıçökek *Düzce-Bo.) (DS, s.4264a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ > -y ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- > -ı- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık bulunmamaktadır.

yegen (I): Yeğen. (ŞU B 8; Su. 8).

yegen: Yeğen. (-Kr.) (DS, s.4820a; Erten, 1994, s.174a; Gemalmaz, 1995, s.338; Özçelik-Boz, 2001, s.251b),

yigen: Yeğen. (Özçelik, 1997, s.270b; Özçelik-Boz, 2001, s.251b).

Açıklamalar: Kelimenin hem e’li hem de i’li şekilleri tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da bulunmaktadır. Bu maddebaşını esas alacak olursak, kelime sonunda ünlü değişmesi: -e > -i meydana gelmiştir. Anlamda bir farklılaşma yoktur.

yegen (II): krş. *yigen* (II). Bir unvan niteleyicisi. (KT D 33; Ç 2).

yegin: Titiz. (Çavdarlı *Şavşat-Ar.) (DS, s.4225a),

yegin: Çabuk, seri, eline ayağına çabuk. (Olçay, 1995(a), s.128b; Gemalmaz, 1995, s.338; Turan, 2006),

yeğin: 1.Yiğit, çevik, güçlü, çalışkan, hızlı. (Bölme-Uş.; *Eğridir-Isp.; *Çal-Dn.; *Çeşme-İz.; Dombaylı *Salihli *Alaşehir-Mn.; -Kü.; Es. köyleri; Ağlı *Küre *Kargı-Ks.; *Çerkeş *Kurşunlu-Çkr.; Belkavak *İskilip, Çavuşçu *Sungurlu-Çr.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; Heris *Artova-To.; *Şebinkarahisar-Gr.; Uluşiran *Şiran, Alansa *Kelkit-Gm.; -Ar. ilçe ve köyleri; *İğdir-Kr.; -Ezm.; *Kemah-Ezc.; *Sason-Sr.; -Ml.; *Ağın-El.; *Birecik-Şur.; *Antakya-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar *Gürün-Sv.; *Beypazarı-Ank.; Köşker-Krş.; *İncesu, Tomarza *Develi-Ky.; -Nş.; Fariske *Ermenek-Kn.; -Ada.; *Mut ve ilçeleri-İç.), 2.İyi, uslu. (*Alaşehir-Mn.; *İskilip-Çr.; Yaykıl *Gerze *Boyabat-Sn.; *Çarşamba-Sm.; Gemrik-Or.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; -Ada.), 3.İyiliği, yardımı seven. (*Ahlat-Bt.), 4.Yakışıklı. (Belkavak *İskilip-Çr.; -Sm. ilçe ve köyleri), 5.Güzel, ince. (*Boyabat-Sn.), 6.Üstün, yenmiş. (Cebel *Eğridir-Isp.; *Merzifon ve köyleri-Ama.), 7.Şişman, besili. (Bolaman-Or.), 8.Acımasız. (*Antakya-Hat.; *Şarkışla *Gürün-Sv.) (DS, s.4225b-4226a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- hadiseleri meydana gelmiştir. Bizce, bu kelime ile yegen “yeğen” sözcüğü aynı değildir. Unvan niteleyicisi olarak kullanılan bu sözcüğün sıfat olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla, ağızlarda tespit edilen sekiz farklı anlam bizim düşüncemizi destekler mahiyettedir.

yegirmi: krş. *yigirmi*. Yirmi (20). (KT D 11; KT D 18; KT D 28; BK D 10; BK D 13; BK D 15; BK D 23; BK D 24; BK G 9; ŞU G 11).

yigirmi: Yirmi. (Caferoğlu, 1995(a), s.313b; Gemalmaz, 1995, s.342; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Turan, 2006),

igirmi: Yirmi. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.2509b; Caferoğlu, 1994(e), s.246b; Caferoğlu, 1995(b), s.260a; Gemalmaz, 1995, s.342; Buran, 1997, s.196; Turan, 2006),

yirmi: Yirmi. (Caferoğlu, 1994(c), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.342; Turan, 2006),

yimi: Yirmi. (Hasanoğlu-Ank.; *Silifke-İç.) (DS, s.4280a; Gülensoy, 1998; Günşen, 2000, s.503b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i-, kelime başında ünsüz yitimi y- > Ø, kelime içinde ses büzüşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu: -igi- > ĩ ve kelime içinde titrek ünsüzün düşmesi: -r- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yel-: Atı dörtlale koşturmak; hızla koşmak. (T 26; T 27).

yelmek: 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak: *Bu işin peşinde bir aydır yeliyorum.* (*Eğridir köyleri-Isp.; *Tefenni-Brd.; Söğüt *Çal-Dn.; Lapseki-Çkl.; Mustafakemalpaşa-Brs.; *Söğüt-Bil.; Tokat-Es.; Orta *Kurşunlu-Çkr.; -Çr.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon köyleri-Ama.; -To.; Bahattin *Ulubey, Bayadı-Or.; *Şebinkarahisar-Gr.; *Vakfikebir-Tr.; -Mr.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; Çanılı *Ayaş, Gürcü *Kızılcahamam-Ank.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, Erkilet-Ky.; Genezin *Avanos-Nş.; -Nğ.; Bayındır *Beyşehir *Çumra-Kn.; Yerebakan *Feke, Çukurköy *Karaisalı-Ada.; *Mut köyleri ve ilçeleri-İç.; *Ula-Mğ.), 2.Çabuk yürümek. (*Bolvadin-Af.; -Dn.; *Lapseki-Çkl.; *Orta-Çkr.; Bayadı-Or.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; *Sorgun-Yz.; Afşar *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.), 3.Amaçsız gezip tozmak. (-Ba.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; *İskilip-Çr.; -Sm.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.4240a-b; 4821a; Korkmaz, 1994(a), s.123b; Günşen, 2000, s.503a),

yilmek: Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. (-Gaz.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4240b).

Açıklamalar: Kimi yörelerde kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- meydana gelmiştir. Anlam olarak fark yoktur. Yalnız sözcük ağızlarda “at koşturmak” anlamı yerine daha genel bir anlam kazanmıştır.

yeltür-: At koşturmak; akın ettirmek. (T 54).

yeldirmek: 1.Koşturmak: *Yeldir taziyı görsün yazıyı.* (Eymir *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı-İz.; Tokat, Bozan-Es.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; Küçük İsa *Zile-To.; *Ünye-Or.; *Afşin-Mr.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; Çanılı *Ayaş-Ank.; Genezin *Avanos-Nş.; -Nğ.; Misis-Ada.; *Şarköy-Tk.), 2. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. (*Acıpayam-Dz.; *Düzce-Bo.; *İskilip-Çr.; -Gaz.; *Gürün-Sv.; -Yz.), 3.Koşmaya zorlamak. (*Kuşunlu-Çkr.), 4.İzlemek. (*İskilip-Çr.; Küçük İsa *Zile-To.), 5.İzletmek. (*Merzifon ve köyleri-Ama.; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.), 6.Zorlamak. (*Lâpseki-Çkl.) (DS, s.4233b-4234a; 4820b),

yildirmek: Hızlı çalışmak, çalıştırmak, koşmak, koşturmak, yeldirmek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4279b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, anlamını ağızlarda da korumuştur.

yen: *krş. yan.* Yan, taraf; -den doğru. (T 11; O 5).

yan: Taraf. (Caferoğlu, 1994(c), s.264a; Olcay, 1995(a), s.128a; Gemalmaz, 1995, s.332; Gülsevin, 2002, s.390a; Turan, 2006),

yan: Arkadaş. (-Ay.) (DS, s.4161a),

yen: Yan taraf. (Erten, 1994, s.174a),

yen: Arkadaş. (Babasultan-Brs.) (DS, s.4246a).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Tıpkı yazıtlardaki gibi *yan* ve *yen* olarak çift şekilli olarak ağızlarda da yaşamaktadır. Sözcüğün “-den doğru” anlamı ağızlarda kaybolmuştur. Bunun yanında kelime soyutlaşarak “arkadaş, dost” manasında da kullanılmıştır.

yer: *krş. yir.* Yer, toprak; ülke, memleket. (BK D 15; BK D 18; BK D 20; BK D 29; BK D 35; BK D 36; BK D 40; BK K 3; BK K 6; KT G 8; KT G 13; T 3; T 11; T 17; T 26; T 38; T 47; T 56; T 60; ŞU G 6; ŞU G 9; ŞU B 7; ŞU D 2; ŞU D 11; ŞU D 12; KÇ 13; Tar. D 4; Tar. B 3; Uy. V; Ba. III 3; Be. c 1; Alt. K. I a 1; Aç. b 3; KK 6).

yer: Yer, arazi, bahçe; sıra; memleket. (Gemalmaz, 1995, s.340; Demir, 2001, s.358b; Gülsevin, 2002, s.390b; Turan, 2006),

yer (I): Yatak. (*Emirdağ-Af.; -Ama.; *Ünye-Or.; -Tr. köyleri; -Kr.; -Ezc.; Şekeroba, Eldilek *Elbistan-Mr.; *Antakya-Hat.; *Gemerek-Sv.; *Bor-Nğ.),

yer (II): Tarla. (-Tr.; Şekeroba, Eldilek *Elbistan-Mr.; -Ky.; Arkarası *Silifke, Karadiken *Tarsus-İç.) (DS, s.4251b),

yir: Yer. (Hasanoğlu-Ank.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4281a; Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(c), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.340; Günşen, 2000, s.504a).

Açıklamalar: Kelime tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da *yer* ve *yir* biçiminde yaşamaktadır. Bu maddebaşını temel alırsak, kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- meydana gelmiştir. Anlam bakımından da herhangi bir farklılık olmamıştır.

yerle-: Yerleşmek, yerleştirmek. (KK 5; Alt. K. I c 1).

yerlenmek: Yerleşmek. (Ayvagediği *Mersin-İç.) (DS, s.4255a).

Açıklamalar: Bengü taşlarda *yerle-* gövdesiyle kullanılan bu sözcük ağızlarda dönüşlülük eki olan *-n-* ile genişletilerek *yerlen-* biçiminde kullanılmaktadır. Anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur.

yet- (I): Yedeklemek; atı yedekte götürmek. (T 25).

yetmek: Bir kimseyi elinden tutup götürmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek. (Sivaslı-Uş.; Çavdır-Brd.; *Çal-Dn.; *Nazilli-Ay.; -Mn. ve çevresi; *Ayvalık-Ba.; -Brs.; Tokat-Es.; *Ermenek-Kn.; Tömük *Mersin, Afşarlı *Silifke-İç.; *Lüleburgaz-Krk.; *Muratlı-Tk.) (DS, s.4224b),

yedmek: Bir kimseyi elinden tutup götürmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn. ve çevresi; *Susurluk-Ba.; Fili *Biga *Lapseki-Çkl.; Tokat-Es.; *Düzce-Bo.; *Adapazarı-Sk.; -Sm.; Salman *Akkuş-Or.; -Tr.; Çanılı *Ayaş-Ank.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri, Tönük *Mersin-İç.; Unulla *Akseki-Ant.; *Lüleburgaz-Krk.), 2.İzlemek. (*Koyulhisar-Sv.) (DS, s.4224a-b; Caferoğlu, 1994(e), s.269b).

Açıklamalar: Kelime kimi bölgelerde eski biçimini korurken kimi yörelerde kelime sonundaki ünsüz ötümlüleşmiştir: -t > -d. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yet- (II): Ulaşmak, erişmek. (ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU G 8).

yetmek: Varmak, ulaşmak. (*Eğridir köyleri-Isp.; Bayburt *Selim-Kr.) (DS, s.4261a; Erten, 1994, s.174a; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.398a; Günşen, 2000, s.503a; Ercilasun, 2002, s.385; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yeti: krş. yiti. Yedi (7). (BK G 1; BK D 10; BK D 11; BK D 24; BK D 26; KT KD; KT D 13; KT D 15; T 4; T 49; T 51; O 5; KÇ 16; KÇ 18; Be. d 2; KC a 2; Ç 1).

yedi: Yedi. (Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Turan, 2006),

yedi: Düğünden yedi gün sonra, kaynatanın yaptığı çağrı. (-Rz.) (DS, s.4222b; Turgut, 2002, s.337),

yeddi: Yedi. (Karakoyunlu-Kr.) (DS, s.4221b; Edip, 1991, s.143; Caferoğlu, 1994(a), s.353b; Caferoğlu, 1994(e), s.269b; Caferoğlu, 1995(a), s.313a; Caferoğlu, 1995(b), s.285b; Caferoğlu, 1995(c), s.286a; Gemalmaz, 1995, s.337; Özçelik, 1997, s.270b; Buran, 1997, s.208; Özçelik-Boz, 2001, s.251a; Turan, 2006),

yidi: Yedi. (Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(a), s.354a; Caferoğlu, 1994(c), s.265b; Olcay, 1995(b), s.86b; Günşen, 2000, s.503b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t > -d-, kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -d- > -dd- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir değişiklik olmamıştır.

yetmiş: Yetmiş (70). (KT D 12; BK D 11; KC b 4; Tes K 5; Tar. D 4).

yetmiş: Sayıda yetmiş. (Gemalmaz, 1995, s.337),

yitmiş: Yetmiş (sayı). (Günşen, 2000, s.503b),

yedmiş: Yetmiş. (Günşen, 2000, s.503a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- ve kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

yığ-: Yığmak, derleyip toplamak; Siyasî birliği sağlamak. (T 43; O 1; O 9).

yığmak: Toplamak. (Ercilasun, 2002, s.385),

yıvmak: Yığmak. (Hacıahmet, Karaköy *Düzce-Bo.) (DS, s.4275a; Caferoğlu, 1994(a), s.354a; Caferoğlu, 1995(c), s.286b; Demir, 2001, s.358b),

yımak: Yığmak. (Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.4275a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmeleri: -g- > -ğ-, -g- > -v- ve hece büzüşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu: -ig > -iğ > ı meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamakla beraber, kelime, yazıtlardaki “siyasî birliği sağlamak” anlamını yitirmiştir.

yıl: Yıl, sene. (KT D 8; KT D 36; KT K 4; KT KD; BK G 9; BK G 10; BK D 27; BK D 30; ŞU D 7; ŞU D 8; ŞU D 9; ŞU K 3; ŞU K 4; ŞU K 9; ŞU K 10; ŞU K 11; ŞU K 12; ŞU B 2; ŞU B 4; O 12; O Ek Yazıt 3-7; Tar. B 1; Tar. B 2; Tar. D 1; Tar. D 3; Tar. D 4; Tar. D 5; Tar. D 9; Tar. G 1; Tar. G 2; Tar. G 3; Tar. G 4; Tar. G 5; Tes B 4; Tes K 2; Tes K 5; HT II 1; HT VII 1; HT X 1; HT X 3; Elg. 4; İh. A. b 2).

yıl: Yıl. (Erten, 1994, s.174a),

yıl on iki ay: Bütün bir yıl: *Yıl on iki ay yanında çiraklık ittim de ondan hiç bir şey öğrenemedim.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4274a),

yıl var: Kimi yıl, olur ki: *Yıl var ayı besler, ay var yılı.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4274b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yılan: Yılan; yılan yılı. (Tar. D 5; Tar. B 2; HT VII 1).

yılan: Yılan. (Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.4266b),

ılan: Yılan. (Belevi *Çal-Dn.; Uluşiran *Şiran-Gm.; Güneyce-Rz.) (DS, s.2465a),

ilan: Yılan. (*Gelendost-Isp.; Eziler *Güney, Oğuz *Acıpayam-Dn.; *Iğdır-Kr.; -Vn.; -Bt.; Ayvagediği *Mersin, İncekum *Silifke-İç.; *Serik-Ant.) (DS, s.2518b; Erten, 1994, s.160a; Korkmaz, 1994(a), s.115a; Caferoğlu, 1994(a), s.330a; Caferoğlu, 1994(e), s.247a; Caferoğlu, 1995(a), s.292a; Caferoğlu, 1995(b), s.260a; Caferoğlu, 1995(c), s.257a; Olcay, 1995(a), s.180; Gemalmaz, 1995, s.180; Özçelik, 1997, s.262a; Buran, 1997, s.196; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz nazallılaşması: -n > -ŋ, kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø ve kelime başında ünlü incelmesi: ı- > i- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir fark bulunmamaktadır.

yılkı: Hayvan sürüsü; at sürüsü. (BK D 24; BK D 38; BK D 39; KT GB; ŞU D 2; ŞU D 3; KÇ 25; Su. 5; Be. b; KC b 2; Elg. 2; Aç. b 3).

yılkı (I): At sürüsü. (*Sivrihisar, Tokat, Bozan-Es.; -Bo.; -Sn.; *Çarşamba-Sm.; *Merzifon-Ama.; *Ünye-Or.; Seyit, Piraziz-Gr.; *Kelkit-Gm.; *Iğdır-Kr.; *Ahlat-Bt.; *Darendel-Ml.; *Afşin ve köyleri-Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar *Şarkışla-Sv.; Genezin *Avanos-Nş.; Afşar köyleri *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; Bozdoğan, Kesmeburun *Osmaniye, Kayarcık *Saimbeyli-Ada.; İçel ilçe ve köyleri), 2.Başıboş dolaşan at, öküz, inek vb. sürüsü. (Ömerli-Sm.; *Merzifon-Ama.), 3.İyi koşan at. (*Çarşamba-Sm.; -Kr.) (DS, s.4273a; Gülseren, 2000, s.424a),

yılkı (II): Çekingen, ürkek, yabanıl. (*Nizip-Gaz.) (DS, s.4273a),

yılgı: At sürüsü. (Devecikonağı *Mustafakemalpaşa-Brs.; -Bo. ve çevresi *Akyazı çevresi-Sk.; -Ezm.; *Erciş-Vn.; Karaözü *Gemerek-Sv.; Köşker-Krş.; *İncesu-Ky.; Kurugöl-Nş.; *Seydişehir-Kn.; Üskülyeni *Karaisalı-Ada.) (DS, s.4273a; Caferoğlu, 1995(b), s.313b),

yıllı: At sürüsü. (-Çr.; Uluşiran *Şiran *Bayburt-Gm.; *Ağın-El.; *Arapkir, Gündüzbey-Ml.; Akçakoca *Erkilet, Türkmen köyleri *Bünyan-Ky.; -Yz. ve çevresi) (DS, s.4273a; 4823b; Gülseren, 2000, s.424a),

ıllı: 1.At sürüsü. (Bayat *Emirdağ-Af.; -Ay.; -Çr.; -Ada.; *Sivrihisar-Es.; *Zile-To.; *Pınarbaşı-Ky.; Ortakaraviran *Bozkır-Kn.; Andifli *Kaş-Ant.; -Ed.), 2.Koyun sürüsü. (Afşar

*Beyşehir-Kn.), 3.Keçi sürüsü. (*Gelibolu-Çkl.; Teniste *Anamur-İç.), 4.Keçi. (*Niksar-To.; *Ermenek, Kazancı, Akçalar *Seydişehir-Kn.; Ferhenk *Anamur-İç.; *Serik *Akseki, Semayük *Elmalı *Manavgat *Alanya-Ant.), 5.Koyun. (-Kn.), 6.Damızlık kısrak. (Ovasaray-Çr.) (DS, s.2473b),

ılgı: 1.At, eşek ya da keçi sürüsü. (Bayat *Emirdağ-Af.; Aşağılıca-Mn.; -Kü.; Dodurga *Bozüyük *Söğüt-Bil.; *Bafra-Sm.; Oyaca *Haymana-Ank.; Çavuşçu *Ilgın-Kn.), 2.Keçi ve koyun çobanı. (Afgan *Karaman-Kn.) (DS, s.2468a-b),

ılkı: 1.At sürüsü. (Bayat *Emirdağ-Af.; -Ay.; -Çr.; -Ada.; *Sivrihisar-Es.; *Zile-To.; *Pınarbaşı-Ky.; Ortakaraviran *Bozkır-Kn.; Andifli *Kaş-Ant.; -Ed.), 2.Koyun sürüsü. (Afşar *Beyşehir-Kn.), 3.Keçi sürüsü. (*Gelibolu-Çkl.; Teniste *Anamur-İç.), 4.Keçi. (*Niksar-To.; *Ermenek, Ferhank *Anamur-İç.; *Serik *Akseki, Semayük *Elmalı *Manavgat *Alanya-Ant.), 5.Koyun. (-Kn.), 6.Damızlık kısrak. (Ovasaray-Çr.) (DS, s.2473b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -k- > -g-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yılla-: Bir yıl boyunca aynı bölgede konaklamak. (Tar. G 2).

yıllamak: 1.Çok beklemek, bir yerde çok kalmak, işi uzatmak. (*Nazilli-Ay.; *Sındırgı-Ba.; *Çarşamba-Sm.; -Kr.; *Bor-Nğ.; *Fethiye-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.), 2.Üstünden yıl geçmek. (Tokat-Es.) (DS, s.4273b; Demir, 2001, s.358b; Gülsevin, 2002, s.390b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yıllık: Yıllık. (ŞU D 9; Tar. B 2).

yıllık: Yıllık ücret. (*Merzifon köyleri-Ama.; Çanlılı *Ayaş-Ank.) (DS, s.4273b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Anlam bakımından ise bazı farklar göze çarpmaktadır. Yazıtlarda önüne sayı isimleri getirilerek kullanılan bu sözcük, ağızlarda yalnızca “bir yılda ödenen ya da alınan maaş” anlamında kullanılmaktadır.

yımşak: Yumuşak. (KT G 5; KT G 6; BK K 4; BK K 5).

yümüşak: Yumuşak. (İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.4333a),

yumşag: Yumuşak. (Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.4333a),

başı yumşak: Munis, geçimli, uysal, uslu. (*Bor-Nğ.) (DS, s.561a; 4450a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü genişlemesi ve incelmesi: -ı- > -u- > -ü- ve kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -k > -g meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Bunun yanında kelimenin ağızlarda soyutlaşarak “iyi huylu, munis” insanlar için kullanıldığı da görülmektedir.

yıpar: Kokulu maddeler, tütsü. (BK G 11).

yıpar: Güzel koku. (-İç. ve köyleri) (DS, s.4275a),

yıpar: Güzel koku. (*Silifke köyleri-İç.) (DS, s.4281a),

ipar: Yüksek dağların kar tutmayan yerlerinde yetişen bir çeşit dikenli otun, kurusa bile kokusu uzun zaman gitmeyen sarımtırak çiçekleri, misk, amber. (-Şur.; *Alanya-Ant.) (DS, s.2546a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü incelmesi: -ı- > -i- ve kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ağızlardaki verilere bakacak olursak bu kokunun kaynağı olan bitkinin tanımının da yapıldığı görülmektedir.

yi-: krş. ye-. Yemek. (T 8).

yimek: 1.Yemek. (-Sm.; Koyundere *Ahıska-Kr.; *Antakya-Hat.; Hasanoğlu-Ank.; -Nğ.), 2.Rüşvet almak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4280a; 4824a; Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(c), s.265b; Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Özçelik, 1997, s.270b; Eren, 1997, s.192; Günşen, 2000, s.503b; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Gülsevin, 2002, s.390b),

yemek: Yemek. (Caferoğlu, 1995(c), s.286a; Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Gülsevin, 2002, s.390b; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelimenin hem e’li hem de i’li şekilleri tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da bulunmaktadır. Bu maddebaşını esas alacak olursak, kelime sonunda ünlü değişmesi: -i > -e meydana gelmiştir. Sözcüğün yan anlamının olumsuz bir yapıda gelişerek “rüşvet almak” anlamında kullanıldığı da görülmektedir.

yig: *krş. yeg.* Daha iyi, yeğ. (KT G 4; BK K 3; KT D 29).

yeg: Daha iyi, yeğ. (-Mr.; *Antakya-Hat.) (DS, s.4224b),

yek: İyi, seçmeye değer. (*Düzce-Bo.; *Merzifon köyleri-Ama.) (DS, s.4230a),

yey: Yeğ. (*Bandırma-Ba.; Üskübü *Düzce-Bo.; Çkr.) (DS, s.4261b; Caferoğlu, 1995(b), s.286a; Gemalmaz, 1995, s.341),

yığ: Yeğ. (Darıyeri, Sarıçökek *Düzce-Bo.) (DS, s.4264a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi: -g > -k, kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ > -y ve kelime içinde ünlü değişimleri: -i- > -e- ve -i- > -ı- meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık bulunmamaktadır.

yigen (II): *krş. yegen (II).* Bir unvan niteleyicisi. (KÇ 21; KÇ 26; ŞU B 8).

yegin: Titiz. (Çavdarlı *Şavşat-Ar.) (DS, s.4225a),

yegin: Çabuk, seri, eline ayağına çabuk. (Olca, 1995(a), s.128b; Gemalmaz, 1995, s.338; Turan, 2006),

yeğin: 1.Yiğit, çevik, güçlü, çalışkan, hızlı. (Bölme-Uş.; *Eğridir-Isp.; *Çal-Dn.; *Çeşme-İz.; Dombaylı *Salihli *Alaşehir-Mn.; -Kü.; Es. köyleri; Ağlı *Küre *Kargı-Ks.; *Çerkeş *Kurşunlu-Çkr.; Belkavak *İskilip, Çavuşçu *Sungurlu-Çr.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; Heris *Artova-To.; *Şebinkarahisar-Gr.; Uluşiran *Şiran, Alansa *Kelkit-Gm.; -Ar. ilçe ve köyleri; *İğdir-Kr.; -Ezm.; *Kemah-Ezc.; *Sason-Sr.; -Ml.; *Ağın-El.; *Birecik-Şur.; *Antakya-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar *Gürün-Sv.; *Beypazarı-Ank.; Köşker-Krş.; *İncesu, Tomarza *Develi-Ky.; -Nş.; Fariske *Ermenek-Kn.; -Ada.; *Mut ve ilçeleri-İç.), 2.İyi, uslu. (*Alaşehir-Mn.; *İskilip-Çr.; Yaykıl *Gerze *Boyabat-Sn.; *Çarşamba-Sm.; Gemrik-Or.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; -Ada.), 3.İyiliği, yardımı seven. (*Ahlat-Bt.), 4.Yakışıklı. (Belkavak *İskilip-Çr.; -Sm. ilçe ve köyleri), 5.Güzel, ince. (*Boyabat-Sn.), 6.Üstün, yenmiş.

(Cebel *Eğridir-Isp.; *Merzifon ve köyleri-Ama.), 7.Şişman, besili. (Bolaman-Or.), 8.Acımasız. (*Antakya-Hat.; *Şarkışla *Gürün-Sv.) (DS, s.4225b-4226a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e-, yine kelime içinde ünlü değişmesi: -e- > -i- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- hadiseleri meydana gelmiştir. Bizce, bu kelime ile *yegen* “yeğen” sözcüğü aynı değildir. Unvan niteleyicisi olarak kullanılan bu sözcüğün sıfat olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla, ağızlarda tespit edilen sekiz farklı anlam bizim düşüncemizi destekler mahiyettedir.

yigirmi: *krş. yegirmi*. Yirmi. (KT GD; T 49).

yigirmi: Yirmi. (Caferoğlu, 1995(a), s.313b; Gemalmaz, 1995, s.342; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Turan, 2006; Özkan, 2007, s.218),

igirmi: Yirmi. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.2509b; Caferoğlu, 1994(e), s.246b; Caferoğlu, 1995(b), s.260a; Gemalmaz, 1995, s.342; Buran, 1997, s.196; Turan, 2006),

yirmi: Yirmi. (Caferoğlu, 1994(c), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.342; Turan, 2006),

yimi: Yirmi. (Hasanoğlu-Ank.; *Silifke-İç.) (DS, s.4280a; Gülensoy, 1998; Günşen, 2000, s.503b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz yitimi y- > Ø, kelime içinde ses büzüşmesi sonucu oluşan ünlü uzunluğu: -igi- > i ve kelime içinde titrek ünsüzün düşmesi: -r- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yinçge: İnce. (T 13).

ince: İnce. (Olçay, 1995(b), s.68b),

ince ağrı: 1.Verem. (-Çr.; -Ezm.; *Kemaliye-Ezc.; -Vn.; -Şur.; -Gaz.; Berit ve Gavurdağı Yörükleri-Mr.; -Sv.; -Yz.; Hamurcu *İncesu-Ky.; Ağrıkoca *Kozan *Osmaniye-Ada.; Çiftepınar *Mersin *Tarsus-İç.), 2.Kalp hastalığı. (*Bor-Nğ.) (DS, s.2538b),

ince dalan: İnce ve uzun boylu kimse. (*Yalvaç, Bağılı *Şarkikaraağaç-Isp.; -Brd.; Yukarıseyit *Çal, İshaklı *Çivril *Acıpayam, Bereketli *Tavas-Dz.; *Eymir, Sürez *Bozdoğan-Ay.; *Tire *Ödemiş-İz.; *Alaşehir-Mn.; Tokat-Es.; Kayı *Tosya-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; -Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; *Niksar *Erbaa *Zile ve köyleri-To.; Uluşiran *Şiran-

Gm.; -Mr.; *Antakya-Hat.; Telin *Gürün-Sv.; Çanılı *Ayaş-Ank.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Akçalar *Seydişehir *Ermenek-Kn.; *Kozan-Ada.; -İç.; Güzelsu *Akseki-Ant.; Yerkesik-Mğ.) (DS, s.2539a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz yitimi: y- > Ø ve kelime içinde ünsüz yitimi: -g- > Ø meydana gelmiştir. Sözcüğün somut anlamı ağızlarda da korunmuştur. Bunun yanında tedavi zor hastalıklar da bu kelime yardımıyla adlandırılmışlardır.

yir: krş. yer. Yer, toprak; ülke, memleket. (KT D 10; KT D 19; KT D 20; KT D 22; KT D 24; KT D 34; KT G 4; KT G 8; KT G 9; KT K 4; BK D 10; BK D 17; BK D 22; BK K 3; BK K 7; T 24; Su. 1).

yir: Yer. (Hasanoğlu-Ank.; *Bor-Nğ.) (DS, s.4281a; Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(c), s.266a; Gemalmaz, 1995, s.340; Günşen, 2000, s.504a),

yer: Yer, arazi, bahçe; sıra; memleket. (Gemalmaz, 1995, s.340; Demir, 2001, s.358b; Gülsevin, 2002, s.390b; Turan, 2006),

yer (I): Yatak. (*Emirdağ-Af.; -Ama.; *Ünye-Or.; -Tr. köyleri; -Kr.; -Ezc.; Şekeroba, Eldilek *Elbistan-Mr.; *Antakya-Hat.; *Gemerek-Sv.; *Bor-Nğ.),

yer (II): Tarla. (-Tr.; Şekeroba, Eldilek *Elbistan-Mr.; -Ky.; Arkarası *Silifke, Karadiken *Tarsus-İç.) (DS, s.4251b),

yir yir: Yer yer. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4282b).

Açıklamalar: Kelime tıpkı yazıtlarda olduğu gibi ağızlarda da *yer* ve *yir* biçiminde yaşamaktadır. Bu maddebaşını temel alırsak, kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- meydana gelmiştir. Anlam bakımından da herhangi bir farklılık olmamıştır.

yinçü: İnci. (KT D 39; KT G 3; BK K 3; T 44; KÇ 16).

inci: İnci. (Turan, 2006),

incü: İnci. (Caferoğlu, 1994(e), s.247a),

inci balığı: Sazan balığı cinsinden bir çeşit tatlı su balığı. (-Sm.) (DS, s.2539b).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz yitimi: y- > Ø ve kelime sonunda ünlü daralması: -ü > -i meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yit-: Kaybolmak, yitmek, yok olmak. (KT D 27; KT D 28; BK D 22; O 1; O 3; ŞU D 5).

yitmek: Kaybolmak. (*Dinar-Af.; Sarıidris *Karaağaç *Eğridir köyleri-Isp.; Hacılar-Brd.; Yazır *Acıpayam, Honaz-Dn.; Tepeköy *Torbalı *Bayındır-İz.; *Alaşehir-Mn.; -Ba. ve çevresi; Kamlık *Havza-Sm.; *Merzifon-Ama.; *Zile ve köyleri, Bozcalı *Reşadiye-To.; -Or.; *Alucra-Gr.; -Tr.; -Gm.; Müdrisler *Muradiye-Rz.; Çayağzı *Şavşat, Baratlı *Ardanuç-Ar.; Şambayat *Besni-Adı.; Lohan-Gaz.; Çardak *Göksun *Afşin-Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı *Antakya-Hat.; Maksutlu *Şarkışla, Vazıldan *Divriği, Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; *Sorgun-Yz.; Demirtaş *Kalecik-Ank.; Genezin, Sarılar *Avanos-Nş.; Köşker-Krş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Kadirli, Cevdetiye-Ada.; *Silifke köyleri *Tarsus-İç.; Kalkan *Kaş-Ant.; Kınık *Fethiye-Mğ.) (DS, s.4284a-b).

yiti: *krş. yeti.* Yedi (7). (KT K 1; KT KD; KT D 11; KT D 30; BK G 10; BK GD; BK D 13; Su. 6).

yidi: Yedi. (Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(a), s.354a; Caferoğlu, 1994(c), s.265b; Olcay, 1995(b), s.86b; Günşen, 2000, s.503b),

yedi: Yedi. (Olcay, 1995(b), s.86b; Gemalmaz, 1995, s.337; Turan, 2006),

yedi: Düğünden yedi gün sonra, kaynatanın yaptığı çağrı. (-Rz.) (DS, s.4222b; Turgut, 2002, s.337),

yeddi: Yedi. (Karakoyunlu-Kr.) (DS, s.4221b; Edip, 1991, s.143; Caferoğlu, 1994(a), s.353b; Caferoğlu, 1994(e), s.269b; Caferoğlu, 1995(a), s.313a; Caferoğlu, 1995(b), s.285b; Caferoğlu, 1995(c), s.286a; Gemalmaz, 1995, s.337; Özçelik, 1997, s.270b; Buran, 1997, s.208; Özçelik-Boz, 2001, s.251a; Turan, 2006).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -t- > -d-, kelime içinde ünlü değişmesi: -i- > -e- ve kelime içinde ünsüz ikizleşmesi: -d- > -dd- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir değişiklik olmamıştır.

yitür-: Kaybetmek, yitirmek. (KT D 7; BK D 7).

yitürmek: Kaybetmek. (*Düzce köyleri-Bo.) (DS, s.4284a; Caferoğlu, 1994(a), s.354a),

yitirmek: Kaybetmek. (-Af.; Bölme-Uş.; *Eğridir köyleri *Yalvaç *Şarkikaraağaç köyleri-Isp.; -Brd.; Nikfer *Tavas, Homa *Çivril-Dz.; *Nazilli-Ay.; *Seferihisar *Bornova-İz.; *Alaşehir-Mn.; *Susurluk, Kocabergos-Ba.; Çeşnigir *Karacabey-Brs.; -Es.; *Düzce-Bo.; *Akyazı çevresi-Sk.; *Alaca *İskilip-Çr.; -Sn.; Çakıralan *Havza-Sm.; -Ama.; *Zile ve köyleri-To.; -Or.; -Gr.; -Tr. ve çevresi; Yavuz *Şavşat-Ar.; -Dy.; *Birecik-Şur.; *Kilis-Gaz.; -Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı *Antakya-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar, Karadoruk *Gürün, Maksutlu *Şarkışla-Sv.; Köprüköy *Keskin-Ank.; *Mucur-Krş.; *İncesu, Saroğlan-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Aksaray *Ermenek-Kn.; *Kozan-Ada.; -İç. ilçe ve köyleri; Güzelsu *Akseki *Korkuteli-Ant.; *Marmaris-Mğ.) (DS, s.4283b-4284a; 4824b; Edip, 1991, s.144; Caferoğlu, 1994(a), s.354a; Caferoğlu, 1995(b), s.286a),

yütürmek: Yitirmek. (Kızılkeçili *Edremit-Ba.; *Akyazı-Sk.; Kandilli *Ereğli *Bartın-Zn.; *Taşköprü-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *İskilip-Çr.; Küçük İsa *Zile-To.; -Tr.; *Arapkir-Ml.; *Zara-Sv.; Çanlı *Ayaş-Ank.) (DS, s.4336b; 4828b; Caferoğlu, 1994(a), a.355b),

itirmek: Kaybetmek. (*Burhaniye-Ba.; *Bayramiç-Çkl.; -Brs.; Uluşiran *Şiran-Gm.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; Karakoyunlu *İğdır-Kr. ve köyleri; -Ezm.; *Erciş-Vn.; *Ahlat-Bt.; Harput-El.; -Şur.; Tutmaç, Vazıldan *Divriği-Sv.; -Ed.) (DS, s.2570a; 4527b; Edip, 1991, s.116; Olcay, 1995(a), s.122b; Gemalmaz, 1995, s.188).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü daralması: -ü- > -i-, kelime içinde ünlü genişlemesi: -i- > -ü- ve kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yog: Cenaze töreni. (BK G 10; BK G 11; BK D 31; KT KD; KT K 7; O 12; İh. A. b 1).

yuğ: Ölü için yapılan geleneksel toplantı, ağıt. (*Niksar-To.; *Çorlu-To.) (DS, s.4314a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -u- > -o- ve kelime sonunda ünsüz değişmesi: -g > -ğ meydana gelmiştir. Anlam bakımından değişiklik olmamıştır.

yogla-: Cenaze töreni yaptırmak. (KT D 4; BK D 5; KÇ 27).

yulamak: Yas etmek. (Gülsevin, 2002, s.391a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -u- ve ses büzüşmesi sonucunda oluşan ünlü uzunluğu: uğ > ū vardır. Yazıtlarda sözcük “cenaze töreni yaptırmak” anlamında kullanılırken ağızlarda “yas tutmak” anlamında kullanılmıştır. Bu iki kullanım, anlam yönünden birbirine pek de uzak değildir.

yogun: Yoğun, kalın. (BK G 15; T 14).

yoğun: 1.Kaba, kalın, iri (elek, iğne vb.). (-Af.; -Uş.; -Brd.; Vakıf *Tavas *Çal-Dn.; *Kepsut-Ba.; *Lapseki-Çkl.; -Brs.; Tokat, Aşağılıca-Es.; *Düzce-Bo.; *Safranbolu-Zn.; Güzey *Araç-Ks.; -Çkr.; İncesu *Sungurlu, Maksutlu-Çr.; -Sn.; *Alaçam-Sm.; *Erbaa-To.; *Ünye *Ulubey-Or.; *Şebinkarahisar-Gr.; -Rz.; *Sarıkamış *İğdır-Kr.; *Kemah-Ezc.; *Erciş-Vn.; *Ahlat-Bt.; -Dy.; -Mş.; *Ağın-El.; Hacılar *Hekimhan-Ml.; *Birecik-Şur.; *Nizip, Çelik-Gaz.; Değirmendere, Karahüyük, Şekeroba-Mr.; *Antakya, Büyük Çavlı *Dört Yol-Hat.; *Divriği *Gürün-Sv.; -Ank. ilçe ve köyleri; Şeydin, Sarılar *Avanos-Nş.; Afşar köyleri *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; Aziziye *Ereğli-Kn.; -Ada. ilçe ve köyleri; Akeyne *Anamur *Mut ve köyleri, Korucuk *Gülнар, Tömük, Alata *Mersin-İç.; Deveçatağı-Krk.), 2.Ağır. (-Nğ.), 3.Sağlam. (-Ezm.) (DS, s.4288a-b; Caferoğlu, 1994(e), s.270a; Caferoğlu, 1995(a), s.313b; Gemalmaz, 1995, s.342),

yoğın: Kalın. (-Bt.; Büyük Kışla *Boğazlıyan-Yz.) (DS, s.4288b; Edip, 1991, s.144),

yovun: Kaba, kalın, iri (elek, iğne vb.). (-Sv.) (DS, s.4288b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- > -v- ve kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yogur-: Yoğurmak; ırmak vb. geçmek. (BK GD; T 15).

yogurmak: Yoğurmak. (Erten, 1994, s.174b),

yoğırmak: Yoğurmak. (Özçelik, 1997, s.271a),

yugırmak: Yoğurmak. (Özçelik, 1997, s.271a),

yugurmak: Yoğurmak. (Özçelik-Boz, 2001, s.251b),

yuvurmak: Yoğurmak. (Demir, 2001, s.359a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ-, kelime içinde ünlü daralması: -u- > -ı-, kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -u- ve kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- > -v- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını ağızlarda da korumuştur. Buna karşın “ırmak vb. geçmek” anlamı ağızlarda kaybolmuştur.

yok: Yok; aç, sefil, yoksul. (KT D 11; KT D 25; KT D 32; KT D 34; KT D 39; KT G 3; KT G 4; KT G 8; KT G 10; KT K 10; BK D 22; BK D 25; BK D 28; BK D 33; BK D 36; BK D 40; BK G 4; BK G 9; BK K 2; BK K 7; T 3; T 11; T 18; T 21; T 31; T 47; T 55; T 59; T 60; ŞU K 10; ŞU D 2; ŞU B 2; ŞU B 4; O 1; O 3; KÇ 3; KÇ 8; Tar. B 4; Tar. D 8; Elg. 2; Elg. 5).

yok: Yok, hayır. (Erten, 1994, s.174b; Olcay, 1995(b), s.87a; Caferoğlu, 1995(a), s.314a; Yıldırım, 2006, C II),

yoh: Yok. (-Kr.; *Arapkir-Ml.) (DS, s.4289a; Erten, 1994, s.174b; Gemalmaz, 1995, s.342; Buran, 1997, s.208; Özçelik, 1997, s.271a; Eren, 1997, s.192; Günşen, 2000, s.504a; Aydın, 2002, s.159; Turan, 2006; Yıldırım, 2006, C II),

yog: Yok. (Erten, 1994, s.174b; Olcay, 1995(b), s.87a; Özçelik, 1997, s.270b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz değişmesi: -k > -h ve kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -k > -g meydana gelmiştir. Anlam bakımından bir farklılık olmamıştır.

yokaru: Yukarı. (T 25).

yokarı: Üst kat, yukarı. (*Antakya-Hat.; Hasanoğlu-Ank.; -Nğ.) (DS, s.4289a; Gülensoy, 1998; Demir, 2001, s.358b; Gülsevin, 2002, s.390b; Yıldırım, 2006; C II),

yukari: Yukarı. (Erten, 1994, s.174b),

yoharı: Yukarı. (-Yz. ve çevresi; *Güdül ve köyleri-Ank.) (DS, s.4825a; Caferoğlu, 1994(e), s.270b; Caferoğlu, 1995(b), s.313b; Özçelik, 1997, s.271a; Aydın, 2002, s.159; Yıldırım, 2006, C II),

yoharu: Yukarı. (Özçelik-Boz, 2001, s.251b),

yuhari: Yukarı. (Caferoğlu, 1995(c), s.287b),

yuharı: Yukarı. (Caferoğlu, 1995(b), s.286b).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünlü daralması: -u > -ı, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -h- ve kelime sonunda ünlü incelmesi: -u- > -ı- > -i- hadiseleri meydana gelmiştir. Anlam değişmemiştir.

yol: Yol. (KT K 9; T 16; T 23; T 24; T 35; HT V 1).

yol: Yol. (Erten, 1994, s.174b; Caferoğlu, 1994(a), s.354b; Caferoğlu, 1994(e), s.270b; Caferoğlu, 1995(b), s.286b; Gemalmaz, 1995, s.342; Turan, 2006),

yul: Yol. (Buran, 1997, s.208),

yol çatırı: Yol ayrımı. (*Susurluk-Ba.; -Es.; Büyük Kılıçlı *Silivri, Karamanidere *Kartal-İst.; Aşağı Kayı *Tosya-Ks.; *Mut ve köyleri-İç.),

yol dutturmak: Kendince bir yöntem uygulamak. (*Bor-Nğ.),

yol görünmek: Yola çıkılması zorunlu görünmek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4292a),

yol yolak: 1.Yol, iz, geçit. (*Antakya-Hat.), 2.Çözüm yolu. (*Antakya-Hat.), 3.Gelenek, görenek. (Uluşiran *Şiran-Gm.),

yol yordam: Yöntem, kural, davranış inceliği. (*Emet, Yenice *Simav-Kü.; *Sivrihisar-Es.; *Düzce-Bo.; *Çarşamba-Sm.; *Ünye-Or.; Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.) (DS, s.4294b).

Açıklamalar: Elazığ ilinin bazı bölgelerinde kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -u- meydana gelmiştir. Bunun dışında herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır.

yolagçı: Öncü, kılavuz, rehber. (BK GD).

yolakçı: Yolcu. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4825a),

yolcu yolakçı: Gezgin, gezgin durumda olan kimse: *Şu dipili günde yolcu yolakçı olanların Allah yardımcısı olsun.* (*Bor-Nğ.) (DS, s.4291b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz ötümsüzleşmesi: -g- > -k- meydana gelmiştir. Yazıtlarda “kılavuz, rehber” anlamında kullanılan bu sözcük, ağızlarda genelleşerek “yolcu” manasında kullanılmaktadır.

yolı: Kez, kere, defa. (BK D 13; BK D 28; BK D 30; KT K 4; KT D 15).

yol: Kez. (Kumdanlı *Yalvaç *Eğridir köyleri, Ulubeğ *Senirkent-Isp.; -Brd.; -Ay.; *Alaşehir-Mn.; *Gelibolu-Çkl.; *Kandıra-Kc.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon-Ama.; *Gürün-Sv.; Hasanoğlan-Ank.; Afşar *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Çardak-Ada.; *Mut ve köyleri-İç.; *Milas-Mğ.) (DS, s.4290a; Caferoğlu, 1994(e), s.270a; Caferoğlu, 1995(a), s.313b; Caferoğlu, 1995(b), s.286b; Caferoğlu, 1995(c), s.287a; Gülsevin, 2002, s.390b).

Açıklamalar: Kelime, yazıtlarda *yolı* şeklinde geçerken ağızlarda *yol* biçiminde bulunmaktadır. Ağızlardaki verinin nasıl bir ses değişikliğiyle kullanıldığı ise çok açık değildir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur.

yorı-: Yürümek; düşmana karşı yürümek, akın etmek. (BK K 7; BK GD; BK D 27; BK D 37; KT D 12; KT D 35; KT D 37; KT D 40; KT G 9; T 10; T 11; T 23; T 24; T 29; T 35; T 61; ŞU D 4; ŞU D 5; ŞU D 6; ŞU D 7; ŞU D 8; ŞU G 3; ŞU G 6; ŞU G 7; ŞU B 1; ŞU K 6; ŞU K 7; ŞU K 9; O 5; O 11; Tar. D 6; Tar. D 9; Tar. G 1; Tar. G 2; HT X 4).

yorımak: Yürümek. (Caferoğlu, 1994(a), s.354b),

yörimek: Yürümek. (Caferoğlu, 1994(c), s.266b; Erten, 1994, s.174b; Özçelik, 1997, s.271a),

yörümek: Yürümek. (*Antakya-Hat.; *Bor-Nğ.; Bozdoğan, Kesmeburun *Osmaniye-Ada.; *Silifke-İç.) (DS, s.4312b; Korkmaz, 1994(a), s.124a; Caferoğlu, 1994(a), s.354b; Caferoğlu, 1994(c), s.266b; Caferoğlu, 1995(a), s.314a; Caferoğlu, 1995(c), s.387a; Eren, 1997, s.192; Demir, 2001, s.359a; Aydın, 2002, s.160; Gülsevin, 2002, s.391a).

Açıklamalar: Kelime içinde ve sonunda ünlü incelmeleri: -o- > -ö-, -ı > -i ve kelime sonunda ünlü değişimleri: -i > -ö > -ü meydana gelmiştir. Yazıtlardaki “düşman üstüne yürüme” anlamı ağızlarda bulunmamaktadır.

yorit-: Yürütmek; düşmana karşı asker yürütmek. (KT G 4; KT G 6; BK G 5; BK K 4; T 25; T 35).

yörütmek (I): Yapmak, yerine getirmek: *Hükmini yörüdüyor.* (*Bor-Nğ.),

yörütmek (II): Kovmak, işinden çıkarmak. (*Bor-Nğ.),

yörütmek (III): Akıtmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4312b),

yürütmek: Götürmek. (*Maçka ve köyleri-Tr.) (DS, s.4336a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünlü incelmeleri -o- > -ö- ve -ı- > -i- > -ü- ve kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -ö- > -ü- meydana gelmiştir. Sözcük, temel anlamını korumasının yanı sıra “kovmak, akıtmak” anlamlarında da kullanılmıştır. Yazıtlardaki “düşmana karşı asker yürütmek” anlamı ağızlarda kaybolmuştur.

yubul-: Yuvarlanmak. (T 26).

yuvalmak: Yuvarlanmak. (*Lâpseki-Çkl.) (DS, s.4326a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -b- > -v- ve kelime içinde ünlü daralması: -u- > -a- meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

yumuş: Emir; görev. (Şa. III 1).

yumuş: İş, hizmet buyruğu: *Bu çocuk hiç yumuş tutmuyor, ne yapacağız?* (Kayaköyü *Emirdağ-Af.; -Isp. ilçe ve köyleri; -Brd. ve çevresi; -Ay.; *Mihaliççık, Tokat-Es.; -Ks.; *Sungurlu-Çr.; -Sn.; *Zile-To.; -Gr. ilçe ve köyleri; *Hekimhan-Ml.; -Ur.; Akçakent, Tılfar *Nizip-Gaz.; -Mr. ilçe ve köyleri; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri, Küçük Çaylı *Dört Yol-Hat.; -Sv. ve çevresi; Sarıhamzalı *Sorgun, Kuruhüyük *Boğazlıyan-Yz.; Dağhalil, Üçem *Bâlâ-Ank.; -Kr. ve çevresi; -Ky. ilçe ve köyleri; -Nş.; -Kn. ilçe ve köyleri; Endel *Ceyhan, Bayantı, Çukurköy *Karaisalı *Kozan, Şihşamı-Ada.; İç. ilçe ve köyleri; Akşahap *Akseki-Ant.; -Mğ.) (DS, s.4320a; 4827b; Günşen, 2000, s.504b; Gülseren, 2000, s.424b),

yümüş: İş, hizmet buyruğu. (Genezin *Avanos-Nş.),

yumuş bitirmek: Buyurulan bir işi yapmak: *O, yumuşu pek sever de kendisi yumuş bitirmez.* (Tokat-Es.; *Kargı-Ks.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.4320b),

yumuş buyurmak: İş buyurmak. (*Zile-To.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı-Hat.; Hacıilyas *Koyulhisar *Gürün-Sv.; -Yz.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.) (DS, s.4320b),

yumuş ehli: Söz dinleyen, her istenileni yapan. (*Ermenek-Kn.) (DS, s.4320b),

yumuş istemek: Bir iş, bir görev istemek. (*Kargı-Ks.) (DS, s.4320b),

yumuş tutmak: Verilen her işi yapmak, söz dinlemek. (Tokat-Es.; *Tosya-Ks.; Küçük İsa *Zile-To.; Hacıilyas *Koyulhisar *Şarkışla-Sv.; *Keskin, Kılıçlar, Çalış *Haymana-Ank.; Maden-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Civanyaylağı *Mersin-İç.) (DS, s.4320b),

yumuş dutmak: Verilen her işi yapmak, söz dinlemek. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4321a).

Açıklamalar: Kelimenin, herhangi bir ses ve anlam değişmesine uğramadan ağızlarda da yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

yunt: At. (ŞU B 9; ŞU Kenarda a).

yunt: Damızlık eşek. (Kargı *Tosya-Ks.) (DS, s.4322b),

yund: At, beygir. (Yörüler-Ezm.; Gemalmaz, 1995, s.344),

yont: Başiboş hayvan. (Dizdaroğlu-Sn.) (DS, s.4296a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -t > -d ve kelime içinde ünlü değişmesi: -o- > -u- meydana gelmiştir. Sözcüğün kimi yörelerde yazıtlardaki anlamdan farklı hayvanların tanımında kullanıldığı görülürken, kimi yörelerde anlam genelleşerek “başiboş hayvanlar” için kullanıldığı görülmektedir.

yurt: Yurt, konaklama yeri, merkez. (KT K 9; T 19).

yurt: 1.Yörüklerin yazın ya da kışın oturdukları yer: *Yaz yurduna göçtük.* (*Eğridir köyleri-Isp.; Cumalıkızık-Brs.; Yeniköy *Ereğli-Kn.; *Mut ve köyleri, Çiftapınar *Mersin-İç.; -Mğ.), 2.Ev, bark. (Yukarı Seyit *Çal-Dn.; Bahbey *Kula-Mn.; *Seferihisar-İz.; Aslanapa-Kü.; Tokat-Es.; -Sm.; Maksutlu *Şarkışla-Sv.; *Bor-Nğ.; Gilevgi *Elmalı-Ant.;

*Lüleburgaz-Krk.), 3.Toplu yerleşme yeri. (Cumalıkızık-Brs.; *Koyulhisar-Sv.), 4.Yayla evinin çevresi. (Haçavera *Maçka-Tr.) (DS, s.4323b; Yıldırım, 2006, C II),

yurt dutmak: Bir yere yerleşip kalmak. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4323b; Günşen, 2000, s.504b).

Açıklamalar: Kelimede herhangi bir ses değişmesi olmamıştır. Yazıtlarda daha genel bir ifadenin karşılığı olan bu sözcük ağızlarda özelleşmiş ve kavram alanı biraz daralmıştır.

yuyka: Yufka, ince. (T 13).

yufka (I): 1.İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (*Dinar-Af.; *Gelendost-Isp.; Çöplü *Çivril, Yukarı Seyit *Çal-Dn.; Dünderli-İz.; *Alaşehir-Mn.; *Susurluk-Ba.; Ağaçhisar *Orhaneli-Brs.; *Sivrihisar-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; -Sm.; -To.; Çayağzı *Şavşat-Ar.; Cenciğe-Ezc.; Maksutlu *Şarkışla, Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; *Pınarbaşı-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Silifke-İç.; *Milas-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.), 2.Börek vb. için açılan ince hamur. (Mecidiye *İzmit-Kc.; *Akyazı ve çevresi-Sk.; *Maçka ve çevresi-Tr.), 3.Pide. (-Tr.), 4.Erişte. (*Kandıra-Kc.) (DS, s.4313a-b),

yufka (II): 1.Zayıf, ince, dayanıksız, hafif. (Çöplü *Çivril, Yukarı Seyit *Çal-Dn.; *Bozdoğan-Ay.; Dünderli-İz.; *Alaşehir-Mn.; -Kü.; Tokat-Es.; *Düzce-Bo.; *Akyazı ve çevresi-Sk.; *Kurşunlu-Çkr.; -Sm.; *Sürmene-Tr.; -Rz.; *Oltu-Ezm.; *Antakya-Hat.; -Sv.; Erkilet-Ky.; *Ermenek-Kn.; *Bodrum *Milas-Mğ.; İbribey *Malkara-Tk.), 2.İnce, sığ. (*Susurluk-Ba.; Ağaçhisar *Orhaneli-Brs.; Tokat-Es.; Mecidiye, Orhaneli-Kc.; *Düzce-Bo.; Sm.; *Maçka ve çevresi-Tr.; *Lüleburgaz-Krk.), 3.Yeterince olmayan, az. (-Tr.) (DS, s.4313b; 4826b),

yufga: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (*Mut ve köyleri-İç.) (DS, s.4313a),

yufha: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (*Silifke-İç.) (DS, s.4313a),

yuga: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (Hasanoğlu-Ank.) (DS, s.4313a),

yuka: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (Kumdanlı *Yalvaç, Sarıidris *Karaağaç-Isp.; Çamköy *Göhlhisar-Brd.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; *Alaşehir-Mn.; *Emet-Kü.; -Çr.; *Gürün *Gemerek-Sv.; -Yz.; *Beypazarı-Ank.; -Ky. ve köyleri; *Bor-Nğ.; -Kn.; İncekum *Silifke *Gülнар köyleri-İç.) (DS, s.4313b; Özkan, 2007, s.218),

yuha: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği. (Yavuz *Şavşat, Hisarlı *Aradanuç *Yusufeli ve çevresi-Ar.; Bayburt *Selim-Kr.; -Dy.; *Hozat-Tn.; *Ağın-El.; *Arapkir-Ml.; *Divriği-Sv.; Bahçeli *Bor-Nğ.) (DS, s.4313a; Edip, 1991, s.144; Caferoğlu, 1994(e), s.270b; Caferoğlu, 1995(b), s.286b; Caferoğlu, 1995(c), s.287b; Olcay-Ercilasun-Aslan, 1998, s.398b; Gülensoy-Buran, 1994, s.238; Olcay, 1995(a), s.129a; Gemalmaz, 1995, s.344; Özçelik, 1997, s.271a; Buran, 1997, s.208; Eren, 1997, s.192; Günşen, 2000, s.504b; Ercilasun, 2002, s.386; Turan, 2006),

yuka (I): 1.İnce, sığ. (Sarıidris, Karaağaç *Eğridir köyleri-Isp.; Çamköy, Gölhisar-Brd.; Yukarı Seyit *Çal, Alaattin *Acıpayam-Dn.; Bulgurca-İz.; Karaoğlanlı *Alaşehir-Mn.; Ergine *Biga-Çkl.; *Emet-Kü.; İğneciler *Mudurnu, Dadanı-Bo.; -Çr.; *Boyabat-Sn.; *Çarşamba-Sm.; -Gm.; -Ezc.; -Ağ.; *Nizip-Gaz.; *Afşin-Mr.; Vazıldan *Divriği-Sv.; -Ank. ilçe ve köyleri; Genezin *Avanos-Nş.; Afşar *Pınarbaşı-Ky.; *Bor-Nğ.; *Akşehir-Kn.; *Mut ve köyleri *Silifke-İç.; -Mğ. ve çevresi; Kalkan *Kaş-Ant.) (DS, s.4315a-b),

yuka (II): 1.İncelikli, duyarlı kimse. (*Boyabat-Sn.; -Nğ.; *Akşehir-Kn.; *Silifke-İç.; *Milas-Mğ.), 3.Hoppa. (*Nizip-Gaz.) (DS, s.4315b; s.4826b; Caferoğlu, 1994(a), s.354b; Gülensoy, 1998; Özçelik-Boz, 2001, s.251b; Gülsevin, 2002, s.391a; Yıldırım, 2006, C II).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -y- > -f-, kelime içinde ünsüz ötümlüleşmesi: -k- > -g-, kelime içinde ünsüz değişmesi: -k- > -g- > -h- ve ses büzüşmesine bağlı olarak ortaya çıkan ünlü uzunluğu: yufka > yuvka > yūka meydana gelmiştir. Yazıtlardaki anlam ağızlarda da korunmuştur. Ayrıca ağızlarda tüm ince hamur çeşitlerinin genel adı da “yufka” olmuştur. Bunun yanında ağızlarda kelimenin soyutlaşarak “ince, duyarlı kimse” anlamında kullanıldığı da görülmektedir.

yügür-: Koşmak; akmak. (KT D 24; BK D 20).

yügürmek: Koşmak. (Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.4329b),

yügürmek: Koşmak. (Zarşat *Çıldır-Kr.) (DS, s.4329b; Ercilasun, 2002, s.386),

yüyürmek: Koşmak. (-Kr.) (DS, s.4329b).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- ve yine kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- > -y- hadiseleri meydana gelmiştir. Sözcüğün temel anlamı ağızlarda korunmuşken “akmak” anlamı kaybolmuştur.

yüğürt-: Koşturmak, akıtmak; akın ettirmek. (T 52; T 54).

yüğürtmek: Koşmak. (*Mecitözü köyleri-Çr.; *Zile ve köyleri-To.) (DS, s.4329b; 4828a).

Açıklamalar: Kelime içinde ünsüz değişmesi: -g- > -ğ- meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir değişiklik olmamıştır.

yük: Yük. (Alt. K. I c 3).

yük: Yük. (Caferoğlu, 1994(c), s.267a; Erten, 1994, s.174b),

yük: 1.Beş kilelik ya da aşağı yukarı yüz kiloluk ürün. (Bağıllı, Anamos *Eğridir, Çandır *Sütçüler-Isp.), 2.Hayvan üstündeki iki küfe ağırlık. (*İskilip-Çr.) (DS, s.4330a),

yüg: Yük, hayvana yükletilen eşya. (Özçelik-Boz, 2001, s.252a),

yuk: Yük. (İncekum *Silifke-İç.) (DS, s.4330b; Caferoğlu, 1994(a), s.355a; Caferoğlu, 1995(b), s.287a; Günşen, 2000, s.504b; Turan, 2006),

ük: 1.Yük. (*Ahıska-Kr.; *Erciş-Vn.; Bayburt *Selim-Kr.; Kesirik-El.) (DS, s.4064a; Gülensoy-Buran, 1994, s.335; Caferoğlu, 1994(e), s.266a; Caferoğlu, 1995(a), s.311a; Caferoğlu, 1995(b), s.283a; Caferoğlu, 1995(c), s.282b; Buran, 1997, s.206), 2.Yatak, yorgan yığını. (*Erciş-Vn.) (DS, s.4064a).

Açıklamalar: Kelime sonunda ünsüz ötümlüleşmesi: -k > -g, kelime kalınlaşma: yük > yuk ve kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø hadiseleri meydana gelmiştir. Anlamda bir değişme olmamıştır.

yükün-: Saygı göstermek; boyun eğmek. (T 28; T 43; T 46; İh. A. a 2).

yükünmek: 1.Öykünmek. (-Ada.), 2.Umarsız kalıp kabul etmek, baş eğmek. (Bağyaka *Finike-Ant.), 3.Yüksünmek. (-Ada.) (DS, s.4331a).

Açıklamalar: Kelime herhangi bir ses ve anlam değişmesi olmamıştır. Ancak görüldüğü gibi bu fiil ağızlarda yaygın olarak kullanılmamaktadır. Yalnızca Antalya ilinin kimi bölgelerinde tespit edilebilmiştir.

yürek: Yürek, kalp. (Kız. Ç. II 1).

yürek: 1.Karın, mide, bağırsak. (Eymir *Bozdoğan-Ay.; Tepeköy *Torbalı-İz.; Tokat-Es.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; -To.; *Tirebolu-Gr.; -Rz.; *Antakya-Hat.; *Şarkışla ve çevresi-Sv.; -Ky.; Gerit-Mğ.; *Lüleburgaz-Krk.), 3.Yüreklilik, cesaret. (*Bor-Nğ.) (DS, s.4334b; Caferoğlu, 1994(c), s.267a),

yurek: Karın, mide, bağırsak. (Fili *Biga-Çkl.) (DS, s.4334b),

ürek: Yürek. (-Kr.; Kesirik-El.) (DS, s.4070a; 4796a; Caferoğlu, 1994(e), s.267a; Caferoğlu, 1995(a), s.311a; Caferoğlu, 1995(b), s.283b; Caferoğlu, 1995(c), s.283a; Özçelik, 1997, s.270a; Gülseren, 2000, s.422b),

üreh: Yürek. (Karakoyunlu *İğdir, Koyundere *Ahıska-Kr.) (DS, s.4070a),

yürek atması: Yürek çarpıntısı. (*Eğridir köyleri-Isp.; Yukarı Seyit *Çal-Dn.; *Alaşehir-Mn.; Tokat-Es.; *Akyazı ve çevresi-Sk.; *İskilip-Çr.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; *Kilis-Gaz.; *Antakya-Hat.; Hacııyas *Koyulhisar *Gürün, Maksutlu *Şarkışla-Sv.) (DS, s.4334b),

yürek bağı: Çocuğun beşikte düşmesi için karnı üstünden geçirilerek sarılan bağ. (Şıhlar *Ulubey-Or.),

yürek bayılması: Çok acıkma. (Erkinis *Yusufeli-Ar.),

yürek bulanması: Mide bulanması. (*Yusufeli ve çevresi-Ar.),

yürek buyruğu: Duyunç, vicdan. (-Ur.),

yürek düpürtüsü: Yüreğin olğanüstü çarpması. (*Bor-Nğ.),

yürek düşmesi: Göbek düşmesi de denilen bir sakatlı. (Salarha Deresi köyleri-Rz.),

yürek etmek: Kusmak. (Arvallı-Brd.) (DS, s.4334b-4335a).

Açıklamalar: Kelime kimi yörelerde taşlardaki biçini korurken kimi bölgelerde kelime başındaki ünsüzün düştüğü görülür: y- > Ø. Anlam bakımından da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Ağızlarda kelimenin çoklukla “karın, mide, bağırsak” anlamında kullanılması bu sözcüğün genel olarak “iç organları” anlattığını göstermektedir. Bu kullanım yazıtlarda görülmez. Ayrıca sözcük soyutlaşarak “cesaret” anlamında da kullanılmıştır.

yüz (I): Yüz, çehre. (KT D 33).

yüz: Yüz, çehre. (Erten, 1994, s.174b),

yuz: Satıh; çehre. (Caferoğlu, 1995(b), s.284a; Turan, 2006),

üz: Yüz, surat. (Uluşiran *Şiran-Gm.; Bayburt *Selim-Kr.; Kesirik-El.) (DS, s.4800b; Edip, 1991, s.140; Erten, 1994, s.172b; Caferoğlu, 1994(e), s.267b; Caferoğlu, 1995(a), s.311b; Caferoğlu, 1995(b), s.284a; Caferoğlu, 1995(c), s.283b; Gemalmaz, 1995, s.323; Buran, 1997, s.206),

yüz ekşitmek: Surat asmak, hoşlanmadığını belli etmek. (*Eğridir köyleri *Yalvaç-Isp.; -Dn. köyleri; *Tire-İz.; -Ezc.; Akarsu *Aradanuç-Ar.; *Gürün-Sv.; *Bor-Nğ.; *Mersin köyleri-İç.; *Lüleburgaz-Krk.) (DS, s.4338a),

yüz döndermek: Yüz döndürmek, isteksiz davranmak. (Günşen, 2000, s.505a),

yüz vuruşturmak: Yüzleştirmek. (*Tire-İz.) (DS, s.4341b).

Açıklamalar: Kelimede kalınlaşma görülmektedir: yüz > yuz. Bunun yanında kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

yüz (II): Yüz (100). (BK D 11; BK D 37; BK G 11; KT D 33; T 4; ŞU K 3; ŞU G 9; Tar. D 1; Tar. K 1; Tar. K 2; Tes K 2; HT III 1; Aç. c 1; Elg. 11).

yüz: Sayıda yüz. (Erten, 1994, s.174b; Gemalmaz, 1995, s.345),

üz: Yüz. (Koyundere *Ahıska-Kr.; *Erciş-Vn.) (DS, s.4086a; Gülensoy-Buran, 1994, s.332; Olcay, 1995(b), s.84a; Özçelik, 1997, s.270a).

Açıklamalar: Kelime başında ünsüz düşmesi: y- > Ø meydana gelmiştir. Anlam bakımından herhangi bir değişme olmamıştır.

yüz-: Yüzmek. (BK D 30).

üzmek: Suda yüzmek. (-Ezc.; -Kr.; Kesirik-El.) (DS, s.4087; s.4801b; Caferoğlu, 1995(a), s.311b; Caferoğlu, 1995(c), s.283b),

yuzmak: Yüzmek. (Turan, 2006),

uzmak: Yüzmek. (Turan, 2006).

Açıklamalar: Sözcük, yazıtlarda *yüzüt-* biçimiyle bulunmaktadır. Ağızlarda bu kullanım yoktur. Ancak yazıtlardaki verinin kökü olan *yüz-* fiili ağızlarda da bulunmaktadır. Kelimenin bazı bölgelerde tamamen kalınlaştığı görülmektedir. Bunun yanında kelime başında ünsüz düşmesi: *y-* > $\emptyset$ meydana gelmiştir. Anlam yönünden herhangi bir farklılık olmamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Ele aldığımız yazıtların söz varlığı tekrarsız olarak 1296 sözcüktür. Bu yazıtlardan bazılarının silinmiş veya okunulamayan satırları olduğu göz önünde bulundurulursa sözcük sayısının artması beklenebilir. Ayrıca bazı harflerin okunabilir olmasına karşın sözcüğün tam olarak tespit edilememiş ve dolayısıyla anlamlandırılmamış olduğu durumlar da vardır. Bu koşullarda sözcük karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Bunun yanında yazıtların söz varlığını ele alırken bazı kelimelerin ikili hatta üçlü yazımlarının olduğu da göz önünde bulundurulmuştur. Yazıtlarda bu biçimde yer alan 28 sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerden 17'sinde kelime başında ve içinde e-/ -e- ve i-/ -i- 'li yazımlar dikkat çekmektedir:

ber- “vermek” (BK D 12; BK D 21; BK G 7; KT D 14; KT B, T 2; T 6; T 15; T 38; T 52; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 7; ŞU B 4; ŞU B 5; ŞU K 4; ŞU G 2; ŞU G 9; S 7; O 5; O 6; O 10; O 11; Tar. B 3; KÇ 1; Uy. I a; Uy. I b 2; Alt. K. I b 1; Elg. 5; İh. A. C 2)	bir- “vermek” (KT B; KT D 1; KT D 8; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 20; KT D 21; KT D 25; KT D 30; KT G 5; KT G 7; BK D 3; BK D 8; BK D 9; BK D 11; BK D 12; BK D 17; BK D 32; BK D 41; BK K 4; BK K 5; BK K 9; BK K 10; BK K 12; BK K 13; BK G 9; BK G 10; BK G 11; Su. 7; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 7; ŞU G 2; ŞU G 9; ŞU B 4; ŞU B 5; ŞU K 4)
beş “beş (5)” (BK D 25; BK D 28; KT K 4; T 49; KÇ 17)	biş “beş (5)” (KT D 18; KT D 31; KT K 4; BK D 15; BK G 11; Tar. G 4; ŞU G 9)
el “Halk, ülke, devlet” (KT D 4; KT G 13; KT D 22; KT D 23; BK D 19; BK D 34; ŞU G 10; ŞU K 2; O 4; KÇ 6; KÇ 7; KÇ 22; Tes B 6; Tes K 2; Tes D 3; Tar. D 3; Tar. D 5; Tar G 4; Tar. B 3; Tar. B 4; Tar. K 1, HT III 2; HT V 2; KC b 3; KC b 5; Aç. a 1; Aç. a 4; Aç d; Uy. I C 1; Uy. III b 4; Uy. III b 5; Uy. III b 6; Uy. III d 2; Oz. C 1; Elg. 5; Elg. 6; Elg. 8; Elg. 9; AY 2; KY 6; ÇA I a 2; ÇA I b 2; ÇA II 3; ÇA IV 3; ÇA VII 3; Taş.; Uy. Ar. 2; Alt. K. I a 3; Alt. K. I	il “Halk, ülke, devlet” (KT G 3; KT K 3; KT K 6; KT D 1; KT D 3; KT D 6; KT D 8; KT D 9; KT D 31; KT D 36; KT D 38; KT G 4; KT G 8; KT G 10; KT D 25; BK G 9; BK K 3; BK K 6; BK K 8; BK D 3; BK D 4; BK D 5; BK D 7; BK D 8; BK D 18; BK D 19; BK D 21; BK D 27; BK D 28; T 1; T 56; T 58; O 1; KÇ 2; ŞU K 4)

C 1; Alt. K. I C 2; Alt. K. II b 2; ÇA IX 1; Oy. b 1; Oz. a 3; Uy. Ta. 1; Uy. Ta. 2; Uy. Tu. 2; Uy. Tu. 3; Be. C 3; Be. d 1; Ba. III 3; KK 2)	
elt-/ elet- “Alıp götürmek, iletmek, bir yere ya da kişiye ulaştırmak” (KT D 23; BK D 19; T 18; T 32; T 53)	ilt- “Alıp götürmek, iletmek, bir yere ya da kişiye ulaştırmak” (BK D 19)
er- “Olmak, olgunlaşmak; yardımcı fiil” (KT GD; KT G 4; KT G 5; KT G 6; KT G 7; KT G 9; KT G 11; KT G 13; KT K 1; KT K 4; KT K 7; KT K 9; KT K 10; KT D 2; KT D 3; KT D 4; KT D 5; KT D 9; KT D 10; KT D 12; KT D 14; KT D 17; KT D 18; KT D 20; KT D 21; KT D 22; KT D 23; KT D 39; KT D 40; BK K 3; BK K 4; BK K 5; BK K 8; BK D 3; BK D 4; BK D 5; BK D 6; BK D 8; BK D 9; BK D 11; BK D 12; BK D 16; BK D 17; BK D 18; BK D 19; BK D 25; BK D 28; BK D 29; BK D 31; BK D 32; BK D 33; BK D 34; BK D 38; BK G 8; T 1; T 4; T 5; T 6; T 7; T 8; T 10; T 13; T 14; T 16; T 18; T 19; T 21; T 22; T 23; T 24; T 27; T 29; T 30; T 31; T 40; T 43; T 47; T 50; T 51; T 53; T 55; T 57; T 59; T 60; ŞU K 2; ŞU K 8; ŞU D 1; ŞU D 3; ŞU D 10; ŞU D 12; ŞU G 6; ŞU G 8; O 3; O 5; O 7; O 8; O 10; KÇ 4; KÇ 6; KÇ 9; KÇ 17; KÇ 23; Tes K 1; Tes K 5; Tes D 2; Su. 5; Su. 6; Tar. G 5; KK 3; KK 5; Uy. III a 3; Uy. III c 2; Uy. III c 5; Uy. III d 1; Uy. IV 3; İh. A. b 1; İh. A. b 4; Ba. II 3; Ba. III 2; Alt. K. I a 1; Alt. K. I a 2; Alt. K. II C 1; ÇA I C; ÇA III 2; Oy. b 4; Oz. b; Oz. c 3; Elg. 2; Elg. 3; Elg. 5; El. 7; Aç. b 1; Aç. b 2; Aç. b 3; Aç. b 4)	ir- “Olmak, olgunlaşmak” (KT G 13)

et- “Yapmak, etmek; düzene koymak, tanzim etmek” (KT D 11; BK D 10; ŞU K 1; O 1; O 4; KÇ 15)	it- “Düzenlemek, düzene sokmak, tanzim etmek” (KT G 3; KT D 3; KT D 16; KT D 21; KT D 22; KT D 39; BK G 15; BK D 3; BK D 4; BK D 12; BK D 14; BK D 18; BK D 27; BK K 9; BK K 12; ŞU GB; ŞU D 3; ŞU D 4; KÇ 9; KÇ 13; KÇ 14; O 3)
etin- “Edinmek, sağlamak, katkı sağlamak; kurulmak, düzenlenmek, tanzim edilmek” (Tar. B 3)	itin- “Edinmek, sağlamak, katkı sağlamak; kurulmak, düzenlenmek, tanzim edilmek” (KT D 10; BK D 9)
te- “Demek, söylemek” (T 5; T 15; T 20; T 21; T 22; T 23; T 24; T 25; T 26; T 29; T 30; T 31; T 33; T 34; T 35; T 37; ŞU G 4; ŞU B 5; O 7; Tar. D 6; Tar. K 5)	ti- “Demek, söylemek” (BK D 8; BK D 9; BK D 32; BK D 40; BK D 41; KT D 9; KT D 10; KT G 7; KT K 11; T 5; T 9; T 10; T 11; T 12; T 30; T 32; T 33; T 36; T 38; T 39; ŞU D 2; ŞU D 5; ŞU D 10; ŞU D 11; ŞU G 1; KÇ 23)
tegin “Kağanın erkek kardeşlerine verilen unvan, prens” (Tar. D 6)	tigin “Kağanın erkek kardeşlerine verilen unvan, prens” (BK GB; BK D 14; BK D 21; BK D 31; KT B; KT GB; KT GD; KT KD; KT D 26; KT D 27; KT D 30; KT D 31; KT D 32; KT D 34; KT D 35; KT D 37; KT D 40; KT K 1; KT K 2; KT K 3; KT K 5; KT K 7; KT K 8; KT K 9; KT K 10; KÇ 24; KÇ 26; ŞU K 9; Tar. D 9; ÇA III 1)
teril- “Toplanmak, bir araya gelmek” (T 28; T 36)	tiril- “Derilmek, toplanmak” (KT D 12; BK D 11; BK D 29; BK D 34; BK D 36; BK D 39; T 33; ŞU G 12; ŞU D 1; ŞU G 3)
teyin “Diye”	tiyin “Diye”

(T 6; T 17; T 23; T 24; T 39; T 40)	(KT D 11; KT D 27; KT D 28; KT D 39; BK D 10; BK D 16; BK D 17; BK D 20; BK D 21; BK D 22; BK D 23; BK D 33; T 34)
ye- “Yemek” (T 8)	yi- “Yemek” (T 8)
yeg “Daha iyi, yeğ” (BK G 10; T 23; T 37)	yig “Daha iyi, yeğ” (KT G 4; BK K 3; KT D 29).
yegen (II) “Bir unvan niteleyicisi” (KT D 33; Ç 2)	yigen (II) “Bir unvan niteleyicisi” (KÇ 21; KÇ 26; ŞU B 8)
yegirmi “Yirmi (20)” (KT D 11; KT D 18; KT D 28; BK D 10; BK D 13; BK D 15; BK D 23; BK D 24; BK G 9; ŞU G 11)	yigirmi “Yirmi (20)” (KT GD; T 49)
yer “Yer, toprak; ülke, memleket” (BK D 15; BK D 18; BK D 20; BK D 29; BK D 35; BK D 36; BK D 40; BK K 3; BK K 6; KT G 8; KT G 13; T 3; T 11; T 17; T 26; T 38; T 47; T 56; T 60; ŞU G 6; ŞU G 9; ŞU B 7; ŞU D 2; ŞU D 11; ŞU D 12; KÇ 13; Tar. D 4; Tar. B 3; Uy. V; Ba. III 3; Be. c 1; Alt. K. I a 1; Aç. b 3; KK 6)	yir “Yer, toprak; ülke, memleket” (KT D 10; KT D 19; KT D 20; KT D 22; KT D 24; KT D 34; KT G 4; KT G 8; KT G 9; KT K 4; BK D 10; BK D 17; BK D 22; BK K 3; BK K 7; T 24; Su. 1)
yeti “Yedi (7)” (BK G 1; BK D 10; BK D 11; BK D 24; BK D 26; KT KD; KT D 13; KT D 15; T 4; T 49; T 51; O 5; KÇ 16; KÇ 18; Be. d 2; KC a 2; Ç 1)	yiti “Yedi (7)” (KT K 1; KT KD; KT D 11; KT D 30; BK G 10; BK GD; BK D 13; Su. 6)

Yazıtların söz varlığında dikkat çeken bir diğer özellik de 2 kelimenin hem b-‘li hem de m-‘li yazılışlarının bulunmasıdır:

ben “Ben, 1.Tekil şahıs zamiri” (T 1; T 5; T 7; T 11; T 15; T 17; T 21; T 30; T 32; T 37; T 47; T 55; T 58; T 59; ŞU K 1; ŞU D 4; ŞU G 3; ŞU G 4; ŞU G 6; ŞU G b; ŞU B 6; Uy. Ta. 2; Uy. Ar. 5; Uy. Tu. 3; Ba. II 3; Be. a 2; KC a 3; KK 5; ÇA I c; ÇA III 1; ÇA III 2; ÇA IV 1; ÇA VII 1; ÇA VIII 2; ÇA X 3; ÇA X 4; Tu. III 1; Tu. III 3; Elg. 7; U. Ka. 2; Ç 4; Tar. G 3)	men “Ben, 1.Tekil şahıs zamiri” (KT G 11; KT D 9; KT D 27; BK G 3; BK G 9; BK GB; BK B 6; BK K 9; BK D 8; BK D 22; BK D 33; BK D 34; BK D 36; T 10; T 11; T 12; ŞU D 10; ŞU D 12; ŞU G 9; Su. 2; Su. 3; Alt. K. I C 1; Alt. K. II a 1; Alt. K. II a 3; Alt. K. II C 1; Uy. III b 3; Uy. III d 1; Uy. III d 2)
benğü “Ebedî, sonsuz, ebedî olarak” (KT G 8; KT G 11; KT G 12; KT G 13; BK K 6; BK K 8; BK K 15; Uy. I b 2; Uy. IV 3; Tu. II 3; KY 1; Be. C 3; ÇA I C; Alt. K. I b 1; ÇA VIII 1; KK 2; Oy. b 4)	menğkü “Ebedî, sonsuz, ebedî olarak” (KY 5)

Bengü taşlardaki bazı veriler, sözcüklerin tarihî gelişimlerine dair ipuçları da ihtiva etmektedirler. Örneğin yazıtlarda -g- ve -g seslerinin artık düşmeye başladığını göstermektedir:

katı “Sert, katı; şiddetli.” (ŞU D 6)	katıg+dı “Katı.” (KT G 2; T 34)
tarlag “Tarla, ekilebilir arazi.” (UKK 2; UKK 3)	tarıglag “Tarla.” (Tar. B 4)

Yukarıdaki verilerin dışında kimi ikili kullanımlarda ses incilmesi (bıñ = biñ, yan = yen) ve ünsüz ötümsüzleşmesi (ög = ök, benğü = menğkü) hadiselerine uğramış örneklerin aynı metinlerde geçtiği de tespit edilmiştir. Ayrıca *türk/türük*, *ıñaru/añaru/añar* gibi ikili, bazen

üçlü yazımlar da görülmektedir. Yukarıda saydığımız tüm bu ikili ve üçlü kullanımlar da ayrıca madde başı olarak ele alınmışlardır.

Yazıtlardan tespit edebildiğimiz 1296 sözcüğün 541 tanesi Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Bu durumda göz önünde bulundurduğumuz bengu taşlardaki 1296 sözcükten % 41,6'sı bugünkü ağızlarda çeşitli biçimlerle yaşamaktadır.

Anadolu ağızlarında karşılaştığımız bu 541 sözcükten sadece 36'sında anlam değişmesi olmuştur. Bu da toplam verilerin % 7'sine karşılık gelmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 1**.

Anadolu ağızlarında yer alan 541 sözcükten 72'si hem ses hem de anlam değişmesine uğramıştır. Bu durumun ortak söz varlığındaki yüzdesi % 13 olarak görünmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 1**.

Anadolu ağızlarında yer alan 541 sözcükten 124'ü herhangi bir ses ve anlam değişmesine uğramadan ağızlara kadar ulaşmıştır. Bu durum, ortak söz varlığı içinde % 23'lük bir orana karşılık gelmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 1**.

Anadolu ağızlarında yer alan 541 sözcükten 309 tanesi sadece ses değişmesine uğramıştır. Bu sayının genel toplam içindeki oranı ise % 57'dir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 1**. Ses değişimine uğrayan sözcüklerin 204'ü yani % 54'ü ünsüz ötümlüleşmesine uğramıştır. Ünsüz ötümlüleşmelerinin 65'i yani % 21,5'i kelime başında ve içinde k-/ -k- > g-/ -g- değişmesi; 52'si yani % 17'si kelime içinde ve sonunda -g-/ -g > -ğ-/ -ğ değişmesi; 34'ü yani % 11'i kelime başında ve içinde t-/ -t- > d-/ -d- değişmesi ve 14'ü yani % 5'i kelime içinde ve sonunda -ç-/ -ç > -c-/ -c değişmesi olarak gerçekleşmiştir. Ses değişimine uğrayan sözcüklerin 46'sı yani % 15'inde kelime içinde ve sonunda -g-/ -g ünsüz düşmesi görülmektedir. Bununla beraber 23 sözcükte (% 7) b-/ -b- > v-/ -v- değişimi ve 21 sözcükte (% 7) de -d-/ -d > -y-/ -y değişimi olmuştur. Ayrıca ünsüz göçüşmeleri (% 5), ünsüz ikizleşmeleri (% 4) ve kelime içinde ve sonunda -g-/ -g > -v-/ -v değişmesine (% 4) de rastlanılmaktadır. Bunların yanında belirli bir sisteme bağlı olmayan ses olayları da görülmektedir. Bu durum, daha çok ünlü seslerin kullanımı için geçerli görünmektedir.

Yukarıdaki istatistiklere bakacak olursak ortak söz varlığı olarak tespit edebildiğimiz sözcüklerin % 80'inin herhangi bir anlam değişmesine uğramadan ağızlarda kullanılmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Sadece % 20'lik bir bölümde anlam bağlamında farklılıklar

görülmektedir. Bu durum eski Türkçe ve Anadolu ağızlarındaki dilsel devamlılığın anlam bazında yüksek bir oranda süregeldiğini göstermektedir. Bunun yanında 123 sözcüğün (%22,7) hiçbir ses ve anlam değişmesine uğramadan yaklaşık 1300 yıl sonrasına gelebilmesi de dikkat çekici bir diğer veri olarak görünmektedir.

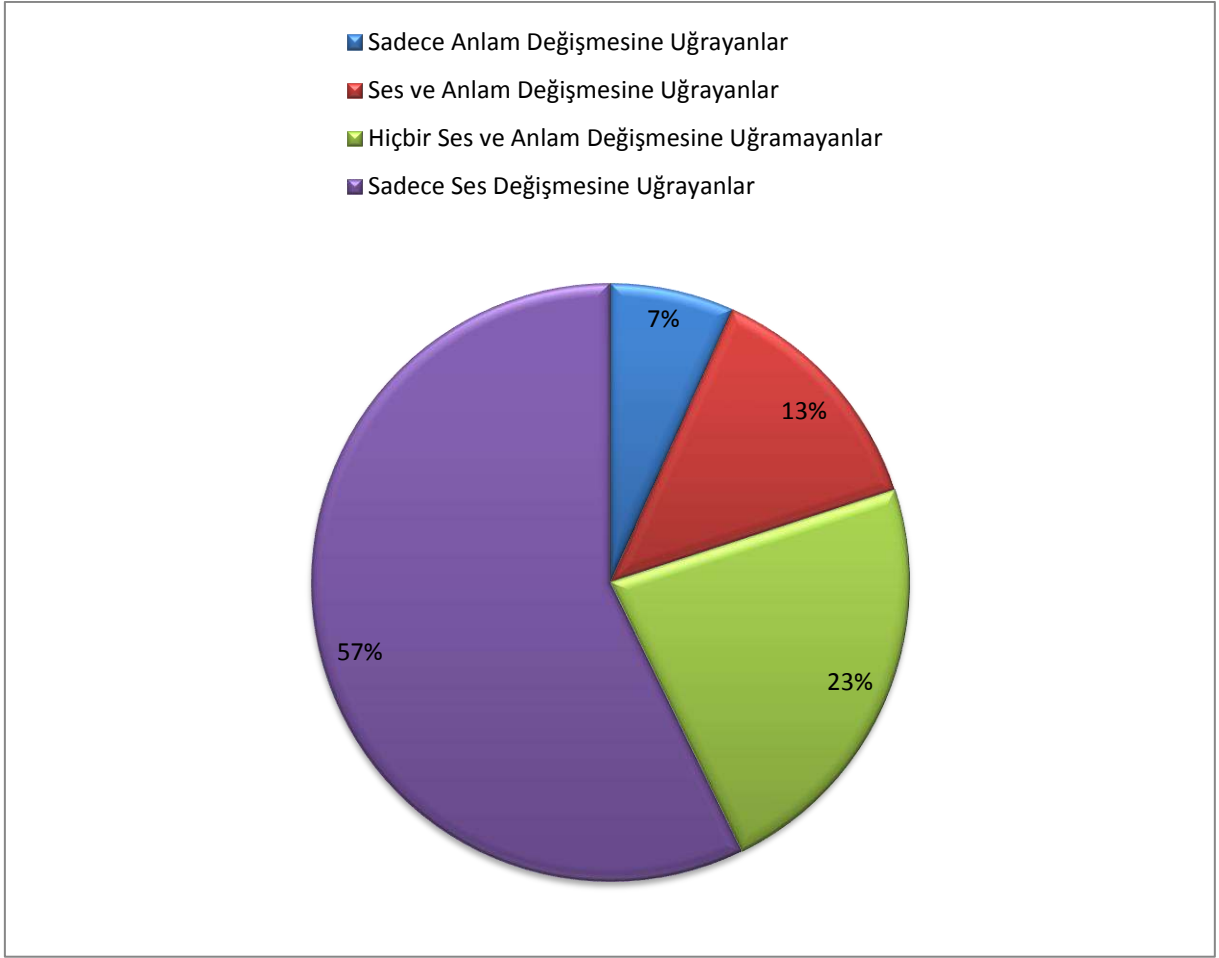
Anadolu ağızlarında tespit edilen 541 sözcükten 33'ü edattır. Edatların ortak söz varlığındaki yeri % 6,1 olarak görünmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 2.**

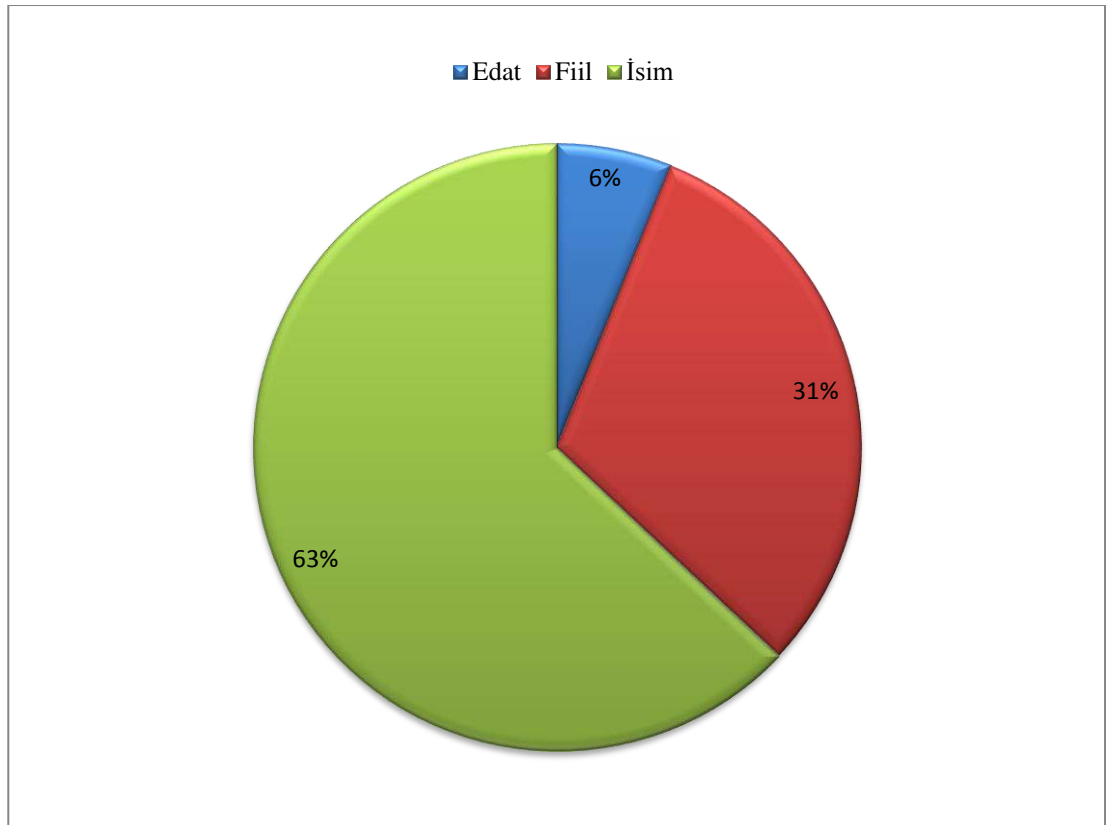
Anadolu ağızlarında tespit edilen 541 sözcükten 167'si fiildir. Fiillerin ortak söz varlığındaki yeri % 30,9 olarak görünmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 2.**

Anadolu ağızlarında tespit edilen 541 sözcükten 341'i isimdir. İsimlerin ortak söz varlığındaki yeri % 63 olarak görünmektedir. Bu istatistiğin toplam söz varlığı içindeki durumu için bkz. **Grafik 2.**

GRAFİKLER

Grafik 1: Sözcüklerin Değişim Oranları

Grafik 2: Sözcük Türlerine Göre Dağılım

Şimdiye kadar ortaya koyduğumuz veriler ve istatistikler ışığında ulaştığımız sonuçları birkaç maddede sıralamak mümkündür:

- 1) Bengü taşların söz varlığını ele alırken tespit edilen ikili ve bazen de üçlü yazımların birçoğu Anadolu ağızlarında da korunmuştur. Bu ikili yazımlardan e-i meselesinin ağırlık kazanması ise hâlâ tartışılan kapalı e ünlüsünün Türkçenin bilinen ilk örneklerinde dahi var olduğunu göstermektedir.
- 2) Bengü taşlarda tespit edilen ikili ve üçlü yazımlar sadece e-i meselesi ile ilgili değildir. Bunun dışında aynı metinlerde b-/m-, -g/-k ve -g/-g- > Ø ile farklı seslerle yazılan kelimeler de mevcuttur. İlk iki maddede ele aldığımız bu ikili bazen de üçlü yazımlar bengü taşların yazıldığı çağda da Türkçenin çeşitli ağızlarla konuşulduğunu açıkça ortaya koymaktadır.
- 3) Bengü taşlardan tespit edebildiğimiz 1296 sözcükten 541 tanesinin (% 41,6) Anadolu ağızlarında çeşitli biçimlerle varlığını sürdürmesi, Türkçenin iki ayrı dönemi arasındaki yüzlerce yıla rağmen dilsel devamlılığın anlam ve biçim temelinde ortaya konması bakımından çok önemlidir. Elde edilen bilgilere göre iki dönem arasındaki sözcük bağlantısı neredeyse yarı yarıyadır.
- 4) Yukarıdaki istatistiklere bakacak olursak ortak söz varlığı olarak tespit edebildiğimiz sözcüklerin % 80'inin herhangi bir anlam değişmesine uğramadan ağızlarda kullanılmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Sadece % 20'lik bir bölümde anlam bağlamında farklılıklar görülmektedir. Bu durum eski Türkçe ve Anadolu ağızlarındaki dilsel devamlılığın anlam bazında yüksek bir oranda süregeldiğini göstermektedir. Bunun yanında 123 sözcüğün (% 23) hiçbir ses ve anlam değişmesine uğramadan yüzlerce yıl sonrasına gelebilmesi de dikkat çekici bir diğer veri olarak görünmektedir.
- 5) Ortak söz varlığı içinde tespit edilen 541 sözcükten 309'u (% 57) yalnızca ses değişmelerine uğrayarak Anadolu ağızlarına kadar gelebilmiştir. Söz varlığı içinde çok yüksek bir oranla yer alan bu istatistiği oluşturan ses değişimlerinin % 83 oranında sistematik ses değişimleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu sistematik ses değişimlerinin % 54'ünü ünsüz ötümlüleşmeleri oluşturmaktadır. Ünsüz ötümlüleşmelerinin 65'i (% 21,5) kelime başında ve içinde k-/ -k- > g-/ -g- değişmesi; 52'si (% 17) kelime içinde ve sonunda -g-/ -g > -ğ-/ -ğ değişmesi; 34'ü (% 11) kelime başında ve içinde t-/ -t- > d-/ -d- değişmesi ve 14'ü yani (% 5) kelime içinde ve sonunda -ç-/ -ç > -c-/ -c değişmesi olarak gerçekleşmiştir. Ses değişimine uğrayan sözcüklerin 46'sı (% 15) kelime içinde ve sonunda -g-/ -g

ünsüz düşmesi görülmektedir. Bununla beraber 23 sözcükte (% 7) b-/ -b-/ -b > v-/ -v-/ -v değişimi ve 21 sözcükte (% 7) de -d-/ -d > -y-/ -y değişimi olmuştur. Bunların yanında belirli bir sisteme bağlı olmayan ses olayları da görülmektedir. Bu durum, daha çok ünlü seslerin kullanımı için geçerli görünmektedir. Bütün bu istatistiksel veriler, bengü taşlar ile Anadolu ağızlarında kullanılan kelimelerin belli ses değişimleri göz önünde bulundurularak ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

- 6) Mevcut 541 sözcükten anlam değişmesine uğrayan 108 (% 20) sözcüğün genel olarak yazıtlarda siyasî, askerî ve dinî kavramları ifade etmeleri dikkat çekicidir. Meydana gelen bu anlam değişmelerinde bazı siyasî ve sosyal değişimlerin etkisi olduğu açıktır. Örneğin *bas-* fiili bengü taşlarda “baskın yapmak, düşmanları ele geçirmek” gibi anlamları karşılarken; aynı fiil Anadolu ağızlarında yazıtlardaki anlamını büyük ölçüde yitirerek “herhangi bir şeyin üzerine basmak, baskı yapmak” anlamında kullanılmaktadır. Aynı durum *baz*, *bişük*, *bulga-*, *eb*, *egir-* gibi kelimelerin Anadolu ağızlarındaki karşılıklarında da görülmüştür.
- 7) Ortak söz varlığı içindeki 541 kelimedenden 341’i (% 63) isim, 167’si (% 30,9) fiil ve 33’ü (% 6,1) edattır. Karşılaştırmaya alınan sözcüklerin çok büyük bir kısmının isim olması, eski Türklerle bugünkü Anadolu Türklerinin yaşam şekillerindeki değişimin göstergesi olarak algılanabilir. Konar-göçer yaşam tarzında daha çok fiiller hâkimken, yerleşik kültürde isim ağırlık kazanmış gibi görünmektedir. Bu durum sosyal yapının dile etkisini açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, H.**, “Bilge Kağan Yazıtının Doğu Yüzünün İlk Satırında *iki ediz kerekülüg* mü Yoksa *kidiz kerekülüg* “Keçe Çadırı” Mı Okunmalı?”, TDAY Belleten 1994, s.1-10, 1996.
- Adamoviç, M.**, “Otça borça”, çev.: Erhan Aydın, Türk Dili, S.633, s.261-264, 2004.
- Akar, A.**, Muğla Ağızları, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2004.
- Aksan, D.**, “Köktürkçenin Söz Varlığı Üzerine”, TDAY Belleten 1980, s.17-21, 1983.
- Aksan, D.**, En Eski Türkçenin İzlerinde-Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler, Simurg Yayınları, 2000.
- Aksoy, Ö.A.**, Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Alyılmaz, C.**, “Orhun Yazıtlarının Çözümlemesinden Sonra Türkolojinin Gelişimi”, Türk Dili, S.596, s.136-139, 2001.
- Alyılmaz, C.**, “Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme”, TDAY Belleten 2000, s.11-18, 2001.
- Ata, A.**, “Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I”, Türkoloji Dergisi, C.13, S.1, s.67-97, 2000.
- Ata, A.**, “Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler II”, Türkoloji Dergisi, C.15, S.1, s.5-17, 2002.
- Atay, A.**, “Eski Türkçe ma/me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı”, Türk Dili, S.610, s.826-828.
- Aydın, E.**, “Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler”, Türk Dili, S.544, s.417-421, 1997.
- Aydın, E.**, “Cumhuriyet Döneminde Eski Türk Yazıtlarıyla İlgili Çalışmalar”, Karaman, Dil, Kültür ve Sanat Dergisi, s.205-211, 2005.
- Aydın, E.**, “1995-2005 Yılları Arasında Türk Runik Metinleri Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Bakış”, İlmî Araştırmalar Dergisi, S.20, s.43-56, 2005.
- Aydın, E.**, “Bilge Kağan Yazıtında Geçen *kök teyeng* Hayvan Adı Üzerine”, Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006, s.347-356.
- Aydın, E.**, “Tonyukuk Yazıtında Geçen *Ek Tag* Üzerine”, Belleten, c. LXX, S.257, s.83-94, 2006.
- Aydın, E.**, “Eski Türk Yazıtlarının Yazılış ve Dikilişleri Üzerine”, Gazi Türkiyat, 2007/I: 149-158.
- Aydın, E.**, “Eski Türk Yazıtlarında Benzetme İlgisiyle Kurulmuş Cümleler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.21, s.65-72, 2006.
- Aydın, E.**, “Köl Tigin Yazıtının Kuzey Yüzünün 6.Satırında Bir Düzeltme Denemesi ve Bir Öneri”, Bilig, S.43, s.55-62, 2007.

Aydın, E., Şine Usu Yazıtı, Karam Yayınları, Çorum, 2007.

Aydın, E., “Şine Usu Yazıtında Hayvan Adlarıyla Kurulmuş Yer Adları Üzerine İncelemeler”, Turkish Studies, Volume 3/1, 2008.

Aydın, E., “Tonyukuk Yazıtındaki Problemlili Bir Cümle Üzerine”, Bilig, S.45, s.91-102, 2008.

Aydın, E., Türk Runik Kaynakçası, Karam Yayınları, Çorum, 2008.

Aydın, E., “Tonyukuk Yazıtının 6.Satırında Bir Düzeltme Denemesi: *Böngüiser* mi *Böngreser* mi?” Dil Araştırmaları Dergisi, S.2, s.79-86, 2008.

Aydın, E., “Türk Runik Kaynakçasına Ek I”, Turkish Studies, Volume 4/8, s.552-575, 2009.

Aydın, E., “S.Gerard Clauson’un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler”, Turkish Studies, Volume 4/4, s.93-118, 2009.

Aydın, E., “Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki *Amga (Amgı) Korgan* Üzerine”, Turkish Studies, Volume 4/3, s.273-282.

Aydın, E., Uygur Kağanlığı Yazıtları, Kömen Yayınları, Konya, 2011.

Aydın, E., “Eski Türk Yazıtlarındaki *Çıntan İgaç* ‘Sandal Ağacı’ Üzerine”, Bilig, S.56, s.25-32, 2011.

Aydın, M., Aybastı Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

Ayva, A., “Mehmet Ali Köyü (Güneysınır / Konya) Ağzında Kullanılan Bazı Fiiller”, *Türk Dili*, 600, Aralık 2001, 844-854.

Berta, A., Sözlerimi İyi Dinleyin...Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını, Çev.: Emine Yılmaz, TDK Yayınları, Ankara, 2010.

Bilgin, A., “Gök Tanrısı Terimi Üzerine”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S.4, s.189-197, 2005.

Biray, N., “Denizli Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”, Turkish Studies, Volume 4/8, s.747-776, 2009.

Boz, E., Afyon Merkez Ağzı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları: 28, Afyon, 2002.

Buran, A., Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II (Ağızlar), Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992.

Buran, A., Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

Buran, A., Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Buran, A., İlhan, N., Elazığ Yöresi Söz Varlığı, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

Büyükakkaş, A., “Türkiye Türkçesi Ağız Sözlükleri Üzerine Bir Deneme”, Turkish Studies, Volume 4/4, s.184-195, 2009.

- Caferoğlu, A.**, “Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi”, TDAY Belleten, s.161-180, 1955.
- Caferoğlu, A.**, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I, TDK Yayınları, Ankara, 1994(a).
- Caferoğlu, A.**, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II, TDK Yayınları, Ankara, 1994(b).
- Caferoğlu, A.**, Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara, 1994(c).
- Caferoğlu, A.**, Anadolu Ağızlarından Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara, 1994(d).
- Caferoğlu, A.**, Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara, 1994(e).
- Caferoğlu, A.**, Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara, 1995(a).
- Caferoğlu, A.**, Anadolu İleri Ağızlarından Derlemeler, TDK Yayınları, Ankara, 1995(c).
- Caferoğlu, A.**, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK Yayınları, Ankara, 1995(b).
- Cin, A.**, “Hayır Kelimesi ve Türkçede Kullanılışı Üzerine” Türk Dili, 2000/I s.583, Temmuz 2000.
- Cin, A.**, “Yoksuz ve Yoksul Kelimeleri Üzerine” Türk Dili, Eylül 2002, s.609 (Dil Bayramının 70. Yılı Özel Sayısı).
- Cin, A.**, “Türkçede +sIz/ sİz Eki Üzerine” Türk Dili Araştırmaları Belleten, 2004/I.
- Clauson, S.G.**, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish, Oxford, 1972.
- Demir, N.**, Ordu İli ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 2001.
- Derleme Sözlüğü I-VI**, TDK Yayınları, Ankara, 2006.
- Doğan, İ.**, “Runik Yazının Gelişim Coğrafyası ve Yayılma Sahası”, TDAY Belleten 2000, s.151-172, 2001.
- Doğan, M.**, “Aksaray Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar I”, Turkish Studies, Volume 4/4, s.236-249, 2009.
- Durmaz, R.**, “Oğuzcadan Gelen Esinti: Karakoyunlu Yörükleri Ağzından Büyük Türkçe Sözlüğe Katkılar”, Turkish Studies, Volume 4/4, s.332-466, 2009.
- Eberhard, W.**, T’o-pa ve Şa-t’o Devletlerinin Harici Münasebetleri, çev.: Eşref Bilge Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.
- Eckmann, J.**, “Türkçede D, T ve N Seslerinin Türemesi”, TDAY Belleten, s.11-22, 1955.
- Edip, K.**, Urfa Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1991.

Ercilasun, A.B., “*Bir Kişi Yangılsar Oğuşı Bodunu Bişükinge Tegi Kıdmaz Ermiş* (KT, G, 6 = BK, K, 4, İbaresı Üzerine”, TDAY Belleten 1993, s.83-89, 1995.

Ercilasun, A.B., Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

Ercilasun, A.B., Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Erdal, M., Old Turkic Word Formation: A Functional Approach To The Lexicon, Volume I-II, Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1991.

Erdal, M., “Ongin Yazıtı”, Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21.Yüzyıl Konulu 3.Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 2010, s.363-372.

Erdal, M., Grammar Of Old Turkic, Brill, Leiden, 2004.

Eren, H., “Sırça Köşkte...(Başlangıç)”, Türk Dili, s.188-206, 1988.

Eren, H., “Sırça Köşkte I”, Türk Dili, S.457-458, s.1-67, 1990.

Eren, H., “Sırça Köşkte III”, Türk Dili, S.499, s.1-81, 1993.

Eren, H., “Sırça Köşkte IV”, Türk Dili, s.27-62, 1995.

Eren, M.E., Zonguldak – Bartın –Karabük İlleri Ağızları, Ankara, 1997.

Ergin, M., Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2005.

Erten, M., Diyarbakır Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

Gabain, A.v., Eski Türkçenin Grameri, çev.: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Gemalmaz, E., Erzurum İli Ağızları I-II-III, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Gömeç, S., Kök Türk Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Gömeç, S., “Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler”, Turkish Studies, Volume 2/4, s.1283-1296, 2007.

Gumilev, L.N., Eski Türkler, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.

Gülensoy, T.-Buran, A., Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: 14, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

Gülensoy, T.-Buran, A., Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler I, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

Gülensoy, T., Türkçe Yer Adları Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Gülensoy, T.- Alkaya, E., Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası, Akçağ Kitabevi, Ankara, 2003.

Gülseren, C., Malatya İli Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

- Gölsevin, G.**, Uşak İli Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 2002.
- Güngör, H.**, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Günşen, A.**, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- İlhan, N.**, “Yangılsar...Bişükine Tegi Kıdmaz Ermiş”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.2, s.121-128, 2004.
- Kalay, E.**, Edirne İli Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- Kalay, E.**, “Edirne İli Ağızlarından *Derleme Sözlüğü*’ne Katkılar I”, Türk Dili, s.25-33, 1997.
- Kalay, E.**, “Edirne İli Ağızlarından *Derleme Sözlüğü*’ne Katkılar II”, Türk Dili, S.633, s.250-259, 2004.
- Karadoğan, A.**, “Köktürk Yazıtları’ndaki “*Türük oguz begleri bodun eşiding*” ve “*Oguzı yeme tarkınç ol temiş*” Cümlelerinde Geçen oguz Kelimesi Üzerine, Bilig, S.37, s.13-20, 2006.
- Karadoğan, A.**, “Orhon Yazıtları’nda Türk Adının Türlü Kullanışları Üzerine”, Türk Dili, S.604, s.293-297.
- Karahan, L.**, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- Karaörs, M.**, “Derleme Sözlüğüne Katkılar-Kayseri, Isparta, Adana İllerimizden Derlemeler”, Türk Dili, s.65-67, 1994.
- Karcavbay, S.**, Orhon Muraları, Astana, 2003.
- Kaya, C.**, “Kül Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde *Taygun* mu yoksa *Ataygun* mu Okunmalı?”, İlmî Araştırmalar, S.6, s.171-179.
- Korkmaz, Z.**, Güney-Batı Anadolu Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1994(a).
- Korkmaz, Z.**, Bartın ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1994(b).
- Kormuşin, I.**, Tyurkskie Eniseyskie Epitafii, Tekstı i İssledovaniya, Rossiskaya Akademiya Nauk, Moskva, 1997.
- Kormuşin, I.**, “Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının Bazı Özellikleri”, s.257-261.
- Malov, S.E.**, Pamyatniki Drevnetyurksoy Pis’mennosti, İzdatel’sstvo Akademiy Nauk SSSR, Moskva, 1951.
- Malov, S.E.**, Yeniseyskaya Pis’mennost’ Tyurkov, tekstı i perevodi, Moskva-Leningrad, 1952.
- Mert, O.**, Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us, Belen Yayınları, Ankara, 2009.

Mutlu, H.K., Balıkesir İli Ağızları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Nadelyaev, V.M.- Nasilov, D.M.- Tenişev, E.R.- Şçerbak, A.M., Drevnetyurskiy Slovar', Akademiya Nauk SSSR, Leningrad, 1969.

Olcay, S., Erzurum Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1995(a).

Olcay, S., Doğu Trakya Yerli Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1995(b).

Olcay, S., Ercilasun, A.B., Aslan, E., Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

Orkun, H.N., Eski Türk Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

Osawa, T., "Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtlarının 1996-1998 Yılları Arasındaki Yeni İnceleme Sonuçları (Japon-Moğol Ortak Çalışmasının Ön Raporu Olarak), s.277-286.

Ölmez, M., "Eski Türkçenin Sözlükleri", Kebikeç, S.6, s.119-123, 1998.

Ölmez, M., "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler I", Türk Dilleri Araştırmaları 5, s.227-229, 1995.

Ölmez, M., "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler II", Türk Dilleri Araştırmaları 7, s.175-186, 1997.

Ölmez, M., "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler III", Türk Dilleri Araştırmaları 9, s.59-65, 1999.

Özçelik, S., Urfa Merkez Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Özçelik, S. – Boz, E., Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermiş Yöresi Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 2001.

Özçelik, S. – Boz, E., Siverek Merkez Ağzı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Özgür, C., "Eskişehir Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", Türk Dili, s.93-98, 2004.

Özkan, F., Osmaniye Tatar Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Özkan, İ.E., "Ardanuç Ağzı İle Divanu Lugati't-Türk ve Derleme Sözlüğü Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.23, s.211-220, Kayseri, 2007.

Özönder, S.B., "Çöyr Yazıtı", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S.3, s.108-124, 2006.

Özturan, H.A., Maraş Merkez Ağzı, Ukde Kitaplığı: 73, Kahramanmaraş, 2009.

Öztürk, J., Hatay Ağzı, Karahan Kitabevi, Hatay, 2009.

Rybatzki, V., Die Tonyukuk-Inscript, Studia Uralo-Altaica: 40, Szeged, 1997.

Sağır, M., Erzincan ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Sertkaya, O.-Harcavbay, S., “Hoyto Tamir (Moğolistan)’dan Yeni Yazıtlar (Ön Neşir)”, TDAY Belleten 2000, s.313-346, 2001.

Sertkaya, O.F., Göktürk Tarihinin Meseleleri, TKAE Yayınları, Ankara, 1995.

Sertkaya, O.F., “Die Runen-Inschrift von Çoyr”, Festschrift für Klaus Röhrborn Anlässlich Seines 60. Geburtstag / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı, s.349-361.

Sertkaya, O.F.-Alimov, R., Eski Türklerde -Göktürklerde, Uygurlarda, Türgişlerde- Para, Ötüken Yayınları, Ankara, 2006.

Subaşı Uzun, L., Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı, Simurg Yayınları, Ankara, 1995.

Şanlı, C., “Kırlareli, Erzurum ve Artvin İllerimizden *Derleme Sözlüğü*’ne Katkılar”, Türk Dili, S.552, s.542-547, 1997.

Şanlı, C., “Anadolu ve Rumeli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar II”, Türk Dili, S.572, s.670-680, 1999.

Şen, S., “Költigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Geçen “Bükli” Sözcüğü Üzerine”, Türk Dili, C: 2001/II, S.595, s.55-60.

Şen, S., “Köl Tigin Yazıtının Güneybatı Yüzünde *Agışın* mı Yoksa *Agısın* mı Okunmalı?”, Turkish Studies, Volume 2/2, s.603-610, 2007.

Tanç, M., “Osmaniye İli Ağzında ol- (< bol-) Yardımcı Fiilinin Yaklaşma İfade Eden Tasvir Yardımcı Fiili Olarak Kullanımı”, Türk Dili, s.123-129, 2004.

Taşağıl, A., Gök-Türkler I, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Taşağıl, A., Gök-Türkler II, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Taşağıl, A., Gök-Türkler III, TTK Yayınları, Ankara, 2004.

Tekin, T., “Elegest (Körtle Han) Yazıtı”, Türk Dilleri Araştırmaları: 5, s.19-32, 1995.

Tekin, T., “Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine I”, Türk Dili, C: VI, S.67, s.372-374, 1957.

Tekin, T., “Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine II”, Türk Dili, C: VI, S.68, s.423-426, 1957.

Tekin, T., “Hemçik-Çirgaki Yazıtı”, Türk Dilleri Araştırmaları: 9, s. 5–15, 1999.

Tekin, T., Orhon Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara, 2006.

Tekin, T., Tunyukuk Yazıtı, Simurg Yayınları, Ankara, 1997.

Tekin, T., Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yayınları, Ankara, 1995.

- Tekin, T.**, “The First *Altınköl* Inscription”, *Turkic Languages* 1/2, s.210-226, 1997.
- Tekin, T.**, “The Second Altınköl Inscription”, *Türk Dilleri Araştırmaları*: 8, s.5-14, 1998.
- Tekin, T.**, *Orhon Türkçesi Grameri, Sanat Kitabevi, Ankara, 2000.*
- Tezcan, S.**, “Tonyukuk Yazıtında Birkaç Düzeltme”, *TDAY Belleten* 1975, s.173-181, 1976.
- Tryjarski, E.**, “Asya ve Avrupa’daki Runik Yazıların Anonimliği, Farklılığı ve Yayılımı”, çev.: Emine Gürsoy-Naskali, *TDAY Belleten* 1993, *TDK Yayınları*, s.43-49, 1995.
- Tuna, O.N.**, “Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama”, *TDAY Belleten* 1957, s.41-81, 1988.
- Turan, Z.**, *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*, *TDK Yayınları, Ankara, 2006.*
- Turgut, G.**, *Rize İli Ağzları*, *TDK Yayınları, Ankara, 2002.*
- Useev, N.**, “Talas’ta Yeni Bulunan Eski Türk Yazıtı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41, s.17-24, 2009.
- Useev, N.**, “Sahiplerinin Boyu Belirtilen Köktürk Yazıtları”, *Volume 5/4*, s.1516-1521, 2010.
- User, H.Ş.**, “Eski Türkçede Bazı Unvanların Yapısı Üzerine”, *Bilig*, S.39, s.219-238, 2006.
- User, H.Ş.**, “*Kan Ağla-* ve *Baş Bağla-* Deyimlerinin *Bilge Kağan* ve *Suci* Yazıtları Temelinde Açıklaması”, *Türkbilig*, S.16, s.137-145, 2008.
- User, H.Ş.**, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yayınları, Konya, 2009.
- Uysal, İ.N.**, *Karaman İli Ağzları ve Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2009.
- Üstün, M.C.**, “Türk Asıllı Türkologların Orhun Yazıtlarını Okuma ve Yorumlamalarındaki Farklılıklar Üzerine Notlar”, *Turkish Studies*, Volume 5/2, s.1383-1404, 2010.
- Yıldırım, F.**, *Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I-II*, *TDK Yayınları, Ankara, 2006.*
- Yıldız, O.**, *Isparta Merkez Ağzı*, *Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.*
- Yıldız, O.**, “Isparta Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, *Turkish Studies*, Volume 2/2, s.790-800, 2007.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI: Yaşar TOKAY

Doğum Tarihi ve Yeri: 18.03.1987- KEÇİÖREN

Medeni Durumu: Bekâr

Askerlik: Tecilli.

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise: Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu Lisesi (Ankara).

Lisans Diploması: Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kayseri).

Tez Konusu: Bengü Taşların Söz Varlığı İle Anadolu Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması.

Yabancı Dil: İngilizce.

Bilimsel Faaliyetler

2007 (27-28 Şubat) : Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü I. Öğrenci Sempozyumu (Konuşmacı).

2007 (4-5 Aralık) : Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü II. Öğrenci Sempozyumu (Konuşmacı).

2008 (9 Mayıs) : Türk Dili Kurumu- Karaman Belediyesi, 731. Karaman Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre' yi Anma Etkinlikleri (Katılımcı).

2008 (3-4 Aralık) : Çukurova Üniversitesi – Türk Dil Kurumu, Gençliğin Gözüyle Kâşgarlı Mahmud ve DLT Sempozyumu (Konuşmacı).

2009 (5-6 Mart) : Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü III. Öğrenci Sempozyumu (Konuşmacı).

2011 (1-3 Temmuz) : VII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Haluk İpekten Hatırasına), Akdeniz Üniversitesi, Adrasan Eğitim ve Uygulama Merkezi (Düzenleme Kurulu-Katılımcı).

Sunulan Bildiriler ve Tezler

1) *Göktürk Kitabeleri'nde Hitabet Sanatının İncelikleri*, Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü I. Öğrenci Sempozyumu, 27-28 Şubat 2007, Kayseri.

2) *Bengü Taşlarda Ölümü Anlatan Kavramlar ve Bu Kavramların Kullanımlarındaki Farklılıklar*, Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, II. Öğrenci Sempozyumu, 4-5 Aralık 2007, Kayseri.

3) *Göçebe Yaşamın Divanü Lugati't-Türk'teki Yansımaları: Savaş ve Bahar Tasvirleri*, Gençliğin Gözüyle Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk Kurultayı, Çukurova Üniversitesi, 3-4 Aralık 2008, Adana.

4) *Budist Felsefedeki İstirap Anlayışının Eski Uygur Metinlerindeki Yansımaları*, Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü III. Öğrenci Sempozyumu, 5-6 Mart 2009, Kayseri.

5) *Eski Uygur Türkçesi İle İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Kitap, Tez, Makale ve Çeşitli Yazıların Bibliyografyası*, Bitirme Tezi, 2009, Kayseri (Danışmanlar: Prof. Dr. Mustafa Argunşah-Yrd. Doç. Dr. Galip Güner).

Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler

“*Divanü Lugati’t-Türk’te Kızgınlık İfade Eden Kelimeler*” Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/1 Winter 2011, p.1789-1800, Turkey.

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: Araştırma Görevlisi-Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2010-2011) ve Araştırma Görevlisi-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2011-).

Adres: Yavuz Selim mah. 10. Cad. Utku Sitesi 12/1 Eryaman, Etimesgut/ ANKARA.

Tel: 0 546 458 43 03

El-mek: [erciyes_yasar@hotmail.com/](mailto:erciyes_yasar@hotmail.com) ytokay@ybu.edu.tr